THE

KÂRNÂMÊ Î ARTAKHSHÎR Î PÂPAKÂN,

BEING THE OLDEST SURVIVING

RECORDS OF THE ZOROASTRIAN EMPEROR

ARDASHÎR BÂBAKÂN,

THE FOUNDER OF THE SÂSÂNIAN DYNASTY IN IRÂN.

The Original Pahlavi Text edited for the first time with a Transliteration in Roman Characters, Translations into the English and Gujerati Languages, with Explanatory and Philological Notes, an Introduction, and Appendices.

BY

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B.A.

NEW EDITION, REVISED AND ENLARGED.

Bombay:
PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY'S STEAM PRESS, BYCULLA.

1896.

TO

SIR JAMSHEDJEE JEEJEEBHAI, BARONET, C.S.I.,
KHARSHEDJEE FARIDUNJEE PARUKH, ESQUIRE,
SIR DINSHAHJEE MANACKJI PETIT, BARONET,
HORMUSJEE EDULJEE ALLBLESS, ESQUIRE,
KAVASJEE KHARSHEDJEE JAMSHEDJEE, ESQUIRE,

Trustees of the Sir Jamshedjee Jeejeebhai
Zarthoshti Madressa, Bombay.

GENTLEMEN,

Permit me to dedicate to you this Pahlavi Chronicle of the Zoroastrian Emperor, Artakhshîr, the Founder of the Sâsânian Dynasty in Irân, in token of my humble appreciation of your laudable efforts towards the dissemination of a critical knowledge and understanding of the Sacred Avesta and the collateral Pahlavi literature amongst the Parsee Community.

I have the honour to be,
Gentlemen,
Yours faithfully,

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA.

PREFACE.

Since the introduction of Avesta and Pahlavi as classical languages in the Arts course of the University of Bombay last year, I have been able to edit two of the Pahlavi text-books, *viz.* (1) "The Dînâ î Maînû î Khrat" and (2) "The Pahlavi version of the Avesta Vendidâd," prescribed for the Intermediate and B. A. Examinations respectively; and this is the third of that series.

The first edition of the text-book of this Pahlavi Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân was issued by me four months ago, of which this is an enlarged reprint. It is not only intended for the use of College students, who will find the text and transliteration herein revised; but also for Pahlavi scholars and general readers who, I trust, will feel some historical interest in the subjects I have dealt with in my introduction to this new Edition.

I am very much indebted to Shams-ul-Ulama Dastur Dr. Peshotanji Behramji Sanjana, the first Gujerati Translator of this Pahlavi text (in 1853), and to Prof. Dr. Theodore Nöldeke of Göttingen, the first German translator (in 1879), whose intelligent decipherment and interpretation have greatly facilitated my work of first rendering into the English language this interesting Pahlavi classic relating to the Chronicle of the Zoroastrian Emperor, Ardashîr Bâbakân.

I have to thank heartily the esteemed Trustees of the Sir Jamshedjee Jeejeebhai Translation Fund for their kind patronage of this volume.

D. D. P. S.

AUTHORITIES.

1. The Gujerati Version of the Pahlavi Kârnâme î Artakhshîr î Pâpakân, by Peshotan Dastur Behramji Sanjana, Bombay, 1853.

2. Geschichte des Artachshîr î Pâpakân, von Th. Noeldeke, Göttingen, 1879.

3. Eranische Alterthumskunde, von Fr. von Spiegel, Vol. III., Leipzig, 1878.

4. Grundriss der Iranischen Philologie, von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn, Bd. II., L. I. Die Pahalavi-Litteratur, von Dr. E. W. West, Strassburg, 1896.

5. Zur Pahlavi-Münzkunde, von A. D. Mordtmann, Z.D.M.G., Vol. XXXIII., pp. 82-142.

6. The Shah Nameh, by Abool Kasim Firdousee, edited by Turner Macan, Vol. III., Calcutta, 1829.

7. The Sacred Books of the East, Pahlavi Texts, Part I., by E. W. West, Vol. V., Oxford, 1880.

8. Annales du Musée Guimet, Vol. XXIV, Ze Zend-Avesta, par J. Darmesteter, Part III, 1893.

9. The History of Persia, by John Malcolm, Vol. I, 1829.

10. The Decline and Fall of the Roman Empire, by Edward Gibbon, Lubbock's edition, Vol. I, p. 132 *seq.*

11. The Sassanian Empire, by Th. Nöldeke, Göttingen, 1885.

12. The Seventh Great Oriental Monarchy, by George Rawlinson, London, 1875.

ABBREVIATIONS.

Adj. for Adjective.—Ar. for Arabic.—Av. for Avesta.—Chald. for Chaldæ.—Chap. for Chapter.—Comp. for compare, or comparative.—Fol. for folio, followed or following.—Gr. for Greek.—Heb. for Hebrew.—Hist. for historical.—Huz. for Huzvaresh.—L. for line.—Lat. for Latin.—Lit. for literally.—Mod. for Modern.—N. for note.—Om. for omit or omitted.—P. for page.—Pahl. for Pahlavi.—Paz. for Pazend.—Pers. for Persian.—Pl. for plural.—Pres. for present.—Ques. for question.—Rt. for root.—Sing. for singular.—Skr. for Sanskrit.—Syn. for synonym.—Vol. for Volume.—Vend. for Vendidâd.—Yas. for Yasna.

CONTENTS.

INTRODUCTION— PAGE

1. The Name and Contents of the Book ... i
2. The Genealogy of Artakhshîr according to the Bûndahishn, Alberûnî, Masûdi and Firdûsi ii
3. Artakhshîr's Father, Pâpâk iii
4. The Coins of Artakhshîr and Shahpûhr ... iv
5. The References to these Kings in the Sâsânian Pahlavi Inscriptions iv
6. The Passages referring to these Kings in the Sâsânian Literature vi
   The (*a*) Dînkard, Bks. IV., V., and VII.
   (*b*) Bûndahishn.
   (*c*) Zand î Vohûman Yasht.
   (*d*) Mâdîgân î Chatrang.
7. The Age of the Pahlavi Kârnâmê xiv
8. The Kârnâmê and the Shâh-Nâmeh xv
9. The Principal Historians of the Sâsânian Period xviii
10. General Remarks on the Kârnâmê xviii
11. The Rise of Artakhshîr against Ardavân ... xx
12. The Extent of Ardashir's Empire xxii

PAGE

13. His Power and Character xxiii
14. His Political Reforms xxiv
15. His Dying Monitions to his Son xxvii
16. The Extant MSS. of the Kârnâmê xxix
17. The Pahlavi and Sanskrit Kolophons ... xxx

TRANSLATIONS—

1. English 1-56
2. Gujarati (with an Introduction) 1-43

THE PAHLAVI TEXT WITH A TRANSLITERATION IN ROMAN CHARACTERS 1-68

APPENDICES.

THE EXISTING PAHLAVI BOOKS—

1. The Oldest Pahlavi Writings now extant ... 1
2. The Origin of the Pahlavi Literature preserved by the Parsees 2
3. The Pahlavi Translations of Avesta Texts ... 3
4. The Pahlavi Texts on Religious Subjects ... 4
5. The Pahlavi Texts on Non-Religious Subjects. 5

HISTORICAL SKETCHES—

1. The Sâsânian Emperor Ardashir I. 6
2. Shahpûhr I., Son of Ardashir 8
3. Revolutions of Asia 10
4. The Persian Monarchy restored by Artaxerxes 10
5. Reformation of the Magian Religion... ... 11
6. Power of the Magi 12

PAGE

7. Establishment of the Royal Authority in the Provinces 12
8. Extent and Population of Persia 13
9. Recapitulation of War between the Parthian and Roman Empires 13
10. Artaxerxes claims the Provinces of Asia, and declares War against the Romans ... 13
11. The Behaviour of Artaxerxes in the War with Alexander Severus 14
12. Character and Maxims of Artaxerxes ... 14
13. The Persian Cavalry 15
Persian Errata... 16

THE EXTRACTS RELATING TO ARDASHIR AND SHAHPÛHR FROM THE SHAH-NAMEH 1-34

INTRODUCTION.

1. The Name and Contents of the Book.

The Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân, or "The Records of the Wars and Adventures of Artakhshîr, Son of Pâpak," is the oldest surviving chronicle of the restoration of the Zoroastrian Empire in Irân by Artakhshîr, the founder of the Sâsânian Dynasty. As the beginning of this text indicates, the existing Pahlavi Kârnâmê is the abridged edition of an elaborate work on the history of some of the Sâsânian kings, and seems to have been composed about three centuries later than its original, probably in the reign of Noshirwân the Just. It treats of the state of the Irânian Empire under its Parthian rulers; the dreams of Pâpak (the frontier prince of Pârs); the ancient Persian belief in astrology; the promotion of the shepherd Sâsân to be Pâpak's son-in-law; the birth of Artakhshîr; the remarkable dexterity and talents of the prince in his boyhood; the invitation to the court of the Parthian King Ardavân; Artakhshîr's altercation with the King's son; his degradation to the office of "the keeper of the stables"; the private visits of the princess Artayûkhta[1]; Artakhshir's flight with her into Pârs; their pursuit by Ardavân; their glorious escape; the future defeat and death of Ardavân and his son; Artakhshîr's accession to the throne in Stâkhar; his annihilation of "wicked idolatry" by the destruction of the Dragon; the aim of Ardavân's sons at his life, and the Emperor's decree for the execution of Ardavân's daughter; her pregnancy and concealment; and the birth of Artakhshîr's son, Shahpûhr. The text further alludes to the military achievements and triumph of Artakhshîr in the battles against the Kurds, Medians, Parthians, Armenians, etc.; his soliloquy on the evil passions in man; the predictions of the soothsayer *Kait*

1. Noeldeke and Rawlinson: *Artadukta*.

of India ; the striking scene between Shahpûhr and the daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât ; the birth of Aûharmazda I. ; the concealment of his birth from Artakhshîr for seven years ; the joy of the grandfather on recognising him at the race-course ; Artakhshîr's pious motive ; his religious and steady character ; the remarkable political results ascribed to Aûharmazda I. ; etc.

Such is the nature of the contents of this epitomized text. We learn nothing more from the extant Pahlavi works regarding the larger original from which it is derived. However, Firdûsi's epic of the Shâh-Nâmeh, which comprehends more extensive details relating to the history of King Ardashîr, leads us strongly to believe that, about a thousand years back, a great portion of the larger Pahlavi *Kârnâmê*, or its transcript in pure Persian, had existed. This can be easily pointed out by a comparative study of the poet's historical narrative and the statements preserved in some of the extant Pahlavi books, *viz.*, the *Dînkard*, *Yâdgâr î Zarîrân*, *Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân*, *Mâdîgân î Chatrang*, *Bûndahishn*, and *Zand î vohûman Yasht.*

2. The Genealogy of Artakhshîr according to the Bûndahishn, Alberûni, Masûdi and Firdûsî.

Artakhshîr, properly Artakhshatar, from the Avesta *Areta-khshathra*[1], belonged to a priestly family of kings, his father Sâsân, according to the text, having been descended from the pure Zoroastrian line of the Kayânian monarchs. His mother was the daughter of Pâpak, the "frontier ruler" of Pârs. According to the Bûndahishn MS., known as TD., "Artakhshatar, grandson of Pâpak, of whom his mother was daughter, was son of Sâsân, son of Vehâfrîd and Zarîr, son of Sâsân, son of Artakhshatar who was Vôhûman, son of Spend-dâd (Isfandiyâr)."[2] In Firdûsi, Sâsân IV is alluded to as the father

1. Artakhshatrâ in the Achaemenian Inscriptions, and Artashîr in Armenian writers.—2. See S. B. E., Vol. V., Chap. XXXI.

of Ardashîr, and a descendant of Bahman, son of Isfandiyâr. According to Alberûni's Chronology of the Sâsânians, "Ardashîr was son of Bâbak Shâh, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Behâfrid, son of Mihrmish, son (rather descendant) of Sâsân senior (*viz.*, Sâsân I.), son of Bahman, son of Isfandîyâr." Masudi gives two genealogies of Artakhshîr, which are generally similar:—(1) Ardashîr, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Behâvand, son of Dârâ, son of Sâsân, son of Bahman; and (2) Ardashîr, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Mihrmish, son of Sâsân, son of Bahman.

Herein Alberuni and Masudi add one more ancestor to the list of the Bûndahishn; the former placing Mihrmish between Zarir and Sâsân senior; the latter, Dârâ between these two. Very likely the father of Zarir or Mihrmish was Sâsán XIV., or an unnamed descendant of the fourteenth generation from Bahman, and not of the fourth generation*, as Firdûsi represents him. Taking into consideration the long interval of several centuries which elapsed between Bahman and Artakhshîr î Pâpakân, it is pretty evident that we cannot trace back a regular historical genealogy of the latter as long as the ancestors of more than fourteen generations remain unknown to us, and until we get no reliable evidence to confirm that all these fourteen ancestors were named Sâsân in a continuous order.

3. Artakhshîr's Father, Pâpak.

According to the Kârnâmê, it appears that Pâpak, "having no naturally-born son to preserve his name," adopted Artakhshîr in pursuance of the Zoroastrian law of affiliation,

* Such errors are very common in Persian books owing partly to the difficulty of distinguishing Pahlavi figures like ۱۴ and ۴, and partly to the corruptions of words or figures by ignorant copyists.

and with a desire that the latter would succeed to his princedom of Pârs. Consequently, Artakhshîr has been generally called *Artakhshîr î Pâpakân*, "Artakhshîr, son of Pâpak," as on the coins and inscriptions mentioned below, instead of *Artakhshîr î Sâsânân*, "Artakhshîr, son of Sâsân."† As to the lineage of Pâpak, the emblems and names on the coins of Persis show that Pârs was always loyally Zoroastrian and one Sâsân was the high-priest of the Âtash î Varahrân at Istakhra, who married a princess, named Râmbehisht, and "laid the foundation of the greatness of his house, while priestly influence which was very strong, doubtless favoured its rise." According to Alberuni and Masudi, this Sâsân had a son, named Pâpak. The latter, Dr. Noeldeke remarks, had two sons, *viz.*, Shahpûhr and Artakhshîr. (See the Historical Sketch I.)

4. The Coins of Artakhshir and Shahpuhr.

For the oldest references to this Sâsânian Emperor, Artakhshîr, and his son Shahpûhr, we have to look to the Sâsânian coins and Pahlavi rock inscriptions of the third and fourth centuries A. D. In his German treatise on the "Muenzen der Sâssâniden," Dr. A. D. Mordtmann gives a description of 75 Pahlavi coins of the reigns of Artakhshîr and Shahpûhr, of which the first two refer to Pâpak and Artakhshîr, the next 41 exclusively belong to Artakhshîr, and the remaining 31 to his son, Shahpûhr I. In one of the two existing types of the coins of Persis, Artakhshîr's bust appears on the obverse with the Parthian tiara and the words:—*Bagî Artakhshatr Malkâ*, "Lord Artakhshatr, King"; and on the reverse Pâpak's image with the words ; *Bagî Pâpakî Malkâ*, "Lord Pâpak, King." In the second or earlier type we notice a change only on the obverse side :—*Barî Bagî Pâpakî Malkâ*, "Son of Lord Pâpak, King." These coins prove that Artakhshîr had been for some time the joint-ruler of Pârs during the life-time of Pâpak. The coins of the period when Artakhshîr assumed the royal authority in Irân, have on the obverse his image

† Though neither the name Sâsân nor Sâsânidæ is found on the coins or inscriptions, still this patronymic is used in history to designate the dynasty founded by Artakhshîr.

surrounded by the words :—*Mazdayasn Bagî Artakhshatr Malkâ Irân,* "Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of Irân." These coins point to the first part of his *régime* when he had not received the title of the Emperor. On the latest coins we observe the following impression:—*Mazdayasn Bagî Artakhshatr Malkân Malkâ Irân Mînû-chitrî min Yazdân,* "Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of the Kings of Irân, of spiritual origin from the Deity." On the reverse we find a fire-altar with the words:—*Nura zî Artakhshatr*, *i.e.,* "The Light of Artakhshatr." The title *Malkân Malkâ* occurs on most of these coins. The impression on the latest coins of Artakhshatr is also adopted in most of the coins of Shahpûhr, with only the change of the name ; and on the reverse side, too, *Nura zî Shahpûhar,* "The Light of Shahpûhar."

5. THE REFERENCES TO ARTAKHSHIR AND SHAHPUHR IN THE SASANIAN PAHLAVI INSCRIPTIONS.

Next to these coins we have to study the trilingual inscriptions on the bas-reliefs of (1) *Naksh-î-Rûstam* and (2) *Naksh-î-Rajâb,* which allude to the father and the son, and the (3) bilingual cave inscription at *Hâjiâbâd,* near Persepolis, which bears upon the son alone. The first one contains an account of the succession of Artakhshatr î Pâpakân and Shahpûhr I., with a succinct reference to their chief actions. There they are both called "the King of the Kings of Irân," while Shahpûhr is specially styled "the good principled (*hûrâstîh*)" and "the well-inclined (*hûkâmakî*)." The son did as the father had done "in Irân and non-Irân, through capital to capital, town to town, and place to place of the united country, spontaneously in *Magûstân,* and by the loving command of Artakhshatr, the King of Kings, in the country of the King of the Kings of Irân. From town to town, and place to place he performed the great deeds which are the bounty of the angels, and settled in (them) the great Fire ; and the Deity and the angels became the benefit of the capital." Further on the inscription speaks of the enthronement of the "Great Fire of Fires", the development of all the

resources necessary for the growth of the priesthood and the Zoroastrian religion, and of the suppression of the tyranny of noblemen. It calls Aûharmazda, son of Shahpûhr, "more absolute among the Kings who were similar to angels in virtue, and speaks of Shahpûhr's title of Hîrbad and Môbad having been made Aûharmazd's title of Hîrbad and Môbad." The inscription of Naksh-î-Rajâḅ refers to Shahpûhr I. in the following words:—*Shahpûhrî Malkân Malkâ kartîram Magûpat û Aîharpat sham kaltî hûmanam*, "Shahpûhr, the King of Kings, I call myself Môbad and Hîrbad, I have made a name (thereby)."

The Hâjiâbâd inscription transmits to us the following records of Shahpûhr:—*Li Mazdayasn Bagî Shahpûhrî Malkân Malkâ Aîrân va Anîrân, Mînû-chitrî min Yazdân, Barman Mazdayasn Bagî Artakhshatrî Malkân Malkâ Aîrân, Mînû-chitrî min Yazdân, Napî Bagî Pâpakî Malkâ,* "I am the Mazdayasnian Lord Shahpûhr, the King of the Kings of Aîrân and non-Aîrân, of spiritual origin from the Deity, son of the Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of the Kings of Aîrân, of spiritual origin from the Deity, grandson of Lord Pâpak, King."—The Paî-kûlî inscription, near Sulimânieh, contains short fragments engraved on stones, which include the names of Artakhshatr, Shahpûhr and Aûharmazda; but they do not mention their special kingly titles.

These are some of the earliest and most authentic records on the coins and inscriptions now surviving of the religious Sâsânian founder of the Zoroastrian dynasty in ancient Persia. They are very useful to the Pahlaviists for ascertaining the reading of many a Pahlavi word of Semetic origin, the alphabet of the inscriptions being less equivocal, and each letter having fewer phonetic powers than that used in Pahlavi MSS.

6. The Passages referring to these Kings in the Sasanian Pahlavi Literature.

More important references to Artakhshîr are found in the Dînkard, Bûndahishn, Zand î Vohûman Yasht, and Mâdîgân î

Chatrang. The Dînkard alludes to him in its Fourth, Fifth and Seventh Books. The Fourth Book describes the pious achievements of the King in the religious renaissance which followed his accession to the throne. It refers to the collection and compilation of the sacred Zoroastran literature, to the comparative study of different religions, and to the enlightenment therefrom upon the pure understanding of the Mazdayasnian Revelation under the learned supervision of Dastur Tôsar, the high-priest of the State. His son, Shahpûhr, had taken after his father, and added to the sacred literature an extensive collection of scientific works prepared or compiled, by his order, from the old Iranian, Indian, Greek and Roman tomes, for the purpose of spreading among the different nations of the world a knowledge of the calendar, geography, astronomy, astrology, hygiene, the abstract philosophy of the original creation, etc. Further, he had ordered a correct copy of each of these religious and scientific works to be prepared and deposited in the Royal Library, and had succeeded to produce, by means of a religious controversy, a thorough conviction in the disbelievers of the truth and excellence of the Zoroastrian Religion. The passages run as follows :—

1. "The one who was *Artakhshatar*, the king of kings, son of *Pâpak*, directed (lit. wished for) the arrangement of the fragmentary literature according to chapters, through the direct supervision or authority of *Tôsar*, who alone proved successful in undertaking it (*viz.*, the task), while the other high-priests abandoned it. This command was likewise given, that whatever religious exposition there existed besides the *Mazdayasnian* Revelation should be put forth for ourselves ; because now the information and understanding thereof were neither inferior nor insignificant (*frûd.*)"[1]

1. Olman-î î Artakhshatar î Malkâân Malkâ î Pâpakân, pavan râst dastûbarîh Tôsar zakich âmûk î pargandê hamâk ôl babâ bavîhûnast ; Tôsar madam mat zak î aêvak frâj padîraft, va avârîg min dastûbar shedkûnt. Denmanich framân yehabûnt aîgh frâj ôl lenman kôlâ nakîzishne zakâî yehevûnêd min Dîn î Mazdayasna ; meman kûnich âkâsîh va dânishne avash frûd lûît.

2. "*Shahpûhr*, the king of kings, son of *Artakhshatar*, collected also the books that were distinct from the Revelation, and pertained to scientific investigations in the art of healing, and in astrology, and which treated of the calendar, geography and the abstract philosophy of the original creation, life and death (*lit.* "destruction"), of the (Arian) glory, humility, legal evidence, and of other sciences and materials that were scattered among the Hindûs, in (the province of) *Arûm*, and other countries. He caused them to be recompiled along with the Avesta, and ordered a correct copy of each to be deposited in the Royal Treasury. By means of a (public) religious controversy (*hûskâr*) he produced a thorough conviction in the disbelievers of the (truth of the) Mazdayasnian Revelation." [1]

The third passage[2] in the Fourth Book, which refers to Artakhshatar, states that he was destined to obtain the sovereignty of the Kayânians, which had been divided (*lit.* "scattered") among several princes for centuries and as long as his forefathers and ancestors were unqualified to sway over the great Kingdom of Irân.

The Fifth Book of the same work contains one interesting allusion to this Sâsânian Emperor who, in the Divine prophecy rendered by Ahura Mazda to Zarathushtra (in reply to his occasional inquiries), is named among the Restorers of the Religion, such as Âtarô-pât Mâraspend, Khûsrû Kavât, Peshyôtan (son of Vishtâsp), Aûshîdar, Aûshîdarmâh,

1. Shahpûhr î Malkâân Malkâ î Artakhshatarân, napîkîhâch î min Dîn barâ madam bazishkîh va star gôbishnîh va vajûyishnê va zamân va jîvâk va gôhar va dehishne va yehevûnishne va vinâsishne va gadû va aîrîh va gôbâkîh va avârîg kîrûkîh va avzâr, î bên Hindûkân va Arûm va avârîgich zamîkîhâ pargandê yehevûnt, lakhvâr ôl ham yâîtyûnt. Va lêvatman Avastâk lakhvâr andâkht, va kôlâ zak î durvîst pachîn ôl ôl Ganj î Shapîgân yehabûntan framûd. Va âstînîdan î hamâk arîstagân madam Dîn î Mazdayasna ôl hûskâr vabîdûnt.

2. Olman-î î Artakhshatar, î Malkâân Malkâ, î Pâpakân, pargandagîh zîash khûdâêîh minich vad ab va nîyâk râ pavan dahyûpatîh kam sazâkîh.

Soshâns, and others. The original text[1] may be translated as follows:—

"About the Revelation, *i. e.*, the exposition, of Zaratushtra by virtue of his exaltation, prophetic wisdom, and perfect goodness, regarding such (events) as the triumph of Kaî Vishtâsp of Aîrân over Arjâsp, the Hyonians, and other innumerable armies[2] of Non-Irânians.[3] Secondly[4], what refers to the subject, namely, the necessary supremacy (*vichîtârîh*), at different times (*avârîg*), of the territory[5] of Vishtâsp over other regions; the killing of Zaratûshtra by Tûr î Brâtarrîsh; the belief of Srîtô î Vîsrapân[6] in the glorious Spirit (of Providence); and whatever pertains to the subject, especially the events which shall happen, and shall come, one after another at different periods. Next, the doers of harm[7], such as Alexander, the smiter of Agrîârat, Markûsh, Dahâk, and others; (and) the doers of harm and destroyers of the (Zoroastrian) Faith, such as Mesîha, Mânî, and others. (Then) the periods, such as (those of) steel, iron, and other mixed metals, etc. (Afterwards), the restorers, deve-

1. Madam zak î min avzûnîguîh, pîsh-khratûîh va pûr-nyôkîh î Zaratûshtra pêḻâkîhastan, aigh avash gûvizâr, chêgûn pîrûzîh î Kaî Vishtâsp î Aîrân madam Arjâsp, va Hyônân, va avârîg Aîrân anaôshmâr hînigûrd. Aêvak mandavam bên zak babâ, avârîg vichîtârîh Vishtâsp kêshvarîgân bên zakâî âvâyêḏ, va zektelûntan î Tûr-î-Brâtarrîsh ôl benafshman Zaratûshtra, va gîrâîḏan î Srîtô î Vîsrapân râî, va meman bên zak babâ nâmchishtîg mandavam aîgh bên zimânagîhâ âkhar âkhar mat va yâmtûnêḻ. Azash vazandgarân chêgûn Aleksandar va Agrîârat zaḏâr, Markûsh, va Dahâk, va avârîg; vazandgarân va garûîshn-vârânich (chêgûn) Mesîha, va Mânî, va avârîg. Aûbâmîhâ chêgûn pulâvtîn va âsîn avargûmîkhtan va avârîg. Dîn ârâstârân va vînârtârân va yâîtyûntârân chêgûn *Artakhshatar*, va Atarôpât, va Khûsrû va Peshyôtan va Aûshîḏar va Aûshîḏar mâh va Sôshâns va avârîg.—2. If we read the word *âinînê*, as it is in the original text, it means 'in innumerable ways.'—3. Here *Aîrân* ought to be *An-Aîrân*.—4. *Lit.* 'one.' In Pahlavi the expression *aêvak...aêvak* is used in the sense of 'firstly', 'secondly', etc.—5. *Lit.* (the inhabitants or nations of his) 'continent.'—6. This is an allusion to the hero Srîta, who was ordered by Kaî Kâûs to kill the *tôrâ* that is represented in the Seventh Book of the Dînkard as a creature of (some) good spirit. If we read the first word *vîrâstan* and the fourth *vîkarpân*, the meaning is:—'the restoration of the glory of the opponents of the karps by (the hero) *Srîta*.'—7. That is 'destroyers,' 'devastators.'

B

lopers and propagators[1] of the (Zoroastrian) Religion, such as *Artakhshatar*, Âtarô-pât, Khûsrû, Peshyôtan, Aûshêdar, Aûshêdarmâh, Sôshâns, and others."

The Seventh Book of the Dînkard treats of the marvellous prophecy of the Mazdayasnian Religion from the Creation to the Resurrection, and refers to the miracles that occurred before and after the birth of Zarathushtra, and those that are to happen till the Final Renovation. It gives the Prophet's religious declaration about Artakhshîr, in the following words:[2]—

"This, too, is declared regarding the nature (*chêgûnîh*) of Artakhshatar, son of Pâpak, that Kaî Artakhshatar shall be possessed of every kind of power, he shall be an overpowering hero, a staunch adherent of the religious commandments, and of marvellous faculties; a king in whose house the virtuous and bright *Ashishvang* shall tread in the person of a maiden, who shall be virtuous, very courageous, well-grown (*i.e.*, handsome), dressed in an auspicious garment, and who shall be very majestic and pious (or noble); (a king) who shall seek the accomplishment of himself by dint of acquired wisdom and personal exertion; (a king) who shall battle with his adversaries by dint of acquired wisdom and practical exertion; and his helper shall be (Dastur) *Tôsar*[3] in the manner that is likewise declared regarding them."[4]

---

1. *Lit.* 'bringers.'—2. Artakhshatar î Pâpakân chêgûnîh denmanich madam yemalelûnêd aîgh:—Katâr zak î zûrîk Kaî Artakhshatar, î takîg, î tan framân, î shikiftê zayan; khûdâê mûn ôlman bên mân Aharêshvang î nyôk va rûshan frâj sâtûnêd, î pavan kanîk karp î nyôk î kabad amâvand î hûrûst î bûrân aivîyâst î râîhûmandtûm î âzâd; mûn aît aîgh pavan rasishnê î khratîg pavan zak î nafshman bâzâe ôl tan frâkhanîh bavîhûnêd; mûn aît aîgh pavan rasishnê î khratîg, aîgh pavan zak î nafshman bâzâê, ôl hamîmârân madam ayûzêd; avash Tôsar pavan âvâkîh chêgûnshân denmanich madam yemalelûnêd.—3. Dr. West reads it '*Tanvasar.*'—4. There is one more allusion to this Artakhshatar at the end of the Third Book of the Dinkard, which states that, after the restoration of the Irânian Empire by the Sâsânian Founder, all the Avesta and Pahlavi writings were collected from the various places where they were scatterd; and that the Dinkard was compiled, during his time,

There are four more Pahlavi passages with reference to Artakhshîr, of which two are found in the *Bûndahishn*, one in the *Zand î Vohûman Yasht*, and one in the *Mâdîgân î Chatrang*. The first allusion to the King in the Bûndahishn is contained in Chapter XXXI, 30, and it is mentioned by me in connection with his genealogy at page II. The second allusion to him in the same book stands in Chapter XXXIV. 9, and gives the periods of the Ashkânian and Sâsânian dynasties.

"The Ashkânians bore the name in a current sovereignty for 284 years; Ardashîr, son of Pâpak, and a number of Sâsânians (were kings for) 480 years; afterwards it (*i.e.*, the sovereignty) went to the Arabs."[1]

The Sûdgar Nask, the first book of the Zoroastrian Sacred Literature, included according to the Dinkard a prophecy concerning Artakhshîr, son of Pâpak, which is preserved to this day in the extant Pahlavi Vohûman Yasht. The Zarathushtrian sovereignty is divided in it into seven ages, which are called golden, silver, copper, brazen, tin, steel, and iron periods, and Ahura Mazda reveals to the Prophet the important events which are to happen in them. Artakhshîr and his son Shahpûhr are placed in the fourth or the brazen period, and are entitled the *gêhân ârâstâr va virâstâr*, "the embellisher and restorer of the world." The same expressions are used in praise of Ardashîr in the Pâzend *Afrîn î Panjî*, or *Afrîn î Rapithwîn*, where he is similarly represented as "the embellisher and restorer of the Divine Religion." The passage in the Bahman Yasht runs thus:—

"And (in) that (period) which is brazen (is) the sovereignty of *Artakhshîr*, the embellisher and restorer of the world, and (is) that of King Shahpûhr, when he will restore the world which

and correctly copied by Dastur Tosar. This copy was deposited in the Royal Treasury of *Shapigân*.

1. Ashkânân pavan aarôbâk khûdâôih shem yedrûnd 284 shant; Ardashîr î Pâpakân va Sâsânîgân amar 480 shant; âkhar ôl Tâjîgân vazlûnt.

I, Aûharmazda, created, and he shall make current freedom (from evil) through a store of the acts of this world, whereby virtue shall manifest itself; and Âtarôpât of the successful luck, the restorer of the true religion, shall, by the miracle of the brass ordeal, bring the adherents of foreign creeds back to the truth of this Religion."[1]

The *Mâdîgân î Chatrang* speaks of Artakhshatar as the wisest and most industrious Zoroastrian sovereign of Irân. "On the following day the Emperor (Nôshîrvân) called *Vazôrg-mitrô* (his minister) into his presence, and spoke to him as follows:— "O my Vazôrg-mitrô! what thing is that which you promised me to devise and send up to *Dîvsâram*?" On this Vazôrg-mitrô replied:—"Of the kings that have reigned during this millennium, *Atakhshatar* has been *the wisest and most industrious.* I will, therefore, devise a new game and from the name of King Artakhshatar call it *Vînê-Artakhshatar*. I will cause the game board to represent the soil of Spendârmat, and its thirty pieces to represent the thirty days and nights, the fifteen white ones illustrative of day and the fifteen black ones of night . . . . ."" (*Vide* the Pahlavi text edited and translated by Dastur Dr. Peshotanji Behrâmji Sanjana, Bombay, 1885.)*

---

1 Va zak î rôyîn khûḏâêîh î *Artakhshîr* î gêhân ârâstâr va vîrâstâr, va zak î Shahpûhr Shah amat gêhân î li Aûharmazda-dâḏ ârâyêḏ, bôkhtagîh pavan sâmân î gêhân rôbâk vabîdûnêḏ, va shapîrîh pêḏâk barâ yehevûnêḏ; va Âtarô-pât î pîrûzbakht, î Dîn î râst vîrâstâr, pavan rôî î pasâkhtô denman Dîn levatman javît rîstakân lakhvâr ôl râstîh yâîtyûnêḏ. (*Vide* Chapter II, 18)

* The following statement is found in a Persian Introduction to an Ardâ Virâf Nâmô, which refers to Artakhshîr's proceedings for re-establishing the Zoroastrian religion. It is not wholly reliable. (*Vide* the Introductory Essays by Drs. Haug and West to the Pahl. Ardâ Virâf, p. 15.)

"They say that when Ardashîr Bâbagân was king, as he settled himself in the monarchy, he slew ninety kings (some say he slew ninety-six kings), and cleared the world of enemies, and restored it to tranquillity. He summoned before him all the Desturs and Mobads (who existed at that time, and said that: 'The true and correct religion which Almighty God revealed to

These manuscript records, which exist to this day, bear clear testimony to a prophecy preached by Zoroaster as to the future restorers of his religion, and of the Zoroastrian Empire, among whom the Prophet names Artakhshîr and Shahpûhr. That prophecy was realised by the success of the Sâsânian prince

---

Zaratusht (peace be unto him), and Zaratusht made current in the world, no longer remains with me, so that I would make a collection of tenets and assertions and sayings, from the world, and place confidence in only one.' And he sent people through all the provinces, and every place where learning and priestcraft existed, and summoned all to his court. A multitude of forty thousand men went up to court.

"Afterwards, he demanded and said: 'Which are those who are the wisest of these?' Then they inquired, and selected four thousand of the wisest, out of that assembly, and informed the king of kings. And he said a second time: 'Be careful a second time, and separate from that assembly, such persons as are discerning and wise, and possess a better recollection of the Avesta and Zand.' Four hundred men appeared who possessed a better recollection of their Avesta and Zand. Another time they were careful, and from the midst of these, they selected forty men, who possessed a recollection of the whole of their Avesta. Again, among those select, were a certain seven men, in whom no sin had appeared, from their earliest years till the age at which they had arrived; and they were excessively careful, and pure-hearted in thoughts and words and deeds, and their hearts clave unto God. Afterwards, they conducted the whole seven to king Ardashîr.

"Then the king directed thus: 'It is necessary that I should dispel these suspicions and doubts from the religion, and all man should be of the religion of Aûharmazd and Zaratusht, and adopt the assertions and sayings of the religion; so that it may become clear to me and the learned and wise what the religion is, and that these suspicions and doubts may disappear from the religion.' Then they replied thus: 'No one is able to give this information, except one who has committed no sin, from the early age of eight years, unto the time which has arrived; and this man is Vîrâf, than whom there is no one purer, or more spiritually enlightened, or more true speaking; and on this account, it is necessary to make choice of him. And we six others will carry on, in some place, the Yazishn ceremonies and Nîrang prayers which are appointed, in the religion for all such matters; until God, the revered and glorious, shall reveal the facts of Vîrâf, and Vîrâf shall give us information of them, so that every one may become free from doubts about Aûharmazd and Zaratusht.'

"Vîrâf himself undertook this affair; and king Ardashîr welcomed those words. Then they said, this affair would not be rightly accomplished, unless they went into the precincts of the sacred fire. Then they arose and performed their design and went away. . . . . ."

of Pârs over the Parthian *Mulûk-ut-tavâif*—a memorable event, which practically conduced to the revival of the Zoroastrian religion and the consequent illucidation, compilation, and preservation of its brilliant Scripture.

7. The Age of the Pahlavi Kârnâmê.

The only extant Pahlavi work on Artakhshîr is the Karnâmê of the King, which is edited and translated in this volume. It is, as I have mentioned at the outset, a kind of historical narrative written in an easy style, of which the main substance is derived from an older voluminous work, which probably contained memoirs of Artakhshîr, Shahpûhr, and Aûharmazda I., and which was very likely composed or finished in the reign of the last named monarch, or even later. The style of the surviving narrative and the familiar historical references in it to the games of Chatrang and Vîne-Artakhshatar, and to the Khâkân of the Turks, lead us to place its composition in the middle of the sixth century, and to point to *Vazôrg-Mitrô î Bôkhtagân* (Pers. *Buzurjamihr*), the vazir of the Sâsânian-King Khûsrû I., as its author. The Indian King Dîvsâram mentioned in the Mâdîgân î Chatrang is, no doubt, King Dâbishlîm (a later Persian corruption of the Pahlavi name) of the *Anvâr-i-Suhailî.* The latter book is a Persian version of the old Pahlavi imitation of the Sanskrit *Hitopadesha* and *Panchatantra*, which was originally called "*Karîrag va Damanag.*" According to the Persian Introduction to the Anvâr-i-Suhailî, "it was the philosopher Burzuyah, the chief of his class in Pârs, who at the request of Noshîrvân proceeded to Hindustân, and was there during a long period; and, by a variety of artifices and devices, having secured the book ("Bidpâi" or the Fables of Vishnu Sharman), got possession of it, and, having translated the Indian words into Pahlavi dialect, which was the language at that time spoken by the emperors of Irân, submitted it to Noshirvân, and, being so fortunate as to have [his gift] accepted, was honoured with

[the monarch's] approbation."* The Burzuyah here alluded to is certainly Vazôrg-mitrô î Bôkhtagân, who was sent, in conformity to the above statement of the Mâdigân î Chatrang, to the Indian King Dîvsâram by Khûsrû I., in connection with the games of Chatrang and Vînê-Artakhshatar. Likewise the mention of the Khâkân of the Turks in Chapter XIII of the Pahlavi text could have been made only in the sixth century.

The existing Kârnâmê, therefore, belongs to the pure Sâsânian literature, and certainly cannot have been composed after the fall of *Yazdakard*, or under the reigns of his Mahomedan successors. The proofs are not far to seek. Dr. Noeldeke has discovered imitations of the narrative of the Kârnâmê in some of the Armenian and Greek authors of the eighth century. According to Fihrist, an Arabic poem of the 8th century A.D. was composed by Abân bin Abdalhamîd Allâhiqî Arraqâshi, on the basis, as the poet says, of كتاب سيرة اردشير "A Book of the Life of Ardashîr." Masûdi makes mention, in his remarkable history, of a "Book composed by the son of Ardashir Bâbak, which is named the Book of *Kârnâmag*, and in which are narrated his history, wars, adventures, and life."

8. The Kârnâme and the Shah-Nâmeh.

The extracts from the Shâh-Nâmeh of Firdûsi (who flourished in the tenth century A. D.), which are given at the end of this volume, confirm the earlier existence and composition of the Pahlavi text. These extracts clearly form an expansion of the Pahlavi Kârnâmê î Artakhshîr, which is interspersed with statements unknown to our text, but probably found by the poet in Arab and Persian writers, or in the traditions supplied to him by the native *dihkâns*. Their contents are, no doubt, based mostly upon the epitomised statements in Pahlavi. However, we observe in the two accounts slight variations, and here and there certain omissions and additions. The variations in the poet's statements are noticeable in the following :—(1) The

* Comp. Eastwick's Translation, p. 6 *seq*.

reply of Pâpak to Artakhshîr; (2) the coming of Sâsân in the presence of Pâpak, with a coarse mantle covered with snow; (3) on the first night Gûlnâr finds Artakhshîr asleep; (4) Gûlnâr is herself engaged in her separate palace for three days and nights in consultation with the astrologers; (5) a mountain-goat is represented as following Artakhshîr and Gûlnâr; (6) their halting near a stream to allay their thirst; (7) the advice of two young men, encountering them on the road, that they should hasten on their journey; (8) Banâk is the king of Zahram; (9) Artakhshîr's colloquy with the two brothers, Bûrjak and Bûrj-âtarô; (10) they accompany the king in the battle against Mihrak; (11) an army of 12,000 men assembled for the battle against the Worm; (12) the questions put to the King concerning the trunks that were filled with tin and lead, and brought by him to the fortress of the Worm; (13) the return of the King's army to Shaharzûr and Kermân after the destruction of the Worm; (14) the King's march towards Tesiphon; (15) the flight of Ardavân's two eldest sons to Hindustân; (16) the four domestic birds which drank the poisoned beverage; (17) the reply of Artakhshîr to the inquiry of the high-priest as to the cause of the King's mournful soliloquy and melancholy; (18) the King's recognition of Shahpûhr at a ball game; (19) the advice of the King's minister to despatch a messenger with gifts to the Kaid of India; (20) the displeasure of the Kaid on hearing the message; and (21) the flight of the daughter of Mihrak to the house of the president of Zahram.

In Firdûsi no mention is made of (1) the first of the three dreams of Pâpak, Chap. I, § 9; (2) the detailed result of the astrologer's observations, Chap. II, § 5; (3) their reply to King Ardavân in Chap. III, § 6; (4) the cities from which Ardavân and Artakhshîr collected their forces, enumerated in Chap. IV, §§ 12-14; (5) the results of the battle with Mâdîg in Chap. V, §§ 9-11; (6) the adventures of Haftân-bôkht and

Yazdân-kard of Shaharzûr, and the reflections of Artakhshîr upon them, in Chap. VI., 1-4; as well as the contents of (7) Chap. VII., §§ 1-3, 6, 8-10; (8) VIII, §§ 7-9; (9) IX, § 4, and part of 10; (10) X, §§ 1-6, part of 7, 8, 16; and (11) XIII, §§ 19-21.

As to the Persian epic, the remarkable additional matter which occurs in the Shâh-Nâmeh refers to (1) the death of Pâpak (Ex. IV, p. 6, l. 12); (2) the letter of Ardavân to his son Bahman (VII, p. 10, 11 *seq.*); (3) the conversation of Artakhshîr with the old mariner (VII, p. 10, l. 6 *seq.*); (4) the first address of Ardashîr to the princes and nobles who first became his adherents (VII, p. 10, l. 16 *seq.*); (5) the benedictions of a Mobad upon the new King (VII, p. 11. l. 3 *seq.*); (6) the flight of Bahman from the field of battle, and Ardashîr's taking possession of the hoarded up wealth of his father Bâbak (VIII, p. 12, l. 15 *seq.*); (7) the description of the battle with Ardavân, who was taken prisoner by Khurrâd (IX, p. 13, l. 12 *seq.*); (8) the origin of the Worm and the Worm-idolatry (XII to the end); (9) Ardashir's battle with Haftân-bôkht and his eldest son Shâhvaê (XIII, p. 19, l. 5 *seq.*); (9) the captivity and death of Mihrak (XV, p. 22, l. 5 *seq.*); (10) Ardashir's instructions to the hero Shahargîr for the array of the King's army outside the fortress of the Worm (XV, p. 22, l. 16 *seq.*); (11) the King's accession to the throne at Bagdâd (XVII, p. 25, l. 1 *seq.*); (10) the Emperor's first proclamation to his subjects (*ibid.*); and (12) the recognition of Shahpûhr by the father at a ball-game, which he was playing with one hundred princes of his age (XIX, p. 28, l. 27 *seq.*); etc.

Hence a comparative study of the Pahlavi text of the *Kârnâmê î Artakhshîr* and the portion of the Shâh-Nâmeh corresponding to its contents, helps us to draw the following important conclusions:—(1) Firdûsi had no doubt access to the Pahlavi records relating to the Irânian kings. (2) In places

where the Pahlavi materials were insufficient, or the Pahlavi text was too difficult to be clearly understood, Firdûsi seems to have had recourse to the Persian version of the Pahlavi *Bâstân-Nâmê*, to the later Arab and Persian historians, and the indigenous materials preserved by the Zoroastrian *dîhkâns*. (3) Wherever the poet had clearly understood the Pahlavi historical texts, he had followed not only facts, but the Pahlavi language itself, as will be noticed from a number of Pahlavi expressions which are derived from the text of the Kârnâmê and incorporated into the Persian description of the Shâh-Nâmeh.

9. The Principal Historians of the Sâsânian Period.

Besides these Pahlavi and Persian native sources, there are Western, Armenian, and Mahomedan historians, who have dwelt at length upon the Sâsânian epoch, and whose statements help us to a certain extent to settle several uncertainties, and to understand the sentiments and reflections of those writers on the political and military constitutions of Ancient Persia under the Sâsânidæ. Dio Cassius, Herodian (both contemporaries of Artakhshîr), Agathangelus (the earliest of the Armenian writers, A. D. 300-350), Ammianus Marcellinus, Procopius, Eutropius, Moses of Khorene (who flourished in the earlier half of the fifth century), Agathias, Strabo, Hamzâ, Masûdi, Ibn Alattûr, Mîrkhond and Tabari are usually named as authorities on the Sâsânian period.

10. General Remarks on the Kârnâmê.

From an examination of the contents of the Pahlavi text before us we observe that Artakhshîr was the son of Sâsân, and the grandson or adopted son of Pâpak[1], and a

1. D.'Herbelot speaks of him as the child of a shepherd; Malcolm says that his father was 'an inferior officer in the service of the Government;' Agathangelus calls him a 'noble' and 'satrap of the Persepolitan government;' while Herodian seems to speak of him as 'king of the Persians,' before his

native of Pârs.[1] That his paternal ancestors were descended from the line of the Kayânian kings, and had privately roamed about in India and Irân, on account of the fear of successive foreign monarchs, until Artakhshîr's father Sâsân was fortunate to get an appointment as a herdsman of Pâpak, the frontier prince of Pârs. That, as early as the 3rd century A. D., Zoroastrian princes had a strong belief in dreams or visions and their astrological interpretations, and intense hatred against "wicked" idolatry. That, soon after the disgrace and degradation had been brought on Artakhshîr by Ardavân, the former displayed his purely Zoroastrian character, by remaining content with his change of fortune, by delighting himself in singing and music, and resting in God all his hopes.—Then Sâsân and Pâpak disappear from the scene of action, and a more interesting personage appears in *Artayûkhta* (inadvertently read *Artadûkta* by Greek writers), who is called *Gulnâr* by Firdûsi. The scene is here evidently allegorical. It gives a descriptive picture of a Zoroastrian religious declaration in the Seventh Book of the Dinkard, which is mentioned above. It states that the home of *Artakhshatar* will be graced by the spirit of *Ashishvang* in the form of a bold, majestic, and virtuous maiden. That maiden is no doubt *Artayûkhta*, "the pious consort," who accompanies Artakhshîr until he is free from the fear of his enemies, and succeeds in restoring to himself the princedom of Pârs. She seems to me to be an embodiment, so to say, of virtue and glory, whose inspiration or instigation and association result in the marvellous triumph of Artakhshîr over Ardavân. From the apt exposition

---

victories over Artabanus. "On the whole, it is perhaps most probable," says Rawlinson, "that, like Cyrus, he was the hereditary monarch of the subject kingdom of Persia, which had always its own princes under the Parthians." (See 'The Seventh Oriental Monarchy,' p. 34 *seq.*)

1. "We can only affirm with confidence that the founder of the new Persian Monarchy was a genuine Persian, without attempting to determine positively what Persian city or province had the honour of producing him." (See 'The Seventh Monarchy', p. 34.) Agathias calls him a Cadusian, and Agathangelus an Assyrian.

set forth by the astrologers in the court of Ardavân, it is easy to understand the meaning of the position of the kingly planet Jupiter, of the warlike Mars, and of the beautiful Venus which represents this maiden Artayûkhta in the story.[1]

11. The rise of Artakhshîr against Ardavân.

The principal causes of the rise of Artakhshîr against the Arsacid Ardavân, and the successes of the former, are, according to the text :—(1) the envy and ill-will of Ardavân against an accomplished prince ; (2) the degradation of Artakhshîr from the rank of a courtier to that of a horse-keeper ; (3) the death of Pâpak and the gift of the princedom of Pârs to Bahman, the eldest son of Ardavân ; (4) the prophecy uttered by the astrologers that the Parthian empire was threatened with destruction ; (5) the civil and domestic feuds in the kingdom ; (6) Artakhshîr's strong belief in Zoroastrian monotheism ; (7) his faith in destiny and astrological predictions ; and (8) his physical vigour, religious zeal, and pious intrepidity.

"The circumstances of the struggle between Artaxerxes and Artabanus," says Rawlinson, "are briefly sketched by Dio Cassius and Agathangelus, while they are related more at large by the Persian writers. It is probable that the contest occupied a space of four or five years. At first we are told Artabanus neglected to arouse himself, and took no steps towards crushing the rebellion, which was limited to an assertion of the independence of Persia Proper, or the province of Fârs. After a time the revolted vassal, finding himself unmolested, was induced to raise his thoughts higher, and commenced a career of conquest. Turning his arms eastward,

1. According to Rawlinson : "Artabanus, on a certain occasion, when he communicated his prophetic knowledge to his wife, was overheard by one of her attendants, a noble damsel named Artaducta, already affianced to Artaxerxes and a sharer in his secret counsels." (See p. 31). Regarding the word *kanîzak* used in the Pahlavi text, read my footnote 3 to page 9 of the English Translation. Dastur Peshotanji's rendering of the Pahl. word is : "એક ઘણી ખુબસુરત ઓરત"—Dr. Noeldeke's German, "ein herrliches Maedchen," or "a noble maiden."

he attacked Kerman, and easily succeeded in reducing that scantily-peopled tract under his dominion. He then proceeded to menace the north, and, making war in that quarter overran and attached to his kingdom some of the out-lying provinces of Media. Roused by these aggressions, the Parthian monarch at length took the field, collected an army, consisting in part of Parthians, in part of the Persians who continued faithful to him, against his vassal, and, invading Persia, soon brought his adversary to a battle. A long and bloody contest followed, both sides suffering great losses; but victory finally declared itself in favour of Artaxerxes, through the desertion to him, during the engagement, of a portion of his enemy's forces. A second conflict ensued within a short time, in which the insurgents were even more completely successful; the carnage on the side of the Parthians was great, the loss of the Persians small; and the great King fled precipitately from the field. Still the resources of Parthia were equal to a third trial of arms. After a brief pause, Artabanus made a final effort to reduce his revolted vassal; and a last engagement took place in the plain of Hormuz, which was a portion of the Jerahi valley, in the beautiful country between Bebahan and Shuster. Here, after a desperate conflict, the Parthian monarch suffered a third and signal defeat; his army was scattered; and he himself lost his life in the combat. According to some, his death was the result of a hand-to-hand conflict with his great antagonist, who, pretending to fly, drew him on, and then pierced his heart with an arrow."

One of Artakhshîr's important achievements, which is described in the Pahlavi text, alludes to his staunch faith in the Zoroastrian monotheistic Revelation, which stronghly impelled him even at the risk of his life, to destroy idol-temples and suppress idolism, which had grown very powerful in Irân under the Parthian Empire. The pictures of the

Worm, the temple-fortress of idol-worship and Haftânbôkht, represent Artakhshîr's meritorious adventures for the annihilation of the Parthian pantheistic worship. His steady religious character can be traced from Chaps. II, § 10; IV., §§ 8, 10, 17, 19; VII., §§ 6, 8; VIII., §§ 7, 8, 17; IX., §§ 9, 10; X., §§ 8, 16, 18; XI., § 3 (refers to his belief in Destiny); and XIII. §§ 17, 18 (his belief in soothsaying.) Almost in every city he had caused an Âtash-Behrâm to be enthroned at the public expense.

"His reign was not long;" says Rawlinson, "and it was sufficiently occupied by the Roman and Armenian wars, and by the greatest of all his works, the reformation of religion . . . Western Asia was a seething pot, in which were mixed up a score of contradictory creeds, old and new, rational and irrational, Sabaism, Magism, Zoroastrianism, Grecian Polytheism, teraphim-worship, Judaism, Chaldee Mysticism, and Christianity. Artaxerxes conceived it to be his mission to evoke order out of this confusion, to establish in lieu of this extreme diversity, an absolute uniformity of religion. . . He was resolved from the first that if his efforts to shake off the Parthian yoke succeeded, he would use his best endeavours to overthrow the Parthian idolatry and instal in its stead the ancestral religion of the Persians."

12. The Extent of Artakhshir's Empire.

After the great triumph of Artakhshîr over Ardavân's son, Bahman, near Stâkhra, and over the King himself in the plain of Hormaz, he was surrounded by sincere adherents from among the tributary princes and rulers of Irân, with whose help the Sâsânian Emperor was able to aggrandise the limits of the Empire to the Euphrates at the one end and the kingdom of Khvarizam at the other. According to Herodian: "Artaxerxes pretended to have unquestionable rights to the possession of all the provinces in Asia lying between the Euphrates, the Aegean sea, and the

Propontis: as all those countries, as far as Ionia and Caria, had always been governed by satraps of their nation from the days of Cyrus, who transferred the Empire from the Medes to the Persians, to the time of Darius, who was conquered by Alexander: therefore by entering into possession of the old heritage of his ancestors he would not wrong the Romans." (Journal Asiatique, 1894, p. 549). He founded many cities, whereof the text mentions Artakhshîr-Gadman, Bokht-Artakhshîr, and Ramishne-Artakhshîr. According to Firdûsi:— اردشیر بوکهٔ—اردشیر اورمزد—اردشیر رام—اردشیر خورهٔ—the fifth city in Bagdâd, and the sixth near the river Euphrates.

13. His Power and Character.

Referring to the extent of Artakhshîr's power and his character as a ruler, Sir John Malcolm[1] remarks in his "History of Persia," Vol. I, as follows:—"The fame of Ardisheer spread in every direction: all the petty States in the vicinity of his empire, proffered submission; while the greatest monarchs of the East and West courted his friendship, by sending to his court the most magnificent presents, and splendid embassies. Elated with success, and wearied of power, he resigned the government into the hands of his son, Shahpoor, after having reigned fourteen years,[1] as absolute sovereign of Persia, subsequent to the defeat and death of Ardavân. He had exercised a more limited authority twelve years before that event.—Ardisheer Babigan (whom the Roman historians call Artaxerxes) was one of the wisest and most valiant princes that ever reigned over Persia. His life, indeed, affords the best evidence of his extraordinary character. He raised himself, from the lowest situation, to be sovereign of a great nation, that had been in an unsettled and

---

1. So Alberûni. Firdûsi has forty years and two months:

برآمد چهل سال و برسر دو ماه ∴ که تا برنهادم بشاهی کلاه.

distracted state for several centuries. The revolution which he effected in the condition of his country was wonderful. The name of Parthia, which Western writers had given to Persia, after the death of Alexander, ceased at his elevation; and the Kingdom which he founded was recognised as that of Persia. His countrymen deem Ardisheer the restorer of that great empire which had been created by Cyrus, and lost by Darius.

"This great monarch appears to have possessed those four essential qualities, which, he was wont to say, should meet in a sovereign: 'True and innate magnanimity of soul:'—'Real goodness of disposition:'—'Firmness enough to repress all who went out of their proper ranks:'—'And principles of conduct which prevented those who obeyed him from ever entertaining apprehensions regarding their property, their honour, or their lives.'"[1]

14. The Political Reforms introduced by Artakhshir.

We have no existing Pahlavi records concerning the political and military reforms introduced by Artakhshîr during his remarkable *régime*; but these are enumerated by Firdûsi in the Persian Shâh-Nâmeh.[2] One of the most important changes was the introduction of the militia or the enforced military and literary training among the youths of his empire. The young male subject had to acquire great skill in riding, and in the warrior-like wielding of the mace, the bow and the poplar arrows.[3] The best ones were enrolled in the standing army,

1. Vol. I., p. 72, *seq*. (Ed. 1829).

2. "Ferdosi," says Malcolm, "wrote from Pahlavi materials; and that many of these contained authentic accounts of Ardisheer there can be no doubt. We have every ground to suppose that the poet has, on this occasion, given a faithful transcript from his authorities."

3. Comp. Don Juan, Canto XVI, 1st Stanza:—

"The Antique Persians taught three useful things,
To draw the bow, to ride, and speak the truth.
This was the mode of Cyrus, best of kings—
A mode adopted since by modern youth.

and received honours and presents from the King according to their military skill; an intelligent Mobad having under his religious guidance and moral control one thousand of such young men. In the court none had a seat who was not distinguished for his literary and intellectual attainments; special preference having been given to the power of eloquence and the command over the language of the court. A learned writer filled the treasures of the State by his intelligence; the city and the army, the subordinates and the complainants were happy owing to him. "The secretaries," the King proclaimed, "are my companions as the soul is the companion of the body; thus they are privately my governors." When an officer, on his appointment as ruler of a certain district, paid a formal visit to the King, Artakhshîr publicly dictated to the incumbent the following advice:—"In this transitory life you should have no regard for the *diram*, nor sell the independence of a subject for the sake of money; but you should always seek the truth and wisdom, and abstain from avarice and lust. You should not engage your relations or friends in your department, but be satisfied or friendly with the host of subordinates appointed by me. You should help onward the poor and honest people; but not the malefactors. If you keep your district happy, you will remain joyful from the satisfaction of your justice; but if a poor man goes to sleep with the terror of your rule, that means the selling of human life for gold and silver."

Owing to Artakhshîr's just administration, the world of Irân, says Firdûsi, was altogether prosperous, and the hearts of his subjects were happy. He had enforced farming and irrigation in every country, given pecuniary gifts to the poor husbandman, and supplied him with all the necessary implements of

Bows have they, generally with two strings;
Horses they ride without remorse or ruth;
At speaking truth perhaps they are less clever,
But draw the long bow better now than ever.

agriculture. He had summoned to his court all the nobles of Irân, and conferred upon them princedoms and governorships according to their right and merit. He had assembled them together in the beginning of his reign, and impressed upon their minds the vicissitudes and struggles of life, and the permanency of virtue and righteousness in this world.[1] He deemed an unjust king, a ferocious lion in the field, and a long war worse than an unjust king. He asked the native rulers or satraps to place all their reliance upon the Deity, Ahura Mazda, because

چو بُردم بدادار گیهان پناه ∴ بدل شادمان گشتم و تاج و گاه

under the favour and protection of God he had been rendered happy, crowned and enthroned.

ستایش که داند سزاوار اوی ∴ نیایش بآئین کردار اوی
مگر او دهد پادشاهان بندگی ∴ نماید بزرگی و دارندگی
هرآنکس که داند که دادار هست ∴ نباشد مگر پاک یزدان پرست
توانگر شود هرکه خرسند گشت ∴ گل نوبهارش برومند گشت

In short, his admirable motive was to administer strict laws of justice and to teach to his officials a sincere trust in God for the successful results of all meritorious endeavours on their part for the good of mankind. Relative to religious questions and foreign affairs, he had appointed for consultation special councils of state, consisting of *mobads*, sages, generals and princes.

---

1. "We are told," says Malcolm, "that Ardisheer was learned as well as wise. He is the reputed author of two remarkable works. The first entitled 'The Kârnameh,' in which he gives an account of his travels and enterprises. The second was a work upon the best mode of living; in which rules, drawn from his own experience and judgment, were prescribed for all ranks of men. This book appears to have been greatly admired by his countrymen; and Noshirwân, one of the most celebrated of his successors, had many copies of it made and circulated, with a view of establishing order and morality in the empire," (Vol. I, p. 74).

15. The Emperor's Dying Monitions to his Son, Shahpûhr.

Artakhshîr's didactic testament or dying monitions to his son, Shahpûhr, are given by Firdûsi to the following effect:—

"My son, listen to these words, remember them, and act accordingly in thy life. I have organized the world of my kingdom by dint of the sword of justice, and with a due respect to the claims of the nobility. I have endured great trouble and hardship in increasing these treasures. The world has prospered, but my life is shortened. You have before you joy and trouble too, for no one is completely happy in this world. Fortune is like a vicious horse whose caprice drives you to calamity in the midst of your prosperity. O son! know that this deceitful world keeps no one ever in a happiness unmixed with bitter grief. Preserve, therefore, thy person as well as thy good sense, if you wish that your days would not pass in distress. When the king is a staunch adherent to his religion, sovereignty and religion co-operate like two sisters in the kingdom, and are inseparable.

نه بی تخت شاهی بود دین بجاي ∴ نه بي دين بود شهرياری بپاي

"Religion cannot exist without a state, and a state cannot exist without religion. These are like two pieces of brocade interwoven, two edifices which intelligence combines. The religious man that has good sense and intelligence is rewarded in this world as well as in the next. When the king is the guardian of religion, the religious man and the sovereign work like two brothers, for no religious man ever entertains any spite against his king. Reflect upon the wise saying that 'Faith is the essence of justice.' The throne of a king is shaken on account of these three causes: (1) when the king is unjust; (2) when he favours mean unqualified people, and elevates them above those who are worthy and well-qualified; (3) when the

king takes undue care of his treasure, and labours only to accumulate gold.—Always wish to be generous, religious and wise, so that deceit may not overpower thee; since falsehood darkens the face of the king, and the liar never acquires glory. Cleave not too much to your treasure, for the king keeps back his wealth by injuring his subjects. But the treasure of cultivators is the real treasure which the king should covet and guard to make their labours always fruitful. Abstain from anger, for it ends in injury and repentance. In generosity, do not be indiscreet or unfair, but appreciate the value of different qualities, and bestow your gifts in proportion to their merits.

"Do not slander others, for you will thereby be accused as a slanderer, and slandered by others. If you wish to be called a pious man, you should renounce anger and malice. Whosoever ascends a throne of grandeur, ought to be a prudent man and a worshipper of God. Do not speak too much, and do not make a show of your piety before others. Listen to what is said, and reflect much upon it. Weigh your words before you utter a speech in the presence of wise people. Receive all men kindly and cheerfully. Do not treat with contempt the indigent man who asks something from thee. Do not appoint a malicious person to the throne. Accept an apology for misdemeanour, and do not harbour an old grudge. When your enemy, being terrified, flatters you, at once equip your forces, and go to battle with him, when he abstains from fighting and his hands are fatigued. If he asks for peace or justice, exact tribute from him, and do not seek vengeance, but spare his honour. Do not postpone any affair till to-morrow, nor make low-bred people your confidential informants. If you become charitable and generous you will be honoured; if you are learned and straightforward, you will be renowned throughout the world. 'To sum up all, may your administration be such as to bring, at a future day, the

blessing of those whom God has confided to our parental care, upon both your memory and mine!' "[1]

16. THE EXTANT MSS. OF THE PAHLAVI KÂRNÂMÊ.

There are four copies of the Pahlavi text of the Kârnâmê î Artakhshîr in my father's library, whereof I have selected the MSS. D. and P. for the purpose of collation. D. is more correct than P., and seems to be descended from a MS., about 300 years old. It contains a brief kolophon which is given at the end of the Pahlavi text printed in this volume, but there is no date. The MS. P. has a similar kolophon with the following additional words:—

Pavan shant î 1054 min Malkâân Malkâ Yazdakard. Khûp yehevûnâd! Aêdûn yehevunâd!

1. Malcolm gives some of Artakhshîr's remarkable sayings in the following words:—" When a king is just, his subjects must love him, and continue obedient: but the worst of all monarchs is he whom the wealthy, and not the wicked, dread. There can be no power without an army: no army without money, no money without agriculture, and no agriculture without justice. A ferocious lion is better than an unjust king: but an unjust king is not so bad as a long war. Kings should never use the sword where the cane would answer." In his dying monitions to his son he says: "Never forget that, as a king, you are at once the protector of religion and of your country. Consider the altar and throne as inseparable; they must always sustain each other. A sovereign without religion is a tyrant, and a people who have none, may be deemed the most monstrous of all societies. Religion may exist without a State, but a State cannot exist without religion: and it is by holy laws, that a political association can alone be bound. You should be to your people an example of piety and of virtue, but without pride or ostentation. Remember, my son, that it is the prosperity or adversity of the ruler which forms the happiness or misery of his subjects; and that the fate of the nation depends upon the conduct of the individual who fills the throne. The world is exposed to constant vicissitudes; learn, therefore, to meet the frowns of Fortune with courage and fortitude, and to receive her smiles with moderation and wisdom. To sum up all—May your administration be such as to bring, at a future day, the blessings of those whom God has confided to our parental care, upon both your memory and mine." (*Vide* Vol. I., pp. 73 *seq.*)

"In the year 1054 after Yazdakard, the king of kings. May it be good! Amen!"

The oldest copy of the text is contained in the old codex J., which contains 35 short Pahlavi fragments and two kolophons. The first kolophon states that the MS. from which the original copy, of which J. is the surviving descendant, was transcribed, had been finished at Bharuch, on the day of *Dî-pa-Âdar*, in the month of *Vohûman*, in the year 624 after Yazdakard, by one *Dînpanâh î Âtarô-pât î Dîn-panâh* (Dîn-panâh, son of Âtarô-pât, son of Dîn-panâh) for one *Shahzât î Shâdân î Farûkh Aûharmazda* (Shahzât, son of Shâdân, son of Farûkh-Aûharmazda). The second kolophon gives the date of the original codex from which J. is derived, and states that it was completed at Dâmôî (perhaps Damaun) in Gujarât, in the year 691 after Yazdakard, by *Mitrô-âvân*, son of *Kai-Khûsrû* (the writer of J.[1], J.[2], K.[1], K.[2]) for one *Zâhl Sangan*. According to Dr. E. W. West, "the short texts contained in J (also known as the *Yâdgâr î Zarîrân* or the *Pahlavi Shah-Nâmê*) are in a more or less dilapidated condition, but the defective passages are easily restored, in most cases, by means of the copy made in 1721, and often from some of the texts belonging to Dastur Peshotanji."

J. is a MS. of 347 pages, written 12 lines to a page. Folios 63, 66, 68, and some following 136 are now missing. There is a confusion in the folios 138-144. Folio 9 must have been before folio 8; and a few passages are given twice, such as part of folio 100. The short fragments included in this codex J. are:—"Yâdgâr î Zarîrân;" "Shatrôstânîhâ bên Zamîg î Airân;" "Âvâḏîh va Vêshîgîh î Zamîg î Sajastân;" "Rîtê î Khûsrû î Kavâtân;" the second half of the "Ganj î Shâyigân;" "Admonitions to Mazdayasnians;" "The Ardarz î Âtarô-pât î Mâraspendân;" (the next folio is lost, and the

following short text is the middle of the) "Mâdîgân î Gajastê Abâlîsh;" "Vêh-zât î Farukh Pîrûz;" (the next folio is lost, the following one begins in the middle of) "Admonitions in Praise of Wisdom;" "The Sayings of Âtarô-Farôbâg and Bakht-Âfrîd," (this fragment is followed by the two kolophons mentioned above); "The Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân;" "The Nirang for destroying Noxious Creatures;" (the first half of the) "Ganj î Shâyigân î Vazôrg Mitrô î Bôkhtagân;" "Mâdîgân î Mâh î Fravardîn Yôm î Khûrdâd;" "Darakht î Asûrîg;" "Chatrang Nâmê;" "Injunctions to Vehdîns;" "Forms of Pahlavi Epistles;" "A Form of Marriage Contract in Pahlavi;" "The Five Dispositions of Priests, and Ten Admonitions for Disciples;" "Vâch î Aêchand î Âtarô-pât î Mâraspendân;" "The Dârû î Khûrsandîh;" "The Stâyishne î Drŏna;" "The Coming of Vâhrâm î Varjâvand;" and "The Characteristics of a Happy Man."

Then follows this **Sanskrit kolophon in J.**:—

संवत् १३७७ वर्षे कार्तिक शुद्ध १४ बुधे पारसी सने ६९१ वर्षे माह आदर रोज फरवरदीन आद्यह थानं वेला कुले सुलतान श्री गयासुदीने राज्यं परिपन्थयतीत्येवं काले इरानजामिनदेशात् समायात पारसी आचार्यमिहिरवानस्य बहुतरं मानं कागलं लिखापनंच प्रदाय पारसी थव सांजनसुत थव चाहिलेन पुण्यार्थं एतस्य पार्श्वात् इदं पुस्तकं लिखापितं शाहनामा. गुस्तास्प पंदनामा आदरबाद् मारासपंद् नामाच कोऽपि पुस्तकमिदं रक्षति पठति तेन थव चाहिलस्य पूर्वजानां मुक्तात्मनां तथा एतस्य निमित्तं पुण्यं करणीयम्.

"Samvat 1377 varshê Kârttika Shuddha 14, Budhê Pârasî *sana* 691 varshê, mâh Âdar, rôj Farvardîn âdyaha Thânam velâ kûlê Sulatân Shrî Gayâsudîne râjyam paripanthayatî tyevam kâle Irânjamîndeshât samâyâta Pârasî âchârya-Mihirvânasya bahutara*m* mâna*m* kâgala*m* likhâpana*m*cha pradâya Pârasi

thava Sânganasuta *thava* Châhilêna punyârtham etasya pârshvât idam pustakam likhâpitam Shâh-Nâmâ Gushtâspa Pand-Nâmâ Âdarbâd Mârâspand nâmâcha kôpi pustakamidam rakshati pathati tena *thava* Châhîlasya pûrvajânâm muktâtmanâm tathâ êtasya nimittam punyam karanîyam."

"In Samvat year 1377 Kârttika Shudda 14th, Wednesday, Parsi era 691, in the month Âḏar, on the day Fravardîn in the vicinity of Thânâ, when His Highness Sultan Gayâsudin was extending his kingdom, the preceptor Mihirvân (who is worthy of more honour), came from the land of Irân, and wrote this book called the Shâh-Nâmâ Gushtâspa and Pand-Nâmâ Âḏarbâd Mârâspand, for the sake of the merit of the soul of *thava* Châhila, son of *thava* Sângana. Whosoever keeps this book, and whosoever reads this, will do honour to the immortal souls of the ancestors of *thava* Châhila."

From these statements we find that Mitrô-âvân, son of Kaî-Khûsrû, had finished the original MS. from which J. is descended, about one year and a half before he wrote K.[1] MS. of the Vendidâd for Zâhl Sangan. The second kolophon in K, runs thus:—

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

III. "I, the servant of the Religion, *aírpat-zâdê* Mitrô-âvân, son of Kaî-Khûsrûî, son of Mitrô-âvân, son of Spend-dâḏ, son of Mitrô-âvân, son of Marzapân, son of Vâhrâm, who have

been in this country of the Hindûs, wrote this copy from the manuscript *of aîrpat* Rûstakhma, son Mitrô-âvân, and wrote it on account of [Zâhl Sangan of Kûmbâyat]."*

The MS. of the Vendidâd, called PB. in my edition, contains an allusion to Mitrô-âvân in the following kolophon :—

[illegible]

III. "I, the servant of the Religion, *aîrpat-zâdê* Mitrô-âvân, son of Kaî-Khûsrû, son of Mitrô-âvân, son of Spend-dâd̲, have (completely) written this book of the *Javît-Shêdâ-Dâd* with its *Zand* on the day of Khûrdâd of the month of the *vahîjak* Âvân, in the year 692 after the era of Yazdakard̲ (III)., the King of Kings, a descendant of Aûharmazda, a descendant of King Yazdakard̲ (II)".†

The first kolophon in the old MS. of *Yôsht î Fryân* alludes to the copyist of the Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân, Rûstakhma, son Mitrô-âvân, in these words:—

[illegible]

* *Vide* my Introduction to "The Pahlavi Version of the Vendidad", pp. 37-39.

† *Vide* my Introduction to "The Pahlavi Version of the Vendidád", p. 45.

[illegible]*

"Completely finished this narrative of Yôsht î Fryân together with this Ardâ Vîrâf, on the day of Amerdâd, the month of Shahrivar, the Parsee year 618; and written by me, the servant of the religion, Rûstakhma, son of Mitrô-âvân, son of Marzapân†, son of Dehishn-aîyyâr the *airpat*, from the manuscript of *aîrpat* Mitrô-panâh, son of Srôsh-yâr, son of Nîshâpûr the *aîrpat*. May it be according to the will of God!"

The same copyist is alluded to in the second kolophon to the Vendîdâd MS. K[1]. It runs as follows:—

II [illegible]

II. "On the day of Spendarmat of the month of *vahîjak* Fravardîn, I, the humble one, who am the servant of the

* Frajapt frajâmînid denman Mâdîgân î Yôsht î Fryân, levatman Ardâ Vîrâf, bên yôm î Amerdâd, bîlakh î Shatvêr, shant î shash sad va hashtdah Pârsî, li dîn bandé, Rûstakhma î Mitro-âvân î Marzapân î Dehishn-aîyyâr î aêrpat, min yadman nipîk î aêrpat Mitrô-panâh î Srôsh-yâr î Nîshâpûr î aêrpat nipisht. Pavan Yeheân kâmê yehevûnâd.

religion, Rûstakhma, son *of* Mitrô-âvân, son of Marzapân, son of Dehishn-yâr the *aîrpat*, who have come into this country of the Hindûs, wrote this copy, for my own relation, of the Avesta and Zand of the nineteenth word of the Yathâ-Ahû-Vairyô, which they call *drêgubyô*, and the name of the Nask is the Vendîdâd."

These kolophons transmit to us the genealogies of Rûstam, son of Mihirvân and brother of Spend-dâd, (the oldest copyist known to us of the Pahlavi Karnâmê), and of Mihirvân, son of Kaî-Khûsrû, the writer of the original codex from which the oldest extant MS. J. of the Pahlavi Yâdgâr î Zarîrân, is transcribed. The dates given in them prove that Rûstam flourished about the middle of the thirteenth century A. D., while Mihirvân, who was his great grand-nephew, lived about the beginning of the fourteenth century. Very likely, therefore, the MS. of the Kârnâmê î Artakhshîr from which the text was copied in the original of the codex J. had been written by Rûstam Mihirvân about 1250 A. D.

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA.

THE

KARNAME I ARTAKHSHIR I PAPAKAN.

THE RECORDS OF ARTAKHSHÎR, SON OF PÂPAK.

CHAPTER I.

[IN THE NAME OF THE CREATOR AÛHARMAZDA, WHO IS MAJESTIC AND GLORIOUS.]

(1) In the records[1] of Artakhshîr[2], son[3] of Pâpak[4], it is written as follows :—That after the death of

---

1. *Kâr-shemê* is the Huz. equivalent of the Pâz. *Kâr-nâmê*, Pers. کارنامه 'a chronicle of the wars and exploits of a hero.'—2. One of the most religious Zoroastrian emperors of Irân, well-known as the great founder of the Sasanian Dynasty (A. D. 226). According to its Avesta etymology, the original form of the name is *Areta-khshathra* 'the righteous king,' where *areta* is the passive perfect participle of the Av. root *ar*, Skr. *ri*, and means 'righteous,' and *khshathra* comes from *khshi* 'to rule', and denotes 'a king,' 'a sovereign.' In the Sasanian Inscriptions this name is found written *Artakhshetr*, *Artashetr* and *Artashîr*, which forms are transmitted to us in Pahlavi MSS., *viz.* *Artakhshatar*, *Artakhshadar*, or *Artakhshîr*, and or *Ardashîr*. The last name is commonly adopted by the Syrian, Arab and Persian writers of the 9th and 10th centuries A.D. In Greek and Roman authors we observe different readings of the name, for example : Artaxârês, Artaxêrxes, Artasêr, Ardaseires, and Ardĕsêr. Firdûsi uses اردشیر *Ardashîr* throughout. The Dinkard gives the most correct Pahl. transcription *Artakhshatar*.—3. That Artakhshîr was son of Pâpak is confirmed by the Sasanian Inscriptions. This Pahl. treatise represents him as the adopted son of Pâpak and natural son of Sâsân.—4. The name Pâpak seems to be an imitation of the Avesta *pâpaka* 'a guardian', from *pâ* 'to protect'. In Greek we find Pabĕkos or Papakos. Pâpak was a tributary ruler of Pars under the Ashkânian king Ardavân, before the commencement of the Sasanian monarchy.

Alexander[1], inhabitant of Arûm, there were in the territory of Irân two hundred and forty princes.[2] (2) Spahân (*i.e.* modern Ispahân), Pârs and the border-lands that were nearest[3] to them, were in the hands of Ardavân[4], the chief (king). (3) Pâpak was the frontier[5] governor[6] of Pârs, and [was] one of the commissioners[7] appointed by[8] Ardavân. (4) The seat[9] of Ardavân was in Stâkhra[10] (*i.e.* Persepolis). (5) And Pâpak had no son[11] to preserve his name[12]. (6) And Sâsân was a shepherd[13] employed by[8] Pâpak, who[14] always[15] remained[16] with the horses and cattle (belonging to the latter), and he was (descended)

---

1. Alexander the Great, the Macedonian conqueror of the Persian empire, who is herein called *Arûmîk*, usually *Arûmâk*, 'the Arûmian or Roman' (of the Eastern or Greek empire.), since the Romans were more known to the Persians as their political and spiritual enemies than the Macedonians or the Greeks.—2. Literally, 'pater-familias,' comp. Pers. کدخدا 'the master of a family;' hence 'a petty ruler.' The whole of the Iranian Empire had been divided by Alexander among many petty chiefs of whom the Arsacid Ardavân had finally become the most powerful ruler in the kingdom.—3. The comparative adjective is often used for the superlative degree in Pahlavi.—4. Av. *Aretapâna*; Gr. Artabănos, Artabăn; Pahl. *Artavân* or *Ardavân*. He was the last of the Ashkânian monarchs.—5. *Marzapân* comes from Av. *mareza* 'a border,' and *pâna*, *pâ* 'to guard,' 'to rule'; Pers. مرزبان used in the sense of the French word 'marquis.'—6. Avesta *shôithra-yâra*, from the rts. *khshi* 'to live' and *yâ* 'to go', hence 'the patron of a populated district or a town,' 'a sovereign'; comp. Pers. شهریار—7. Pers. گماشته 'a minister,' 'a commissioner;' Av. *vi* and *mar* 'to calculate,' 'to fix.'—8. *Lit.* 'of.'—9. *Lit.* 'Ardavân sat in Stâkhra.'—10. Per. اصطخر 'Old Persepolis;' compare Av. *Stakhra*—11. Av. *fra* and *zan* 'to generate;' *lit.* 'a child,' either male or female.—12. Pers. نام بردار 'well-known.'—13. Av. *khshapâyaona*; Pers. شبان 'a shepherd.'—14. *Lit.* 'and he.'—15. Pers. [illegible] or هموار 'always.'—16. *Lit.* 'was.'

from the line of (king) Dârâb[1], son of Dârâê. (7) During the evil reign of Alexander, the descendants[2] of Dârâb[2] privately lived in distant lands, wandering with Kurdish shepherds.

(8) Pâpak did not know that Sâsân was descended from the family of Dârâb, son of Dârâê. (9) One night Pâpak saw in a dream as though the sun was shining from[3] the head of Sâsân and giving[4] light to the whole world.[5] (10) Another night he dreamt that[6] Sâsân was seated on a richly adorned white elephant, and that all those that stood around him[7] in the kingdom[8] made obeisance to him, praised and blessed him. (11) The [next] third night he, accordingly, saw as if the sacred fires, Frobâg, Gûshasp and Bûrzîn-Mitrô,[9] were burning in the house of Sâsân and giving light to the whole world. (12) He wondered at it, and (directly) invited to his presence the sages and[10] interpreters of

1. According to Firdúsi, '*Dârâ*, son of *Dârâb*'; Dr. West, '*Dârâê*, son of *Dârâê*.' The last of the Kayânian kings of Persia, who was defeated by Alexander.—2. Wanting in the text.—3. In the sense of 'above.' —4. *Lit.* 'caused.'—5. This first dream is wanting in Firdûsi.—6. *Lit.* 'as if.'—7. That is, his courtiers.—8. *Lit.* 'continent'.—9. Âtarô Frôbâg, Âtarô Gûshasp, and Âtarô Bûrzîn-Mitrô are the names of the three sacred fires supernaturally produced by Aûharmazda on the ship *Srisaok* to help men in their first emigration from Iran by sea to distant habitable countries in the reign of the Peshdâdian king *Takhmurup* (Tahmûras). The fire Frobâg was established by Yima (Jamshîd) on the Gadmanhûmand mountain in Khvârizem, (afterwards removed to Kâvûlistan by Vishtâsp); the fire Gûshasp was enthroned by Kaî-Khûsrû on the Asnavand mountain, by the side of Lake Chêchast; and the fire Bûrgîn-Mitrô by king Vishtâsp on the Revand mountain. According to the Bûndahishn, Chap. XVII, §§ 4-9:—"All these three sacred fires are embodied in the Âtash-i-Vâhrâm (Âtash-Behrâm) together with the different fires of the world, and those breathing good spirits are lodged in them." In the eleventh Fargard of the Sûdgar Nask, it is stated regarding the sacred fire:—"The propitious fire is from the Creator Aûharmazda, and it is produced by him in a house without being kindled, by supernatural combinations."—10. So also Firdûsi. Better 'who were' interpreters of dreams.

dreams, and narrated to them the visions he had seen in his dreams during those three nights.

(13) The interpreters of dreams spoke thus:—"The person that was seen in that dream, he or somebody from among the sons of that man, will succeed to the sovereignty of this world, because the sun and the richly adorned white elephant (that you observed) represented vigour and the triumph of opulence; the sacred fire Frôbâg the religious intelligence of the great men among the *mobads;* the sacred fire Gûshasp warriors[1] and military chieftains; and the sacred fire Bûrzîn-Mitrô the farmers and agriculturists[2] of the world: [and] thus this sovereignty will fall to that man or the descendants of that man."

(14) On hearing these words, Pâpak despatched somebody to call[3] Sâsân to his presence, and questioned him as follows:—"From what race and family[4] art thou? Out of thy forefathers and ancestors was (there) anybody who had exercised sovereignty or chieftainship (before)?"

(15) Sâsân solicited from Pâpak his support and protection[5] in these words[6]:—"Do me no hurt or harm.[7]" (16) Pâpak accepted (the request), and Sâsân declared before Pâpak his own secret as it stood.[8]

---

1. Av. [illegible] *rathaêshtar*, originally 'the warrior fighting from a chariot,' from *ratha* 'a chariot' and *stâ* 'to stand'.—2. Av. [illegible] *vâstryô-fshuyãs* 'an husbandman.'—3. *Lit.* 'and called.'—4. Pers. دوده 'family,' 'tribe'; *lit.* 'smoke' or 'a hearth' which represents a family.—5. Pers. پشت وزنهار—6. In Pahlavi the direct form of construction is preceded by the word *aîgh* which means 'that,' 'thus,' 'as follows,' &c. In some places I have omitted to give a literal rendering of it, and indicated the omission by an asterisk on the preceding word.—7. Pers. گزند و زیان—8. *Lit.* 'was.'

(17) (On hearing his reply) Pâpak was delighted, and (so) he ordered (Sâsân) thus :—"Elevate[1] thy body (by taking a bath)."

(18) Meanwhile[2] Pâpak directed (his servants) that a suit of clothes fit to be worn by a king should be brought and given to Sâsân; and Sâsân wore the royal garments accordingly. (19) Pâpak (further) directed [in the case of Sâsân] that he should be nourished with invigorating, fresh and proper food for several days. (20) Later on he gave him his daughter in marriage, and according to the law of nature she,[3] in a short time, was pregnant[4] by Sâsân, and from her Artakhshîr was born.

(21) When Pâpak observed the youthful body and cleverness[5] of Artakhshîr, he interpreted it thus[6]:—"The dream which I beheld was true." (22) He regarded[7] Artakhshîr as his (own) son, and brought him up as a dear child[8]. (23) When Artakhshîr reached the age which was[9] the time for higher instruction, he became so proficient[10] in literary knowledge,[11] riding, and other arts that he was renowned throughout Pârs.

(24) When Artakhshîr attained the age of fifteen years, information reached Ardavân that Pâpak had a son proficient and accomplished in learning and riding (*i.e.*, in heroic horsemanship). (25) He wrote a letter to Pâpak to this effect :—"We have heard[12] that

1. Second pers. sing. pres. imperative. Firdûsi : به گرمابه شو 'Take a hot bath.' Perhaps the Pahl. word *avzûn* may be a modern corruption of *khallûn*.—2. *Lit.* 'And.'—3. *Lit.* 'the maiden.'—4. Av. *â+puthra*; Pers. آبستن 'pregnant.'—5. Pers. چابکی 'agility.'—6. *Lit.* 'he understood that.' —7. *Lit.* 'accepted.'—8. Or 'with respect.'—9. *Lit.* 'is.'—10. Firdûsi : فرازنده 'proficient.'—11. *Lit.* 'reading and writing.' Pers. دبیریه secretaryship.'—12. Pahl. 'heard so.'

you have a son, who is accomplished and very proficient in learning and riding; our desire (has been) that you should send him to our court, and he shall be[1] near us, so that he will associate[2] with our sons and princes[3], and we might order for him position and reward according to the learning which he possesses."

(26) As[4] Ardavân was powerful and very absolute,[5] it was improper on the part of Pâpak to do anything contrary to or to evade[6] his command. (27) Immediately (therefore) he sent Artakshîr well-equipped with ten servants and a superb present of many marvellous, magnificent and suitable things for the acceptance of Ardavân[7].

(28) When Ardavân saw Artakhshîr he was glad, expressed to him his affectionate regard, and ordered that he should every day accompany his sons and princes to the chase[8] and the polo-ground[9]. (29) Artakhshîr acted accordingly. (30) By the help of

---

1. *Lit.* 'come.'—2. *Lit.* 'He will be with our children, &c.'—3. *Vaspâharagân* ('nobles') occurs in the Inscription of Naksh i Rûstam § 58. The original reading is neither *vâspuhr* nor *vaspuhr*. It is *vîspâhr*, from the Av. [illegible] *vîsô puthra* 'the son of the head of a *vîs*;' hence, 'the son of a nobleman', 'a prince'. If we read the word [illegible] *aspavâragan* by taking the initial [illegible] *va* as a copulative conjunction, or as the final letter of the word preceding it, the expression may mean 'knights' or 'chevaliers', (from Av. *aspa*, Fr. *cheval* 'a horse.')—4. Pahl. 'Owing to the fact that.'—5. *Lit.* 'was greatly more absolute.'—6. *Lit.* 'to conceal,' 'to suppress.'—7. *Lit.* 'near Ardavân.'—8. Pers. نخچیر—9. Here [illegible] *chûpâân* is a corruption of [illegible] *chûvîgân* (Pers. *chûgân*) = *chûvakân*, pl. of *chûvaka*, a corrupt form of *chavaka* = Av. [illegible] *chakava* just as *charkh* is a corruption of the Av. *chakhra*, and *surkh* of the Av. *sukhra*. The Pahlavi transcript *chûpâân* may be traced from *chipa* or *chibah* 'a piece of stick,' hence it may mean 'a bat' or 'a club.'

Providence he became more victorious and warlike than them all, on the polo and the riding (ground), at *Chatrang* and *Vînê-Artakhshîr*[1], and in (several) other arts.

(31) One day Ardavân went a hunting with his chevaliers and Artakhshîr. (32) An elk[2] which happened to be running in the desert was (then) pursued[3] by Artakhshîr and the eldest son of Ardavân. (33) And Artakhshîr, on reaching close to the elk, struck him with an arrow in such a manner that the arrow pierced through the belly[4] as far as its feathers, passed through the other side, and the animal died instantly.

(34) When Ardavân and the chevaliers approached them, they expressed wonder[5] at such a dart and asked* :—"Who struck that arrow?"—(35) Artakhshîr replied* :—"I did it." (36) The son of Ardavân said :—"No, because I did it."

(37) Artakhshîr became angry and spoke thus to the son of Ardavân :—"It is not possible to appropriate the art and heroism (of another) through tyranny, unpleasantness,[6] falsehood *and* injustice. This is an excellent forest, and the wild asses here are many. Let us

1. Games of chess. [illegible] *chatrang* is the origin of the word شطرنج in Arabic and Persian, and comes from the Av [illegible] = Sanskrit *chaturanga*, from *chatur* 'four' and *ranga* 'colour,' referring to the original chequered board painted in four different colours; afterwards it came to mean 'a field of battle.'—2. Pers. گور 'a wild ass,' 'an elk.'—3. Av. [illegible] *tach* 'to hasten,' 'to run.' Pers. تاختن 'to hasten,' 'to pursue.'—4. Pers. شکم 'belly.'—5. Pers. افدیدن *afdidan* 'to wonder,' 'to admire.' *Lit.* 'when they saw the stroke of that kind wonder was felt by them.'—6. Av. *dush* 'bad' and *ram* 'to rejoice'; Pers. رام—7. Firdûsi دشتِ فراخ 'an extensive forest.'

(*lit.* 'I and thou') try here a second time, and bring into display (our) goodness or evil nature[1] and dexterity.

(38) Ardavân thereby felt offended[2] and thereafter did not allow Artakhshîr to ride on horseback. (39) He sent the latter [Artakhshîr] to his stables of horses and cattle, and ordered him as follows :—"Take care (of those animals so) that you do not go in the day or night from before those horses and cattle a hunting, to the playground or the college of learning."

(40) Artakhshîr understood that Ardavân spoke (in this manner) from envy and grudge, and directly wrote a letter to Pâpak, stating the facts as they stood.

(41) When Pâpak saw the letter he became melancholy[3]. (42) He wrote in reply to Artakhshîr as follows[4] :—"You did not act wisely in disputing[5] with great men on a matter from which no harm could have reached you, and in addressing them with coarse[6] words in public[7]. (43) Now speak out excuses for thy relief and feel humble repentance[8], for the sages have said :—'It is not possible for an enemy to do that for an enemy, which is brought on himself by an ignorant man from his own actions.'

---

1. Better *yêlih* 'heroism', Pers. يلي—2. Pers. دشخوار 'sorrow.'—3. Pers. اندوه‌گين 'melancholy.'—4. Firdûsi gives Pâpak's remonstrance in these words:—

که اي کم خرد نو رسيدهٔ جوان   چو رفتي بنخچير با اردوان
چرا تاختی پيش فرزند اوي   پرستندهٔ تو نه پيوند اوي
نه کرد او بتو دشمنی از بدي   که خود کردهٔ تو بدا بخردي
کنون کام و خشنودي او بجوي   مگردان ز فرمانِ او هيچ روي

5. Pers. ستيز 'dispute,' 'conflict.'—6. Pers. درشت 'rough,' 'hard.' —7. *Lit.* 'aloud.'—8. Pers. پشيمانی 'repentance.'

(44) "This, too, is said* :—'Do not be grieved[1] narrow-mindedly (*mûst*)[2] from a person at the time when you cannot pass your life (happily) without him.' (45) And you yourself know that Ardavân is a king more powerful than I, thou or many people in this world with reference to (our) bodies, lives, riches and estates. (46) And now, too, such is my strictest advice unto thee that thou should'st act in unison with and obediently (towards them), and not deliver up thy own glory to annihilation (*lit.* 'disappearance')."

CHAPTER II.

(1) Ardavân had (in his service) an accomplished maiden,[3] whom he regarded with greater respect[4] and affection[5] than the other maidens (under him); and

1. Comp. Pers. اورمان 'difficulty'.—2. Comp. Pers. مستمند 'miserable.'—3. The word [illegible] is used here in a good sense, *viz.* 'a maiden', as in Chapter I, § 20, where it refers to the daughter of Pâpak, the wife of Sâsân, and in Chaps. XI, §§ 12-13; and XII, §§ 1, 2, 4, 5, 6, 9, 12-17, 19-24, where it denotes the daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât. In the Pahlavi version of the Avesta, [illegible] is usually the rendering of the expression [illegible] 'a damsel', of which [illegible] or [illegible] seems to be a corruption. It appears from this passage, that under the Arsacidae the monarch was attended upon in his palace by trustworthy young males and females belonging to the nobility, who managed all domestic affairs of the royal family. According to Firdûsi she was one of Ardavân's ministers and treasurers;

بر اردوان همچو دستور بود .·. ابر خواسته نیز گنجور بود

The word is also used in the sense of 'a maid-servant,' 'a wench' in Modern Persian. The abusive terms which Ardavân applies, in a wrathful mood, to the *kanîzak*, *viz.*, [illegible] *jah î rûspîg*, cannot lead us to believe that she was an immoral woman. The maiden is called Gulnâr in the Shâh-Nâmeh, and Artadukta by Greek writers.—4. *Âzarmîgtar*, a comparative adj.; Pers. آزرم 'modesty,' 'honour.'—5. Pers. گرامی 'dear', 'precious,' 'revered'.

this maiden took part in every service that was meant to do honour (*parastishne*) to Ardavân[1].

(2) One day, while Artakhshîr was seated by the horse-stalls,[2] playing a tune on a drum,[3] singing,[4] and making other[5] kinds of merriment, she beheld Artakhshîr, became enamoured of him, [and afterwards] frequently visited him,[6] and formed friendship[7] and love.[8] (3) Always regularly at every night, when the unfortunate[9] Ardavân went to sleep, the maiden would clandestinely (*pavan nîhân*) approach Artakhshîr, stay[10] with him[6] till the dawn,[11] and then return to Ardavân (*i.e.*, to her palace).

(4) One day Ardavân invited to his presence the sages and astrologers,[12] who belonged to his court, and put them the following question[13] :—"What do you observe regarding the seven planets and the twelve signs of the zodiac, the position and the motion of the stars, the condition of the contemporary sovereigns of different kingdoms, the condition of the peoples of the world, and regarding myself, children and our family?"

(5) The chief of the astrologers said in reply as follows:—"The *Nahâzîg*[14] is sunk below; the star

---

1. In other words, 'she performed every respectable service to Ardavân.' 2. Tabari ستورگاه.—3. Ar. طبل *tubûl* 'a drum'; it can also be read طبوره 'a guitar,' hence 'playing upon a guitar.'—4. Av. *sru* 'to sing'; Pers. سرودن—5. D., P. have '*srûd va hazîg* (...) *va khûramîh kard*' *i.e.* 'he sang and caused cheerfulness and merriment.' *Hazîg* may be compared to Mod. Pers. هزق 'alacrity,' 'cheerfulness.'—6. Pahl. 'Artakhshîr.'—7. Av. zush 'to love,' *zaoshatar*.—8. Av. zush 'to love' and *ram* 'to rejoice.'—9. *Barâ vazlûntê bakht* 'one whose good fortune has entirely passed away,' or 'one who has become miserable on account of evil stars.'—10. Lit. 'was.'—11. Av. *bâma*, from *bâ* 'to glitter'; Pers. بامداد —12. Av. *akhtara* 'a star' (Pers. اختر) and *mâra* 'a reckoner' from *mere* 'to count'; Pers. اختر شمر—13. Pahl. '*pûrsîd aîgh.*'—14. 'The constellation of Capricornus'. Dr. Noeldeke reads it *Dudjdân*.

Jupiter[1] has returned to its culminating point and stands away from Mars[2] and Venus,[3] while Haptôirang[4] and the constellation of Leo descend to the verge and give help to Jupiter ; whereupon it seems clear[5] that a new lord or king will appear, (who[6] will) kill many potentates, and bring the world[7] again under the sway of one sovereign.[8]"

(6) A second leader of the astrologers,[9] too, came in the presence of[10] the king and spoke to the following effect :—"It is so manifest that any one of the male servants who flies away from his king within three days [from to-day], will attain to greatness and kingship, obtain his wish, and be victorious, over his king."

(7) The maiden, when she returned to Artakhshîr at night, recounted to Artakhshîr the words as they were told (by the astrologers) to Ardavân. (8) Artakhshîr, when he heard those words, resolved upon departing from that place. (9) He spoke to the maiden thus :— "(First of all) if thou art sincere and unanimous with me ; and, secondly, if any one[11] who runs away from his king within the three fixed[12] days which the sages and astrologers have spoken of, attains to greatness and kingship, we should run away from here as far as this world (goes), and escape. (10) If

1. Comp. Pers. اورمز 'Jupiter.'—2. Pers. بهرام the planet 'Mars'.—3. *Anâhita* is also used as the epithet of *Ardvisura*; Pers. ناهید 'Venus'.—4. 'The Great Bear'.—5. *Lit.* 'it so appears.'—6. Lit. 'and he will kill.'—7. By 'the world' is meant the world of the Iranian Empire.—8. *Lit.* 'single sovereignty,' or 'under an absolute monarch.'—9. Probably [illegible] *muruv-gushân* 'bird interpreting ;' hence 'interpreters of dreams.'—10. *Lit.* 'near.'—11. *Lit.* 'every one.'—12. *Vichîdê*, Av. *vi* and *chi* 'to cull,' 'to select' ; Pers. گزیده *guzîdah* 'chosen,' 'fixed.'

by the grace of God, the glory[1] of the kingdom of Irân falls[2] to our help, and we be delivered and (both) attain to virtue and goodness, I shall treat thee (*lit.* 'act') so that no one in the world will be (regarded) more fortunate[3] than thee." (11) The maiden consented[4] and said* :—"I regard you as a nobleman,[5] and shall obey you in every matter.[6]"

(12) As it was nearly dawn, the maiden returned to her own room (*lit.* 'place') near Ardavân's chamber.[7]

(13) At night,[8] when Ardavân was asleep, she took (clandestinely) from the treasury of Ardavân an Indian sword, golden[9] tackles,[10] belts[11] of fine leather,[12] golden crowns,[13] golden goblets[14] full of jewels, *dirams* and *dînars* (silver and gold coins)[15], coats-of-

1. Comp. the Avesta expression [Avestan script] *Airyanām Kharĕnô Mazdadhâtanām*, *vide* Zamyâd Yasht 56, 59, 60.—2. *Lit.* 'approaches.'—3. Pers. فرخترر *farrukhtar.*—4. Av. [Avestan script] 'of the same faith or opinion'; Pahl. syn. *ham-dâdistân.*—5. [Pahlavi script] can also be read *âvâdîh* (Pers. آبادی) 'welfare,' 'prosperity,' hence 'I have (married) you for our welfare.'—6. *Lit.* 'I shall do whatever you command'. Firdûsi: چنین داد پاسخ کہ من بندہ ام .·. نباشم جدا از تو تا زندہ ام —7. *Lit.* 'near Ardavân.'—8. Arabic لیل—9. Ar. ذهب 'gold,' Pâz. syn. [Pazand script] —10. Av. [Avestan script] *zainish* 'a saddle with a quiver-box,' Pers. زین 'the saddle from which arms are suspended;' hence, 'an ordinary saddle.'—11. Comp. Avesta *kamara* 'a girdle.' Pers. کمر—12. A corrupted form of [Pahlavi script] *mêsh-zunnâr* for *mêshîn-zûnnâr*, Pers. میشین زنار 'a belt made of a fine kind of leather prepared from goat or sheep skin.'—13. Pers. افسر 'a crown,' 'a diadem.' It can be read *apsar* or *absar î zahbâîn*, Pers. بیسری ذهبین 'a gold-coloured hawk,' with reference to the eagle which accompanied Artakhshîr and the damsel.—14. Comp. Ar. ملا 'full of'; مال 'goods', 'vessels,' 'ornaments.'—15. [Pahlavi script] or [Pahlavi script] is the Huz. syn. of the Paz. [Pazand script] =Pers. درهم a silver coin used under the Sasanidæ; [Pazand script] = Pers. دینار a gold coin which was then current.

mail[1], highly engraved[2] weapons of war[3], and many other (precious) things; and she brought them to Artakhshîr.

(14) (Meanwhile) Artakhshîr saddled two of Ardavân's horses[4] that ran 70 *frasangs*[5] a day. (15) He seated himself on one and the maiden on the other, took the road leading to Pârs, and rode on with speed[6].

(16) Thus they narrate that, at night, when they approached to a country,[7] Artakhshîr feared lest[8] the countrymen might behold, recognise, and capture[9] them; so he did not enter the country, but passed[10] by one of its precincts. (17) His approach was seen by two[11] women seated together, who[12] (on seeing them) exclaimed[13]* :—"Do not fear Artakhshîr the Kaî,[14] son

---

1. Comp. Av. *zrâdha*, Pers. زره 'a coat-of-mail.'—2. Perhaps *paêrâstô nîgâr* 'ornamented and engraved.'—3. Pers. زین افزار *Lit.* 'the arms suspended from a saddle.'—4. Av. *bara* 'a journey-horse,' from *bere* 'to carry'; Pers. بارة 'a steed.'—5. Here a *frasang* is used in the sense of the Avesta *hâthra*, Pahl. *hâsar* = one English mile.—6. *Aûshtâvtan*° 'to hasten,' Pers. شتافتن = اَ شتافتن from Av. *us* and *tap* 'to burn'; comp. Pers. تافتن—7. Chald. *mat* means 'a province', 'a town', 'a village.'—8. Pahl. *al at* in the sense of Pers. مگر—9. Av. *gerew* 'to hold'; Pers. گرفتن—10. Av. *vi* and *tere* 'to cross'; Pers. گذردن—11. *y* may be a corruption of *aê* 'one' referring to *zak nîshman* in the sing. number. 'His approach was seen by a woman seated (on the side of the road), and that woman cried aloud as follows': According to Firdûsi: دو جوانان 'two young men.'—12. *Lit.* 'and those women'.—13. *Kâlâ*, Arabic کال; comp. قيل و قال—14. Or, 'who is a *Kayânian* and son of Pâpak,' since Sâsân is generally represented as one of the descendants of the Kayânian King, Bahman. The Avesta title is *Kava* (Skr. *Kavi*, Pers. کے) of the Kayânian dynasty founded by *Kavâta*. It is mentioned in the Avesta with the names of the rulers: *Kavâta, Usan, Arshan, Pisanangh*, Aipivanghu, Byârshan, Syâvarshan, *Husravangh, Vîshtâspa*, etc.

of Pâpak, (thou) who art of the blood of Sâsân, and who hast risen from King Dârâb; it is not possible for any evil[1] person to take possession of thee, (as) thou art destined[2] to rule over the kingdom of Irân for many years.[3] (18) Make haste until (you reach) the sea[4]; and when you see[5] the ocean before your eyes, do not guard[6] yourself, because when your eyes fall[7] on the ocean, then you will be quite free from the fear of your enemies.[8]" (19) Artakhshîr became glad (on hearing these words), and rode onward with speed from that place.

CHAPTER III.

(1) When the day commenced,[9] Ardavân called for the maiden, but she was not to be found.[10] (2) The horse keeper[11] came and spoke to Ardavân as follows:—"Artakhshîr and two of your steeds are not[12] (to be found) in their places." (3) Ardavân thereby became

---

1. Better [illegible] *min kôlà tôkhshîh* 'by any efforts' than '*min vad aîsh*'.—2. *Lit.* 'you ought to rule.'—3. According to the Shâh-Nâmeh:—

جوانان بآواز گفتند زود ∴ عنان و رکابت بباید بسود
که رستی زکام و دم اژدہا ∴ کنون آب خوردن نیارد بہا

4. From the Av. [illegible] *zrayangh* 'an ocean;' Skr. *zrâyas*; Old Pers. *daraya*; Mod. Pers. دریا By the sea is here meant the Vouru-Kasha, the seat of 'kingly Glory.'—5. Av. [illegible] *dî* 'to see'; Pahl. [illegible]; Pers. دیدن—6. *Natrûntan* is often used for *katrûntan* in Pahlavi, and in that case the meaning would be: 'and when you likewise see the ocean with your eyes, do not stop (there), because...'—7. Av. [illegible] *pat* 'to fall,' Pers. افتادن—8. *Dûshman* comes from Avesta *dûsh* 'evil,' and *man* 'to think.'—9. *Lit.* 'when it was day.'—10. *Lit.* 'and the maiden was not in her room.'—11. Av. [illegible] *staora* and [illegible] *pâna*, from [illegible] 'to protect,' hence 'the keeper of horses or cattle'; Pers. ستوربان or ستوروان.—12. Better *lâît* than *lâ aît*.

aware[1] that one of his[2] maidens, (too), had run away and gone with Artakhshîr. (4) *And when he heard the information[3] regarding his treasures, his heart burst with grief.[4] (5) He invited the chief of the astrologers, and said*:—"Make the best of your time,[5] and observe carefully as to the place where that offender[6] (Artakhshîr) has gone with that dissolute[7] harlot[8], and as to the time when we shall be able to get hold of them." (6) The chief of the astrologers observed the positions of the planets,[9] and replied to Ardavân as follows:—"As the Aris[10] is dismissed[11] by Saturn[12] and Mars[13], and approached by Jupiter[14] and Mercury,[15] and as the lord of the centre of the sky[16] stands far below[17] the brightest place of the Sun[18], it is clear that Artakhshîr has fled away and gone, and is now on the road towards the frontiers of Pârs;

1. *Lit.* 'knew.'—2. Better *kanîzak î ôlman.*—3. From the Av. [illegible] *â*, and [illegible] *kas* 'to see;' Pers. آگاهے—4. *Angulude*, comp. Pers. گلودن 'to fill' with the negative *an*; *lit.* 'his heart was rendered empty or bloodless.'—5. *Lit.* 'Be quick.'—6. *Vinâskâr* 'a sinner.' Av. [illegible] 'to decay;' Pers. گنا هکار—7. Comp. the Av. [illegible] *jahi*, from [illegible] *jangh* 'to decay.'—8. Pers. روسپی 'a harlot.' A term of abuse used by the king in anger.—9. Pers. زمانہ | انداختن—10. Pahl. *Varak* in the *Bûndahishn.*—11. Comp. Pers. ریویدن 'to dismiss.' That is 'Saturn and Mars go distant from the sign of Aris.'—12. Pers. کیوان 'Saturn.'—13. Pers. بهرام 'Mars.'—14. Pers. اورمز | or مشتری 'Jupiter.'—15. Pers. تیر 'Mercury.'—16. By the 'lord of the central sky' is here meant the polar star.—17. By reading *avîr* instead of *azîr*, it would mean: 'far above the brightest place of the sun.'—18. *Mitrô* referring to the Av. [illegible] *Mithra*. *Brêh* can also be read *baresh* 'full of splendour,' comp. Pers. برز 'splendour.' *Breh î Mitrô* is probably the place where the Sun is the brightest. The entire constellation seems to indicate that the dominion will fall to the lot of those who make the world happy (*viz.*, the lucky heavenly bodies, the Sun, Jupiter and Mercury), and suppress the evil doers like Saturn and Mars, who now form the centre of the world.

[and] if he is not overtaken within three days, it will not be possible to capture him thereafter."

(7) Immediately Ardavân prepared an army of 4,000 men, and took the road leading to Pârs in pursuit of Artakhshîr. (8) At midday[1] he reached[2] the spot where the (direct) road crossed to Pârs. (9) And he inquired (of the inhabitants) thus :—"At what time did those two riders who came towards this side depart?"

(10) The people said * :—"At the dawn of day, when the sun brought on its sharp rays,[3] they passed like a violent[4] wind,[5] and a very powerful[6] eagle[7] was running[8] after (them) [than which no more handsome eagle could be found] ; and we believe[9] that by this time they must have gone[10] to a distance of many *frasangs*, and you will not, (therefore), be able to overtake[11] them."

---

1. *Lit.* 'And when it was midday.'—2. *Lit.* 'reaches.'—3. Av. [illegible] *tighra*; Pers. تیغ 'a ray of the sun,' perhaps تیغ or تم 'the point upraised' with reference to the rising of the sun.—4. Better read [illegible] *ardabî* 'warring', 'struggling'; Pers. ارdب 'war,' 'quarrel.' According to the Avesta, it may be derived from [illegible] *areza* 'battle,' hence [illegible] *arzavâî* 'a strong burst of wind.' The adjective generally used with wind in this sense is [illegible] *tag* 'powerful,' 'swift'.—5. Comp. Av. [illegible] *vâta*; Pers. واد or باد—6. Av. [illegible] *stawra*; Skr. sthâvira 'strong;' Pers. أستوار or أستوان—7. *Lûk*=Pers. لوه 'an eagle,' or 'a royal hawk', Dastur Peshotanji and Dr. Noeldeke read it [illegible]=Pers. بره 'a ram'; but the glory would be more probably represented by some bird. A ram would be a strange animal to keep up with a galloping horse. According to Firdûsi :—

بدم سواران یکی غرم پاک ∴ چو اسپی همی بر پراگند خاک

8. Huz. *râtûnastan* 'to run'.—9. *Lit.* 'and we know.'—10. Better *vazlûnt hûmand*.—11. *Lit.* 'to catch.'

(11) Accordingly Ardavân did not hesitate, but[1] hastened onward. (12) When he reached another place, he asked the inhabitants[2]*:—"At what time did those two riders pass (this place)?" (13) They replied*:—"At midday they rode on[3] (from here) as swiftly as a violent wind, and an eagle followed them as their companion.[4]"

(14) Ardavân seemed[5] astonished[6] at this, and said*:—"Consider[7] that we know the pair of riders, but what is the propriety[8] of the eagle following them?"

(15) (So) he questioned the high-priest[9] (his minister), and the latter[10] answered as follows:—"It is the Majesty[11] of the Kayânian sovereignty, which has not reached[12] him (up to now), so it is necessary that we should ride on (quickly) that we might catch him before that glory is attained[13] by him[14]."

1. *Lit.* 'and.'—2. *Lit.* 'men.'—3. D., P. [Pahlavi] here and in several other passages. Better [Pahlavi] where *hamâ* means 'ever,' 'always'; Pers. همی—4. D., P. [Pahlavi] for [Pahlavi]; Pers. هم بر 'a companion.'—5. *Medammûnastan* 'to seem,' 'to be of opinion,' 'to consider'; Paz. syn. *sahastan.*—6. Pers. شگفتی 'astonished.'—7. From Av. *ham* and *gere* 'to hold,' hence 'to hold together,' 'to conceive,' 'to imagine;' Pers. انگاریدن 'to think,' 'to paint.'—8. *Lit.* 'Why should (*sazêd*) the eagle be (with them)?'—9. *Dastûbar*, Pers. دستور *dastûr*, from the Av. [Avestan] *zasta*, Pers. دست 'hand', 'power,' 'rule', and [Pahlavi] *bar*, [Avestan] *bere*, 'to carry,' 'to wield'; hence 'one who exercised power or ruled in a kingdom'; hence 'the prime-minister.' Under the Sasanidæ the Zoroastrian *Dasturân-Dastur* was generally the prime-minister of the State.—10. Pahl. 'the high-priest.'—11. *Gadman* is the usual Pahlavi rendering of the Avesta [Avestan] *kharenangh*, Pers. خرّه or فرّ—12. *Lit.* 'does not reach him.'—13. Pres. 3rd. sing. *Lit.* 'reaches.'—14. According to Firdûsi:—

چنین داد پاسخ که این فرّ اوست ∴ بشاهی ز نیک اختری پرّ اوست
گرین فرم دریابد اورا بتاز ∴ بهر کار گردد بما بر دراز

(16) Ardavân impetuously[1] hastened onward with his cavalcade, and the next day they passed over seventy *frasangs*. (17) On the road he met a body of people[2] belonging to[3] a caravan, of whom Ardavân inquired[4]*:—"At what place have those two riders met[5] you?"

(18) They said*:—"Between you and them there is still a distance of twenty *frasangs;* and we have noticed[6] an eagle that was very large[7] and swift,[8] and seated on the horse with one of the riders."

(19) Ardavân asked the high-priest* :—"What does that eagle which accompanied them on the horse indicate?"

(20) The high-priest replied as follows:—"May you be immortal! (It is) the Majesty of the Kayânians (which) reaches Artakhshîr; it is not possible to get hold of him by any (such) means,[9] (so) hereafter you and (your) horsemen should not take any more pains,[10] nor fatigue the horses (any further) and kill them[11]; but you should seek means of a different kind against[12] Artakhshîr[13]."

(21) When Ardavân heard[14] such advice, he turned[15] back and came to his capital[16]. (22) Afterwards he

1. Pahl. *sâkht;* Pers. سخت 'vehemently.'—2. Pers. گروهے کاروانی—3. *Lit.* 'of.'—4. *Lit.* 'and Ardavân inquired of them.'—5. Pahl. '*padîrê bûd.*' —6. *Lit.* 'and it so appeared to us that.'—7. Comp. Arabic رب 'high,' 'big.'—8. Pers. چابک 'swift,' 'active.'—9. *Lit.* 'by any means;' Pers. چاره—10. Pers. رنجه بردن—11. Pers. تباه کردن 'to make them wretched,' 'to destroy them.'—12. *Lit.* 'of.'—13. According to Firdûsi :—

چنین گفت با اردوان کدخدای ∴ کزایدر مگو باز گردی بجای

سپه سازی و ساز جنگ آوری ∴ که اکنون دگر گونه شد داوری

که بختش پس پشت او در نشست ∴ ازین تاختن باد باشد بدست

14. Av. ‌سرو *sru* 'to hear;' Pers. شنودن—15. Pers. گشت 'turned.' —16. *Jîvâk i yetîbûnast î nafshman.*

got his forces and heroes[1] equipped,[2] and despatched them with one[3] of his sons to Pârs, in order to catch Artakhshîr.

CHAPTER IV.

(1) Artakhshîr had (now) taken the road to the sea-shore, and so resumed his journey. (2) Several of the inhabitants of Pârs, who had been distressed[4] by Ardavân, placed their wealth, property, and themselves at his[5] disposal, and expressed[6] (to him their) unanimity[7] and submission.[8] (3) When he reached[9] the place, which they call *Râmîshnê Artakhshîr*,[10] a magnanimous (*vazôrg-minishnê*) hero of the name of Banâk,[11] an inhabitant of Spahân,[12] who had escaped from the hands of Ardavân and settled himself there, came personally to Artakhshîr with his six sons,[13] many soldiers and heroes. (4) Artakhshîr was (at first)

---

1. Pers. گرد 'a hero.'—2. Av. [illegible] *ares* 'to make straight,' 'to improve,' 'to arrange.' Pers. آراستن 'to arrange.'—3. Bahman, the eldest son of Ardavân.—Pers. مستگر or مستگیر 'rendered miserable.'—5. That is, 'at the disposal of Artakhshir'; *Lit.* 'before Artakhshir.'—6. *Lit.* 'displayed'; Pers. پیدا 'apparent,' 'manifest.'—7. Pers. یکانگی 'unanimity.' —8. Av. [illegible] *fra* 'forth,' [illegible] *man* 'to think,' and [illegible] *bere* 'to carry'; Pers. فرمانبرداری 'submission.'—9. *Lit.* 'reaches,' hist. pres. 3rd. sing.—10. Meaning 'The Delight of Artakhshîr.' In *Târikh i Tabari* and in *Ibn Mukaffa's* history, this city is called '*Râm Ardashîr.*' Several towns and villages were founded in the Sasanian period after the name of the reigning monarch with such adjectives as خرّه — رام — شاد — بور etc.—11. It can be read *Bôhak* or *Banâk*. The editions of Firdûsi's Shâh-Nâmeh by Mohl and Macan give the reading تباک Tabâk of old Persian MSS., which shows that the oldest copies of the Shâh-Nâmeh, available to them, have this erroneous transcript of the name.—12. Firdûsi: کہ بر شہر جہرم بُد او پادشاه—13. Firdûsi: مر اورا خجستہ پسر بود هفت

afraid of Banâk, lest[1] the latter, having captured him, would deliver him up to Ardavân.

(5) Afterwards Banâk approached Artakhshîr, took an oath[2], and gave (him) confidence[3] in these words[4] :—"As long as I live, I myself with my sons will remain submissive to thee."

(6) Artakhshîr became glad, and on that site[5] he ordered a town to be built, which was called *Râmishnê î Artakhshîr*. (7) He left Banâk there with a detachment of cavalry[6], and himself marched towards the sea-coast. (8) When (in his march onward) he saw the ocean before his eyes, he offered[7] thanksgiving to God, called that place the city of *Bôkht Artakhshîr*, and ordered an Âtash-î-Vâhrâm to be enthroned on that sea-coast.

(9) From that place Artakhshîr returned to Banâk and his cavalry, and prepared an army. (10) (Thence) he went to the threshold[8] of the (sacred) fire Frobâg, which is meritorious, and solicited (spiritual) gifts[9]

---

1. Pahl. '*al at*' in the sense of Pers. مگر 'perhaps.'—2. From the Av. *saokentavaitîm* = Pahl. *sûgand-hûmand* altered into *gûgerd hûmand* = Pers. گوگرد مند 'sulphurous.' In ancient times, a person, accused of theft, took an oath, holding some sulphurous beverage in his hand, and solemnly repeating the following formula before a consecrated fire :—"Before the Ameshaspends, Vohuman, Ardivehêsht (lighted up before me), Shahrivar, Spendârmad, Khordâd and Amerdâd, I swear by the spirit and *fravâhar* of Zarathushtra, descendant of Spitamân, by the soul of Âdarbâd Mâraspend, by the souls and *fravâhars* of all the just who are, and who have been, that I possess nothing of what is thine, the son of such and such, and have no knowledge of having received gold, silver, brass, clothes, or any of the things created by Hormuzd." According to Firdûsi Tabâk takes the oath in these words:—

بیامد بیاورد اوستا و زند ∴ چنین گفت کز کردگار بلند

بریدا ست بیمایه جان تباک ∴ اگر در دلم هست جز رای پاک

3. *Lit.* 'doubtlessness'.—4. *Lit.* 'thus.'—5. Pahl. *tamman* 'there.'—6. *Lit.* 'with some cavalry soldiers.'—7. *Lit.* 'conceived.'—8. *Lit.* 'the door.'—9. From Av. *ap.* 'to obtain'; *lit.* 'gifts'.

from it. (11) (Then) he came to battle with Ardavân[1], killed the entire army of the latter[2], seized their wealth, property, horses, and portable lodges (*bûnê*), and settled himself in Stâkhar[3] (the metropolis.) (12) He collected soldiers in large numbers from Kermân, Mokristân[4], Spahân, and different districts of Pars, and came to fight with Ardavân (himself.) (13) There was fighting and slaughter of many every day for four months. (14) (So) Ardavân sent for soldiers and provisions[5] from different frontiers, such as Rai[6], Damâvand[7], Dêlmân[8] and Patashkhvârgar.[9] (15) But as the Glory of the Kayânians[10] was with Artakhshîr, the latter[11] gained success. (16) He killed

1. Rather Bahman, the son of Ardavân.—2. Pahl. '*Ardavân*'.—3. The capital of Pârs.—4. It is bounded on the North by Sajistân, on the South by the Indian Ocean, on the East by India, and on the West by Kermân. P. [Pahlavi] which Noeldeke reads 'Môkrân, Spahân'; D. [Pahlavi] Mokaristân, (Justi reads it *Mogulistân*), through which flows, according to the Bûndahishn, the river *Chatrû-miyân* (*vide* Chap. XX).—5. Pers. آخور means 'provision,' 'horses', 'a stable,' etc.—6. Rai, Av. *Ragha* (*see* Vd. I., § 15), near modern Teherân, was the capital city of the Iranian Empire under the Arsacidæ.—7. Pahl. *Dôbâhvand*, the Mt. Demâvend; Yâkût. دباوند It is described as the well-known mountain range near Rai, where Dahâk, the Bevarasp, was imprisoned.—8. *Dêlmân* corresponds to the present Gilân. The name Dêlmân can also be read *Kermân* or *Salmân* from which, according to the Bûndahishn, flows the river Tigris (Chap. XX., 12).—9. The *Patashkhvârgar* is an offshoot of the Aparsên ranges of mountains, called in the Avesta *Upairi-Saena*. It is situated in Tabaristân or Mâzanderân, and is identical with the *Pâtishuvarish* in the Inscription of Darius.—10. Comp. Av. [Avestan] "The Glory of the Kayânians produced by Mazda", which accompanied all the legitimate kings of Irân, from the Pîshdâdians to the Sâsânians; and which, according to Yasht V., 42, *vazaiti maidhîm zrayanghô Vouru-Kashahê*, "hovers in the middle of the sea *Vouru-kasha*;" and, according to Yt. XIX. 56, "the Turanian Frangrasyan tried to seize it in the sea *Vouru-Kasha.*"—11. Pahl. '*Artakhshîr.*'

Ardavân, whose entire wealth and property fell into the hands of Artakhshîr, who married Ardavan's daughter, and went back to Pârs.

(17) He built a city which was named *Artakhshîr Gadman*,[1] wherein a large tank[2] was dug, from which water was conveyed by means of four canals; and near that tank an Âtash-î-Âdarân was established. (18) (Further,) Artakhshîr excavated a high mountain, and turned the course of a river (into the city) through subterranean (*râzê*)[3] canals.[4] (19) He bestowed his patronage[5] on many cities, made them very prosperous[6], and ordered that several Âtash-î Vâhrâms should also[7] be enthroned.[8]

CHAPTER V.

(1) Afterwards he (*viz.*, Artakhshîr), having collected many soldiers and heroes of Zâvûl, proceeded[9] to battle against Mâdîg, the King of the Kûrds[10]. (2) There was much fighting and blood-shed[11] (in which[12]) the army of

---

1. The name was given to the city and district of Gûr, afterwards called Piruzâbâd, about 70 miles South of Shirâz. The city of *Artakhshir-Gadman* is alluded to by Dastur Mânûshchîhr in his reply to the 87th question of the Pahl. Dâdistân-î-Dînî. Its well-known Pers. name is خرّة اردشیر 'The Splendour of Artakhshîr.'—2. Av. *vairi* 'a lake.'—3. *Râzê* or *râzak* 'secret,' 'concealed;' Av. *râzangha*; Pers. رازة—4. According to Firdûsi:—

بجای یکی ژرف دریا بدید ∴ همی کوه بایست پیشش برید
ببردند میتین و مردان کار ∴ وز آن کوه ببرید صد جویبار
همیراند از کوه تا شهر زور ∴ شد آنشارسان پر سرای و ستور

5. Pers. دست کردن 'to help,' 'to support.'—6. Perhaps *âvâdânîh kard* 'caused prosperity'; D. *âvâd khûsh kard* 'rendered very prosperous.'—7. The Pahl. *tamman* is an arror, it must be originally *meman* in the sense of *cha* 'also.'—8. Firdûsi does not mention it.—9. *Frôft* 'departed.' Av. *fra* and *rap* 'to go'. Or *fravaft*, from Av. *vap* 'to strew.'—10. *Kûrdân Shah î Mâdîg* might also mean 'the Median king of the Kurds.'—11. Pers. خونریزی 'blood-shedding.' Av. *vohuni*, Skr. *vasâ*, 'blood'; and *rizishnih*. from Av. *rich* 'to throw,' 'to pour.'—12. *Lit.* 'and.'

Artakhshîr (finally) sustained a defeat.[1] (3) Artakhshîr became anxious on account of his own army. (4) (On his way back) he came at night through a desert[2] which contained neither water nor food, so he himself with all his troops and horses came to hunger[3] and thirst.[4] (5) (Marching onward) he saw, from a distance[5], a fire belonging to (some) shepherds[6], and there Artakhshîr went and beheld an old man living with (his) cattle on a mountain-steppe. (6) Artakhshîr passed the night there, and the next day he asked them (*viz.*, the shepherds) about the road. (7) They said*:—"Three[7] *frasangs* hence there is a very fertile village which has many inhabitants and plenty of food." (8) Artakhshîr went to that village, and despatched a person to send to his capital his entire cavalry.

(9) The army of Mâdîg boasted[8] thus:—"Now[9] there should be no fear of Artakhshîr, as[10] on account of his defeat he has returned to Pârs."

(10) (Meanwhile) Artakhshîr, having prepared an army of four thousand[11] men, rushed upon them (*viz.*, the Kûrds), and surprised them with a night attack. (11) He killed[12] one thousand of the Kurds, (while)

---

1. *Stûbîh* 'defeat,' 'discomfiture'; Pers. ستوه *sutûh* 'distress.'—2. *Viyâvân-î* 'a wilderness;' Pers. بیابان; Av. *vana* 'a tree,' 'a forest.'—3. Av. *shudha*; Pers. گرسنگی—4. Av. *tarshna*, from *taresh* 'to be thirsty;' Pers. تشنه—5. Chald. *arik* 'remote,' 'distant'.—6. Firdûsi:—

از ایشان سبک اردشیر آبخواست ∴ یکایک ببردند با آب ماست
بیاسود و لختی چرید آنچه دید ∴ شب تیره خفتان زبر در کشید

7. According to Firdûsi, 'four.'—8. Pahl. [illegible]=Pers. پنداشتن 'to think', 'to imagine', 'to be proud of'.—9. If we accept the word '*kîm*', we ought to take '*barâ*' in the negative sense.—10. Pahl. *ham meman*= Pers. همچو 'as', 'as if'.—11. According to Firdûsi, 'three thousand.'—12. Av. *jan* 'to strike,' and *ava-jan* 'to kill.'

others were wounded and taken prisoners[1]; and out of the Kûrds (that were imprisoned) he sent[2] to Pârs their king with his sons, brothers, children, his abundant wealth and property.

CHAPTER VI.

(1) On the road the army of Haftân-bôkht[3], the lord of the Worm,[4] struck against them,[5] seized the entire wealth, property, and portable lodges from those cavalry soldiers of Artakhshîr, and carried them into Gûzârân[6], one of the boroughs of Gular[7], where the Worm had its abode[8]. (2) Artakhshîr then entertained this idea*:—"I shall go to Armenia[9] and Âtarôpâtgân,[10] because Yazdân-kard of Shabarzûr[11] has, with many soldiers and heroes,[12] passed beyond the frontiers

---

1. Pahl. '*dast vakhdûn*' = Pers. دستگیر 'imprisoned,' *lit.* 'taking as prisoners.'—2. Comp. Arabic وداع—3. Comp. Pers. names سیبخت *Sê-bôkht* and چهار بخت *Chahâr-bôkht.* The proper name, *Haftân-bôkht*, means literally 'freed from the evil influence of the seven planets.' According to Mod. Pers. بوخت 'a son,' it means 'having seven sons,' and this signification is consistent with the statement in the text (Chap. VI, § 14) that he 'had seven sons'. The Pahl. name is corrupted into هفتواد in Firdûsi.—4. The Dragon that was worshipped by Haftân-bôkht and his subjects. Compare the mythical stories relating to the battle of Apollo against Python (the monster serpent hatched from the mud of Deucalion's deluge, and slain near Delphi by Apollo), of Heracles against Hydra, and of Indra against Vritra.—5. The troops of Artakhshîr. —6. D., P. وارلدسر ; Firdûsi کوجران which supports my reading of the name, since the Pahl. ى *za* is often inadvertently changed by copyists into ﻟ *ra* or *la.* Prof. Noeldeke reads it '*Kôchârân*'; Dastur Peshotanji '*Gûlâl.*'—7. Tabari has الار—8. Comp. Pers. بنه = Ar. بنى 'a building.' —9. The attack of Armenia after the subjugation of Media, is an historical fact.—10. Pers. آذربایجان ; Gr. *Atrôpâtene.*—11. Situated near Hamadân, and inhabited by a Kurdish tribe. This city of شهرزور is famous for the campaign of the Roman Emperor Heraclius in A. D. 628.—12. Pers. سپاه و گرد

of Shaharzûr, concluded a treaty with the ruler of Kermân[1], and become his ally." (3) But as soon as Artakhshîr heard of the tyranny and wickedness[2] of the sons of Haftân-bôkht towards his army, he thought:—"I must, first of all, put in order the affairs at Pârs and become fearless of the enemies, and after that begin to meddle[3] with other cities."

(4) Now as regards the (Worm) idolatry[4], it (grew) so powerful and tyrannical in Gûzârân that an army of 5,000 men, that composed its forces[5] in the different frontiers of the land of Sind[6] and the coast-towns[7], now came together[8] (to its help.)" (5) (Consequently), the troops and heroes of Artakhshîr reassembled around him[9] from different quarters. (6) Haftân-bôkht, too, summoned his own entire (*aîmandîn*) army back to his capital.

(7) Then Artakhshîr despatched an innumerable[10] army with chieftains to the battle of the Worm. (8) (Now) the friends[11] of the Worm deposited[12] their entire wealth, riches, property, and portable lodges in

1. Perhaps *pavan framân bôrdâr*; but D. and P. have '*Kermân.*'—2. Pers. ستمي و گناهگاری—3. Pers. پرداختن *pardâkhtan* 'to finish.'—4. *Aûzdesîh*, from *aûzdes* 'an image', 'an idol'; comp. Av. *uzdaêza*, *uzdishta*, from *us* 'up,' and *dis* 'to raise', 'to erect.' Regarding the Worm, Firdûsi remarks:—

بر آمد براین کار بر چند سال .·. چو پیلے شد آن کرم با شاخ و یال

5. *Hînash*, comp. Av. *haêna* 'an army of evil people', from *hi* 'to bind'.—6. The north-western part of India where Brahmans and Buddhists lived.—7. *Lit.* 'the sea-coast.' The Pahl. [illegible] *min kerân* can also be read '*Môkerân.*'—8. If we try to render the relative clause literally, the sentence will run as follows:—"Now with that idolatry, which has grown so powerful and tyrannical in Gûzârân, (we ought to fight), where an army of 5,000 men......"—9. *Lit.* 'came back to Artakhshîr.'—10. Pers. بسيار 'numerous.'—11. That is, 'the idol-worshippers.'—12. Firdûsi:—

كبينگاه كرد اندران كنج كوه .·. بيامد سوي رزم خود با گروه

the citadel[1] and fortress[2] of Gûzârân, and privately took refuge [themselves] in mountain cavities.[3] (9) And the cavalry of Artakhshîr had no knowledge thereof, so they, on reaching the foot of the fortress of Gûlâr, blockaded[4] the citadel. (10) When night fell, the army of the Worm attacked[5] them, committed bloodshed[6], killed many of Artakhshîr's troops, and seized from them horses, saddles, saddle-tackles, property, and portable lodges. (11) With lamentation[7] and dishonour[8], the troops returned to Artakhshîr in a disgraceful condition[9] and unarmed[10].

(12) When the latter[11] beheld them in such a plight, he became much distressed, and (consequently), invited to his capital all his troops from different cities

---

1. *Garpûshtîh* 'a defensive fortress'; ڭ *gar*=Av. [illegible] *gairi* 'a mountain', and [illegible]=Av. [illegible] *parshti*, from *paresh* 'to fight,' or *parshti* 'the back,' 'a support'; Pers. پشت 'an asylum'; *Lit.* 'a mountain-fastness.'—2. Av. [illegible] *daêza*, from *diz.* 'to raise;' Pers. دیز 'a citadel.'—3. 'Ravines.' *Shikastê* also means 'perplexed, 'confused'; Pers. شکستم 'discomfited'; hence 'they in perplexity hid themselves on mountains.'—4. *Parvast* comes from Av. [illegible] *pairi* 'round about,' and ربن *band* 'to bind' (pp. *basta*), hence 'to surround a town or fortress with troops.'—5. *Lit.* 'struck upon them.'—6. *Lit.* 'committed bloodshed in the gloom of night.' Pers. شبیخون 'an attack by night;' Av. [illegible] *khshap* 'night,' and [illegible] *vôhuni* 'blood.'—7. Av. [illegible] *aiwi-saosa*, Pers. افسوس—8. *Rishkharîsh*, from Av. [illegible] *raêsha*; Pers. ریش 'beard;' and Av. [illegible] *kere*; Pers. خریشیدن 'to scratch', 'to tear'; hence *rishkharish* means 'the tearing of a beard in mockery.' 'contempt', 'insult'.—9. *Vad-vâzê* 'with an ill-repute'; hence 'in a disgraceful condition;' perhaps *a-âînînê tavâzê* meaning 'in an indecorous way.'—10. Pers. برهنه 'naked,' 'without arms.'—11. Pahl. '*Artakhshîr*'.

and territories, and engaged[1] himself with a large army to battle against the Worm.

(13) When he arrived at the fortress of Gûzârân, the whole army of the Worm had encamped[2] itself inside the fortress, so he, too, encamped his army round (the outer walls of) the fortress.

(14) The lord of the Worm, Haftân-bôkht, had seven sons, and each[3] of them was appointed (by him) governor of a city with one thousand men (under him). (15) At this juncture, one[4] of the sons, who was in Arvâstân[5], came by the passage of a sea[6], with a large army composed of soldiers from Arabia and Mazenderân[7], and stood against Artakhshîr in battle.

(16) The army of the Worm, which had been inside the fortress, completely marched out, and zealously[8] and vehemently (*sakht*)[9] struggled and fought with Artakhshîr's troops, many being killed on both sides. (17) When the army of the Worm came out (of the fortress), it took such a by-road (*vadarg*)[10] that it became impossible for any of Artakhshîr's troops to go out (of the camp) or to bring in any food for himself

---

1. From Av. [illegible] *fra* 'forth', and [illegible] *vap* 'to strew'; variant [illegible] *fravâftan* 'to diffuse', 'to move on.'—2. Pahl. '*yetîbûnast*'.—3. Reading *kôlâ benman*, the literal meaning would be: "and all (his) sons were, appointed in different cities with (a garrison of) 1,000 men (each).—4. Firdûsi :—

جهانجوي را نام شاهوى بود ∴ يكى شوخ و بد ساز و بد خوى بود

5. D., P. [illegible] *Arâstân*; *vide* my edition, Vend. I, § 19.—6. Or 'river'—7. *Mâzanyagân*, Av. [illegible] *Mâzainya*, from [illegible] *Mâzana* meaning 'Mâzenderân,' hence the inhabitants of Mâzenderân. Dr. Noeldeke guesses *Misrîkân* 'Egyptians,' which is doubtful.—8. Pers. جانسپار 'life-devoting', 'zealous.'—9. Pers. سخت 'violently,' 'strongly.'—10. Pers. گذر 'a passage'.

or fodder[1] for his horses, and, (consequently), the satiety[2] of all men and animals was changed into want of food and helplessness[3].

(18) When Mitrôk[4], son of Anôshêpât, an inhabitant of Zarham[5] in Pars, heard that Artakhshîr was without provision[6] near the capital of the Worm, and obtained no victory over its army, he accoutered his troops and heroes, marched towards the residence of Artakhshîr, and carried away all the wealth and riches of Artakhshir's treasure.

(19) Artakhshir, hearing of such violation[7] on the part of Mitrôk and other men of Pârs, reflected[8] upon it for a while[9] thus :—" I ought to

---

1. Pahl. *patashnîh* 'food', 'fertility'; *patashnîdan* 'to invigorate'. 2. Orig. [Pahlavi script] altered into [Pahlavi script] then into [Pahlavi script]; the word is probably [Pahlavi script] *sîr* = Pers. سیر 'satiety.'—3. *Achâragîh* = Pers. لاچارگی—4. He is called in Firdûsi and Tabari: مهرک *Mihrak*, son of نوشزاد *Nûshazâd*. The Pahl. [Pahlavi script] comes from the Av. [Avestan script] *anaosha* 'immortal,' and [Avestan script] *pâta* 'protector,' hence an 'immortal guardian'; comp. the Av. proper name *Âtarô-pâta*. The Pers. *Nûshazâd* is an erroneous transcript of [Pahlavi script] or [Pahlavi script] caused by the various phonetic powers of the letter [Pahlavi script] Consequently, the Persian spelling in Firdûsi is *zâd* instead of *pât*.—5. [Pahlavi script] is probably a corruption of the original form [Pahlavi script] or [Pahlavi script] *Zarham*, afterwards changed into [Pahlavi script] in the text. The Pers. transliteration of the original *Zarham* is preserved in the جهرم mentioned by Firdûsi :—

بجهرم یکی مرد بُد بد نژاد .·. کجا نام او مهرک نوش زاد

6. Reading *apardazishnô* 'without provision.' Comp. Pers. پرداز 'necessaries,' 'provision.'—7. *Lit.* 'breach of promise,' Av. [Avestan script] *mithrô-druj*. Pers. مهر دروج—8. *Lit.* 'thought.'—9. Traditional reading *dânar-î*, according to the inscriptions *yâvar-î*.

postpone[1] the battle with the Worm, and [then] go to fight out a battle with Mitrôk."[2] (20) He, (therefore), summoned all his forces back to his quarters,[3] deliberated with their commanders, (first) sought[4] the means of delivering himself and his army, and then sat himself down to eat breakfast.[5]

(21) That very moment a long[6] arrow, despatched[7] from the fortress, came down and pierced, as far as its feathers, through the (roasted) lamb that was on the table.[8]

(22) On the arrow it was written as follows[9]:— "This arrow is darted by the troops of the lord of

---

1. The word *dirang* is damaged in old MSS. It seems to be a word of four or five letters of which the last is د and the last but two ﺭ ; probably ending in ﻧﺪ as the word ﺩﺭﻧﮓ . *dirang* meaning 'postponement,' 'abstinence.' Perhaps ﺑﻠﻨﺪ *bûland* 'highly,' 'creditably,' hence the rendering : "I ought to finish off creditably the fighting against the Worm." But such a meaning is inconsistent.—2. According to Firdûsi :—

همیگفت ناساختم خانه را .·. چرا ساختم رزم بیگانه را

3. *Lit.* 'capital.'—4. *Lit.* 'observed.'—5. Av. چش *chash*, 'to taste'; Mod. Pers. چاشت 'breakfast.'—6. 'A sharp pointed arrow as long as a stick;' Pers. چوبه 'a wand.' According to Firdûsi :—

چو نانرا بخوردن گرفت اردشیر .·. بیامد هم آنگه یکی تیز تیر
نشست اندر آن پاک فربه برهٔ .·. که تیر اندر آن غرق شد یکسرهٔ

—7. Pers. پدرود 'dismissal'; Av. *paiti* and *rap* 'to go.'—8. Pers. خوان —9. Firdûsi renders the words on the arrow, as follows :—

نبشته بر آن تیر بُد پهلوي .·. که اي شاه دانندهٔ گر بشنوی
چنین تیز تیر آمد از بام دژ .·. که از بخت کرم است آرام دژ
گر انداختنی من سوی اردشیر .·. برو بر گذر یافتی پرّ تیر
نباید که چون او یکی شهریار .·. کند پست کرم اندرین روزگار

the glorious[1] Worm; we ought not to kill a great man like you,[2] so we have struck that (roasted) lamb." (23) Artakhshîr, having observed the state of things, disencamped his army and withdrew from the place.

(24) The army of the Worm hastened after Artakhshîr, and hemmed in his men[3] again[4] in such a manner that Artakhshîr's army could not proceed further. (25) So Artakhshîr [himself] passed away[5] singly by the sea-coast.

CHAPTER VII.

(1) They say that the "Glory of the Kayâns," which had been (previously) far from Artakhshîr, now stood near him, and gradually approached nearer, until Artakhshîr was led away[6] unmolested from that dangerous place, from the hands of the enemies, and he reached the town which they call Mâvad[7]. (2) At night, he went to the house belonging to two brothers, one of whom was named Bûrjak, the other Bûrj-âtarô, and spoke[8] to them thus:—"I am one of Artakhshîr's troops, who has come encountering defeat from the battle against the Worm; to-day you will please allow me to repose here for a short time,[9] so that information may reach

---

1. Av. [illegible] *varechanghvant*, from *varech*, 'to shine'; Pers. ورجاوند.—2. *Lit.* 'it is not necessary that a great man like you should be killed (at our hands).'—3. *Lit.* 'them.'—4. *Lit.* 'in a second place.'—5. *Lit.* 'dashed away,' 'fell.'—6. *Lit.* 'came out.'—7. Dastur Peshotanji reads it *Mâvad*; Dr. Noeldeke *Mahôê*.—8. Firdûsi:—

بدو گفت از ایدر سو گذشت اردشیر ∴ وزو باز ماندیم ما خیره خیر

که بگریخت از کرم وز هفتواد ∴ وز آن بیهنر لشکر بد نژاد

—9. Comp. Pers. سپنج 'a place where one rests for a few days,' 'a resting place,' 'this transitory world.' Lat. *hospitium*.

me as to the land where the army of Artakhshîr is now encamped."

(3) Very sympathetically[1] they replied to Artakhshir as follows :—"Accursed[2] be Aharman, the wicked (spirit), who has made that idolatry so victorious and stubborn that all the inhabitants of the frontier districts are rendered apostate from the religion of Aûharmazda and the Amêshaspends, and who has finally turned into defeat even a great lord like Artakhshîr and the whole army that accompanied him, at the hands of those enemies, the wicked idolaters."

(4) (So saying) they held (the bridle of) Artakhshîr's steed, carried him into the courtyard, tied him in a stable, and recreated (the animal) with barley,[3] straw[4] and lucern[5]; while Artakhshîr was led in a decent manner to a sitting place or room where he reposed[6] himself. (5) Artakhshîr was (at the time) very melancholy and thoughtful.

(6) (Meanwhile) they (*viz.* those brothers) performed the *darûn*[7] (or *bâj*) ceremony, and requested Artakhshîr in these words :—"Kindly recite the *vâz*[8] and take (your) meal, and do not entertain melancholy and sorrow;

1. Pers. همدرد or همدردمند 'sympathetical'; Av. *dere* 'to tear.' Firdûsi :—

ببخشید بر شاه را دو جوان .·. پر از درد گشتند و تیره روان

—2. Av. *vijasta* (pp. of *vi-jad*); from *jad* 'to implore,' hence 'condemned'; Pers. گجستہ 'accursed.'—3. Pahl. *kashg* or *shag*; Pers. کشک; Ar. شعیر 'barley.'—4. Pers. تبن 'straw.'—5. Pers. اسپست 'Burgandian hay,' 'trefoil.'—6. *Lit.* 'he sat down.'—7. Av. ـ, Pers. درون—8. *Lit.* 'hold the *vâz*.' Av. *vâch*, from *vach* 'to say,' 'to speak.' According to Firdûsi :—

یکی جای خرّم بر پیراستند .·. پسندیده خوانی بیاراستند
نشستند با شاه گردان بخوان .·. بپرسش گرفتند هر دو جوان

because Aûharmazda and the Amêshaspends would find out a means of (delivery from) these circumstances, and not let this adversity[1] continue in this manner; for with the tyranny of Zôhâk, Frâsyâv of Tûr, and Alexander of Arûm[2], God was at last displeased, and they were thereby rendered, in spite of their grandeur and glory, so obscure and unknown as if the world had never known them[3]."

(7) On (hearing) these words, Artakhshîr became pleased in mind, recited the *vâz*, and took his meal. (8) As those brothers[4] had no wine[5], they brought to him[6] a pomegranate[7], performed the *myazd*[8] or offering ceremony, and recited blessings (*i. e.* the *Afrin* prayers).

(9) As Artakhshîr became unsuspicious regarding

---

1. Av. 𐬞𐬀𐬌𐬙𐬌𐬌𐬁𐬭𐬀 *paityâra* 'counteraction,' 'adversity.'—2. Comp. my edition of the 'Dînâ î Maînû î Khrat,' Chap. VIII, §§ 29-30;—(29) *Va Aharman Bêvarâsp va Frâsiyâv va Aleksander aêdûn medammûnast aîgh anôshê hûmand*; (30) *Aûharmazda ôl mas sûdîh vardînîd chêgûn zak î pêdâk*—" Aharman so contemplated that Bêvarâsp (Zohâk) and Frâsîyâv and Alexander should be immortal; (30) but Aûharmazda for the great benefit (of the world) so altered them as it is manifest (in the Religion.)"—3. This consoling reply of the brothers is given by Firdûsi in these verses:—

بآواز گفتند کای سرفراز ∴ غم و شادمانی نماند دراز
نگه کن که ضحاک بیدادگر ∴ چه آورد از آن تخت شاهی بسر
هم افراسیاب آن بد اندیش مرد ∴ کزو بُد دل شهریاران بدرد
سکندر که آمد برین روزگار ∴ بکشت آنکه بُد در جهان شهریار
برفتند وزایشان جز از نام زشت ∴ نماند و نیابند خرّم بهشت
نماند همین نیز بر هفتواد ∴ به پیچد بفرجام خود بد نژاد

4. *Lit.* 'they.'—5. Chald. *âsis* 'juice of the grape.' Pâz syn. 𐬨𐬁𐬌 mâî, Pers. مي 'wine.'—6. Pahl. '*Artakhshîr*'.—7. Pers. نشک 'a pomegranate.'—8. Av. 𐬨𐬌𐬌𐬀𐬰𐬛𐬀 *myazda* 'an offering'; Pers. مزد 'a reward.'

their piety, religiousness, unanimity and submissiveness, he divulged his own secrets to Bûrjak and Bûrj-âtarô, saying :—"I am Artakhshîr myself. Now you contemplate[1] as to how it is possible to discover the means of destroying this Worm and its troops. (10) They said in reply as follows :—"If it be necessary, while seeking on your behalf the kingdom of Iran, to deliver up ourselves in person, (our) lives, wealth, riches, women and children, we will deliver them up. (11) But we understand [it thus] that a means can be sought against this deceitful creature if thou shouldst dress thyself after the fashion (*âînînê*[2]) of an inhabitant[3] of some distant city, on (thy) way[4] to the fortress,[5] [and] devote thyself personally in its service and worship (*viz.* of the Worm), [and] take there (with thee) two men who are religious pupils[6] and persons conversant with the Revelation, [and] perform[7] loudly with them the *yazishne*[8] (adoration) and *azbâishne*[9] (extollings) of God and the Ameshaspends (arch-angels); and when the time of the Worm comes for taking food, so arrange that thou shouldst have some molten[10] brass[11] for pouring it into the mouth[12] of that wicked creature,

1. Pers. نگریدن Av. *gere*, 'to view,' 'to observe.'—2. Pers. آئین 'custom,' 'fashion.'—3. *Lit.* 'a man.'—4. *Lit.* 'near the road of the fortress.'—5. Chald. *karît*, Ar. قريت 'a fortress.'—6. Av. [illegible] *ayavishti* 'a pupil.'—7. Second pers. sing. subjunctive.—8. Av. *yaz* 'to adore.'—9. Av. [illegible] *âzbaya*, from *zbâ*, 'to invoke,' 'to praise.'—10. Av. [illegible] *vi* and [illegible] *tach* 'to flow,' past part. *takhta*; Pers. گداختم 'melted.'—11. Av. [illegible] *rudh* 'to flow'; Pers. روئین 'brazen,' 'bronze;' probably 'some compound metal more fusible than ordinary brass.'—12. Av. [illegible] *zafare*, from *zaf* or *zap* 'to yawn.' Comp. Pers. زفر 'the mouth.'

so that it dies, and the spirit of that *drûj*, too, can be removed[1] by the sacred adoration and extollings of the Deity."

(12) Artakhshîr approved of the advice,[2] meditated upon it well,[3] and then spoke to Bûrjak and Bûrj-âtarô thus:—"I can achieve this exploit by your assistance." (13) They (*viz.* the brothers) replied:—"We devote ourselves up, body and life, to do whatever you command."

CHAPTER VIII.

(1) Thence Artakhshîr marched again towards *Artakhshîr-Gadman*, undertook the battle with Mitrôk, son of Anôshêpât, killed Mitrôk, and took possession of his territory, land, wealth and property.

(2) For the purpose of bringing to an end the battle with the Worm, he despatched a person to Bûrjak and Bûrj-âtarô, invited them to his presence, and deliberated with them. He took with himself many *dîrams*, *dînârs* and garments, dressed[4] himself like an inhabitant of Khûrâsân, and arriving at the foot of the castle of Gûlâr, with Bûrjak and Bûrj-âtarô, spoke (to its inmates) thus:—"I am an inhabitant of Khûrâsân. I crave indulgence[5] from that glorious lord, that I may approach (him) for the worship of his threshold (*babâ*)."

(3) The idolaters admitted Artakhshîr with those

---

1. *Lit.* 'destroyed.'—2. Pahl. *sakhûn.*—3. *Pavan khûp dâsht* is the same as *khûp pavandâsht*; Pers. خوب پنداشت—4. *Varhamê* for *varhâmbê* 'a dress'; comp. Av. *varena* 'a covering,' from *var* 'to cover'; Pers, پیراهن. —5. *Lit.* 'a gift.'

two male companions[1], and made room (for them) in the house of the Worm. (4) For three days Artakhshîr showed himself engaged in that sort of worship and unanimity towards the Worm, gave the *dirams*, *dînârs*, and clothes[2] (which he had brought with him) to the idol-worshippers, and acted in such a manner that everyone of the inmates of the fortress was astonished and commended[3] him. (5) Afterwards Artakhshîr spoke thus :—"Be pleased to [so] permit[4] that I may give food to the Worm for three days with my own hands." (6) The idolaters who were superintendents[5] acceded (to it).

(7) Artakhshîr (now) despatched a person with an order that 400 skilful and zealous men of noble blood should hide themselves among mountain cliffs; and he further commanded[6]* :—"On the day of *Âsmân* if you observe smoke (issuing) from the fortress of the Worm, you should perform feats of bravery and show (your) military skill, advancing towards the foot[7] of the fortress." (8) That very day Artakhshîr had some brass melted [himself], while Bûrjak and Bûrj-âtarô performed the sacred *yazishne* ceremony, and recited the *azbâishne* praises to God.

---

1. Firdûsi adds :—

نگه کرد یکتن بآواز گفت ∴ که صندوق را چیست اندر نهفت
چنین داد پاسخ بدو شهریار ∴ که هرگونهٔ چیز دارم ببار
ز پیرایه جامه و سیم و زر ∴ ز دیبا و دینار و خز و گهر

2. Pers. جامه 'a dress'; Huz. syn. *tôpâ*.—3. *Lit.* 'praiser'; Pers. آفرین کردار, Av. *fri* 'to love', 'to praise.'—4. Pahl. *aêdûn shapîr medammûnîd*.—5. Pers. کارفرما 'any one vested with power,' 'a superintendent.'—6. The word *framûd* is here repeated.—7. *Bûn î diz* 'the foundation or main structure of the fortress.'

(9) When it was its time for taking food the Worm cried aloud according to its daily habit. (10) Some time before that, Artakhshîr had made the commanding idolaters drunk[1] and unconscious[2] at breakfast, and he himself, with his own companions[3], went afterwards near the Worm, and carried to it the blood of large and small cattle,[4] according as it was given it every day; and no sooner did the Worm turn up its mouth to drink the blood, than Artakhshîr poured the molten brass into the mouth of the Worm. (11) As the brass permeated through the whole body, the Worm burst[5] asunder into two pieces, and such a noise arose from it that all the men in the fortress came on the spot, and confusion[6] prevailed throughout the stronghold.[7]

(12) Artakhshîr laid his hands on the shield[8] and the sword, and committed grievous (*gîrân*) wounding and massacre in the fortress, while he ordered that they should make a fire, so that (its) smoke would

1. Pers. مست — 2. *Avî-bôd*; Av. *aiwi* 'without' and *baodhangh* 'consciousness.' — 3. *Lit.* 'servants', Pers. رسیک or رهي.—4. *Torâân va kîrâân.*—5. Pers. شگافتن 'to split.'—6. Av. [illegible] *khshup* 'to decay.' Pers. آشوب; 'confusion,' 'terror.'—7. Firdûsi describes the scene in the following lines :—

بیاورد ارزیز و روئین لویه ∴ برافروخت آتش بروز سفید
چون آن کرم را بود گاه خورش ∴ ز ارزیز جوشان بُدش پرورش
سوی کندہ آورد ارزیز گرم ∴ سر از کندہ برداشت آن کرم نرم
زبانش بدیدند همرنگ سنج ∴ بر آنسان که از پیش خوردی کرنج
فرو ریخت ارزیز مرد جوان ∴ بکندہ درون کرم شد ناتوان
طراقی بر آمد ز حلقوم اوی ∴ که لرزان شد آکندہ و بوم اوی

8. Av. [illegible] *spâra* 'a shield,' from *spar* 'to protect'; Pers. سپر.

become visible[1] to his troops (outside). (13) His companions did so. (14) As soon as the troops, that were on the (neighbouring) mountain, saw this (smoke issuing) from the fortress, they, in order to help Artakhshîr, came running to its foot[2], rushed into its gate[3], and exclaimed[4]*:—"Victorious, victorious may Artakhshîr be, king of kings, son of Pâpak!" (15) Instantly the sword was held for use; and in such a manner the lord of the castle was killed, and everything destroyed, that the soldiers[5] (of Haftân-bôkht), in the hurry[6] and conflict of the battle, escaped by falling from the rampart, while those that remained solicited for protection, and went into bondage and submission.

(16) Artakhshîr commanded that the fortress should be razed[7] to the ground and demolished[8], while on its site (*tamman*) he ordered the city which they call *Gûzârân* to be erected. (17) In that quarter he caused an *Âtâsh-î-Vâhrâm* to be enthroned[9]. (18) He loaded on the backs of one thousand camels the wealth, property, gold and silver contained in the fortress, and despatched them to Gôbâr[10]. (19) He granted to Bûrjak and Bûrj-âtarô the share of such a superb reward as zealous adherents deserve, and entrusted them the chief-

1. Pers. دیدار 'appearance.'—2. *Lit.* 'at the foot of the fortress.'—3. *Lit.* 'they fell on the gate of the fortress.'—4. Pahl. '*kâlâ kard.*' 5. *Lit.* 'the army.'—6. Pahl. *aûshtâvishnê.*—7. Pahl. *khafrûntan* 'to dig,' 'to extirpate'.—8. Comp. Pers. ویران کردن—9. Prof. Noeldeke renders it thus:—'An jener Stelle legte er ein Wahrâm-Feuer an." (Eng. trans.) 'In that place he established a Wahram-fire.' Here [Pahlavi] in P. is clearly an error. It ought to be [Pahlavi] as in D.—10. Comp. Pers. کوبان near Ispahân.

taincy and governorship of the city (of Gûzârân) and its environs.

CHAPTER IX.

(1) After the Worm was killed, Artakhshîr returned to Gôbâr. (2) His forces and treasures came to the frontiers of Kermân, and to the battle against Bârjân[1]. (3) Now he (*viz.*, Artakhshîr) had with himself two of Ardavân's sons, the other two having been fugitives at the court of the king of Kâbûl[2]. (4) The latter despatched a message, a written letter, to their sister, as she was wife of Artakhshîr, to the following effect:—"It is quite fair that people do not divulge secrets to (such) women, since thou hast forgotten the deaths of thy near relations, of thy illustrious kinsmen, whom that sinner (viz., Artakhshîr), the enemy of God, unbecomingly killed [to death]. (5) Consequently, thou hast abandoned every trace (*dakhshê*) of love and affection for those (two) miserable brothers, who are subject to distress, difficulties, fear, terror and indignity[3] in exile and in the district of battles; as well as for those two other unlucky[4] brothers of thine, upon whom that perfidious (*mitrô-drûj*) man inflicts punishment with the fetters of imprisonment[5], and who (*viz.*, those brothers) always wish for death as a gift[6]. (6) Thy mind has

1. He is called بلاش *Balâsh* by Arab historians.—2. In the Avestâ and the Shah-Nâmeh, Kâvûl is alluded to as a district inhabited by a Mazdayasnian people.—3. *An* 'not,' and *âzarmîh*, Pers. آزرم 'respect;' hence 'indignity.'—4. Pers. بدبخت.—5. Pers. زندان 'a prison'.—6. *Lit.* 'a favour upon them.' *Ayâft* 'favour', from Av. ap *ap* 'to obtain.'

been sincere with that faithless one, so thou hast no sympathy or regard for us. (7) That person will pass away distressed who will henceforward boast of, or trust, any woman in this world. (8) Now this is, likewise, our (mutual) vow through thee, that thou shouldst choose some means for our sake, and dost not fail[1] to avenge (the deaths of) thy father and thy near relations, who were illustrious; (that thou shouldst) accept from this man the fatal (*vakhdûn-zîmân*) poison[2] which is forwarded to thee with one of (our) trustworthy male relatives, and, whenever thou canst, administer[3] it to that sinner and faithless wretch before (he takes his) meal so that he directly dies, and both of thy imprisoned brothers be set at liberty; and we, too, shall return to our native town, country and land; (thereby) thy soul will be made worthy of paradise, and an eternal fame established for thyself, while other women in this world will regard thy good acts as most worthy of (their) respect and esteem."[4]

(9) When the daughter of Ardavân observed the letter sent to her in that form, along with poison, she contemplated (upon the matter) thus:—" I ought to act accordingly, and relieve these two brothers from their fetters."

---

1. *Lit.* 'neglect.'—2. Pers. زهر (Av. *vish*) 'poison.'—3. *Lit.* 'give.'—4. Firdûsi condenses the contents of this letter in the following lines:—

بدو گفت رو پیش خواهر بگوی ∴ که از دشمن این مهربانی مجوی
برادر دو داری بهندوستان ∴ ببیگانگی گشته همداستان
دو در بند و زندان شاه اردشیر ∴ پدر کشته و پور خسته به تیر
تو از ما گسسته بدینگونه مهر ∴ بپسندد چنین کردگار سپهر
چو خواهی که بانوی ایران شوی ∴ بگیتی پسند دلیران شوی
هلاهل چنین زهر هندی مگیر ∴ بکار آر یکباره با اردشیر

(10) One day as Artakhshîr was very hungry and thirsty, he went back (from the chase) to his residence (to take dinner), and when he had finished saying of (the Zoroastrian prayer of) Grace, his consort handed to him the poison mixed with flour[1] and milk with these words:—"First of all pray drink this (liquid), because you will (thereby) refresh yourself from heat and fatigue."

(11) Artakhshîr, having held it in his hand, was going to drink it—when people relate that the glorious fire Frôbâg, which is victorious, flew into the room in the shape of a red[2] hawk,[3] struck the goblet containing the flour with its wing, and the goblet with the entire flour fell from the hand of Artakhshîr on the ground. (12) Both Artakhshîr and his wife[4] got confused[5] when they beheld this. (13) A cat[6] and a dog that were in the house licked up the contents and perished instantaneously.

(14) Artakhshîr understood that:—"That was (some) poison prepared for killing me." (15) He instantly sent for the chief of the Mobads[7] (Pahl. 'the Mobad of the Mobads'), and questioned him thus:—"O Aîrpat! what dost thou think of one who attempts [against] the life of her lord,[8] and what should be done to her?"

1. Comp. Pers. پست 'flour.'—2. *Svákhra*, Av. *sukhra*, Pers. سورخ 'red.' —3. Comp. Pers. آلر 'a falcon.'—4. *Zihânak* 'a bringer forth,' 'matron', 'wife'.—5. Av. *stareta* 'confounded,' 'stupefied.'—6. Pers. گربه 'a cat.' —7. In D., P. [illegible] [illegible] *Máûpatân mâupat*, a corruption of *Magûpatân magûpat*; Pers. موبد 'a priest.'—8. *Khayâ î khûdâyân*, a double genitive as in *Shahpûhr î Artakhshîrân.*

(16) The Mobad replied *:—"May you be immortal! May you attain to your object! She who attempts the life of her lord is worthy of death (*margarzân*), and should be killed."

(17) Artakhshîr (then) ordered (the Mobad):—"Take this dissolute woman (*jah î zihânak*), who is a sorceress,[1] who is the offspring of wicked (parents), to the executioner,[2] and order (him) to kill her."

(18) The high-priest,[3] holding the hand of the woman, left the court. (19) The latter addressed[4] (the priest) in these words:—"Inform Artakhshîr that this day I have completed seven months of pregnancy; because if I am worthy of death, this offspring that I have in my womb should not[5] also be regarded as worthy of death."

(20) On hearing these words, the high-priest[3] turned about and went back to Artakhshîr, and addressed (him) as follows:—"May you be immortal! This woman is pregnant, (so) she must not be executed, for a time (*yâvarî*), until she is delivered (of the child); for if she is fit to be killed, the offspring that is in her womb from your Majesty should not also be considered as worthy of death, and executed."

(21) As Artakhshîr entertained wrath, he said *:—"Don't stay a moment[6]; kill her."

---

1. Av. [illegible] *yâtu*, 'a sorceress,' Pers. جادو 'magic.'—2. Pers. اسبانبر 'an executioner.'—3. *Lit.* 'The chief of the Mobads.'—4. *Lit.* 'The woman said that.'—5. If we omit the negation, the rendering is: 'if I am worthy of death, should this offspring that I have in my womb be also regarded as worthy of death?'—6. *Lit.* 'for any time.'

(22) The high-priest knew that Artakhshîr was full of wrath, and would have to repent it; so he did not allow the woman to be killed; (but) he conveyed her to his house, and kept her in concealment. (23) He (then) said* to his wife:—"Keep this woman respectfully, and say nothing (about her) to any body."

(24) When the time of delivery approached, she (*i.e.* the queen) gave birth to a very worthy son. (25) He was named Shahpûhr; and he was reared there till he reached the age of seven years.

CHAPTER X.

(1) One day Artakhshîr went ahunting; and, (on entering the forest), he gave his horse loose rein in pursuit of a female elk, when the male elk coming straight up against Artakhshîr, rescued[1] the hind, and gave himself up to death[2]. (2) Artakhshîr laid low[3] the male animal, and galloped his horse against the fawn. (3) The mother[4], on seeing the rider turn his horse in pursuit of her fawn, came and relieved her young one by delivering herself up to death.

(4) Artakhshîr, having observed this incident, stopped (pondering), and became sympathetical; and (when) he turned back his horse he mused upon the scene as follows:—"Woe[5] be unto man, who ought to follow,

---

1. *Lit.* 'relieved,' 'set at liberty'.—2. That is, 'at the cost of his life.'—3. *Lit.* 'killed.'—4. *Lit.* 'the female elk'.—5. Pers. وای 'woe to you'.

(but does not follow), these dumb[1] quadrupeds[2] that are irrational[3] and speechless,[4] but so faithful[5] towards one another that one lays down his life for the sake of his mate or his young one." (5) He was (then) fully reminded of the child which she (*i.e.* his wife) had in (her) womb, and he, on horseback as he was, loudly uttered[6] a mournful cry.

(6) When the military chieftains, grandees, nobles[7], and princes beheld such a state of things, they stood perplexed (for a time), and went all together towards the head of the Mobads (and questioned him thus):—"How could such a thing happen[8] that Artakhshîr should remain in such a lonely[9] mood, and be visited by wailing,[10] grief and sorrow, and should cry[11] aloud in that manner?"

(7) The chief of the Mobads, the commander-in-chief of Irân, the commander of the guards,[12] the chief secretaries,[13] and the moral preceptor[14] of the princes went near Artakhshîr, fell prostrate on their faces, made obeisance, and addressed him as follows:—"May you

1. Pers. گنگ 'dumb'.—2. Pers. چار پای 'a quadruped.'—3. *A* 'not' and *dâ* 'to know;' *lit.* 'not knowing.' Comp. Pers. ادآنی—4. *Agôbâkîh*; Pers. بي گوئي 'dumb,' 'speechless;' Av. *gûp*; old Pers. *gaub* 'to speak.'—5. It can also be read *anaspôrig* in the sense of 'incomplete.'—6. Reading *vabîdûnt* 'produced,' 'uttered.' If we read it *bakhûnt*, it may mean 'cried out,' from *bakhûnastan* 'to cry,' 'to speak aloud.'—7. Pers. آزاد ان; Av. *âzâta* 'of noble birth.'—8. Pers. سزيدن 'to suit' 'to become.'—9. Pahl. *tanî* 'solitary,' 'alone.'—10. *Zalîf* or *zarich*; comp. Pers. زليف; *zalîf* 'fear,' 'terror,' or زاري 'groan,' 'lamentation.'—11. Reading *bakhûnêd*.—12. Pers. پشت اسپان 'body-guards.'—13. *Dipîrân î mahistgar* 'most efficient secretaries'; or *dipîrân î mahist dar* 'secretaries to the highest court or the privy council of the king.'—14. Pahl. *andarz*, Pers. اندرز from Av. *ham* 'together' and *derez* 'to hold,' hence 'a proverb,' 'a saying,' 'a monition;' and Pahl. *pat* from Av. *paiti* 'a lord,' 'a master;' *lit.* 'a teacher of monitions,' 'a moral and religious adviser.'

be immortal! Pray do not render yourself melancholy in this manner, and fill your heart with grief and lamentation. If it be possible to contrive means, through human activity, to undo an act that has been done, make us also cognisant[1] of it, so that we may lay before you our bodies, lives, riches, wealth, wives and children; but[2] if it be such a calamity[3] that no remedy can be found, pray do not render yourself and ourselves, the subjects of the region,[4] full of grief and lamentation."

(8) Artakhshîr said in reply*:—"Nothing adverse[5] has now happened unto me; but to-day on my personally beholding the dumb, speechless, and stupid quadrupeds in a certain[6] condition in the forest, I was reminded of the wife and the innocent (*avîvinâs*) child that was in the mother's womb, of whose execution I was[7] the deviser and judge; wherefore a grievous sin should be on my soul."[8]

(9) When the head Mobad observed that Artakhshîr repented of the act, he fell prostrate on his face, and addressed him thus:—"May you be immortal! Order that the punishment of *margarzân* sinners, or of those

1. Pahl. *âkâs*, Pers. آگاه 'aware.'—2. *Lit.* 'and.'—3. Pers. گزند 'misfortune,' 'calamity;' Av. *vî* and *jan* 'to strike.'—4. Meaning 'your subjects.'—5. *Javîtarih.*—6. *Lit.* 'this.'—7. *Lit.* 'am.'—8. In Firdûsi the reply of Artakhshîr is given as follows:—

چنین داد پاسخ بدو شهریار ∴ که ای پاک دل موبد راز دار
زمانه بشمشیر ما راست کشت ∴ غم و رنج و ناخوبی اندر گذشت
مرا سال بر پنج و یک رسید ∴ ز کافور شد مشک و گل نا پدید
پسر بایدی پیشم اکنون بپای ∴ دلارای و نیروده و رهنمای
پدر بی پسر چون پسر بی پدر ∴ که بیگانه اورا بگیرد ببر
پس من بدشمن رسد تاج و گنج ∴ مرا خاک سود آید و درد و رنج

that disobey[1] the king's command, should be inflicted upon me."

(10) Artakhshîr said* (surprisingly):—"Why dost thou speak so? What crime hast thou committed[2]?"

(11) The chief of the Mobads answered*:—"That woman and the child, whom you had ordered to kill, have not been killed by us, and a son has been born, who is more handsome and accomplished than all the newly-born children and princes.[3]

(12) Artakhshîr said (with amazement)*:—"What sayest thou?"

(13) The high-priest said*:—"May you be immortal! It is so[4] as I have said."

(14) Artakhshîr ordered that a superb present consisting of red rubies[5], kingly[6] pearls[7], and jewels, should be made[8] to the Mobad. (15) Directly somebody entered, bringing in Shahpûhr.

(16) On beholding his [own] son, Shahpûhr, Artakhshîr fell prostrate on his face, and offered much thanksgiving unto Aûharmazda, the Ameshaspends, the Glory of the Kayâns, and the victorious "King of the Sacred Fires[9]," (*viz.*, the *Âtash i Vâhrâm*), and he spoke as follows:—"What has come to me has never been the lot of any lord or king. Who was there that came back to life from amongst the dead, like such a beautiful offspring of mine,

1. *Lit.* 'suppress,' 'conceal.'—2. *Lit.* 'what crime has sprung up from thee?'—3. *Lit.* 'sons of kings.' *Hamgûnê.*—5. Pers. یاقوت 'a ruby'. —6. شاهوار 'fit for a king.'—7. مروارید 'a pearl'.—8. *Lit.* 'that the mouth of the Mobad should be filled with.........'—9. *Âtarôân Shah î Pîrûzgar* is the well-known epithet of the *Âtash î Vahrâm.*

before the millenium, the Resurrection, and the Final Renovation, of Sôshâns," [1]?

(17) On that very site he ordered the erection of a city which they call *Râyê î Shahpûhr.*[2] (18) He also established there an *Âtash-î-Varahrân*, transferred much riches and wealth to the building of the "King of the Sacred Fires" (*viz.*, Varahrân), and ordered the continuation therein of many religious duties and acts.

CHAPTER XI.

(1) Afterwards Artakhshîr marched towards different frontiers, and fought many bloody battles with the principal rulers of the territory of Irân. (2) But always

---

1. One of the future Mazdayasnian prophets and descendants of Zarathushtra. His miraculous acts are described in the *Bûndahishni*, Chapter XXX, and *Bahman Yasht*, Chapter III :—" Then *Sôshâns* makes the creatures again pure, and the resurrection and future existence occur." According to the Avesta, *Sraosha Yasht Hadaokhta*, § 14, the angel *Sraosha* (*i.e.* the divine inspiration) is the teacher of the Law to these prophets ; and in the *Fravardin Yasht*, §§ 128–129, it is said that in the 57 years before the resurrection, immortality will be caused by *Raochas-chaêshman* (Pahl. *Rôshan-chashm*) in *Arzah*, by *Hvare-chaêshman* (Pahl. *Khûr-chashm*) in *Savah*, by *Frâdat-kharênangh* (Pahl. *Frâdat-gadman*) in *Frâdadafsh*, by *Varêdat-kharênangh* (Pahl. *Vâredad-gadman*) in *Vîdadafsh*, by *Vouru-nemangh* (Pahl. *Kâmê-vakhshishn*) in *Vôrûbarsht*, by *Vouru-savangh* (Pahl. *Kâmê-sûd*) in *Vôrûjarsht*, and by *Saoshyâns* (Pahl. *Sôshâns*) in the illustrious and holy *Khvanîras*. According to the Pahl. *Dâdistân-i-Dînî*, the glorious powers of these producers of the renovation will be so miraculous that they will converse with one another from region to region. (See Chap. XXXVI, 5-6.)—2. *Lit.* 'the Camp of Shahpûhr.' Dr. Noeldeke reads *Râs-Shâhpûhr*, 'The road of Shâhpûhr ;' or taking *râs* as a Huz. word, 'the Prince Shâhpûhr', from Ar. راس 'a prince', 'a chieftain ;' Firdûsi جندشاپور 'the army of Shâpûr'.

when one of the frontiers was restored to order, another rose in perfidy[1] and unsubmission.

(3) Artakhshîr[2] largely gave away his riches for this very purpose[3]; and he communed[4] with himself as follows:—"Is it not perhaps destined for me by Providence[5] that the kingdom of Irân should be restored (by me) to an absolute monarchy[6]?" (4) He, therefore, determined[7] thus:—"We ought to consult several learned and sagacious[8] (Indian) princes,[9] who are sooth-sayers,[10] as to whether it is so that it is not appointed by our destiny to conduct the sovereignty of the kingdom of Irân, and we ought to remain content with our lot, to invoke blessings[12], to abandon these bloody battles, and to rest quietly ourselves from such drudgery[13] of the time[14] (*i.e.*, of life)."

(5) (Consequently), Artakhshîr despatched one of his confidential[15] men to the (head) Kaît of India[16] to put

---

1. *gadârîh*, Pers, غدّاری 'perfidy.' It can also be read *sârîh* 'supremacy.'—2. *Lit.* 'he.'—3. Perhaps *madam zakich bûn avîrich dânishnîg va handîshîdâr yehevûnt*, 'he became too much inquisitive and thoughtful as to the cause (of such an adverse position.)'—4. *Lit.* 'was a thinker.'—5. *Avargar* 'fortune,' 'destiny'; usually *barîngar.*—6. *Lit.* 'to single monarchy.'—7. *Lit.* 'thought,' 'determined.'—8. Pers. فرزانه 'prudent,' from Av. *fra* and *zan*, Skr. *jnâ* 'to know.'—9. *Kaitân kaitân*. I have read the word *kait* by following Sanskrit. The Persian spelling is کید in the Shâh-Nâmeh. According to Vedic Sanskrit the name is derived from the root *kit* (akin to *ki*) 'to perceive,' 'to know,' 'to see;' hence it means 'a seer,' 'a sooth-sayer,' 'a prince.' The name must, therefore, be read *kaîta* or *kîta*. Comp. Arabic قائد 'a general,' 'a governor,' 'a ruler.'—10. Comp. Pers. کیدا 'a sooth-sayer,' 'a philosopher.'—11. *Hvarasand*, from *ras* 'to reach'; Pers. خورسند 'content.'—12. Comp. Pers. بالستن or بالشتن 'to bless.'—13. *Ranjê*, 'trouble,' 'anguish of mind,' 'pain.'—14. A variant produced by writing [Pahlavi] for [Pahlavi]. The word comes from Av. *aiwi* and *gâma* 'winter,' Pers. هنگام—15. Pers. أستوار 'firm,' faithful,' 'powerful,—16. Or 'of the Hindus.'

him the question[1] concerning the restoration[2] of the kingdom[3] of Irân to an empire.[4]

(6) When Artakhshîr's man reached the presence of the Kaît of India, the latter, observing[5] the messenger,[6] spoke to him, before he could express himself,[7] (the purport of his message) to the following effect[8]:—"Are you sent by the king of the Parsees to put me the question[9]:—'Will the sovereignty of the kingdom of Irân reach unto me as its emperor[4]?' (7) Now return and give him this reply from me[10] (said the Kait):—'Such a monarchy cannot be restored by any one except[11] by a person who will be a descendant of two different families, one is yours, another that[12] of Mitrôk, son of Anôshêpât'."

(8) The messenger returned to the presence of Artakhshîr, and communicated the opinion[13] of the Kait of India, so that Artakhshîr became informed[14] of it. (9) When Artakhshîr heard his words, he said*:—"May the day never come,[15] when from the line of Mitrôk, whose soul is perverted,[16] anybody should become dominant (*kâmgâr*) in the kingdom[3] of Irân, because as regards myself Mitrôk, who was of a grievous and

1. *Lit.* *pûrsidan* 'to ask.'—2. Pahl. '*ârâstan*,' Pers. آراستن 'to set in order.'—3. *Lit.* 'city.'—4. Pahl. *aêva-khûdâêh*.—5. *Lit.* 'no sooner did the Kaît see the messenger than......'—6. Pers. میره 'the head of a family,' 'a prince,' 'an old man,' 'a messenger.'—7. Pahl. *pîsh aîgh mîrak sakhûn gûft*.—8. Pahl. *aîgh* 'thus.'—9. *Lit.* 'for this purpose.'—10. *Lit.* 'Now return, and go and tell him this reply of me.'—11. Pahl. *ayuvash* 'except,' 'otherwise.'—12. *Lit.* 'the family of.'—13. From Pahl. [Pahlavi script], Pers. رای 'opinion.'—14. Pahl. *âkâsinêd* 'becomes aware of it.'—15. *Lit.* 'may the day never be.'—16. Pahl. *vardê robân*, where *vardê* is the past part. of *vardidan* 'to turn away from,' 'to be corrupted,' Pers. گردیدن If we read *î vard rôbân*, the meaning is 'who is perverting the soul.'

mischievous race, was personally my enemy, while his descendants,[1] who are alive, are all enemies of myself and my children; so if they become powerful and seek their father's vengeance, they will prove harmful[2] to my children."

(10) In consequense of wrath and malice, Artakhshîr went to the dwelling of Mitrôk, and ordered that all his children should be belaboured and killed. (11) There was a daughter of Mitrôk's, three years old, whom the village authorities[3] privately carried away from the house, and gave in charge of a farmer, (directing him) that he should bring her up, and attend to her wants. (12) The farmer acted accordingly and reared her in an excellent[4] manner. (13) And when several years elapsed the maiden reached the age of womanhood, and the beauty and gait of (her) body, (her) dexterity, and her physical strength and power developed so well that she was (regarded as) the best and most prominent of all women.

CHAPTER XII.

(1) According to the appointment[5] of nature and time, one day Shahpûhr, son of Artakhshîr, happened to pass by that town[6] on his way to the hunting

---

1. *Lit.* 'children.'—2. Pahl., *vazandkàr*, Pers. گزندکار 'doers of injury,' 'destroyers.'—3. Reading *dihgânân* 'peasants.' Pers. دهگان 'a farmer,' 'an historian.' Drs. Peshotanji and Noeldeke read *dâyagânân* 'nurses,' usually *dâyagân*, the pl. of *dâya*. Pers. دایه 'a nurse.'—4. Comp. Firdûsi's use of the word نیکو—5. From *brêhînîdan* 'to create what is good,' 'to produse,' hence 'appointment,' destiny.'—6. In which the peasant lived.

ground ; and at the close of the chase he himself with nine horsemen returned to the country-farm (*matâ*)[1] wherein the maiden lived. (2) The farmer's daughter[2] was (sitting) on the top of the well, drawing[3] water from it, and supplying[4] it[5] to the quadrupeds. (3) The farmer[6] was away on some business.

(4) As soon as the maiden beheld Shahpûhr and his chevaliers, she got up, made obeisance, and addressed (him) as follows:—"You are welcome[7] in health, goodness and blessings.[8] Pray take rest[9], because (this) place is delightful, and the shade[10] of trees pleasant;[11] and as the time is hot[12] I[13] will draw out some water, which[14] you yourself and the horses may drink."

(5) Shahpûhr was vexed[15] owing to fatigue[16], hunger and thirst, so he answered the maiden (peevishly) thus :—"We will have water for ourselves, thou needst not trouble thyself about it."[17]

1. *Lit.* The country or district situated about a city ; hence a country-farm.——2. The daughter of Mitrôk is herein so called.—3. Av. *hich* ; Pers. هیختن 'to draw.'—4. *Lit.* 'was giving.'—5. *Lit.* 'that water.'—6. Pers. ورزگر 'a workman,' 'a farmer.' Av. *verez* 'to till.'—7. *Li-pammanîd*, 2nd pers. pl. from Heb. *libavvûn*, a precative form of *libâ* 'to come.' As a noun *li-pamman* means 'a minister' 'a helper,' 'an attendant.'—8. ᠊ דרום in the sense of Pers. پدرود 'blessing,' 'farewell.'—9. *Lit.* 'sit down.' —10. Pers. سایہ 'shelter.'—11. Pers. خنک 'cool.'—12. Av. *garĕma* ; Pers. گرم 'hot,' 'warm.'—13. Pahl. *vad li*, 'so that I.'—14. *Lit.* 'water'.— 15. Comp. Pers. خشمین or خشمگین 'angry.'—16. Av. *man* 'to remain'; Pers. ماندگی 'fatigue.'—17. If we read thesentence :—*Barâ dârîh, ôl lenman mayâ î lak pavan kâr lâ âvâyed*, the meaning would be: 'But stop, thy water should be of no use to us.' According to P.: *Barâ rîman, va lenman mayâ î lak pavan kâr lâ âvâyed*, 'but it (*i. e.* thy water) is impure ; and thy water should not be of use to us.'

(6) The maiden went away dejected and sat aside.

(7) (Then) Shahpûhr spoke to the chevaliers as follows:—"Throw[1] that bucket[2] into the well and draw[3] out water, so that we may drink it, and you may give it to the quadrupeds (to drink)." (8) They[4] acted accordingly and cast the bucket into the well; but owing to the largeness of the bucket it was impossible for them to draw it up full of water.

(9) The maiden was observing this from a distance.

(10) Shahpûhr, on seeing that his chevaliers could not draw the bucket up from the well, grew angry, went himself to the top of the well, and abusing[5] those horsemen said:—"Shame and disgrace[6] to you[7] who are less hardy and less qualified[8] than a woman." (11) (So saying) he seized the rope[9] from the hands of the chevaliers, and applying his own force to the rope he drew up the bucket from the well.

(12) The maiden felt surprised at the strength[10], skill, and vigour of Shahpûhr. (13) No sooner did she see this than she,[11] with the strength, skill and vigour that were purely (*dagyâ*) established (*nîhâdê*) (in her), drew up[12] the bucket (full of water) from the well, and went running[13] to Shahpûhr, bowed down to him, blessed him, and exclaimed:—"May you be immortal, Shahpûhr, son of Artakhshîr, the best of heroes[14]!"

---

1. *Lit.* 'you should throw.'—2. Pers. هيز or هيزه 'a water utensil.'—3. Pers. آهنجيدن 'to draw.'—4. *Lit.* 'the chevaliers.'—5. Pers. دشنام 'abuse.'—6. Pers. شرم وننگ—7. *Lit.* 'may be to you.'—8. *Lit.* 'worse qualified.'—9. Comp. Pers. ارويس 'a rope.'—10. Av. *zu* 'to be strong'; comp. Av. *zâvarô* 'power', 'strength;' Pers. زور—11. *Lit.* 'the maiden.' —12. Comp. Pers. آختن 'to draw a sword.'—13. Pers. دوان 'running.' —14. *Mardân* in the sense of 'brave men.'

(14) Shahpûhr laughed and asked the maiden*:—"How dost thou come to know that I am Shahpûhr?"

(15) The maiden replied*:—"I have heard from many people that there is not a single chevalier in the kingdom of Irân who can emulate[1] Shahpûhr, son of Artakhshîr, in physical strength, vigour, the beauty and gait of body, and dexterity[2]."

(16) Shahpûhr said to the maiden*:—"Tell me, truly, whose offspring thou art.[3]"

(17) The maiden answered:—"I am the daughter of the[4] farmer who stays in this[5] village."

(18) Shahpûhr said*:—"Thou dost not say the truth, since the daughter of a peasant has no such skill, vigour, gait and decency as thou possessest. Now we will not believe thee until thou speakest the truth."

(19) The maiden replied*:—"If you should give me protection[6], I would sincerely[7] tell you the truth."

(20) Shahpûhr exclaimed[8]*:—"Protection! Don't be afraid."[9]

(21) The maiden said*:—"I am daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât, and brought to this place on account of the fear of Artakhshîr; and of the seven children of Mitrôk none has survived up to now except myself."

(22) Shahpûhr summoned the farmer before him,

---

1. Pahl. *aêdûn chêgûn* 'resembles.'—2. According to Firdûsi:—

که شاپور گردست با زور پیل ∴ ببخشندگی همچو دریای نیل

ببالای سروست و روئین تنست ∴ بهر چیز مانندهٔ بهمن است

3. *Lit.* 'one of whose children thou art.'—4. Pahl. *denman* 'this.'—5. *Pavan meman matâ* 'in such a country.' Better [illegible] *denman.*—6. Pahl. *zînhâr yehabûnîd.*—7. *Lit.* 'with my body and soul.'—8. *Lit.* 'said.'—9. *Lit.* 'and don't be afraid.'

solemnly accepted the maiden as his wife, and remained with her for the night.

(23) According to the law of generation,[1] that is, according to the law of nature, the very night the maiden became pregnant with Aûharmazda[2], son of Shahpûhr. (24) Shahpûhr kept his wife[3] in (royal) pomp and respect, and Aûharmazda, son of Shahpûhr, was born from her.

CHAPTER XIII.

(1) Shahpûhr kept Aûharmazda in secrecy from his father, until he reached the age of seven years. (2—3) One day Aûharmazda went to the race-course[4] with the youth and princes (of the family) of Artakhshîr, and (while) he was playing polo[5] (with them) Artakhshîr happened to be sitting there (in his camp) with the high-priest, the commander of warriors, several noblemen and grandees, and attentively beholding them.

(4) Aûharmazda as well as[6] the youth were victorious and warlike[7] at riding. (5) And naturally

1. *Lit.* 'according to the law of creation.'—2. The Sâsânian King Hormazd I, who came to the throne in A. D. 272, having previously been governor of Khorâsân. His title of 'the Hero' appears to have been gained by the valour shown by him in the war against the Romans, before his accession. His reign of one year gave little time for great deeds. Oromastes, whose great prowess against the Emperor Aurelian is described by the famous historian Trebellius, is certainly this Sâsânian monarch Aûharmazda I. (*Vide* Noeldeke.)—3. *Lit.* 'the maiden.'—4. Comp. Pers. اسپرس 'a race-course.'—5. D., P. [illegible] *chûgân*, Pers. چوگان 'a club'; it is also read in Pahlavi *jangân* meaning 'skirmishes'; comp. Pers. جنگ—6. D., P. [illegible] *min* used probably for *levatman*. Taking *min* as the original word the meaning would be:—'Aûharmazda was more victorious and warlike in riding than those youth;' whereas the adjectives are used in the positive degree.—7. Comp. Pers. نبرد 'martial.'

one of them struck his polo-club to the ball which fell on the side of Artakhshîr, and the latter connived at it[1]. (6) The youth stood dumb-foundered,[2] and none would ride on or proceed further owing to the grandeur[3] of Artakhshîr. (7) But Aûharmazda intrepidly went (towards him), took up the ball,[4] and, striking it back courageously, he raised a cry (of joy).

(8) Artakhshîr asked* of those (present):—"Whose boy is this?"

(9) They said*:—"May you be immortal! We do not know this boy."

(10) Artakhshîr sent a person, called the boy in his presence, and asked him*:—"Whose son art thou?"

(11) Aûharmazda answered*:—"I am son of Shahpûhr."[5]

(12) Instantly he (*viz.*, Artakhshîr) despatched a person and summoned Shahpûhr, and questioned him thus:—"Whose son is this?"

(13) Shahpûhr solicited protection (saying):—"Grant (it), O Artakhshîr!" (14) And protection was granted by him to Shahpûhr.

---

1. *Lit.* 'showed nothing.'—2. Comp. Pers. تبست from تبسیدن 'to be fainted.'—3. Pers. شکوه 'majesty', 'grandeur,' 'pomp.'—4. Pers. گو 'a ball.'—5. Firdûsi:—

بدو گفت شاه ای گرانمای خُرد ∴ ترا از نژاد که باید شمُرد
چو پرسید کودک بآواز گفت ∴ که نام و نژادم نشاید نهفت
منم پور شاپور کو پور تست ∴ ز فرزند مهرک نژادم درست

(15) Shahpûhr (then) said :—"May you be immortal! This son is mine. I kept him in secrecy from you for several years."

(16) Artakhshîr replied* :—"What is the cause of this impropriety of [thy] withdrawing such a worthy son from my sight for seven years?" (17) (So saying) he embraced Aûharmazda, gave him many a gift and garment, and offered thanksgiving unto God.

(18) He (then) expressed himself thus:—"This confirms[1] what the Kaît[2] of India has predicted."

(19) Afterwards, when Aûharmazda[3] attained to sovereignty, he was able to bring back the whole kingdom of Irân under an absolute monarchy; and he[4] (actually) brought the head rulers of different frontiers under his submission. (20) And he demanded contribution and tribute from Arûm and India, and made the kingdom of Irân more embellished, more efficient, and more famous (than before). (21) And the Emperor[5] of the Arûmians, the Tâb[6] of Kâvûl, the Râjâ of the Hindus, the Khâkân of the Turks, and other chief rulers of different countries, had come to his court with sweet salutations.

---

1. *Lit.* 'this resembles what the Kait of India has said.'—2. Kaît seems to be the Iranian equivalent of the Indian title of a *Râjâ* or *Mahârâjâ*.—3. The following remarks are more applicable to Artakhshîr or Shahpûhr than to Aûharmazda who reigned only for a year.—4. Pahl. 'Aûharmazda.'—5. Comp. Pers. قيسر 'Emperor.'—6. It seems to be the kingly title of the sovereign of Kâbul, meaning 'The Light of Kabul.' Comp. Pers. تاب. Dr. Noeldeke reads it *kâbû*, Pers. قابو 'power'.—7. Comp. Av. *khshnaôma* 'gratification', 'propitiation.'

KOLOPHON.

(1) Completed[1] with gratification, pleasure and joy. (2) May Artakhshîr, the king of kings, son of Pâpak, and Shahpûhr, the king of kings, son of Artakhshîr, and Aûharmazda, the king of kings, son of Shahpûhr, be immortal-souled[2]! (3) May the immortal-souled Rûstâm,[3] son of Mitrô-âvân, who has written this copy, be so[4], and more so! *Amen.*

---

1. Av. *fracha* and *ap* 'to obtain.'—2. That is, 'May they enjoy heavenly felicity'!—3. Better *Rûstakhma* 'naturally valiant.'—4. That is, immortal-souled.

ગુજરાતી દીબાચો.

સાસાની તબક્કાના પારસી જરથોસ્તી પાદશાહોનો ઇરાન સરજમીન ઉપર આપઅખ્તયાર મુલક સ્થાપનાર, અને કયાની શહાનશાહ દારાબના રાજ પછી, યાને કેટલીક સદીના પારકા રાજાઓના અમલ પછી, મઝદયસ્ની જરથોસ્તી મજહબને સર્વેથી ઉંચી પંકતીના ખોદાઈ પાક કલામ તરીકે, જરથોસ્તી દસ્તુરોની મદદથી, કુલ દુનીયામાં આશકારા કરી જનાર, અનોશેહ-રવાન શહાનશાહ અર્દશીર બાબકાનના સાહસ કામોની નોંધ જાલવનારૂં સઉથી પુરાનું પુસ્તક પહલવી "કારનામે ઈ અર્તખ્શીર ઈ પાપકાન" નામનું છે. કદીમઉલઅયામની પહલવી ભાષામાં લખાયલી ઇરાની જરથોસ્તી તવારીખના જે બે ભાગો હજી સુધી બચેલા છે, તેમાંનો એક જરથોસ્તી દીનની પેહલી સ્થાપણાની તારીખને મલતો છે, અને બીજો સાસાની વંશની સ્થાપણાની હકીકતને લગતો છે. પેહલો ભાગ પહલવી "યાદગારે ઝરીરાન" ના નામથી ઓલખાયે છે, જેમાં ગુશ્તાસ્પ અને અરજાસ્પ વચ્ચે જરથોસ્તી મજહબના સંબંધમાં થયલી લડાઇની થોડીક જાણવા-જોગ વિગટો આવેલી છે. આ પુસ્તક કદમાં ઘણું ન્હાનું છે, જેના મારી નકલ પ્રમાણે ફક્ત તેર ન્હાના સફા છે. બીજો ભાગ અર્દશીરના કારનામાનો છે, જેનો ટેક્ષ્ટ અને તરજુમો આ ચોપડીમાં મેં રજુ કીધેલો છે.

"કારનામે ઈ અર્તખ્શીર ઈ પાપકાન" કેતાબનો તરજુમો પહલવી ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં પેહલવેહલાં મારા પંડીત પીતા શમસુલઉલમા દસ્તુરજી સાહેબ ડાકતર પેશોતનજી બેહરામજી સંજાણાએ કીધો હતો; અને જે તરજુમો અનોશેહરવાન વિદ્વાન શેઠજી સાહેબ સોહરાબજી શાપુરજી બંગાલીના અધી-પતીપણા હેઠલ તે વખતે નીકલતાં "જગત પરેમી" નામના ચોપાણ્યાના ઇસ્વી સને ૧૮૫૩ ના જુન અને જુલાઈ માસના અંકોમાં છપાઇ પ્રગટ થયો હતો. [કાંઈ પણ મદદ વગર આવી ઇરાની તવારીખને લગતી પહલવી કેતાબનો પેહલાં તરજુમો કરતાં એક વિદ્વાનને કેટલી મુશ્કેલી પડવી જોઇયે તેનો ખ્યાલ નજદીક ૪૩ વરસ પછી પહલવી સાહીત્યની શોધના પુષ્કળ વધારા છતાં એજ કેતાબનો બીજીવાર તરજુમો કરવાની જેઓએ કોશેશ કીધી હશે તેઓને આવ્યો હશે.]

આ ગુજરાતી તરજુમો છપાયા પછી ૨૬ વરસે પહલવી કારનામાનો જરમન તરજુમો ઈસ્વી સને ૧૮૭૯ માં સ્ત્રાસબર્ગ યુનીવરસીટીના ડાકતર થીઓડોર નોલ્ડેકે, સંસક્રુટના મરહુમ ઉસ્તાદ પ્રોફેસર બેનફીને ડાકતરની ડીગ્રી મલવાને પચાસ વરસ પુરાં થયેલાં હોવાથી તેની જુબીલીના ખાસ ગ્રંથમાં, છપાવી પ્રગટ કીધો હતો. ગુજરાતી અને જરમન તરજુમો અસલ પહલવી સાથે સરખાવી એ કેતાબનો અભ્યાસ કરવામાં જે કીમતી મદદ મને મલી છે, તે માટે આએ બેઉ વિદ્વાનોનો હું અંતરે ઉપકાર માનુંછું.

અર્દશીર બાબકાન જેવા ઇરાનના શહાનશાહની કારકીર્દીના એક પુરાના પહલવી મહાભારત ગ્રંથ ઉપરથી રસીલી બાબેદોનો ટુંકમાં સાર રજુ કરનારી આ કારનામાની કેતાબ પહલવી અભ્યાસીઓને સારી રીતે જાણીતી છે; જેના પેહલા વાકયમાંજ જણાવે છે તેમ તે અસલ "કારનામાં" ના વધારે કદીમ પુસ્તક ઉપરથી ઉપજાવેલી મુખ્તેસર કેતાબ છે. આવી રસીલી વાંચવા લાયક ચોપડીઓ પહલવી સાહીત્યમાં ઘણી થોડી છે.

કારનામા સીવાય અર્દશીર વિષે જાણવા જોગ ફકરાઓ "દીનકર્દ," "ઝંદ વોહુમન યશ્ત," "બુન્દહેશ્ને," "માદીગાને ચત્રંગ", અને "આફ્રિને પંજી" (જેને "આફ્રિને રપિથ્વીન"બી કહેછે તે) માં આવેલા છે, જેનો સાર દેખાડે છે કે એ શહાનશાહ ઇરાન દેશ જીતનાર તરીકે આલમને જાણીતો હતો તે કરતાં મઝદયસ્ની જરથોશ્તી દીનના પવિત્ર લખાણોને બંચાવીરાખનાર, તે દીનને આગલ વધારનાર, અને દુન્યામાં સદીઓ પછી તેના ખાલેસ રૂપમાં ફાહેશ કરનાર દીન પનાહ શહાનશાહ તરીકે તે જરથોશ્તી આલમને વધારે જાણીતો થયેલો હતો. દીનકર્દના સાતમાં દફતરમાં વખ્શુરે વખ્શુરાન અશો જરથોશ્ત અને કયાની પાદશાહ વિશ્તાસ્પ પછી જરથોશ્તી મજહબના ભવિષ્યના મદદગાર કોણ થશે, તેઓના નામો હોરમઝદની દીનથી પેગમબરને મલેલી આગાહી તરીકે જાહેર થયેલાં છે, તે નામોમાં "અર્તખ્શતર" (અર્દશીર) અને તેના બેટા "શહપુર" ના નામો આવેલાં છે. તેમાં અર્તખ્શતર વિષેની આગાહી એવી છે, કે તેના બાપીકાં ઘરમાં "અશિશ્વંઘ" (એટલે "ભલી અશોઈ તથા લક્ષમી") એક જુવાન, સવાબકાર, હીમતવાન, બહાદુર, અને દીનદાર બાનુના આકારમાં આવી તેને મલશે, અને તેના ઘરમાં સઘળી આબાદી થઈ રહેશે; અને એ પાદશાહ "તોસર" નામના દસ્તુરની કાબેલ્યતથી જરથોશ્તી મજહબની જાળવણી કરશે, અને તેની કીરતિ વધારશે.—એજ કેતાબના ચોથાં દફતરમાં, વળી લખે છે, કે પાક

અવસ્તાના સઘલાં પુસ્તકો જ્યાંબી મલી શકે ત્યાંથી એકઠાં કરીને તેને નામ બનામ અને જુદાં જુદાં પ્રકરણમાં કાયદાસર રચવાનું અને નકલ કરવાનું નેક કામ પોતાની હકુમતના વિદ્વાન દસ્તુરોને અર્તખ્શીરે સોંપ્યું હતું, જેઓમાં તોસર નામનો દસ્તુર સઉથી ફતેહમંદ નીવડયો હતો. વલી જરથોશ્તી દીનની ખુબીઓ દુન્યામાં જાહેર કરાવવામાં, તથા ઇરાન મુલકમાં જે જે જુદા જુદા મજહબો પેવસ થયેલા હતા તે મજહબોના કાનુનો સાથે જરથોશ્તી ફરમાનોની સરખામણી કરી દુન્યાના ફીલસુફોના મતો પોતાની દીનની વલાણ ઉપર લાવવામાં, એ શહાનશાહ પોતાની દીનદારી તથા હકુમતના બળથી પુરતો શક્તિવાન થયો હતો.

"ઝેંદ વોહુમન યશ્ત"માં અર્તખ્શાતરને દુન્યાને સુધારનાર અને સનગારનાર કહેલો છે, તેમજ "આફ્રિને પંજી "માં જ્યાં મઝદયસ્ની દીનના ખેરખાહ અને મદદગાર જેવાકે વિશ્તાસ્પ, જામાસ્પ, ફરશોસ્તર, અસપંદીયાર, વોહુમન, મઇધ્યોમાહ, આદરબાદ મારેસ્પંદ, આદરબાદ જરથોશ્ત, અને ખુસરૂ કોબાદના ફરોહરોની મદદ ચાહી છે, ત્યાં અર્દશીર બાબકાનનેબી યાદ કરી તેને જરથોશ્તી દીનને સુધારનાર અને દીપાવનાર તરીકે ઓળખાવેલો છે.— બુન્દહેશ્નેમાં અર્તખ્શીરની વંશાવળી આવેલી છે, તેમાં કયાની પાદશાહ વોહુમનથી તે ઉતરેલો હતો એવું જણાવેલું છે.—"માદીગાને ચત્રંગ" ની દસ્તુરજી સાહેબ પેશોતનજીએ છપાવેલી આવૃતિના ૮ મા ફકરામાં શહાનશાહ નોશીરવાન આદેલ પોતાના વજીર "વઝોર્ગ મિત્રો" ને પોતાની હજુરમાં બોલાવી સવાલ કરે છે કેઃ—"ઓ મારા વઝોર્ગમિત્રો ! જે શેત્રંજની રમત બનાવીને (હીંદુસ્તાનના) દેવસારમ (પાદશાહ) ઉપર મોકલવાની તુંએ મને કબુલાત આપી છે તે કહી રમત છે ?"તે ઉપરથી વજીરે જવાબ આપ્યો;—"આએ ચાલુ હઝારાના પાદશાહોમાં અર્તખ્શાતર સઉથી ઉમંગી તથા દાનેશમંદ પાદશાહ થઈ ગયો છે, માટે "વીને અર્તખ્શાતર" નાંમની એક નવી રમત પાદશાહ અર્તખ્શાતરના નામથી હું ઉભી કરૂં છું, અને તે રમતના તખ્તાને સ્પંદારમત જમીનની મીસલ હું આપું છું."

પહલવી કારનામું તેમજ કાબેલ દેહકાનોની વિગટો અને પાછલી અરબી તથા ફારસી તારીખોપરથી ફીર્દુસીએ પોતાના શાહનામામાં અર્દશીર બાબકાનના રાજને લગતું ઘણું રસીલુ દાસ્તાન આપેલું છે, જે પહલવી સાથે ઘણું ખરૂં મુખ્ય બાબદોમાં મલતું આવે છે; અને તે ઉપરથી સાબેત થઈ શકે છે, કે ફીર્દુસીના વખતમાં જે જે પહલવી પુસ્તકો મોજુદ

હતાં તેમાંથી પોતાની બાબદને લગતાં તારી કાહાડીને તેમાં આવેલી હકીકતો સમજવાની તે ફારસી શાયરે ઘણી સારી કોશેશ કીધી હતી; માત્ર જે હકીકતો મુશ્કેલ એબારતમાં આવેલી હતી તેની વિગતો તેને છોડી દેવી પડી હતી.

અસલ પહલવી ઈતિહાસીક કારનામું અર્દશીરના નબીરા હોરમઝદના વખતમાં યા તે પછી લખાયલું હોવું જોઈયે, એવું વિદ્વાનોનું સામાન્ય મત છે; જે મોટાં કારનામા ઊપરથી નોશીરવાન આદિલના વખતમાં તેના વજીર "વઝોર્ગ મિત્રો ઈ બોખ્તગાન" (ફારસી "બુઝરચમેહર") એ હાલના હેયાત કારનામાનું પુસ્તક રચ્યું હતું એમ હું માનું છું. આ અનુમાન કારનામાના પહલવી લખાણમાં આવેલા કેટલાક ઈશારાઓ તેમજ વઝોર્ગ મિત્રોના બીજાં લખાણોની એબારત બંદી અને સાર ઉપરથી સાબિત થઈ શકે છે. પહલવી પુસ્તકોની તારીખ ચોકસ કરવી એ હમેશાં જોઈતાં સાંધણોની ગેરહાજરીમાં એક મુશ્કેલ શોધ થઈ પડે છે; તોપણ કારનામાના બાબમાં હાલ સુધીમાં આટલું સિદ્ધ થયેલું છે કે તે સાસાની સલતનતમાં પ્રગટ થયેલાં પહલવી સાહિત્યનો એક રસીલો ભાગ છે, જેમાં મુસલમાની દોરને લગતો એકબી ઈશારો મલતો નથી. આ વિચાર સાથે ડાક્તર નોએલડેકે પણ એક મત થાયછે.

હવે કારનામાના બચેલાં, અર્દશીર બાબકાનને લગતાં, આ સઉથી કદીમ પહલવી લખાણ ઉપરથી એ જરથોસ્તી શહાનશાહ વિષેની જાણવાજોગ હકીકત શું મલેછે? આ લખાણમાં તેની ખુનખાર લડાઈના બયાન જુજ આવેલાં છે; અરમાની તથા રૂમી લોકો સાથની લડાઈ વિષે મુતલક તેમાં ઇશારો નથી. આખાં ઇરાન મુલકમાં પાક જરથોસ્તી મઝદયસ્ની દીનને મજબુત પાયા ઉપર લાવવાની અર્દશીરની યાદગાર કાલજીના બોલ્લાં પ્રકરણો તેમાં રચેલાં નથી. તેના સાચ્ચા અને દયાલુ દીલના રાજકારભારના નિયમોના, તથા બાલિસ સદગુણો અખ્ત્યાર કરવાની આ શહાનશાહ બાપે પોતાના દીકરાને કીધેલી છેલી નસીહતના, અમુલ્ય સખુનો તેમાં જલવાયલા નથી. તે છતાં જરથોસ્તી દીન અને શહાનશાહતની એશીયા ખંડમાં સદીઓ પછી શરૂ થયેલી સ્થાપણા, બુતપરસ્તીનો અર્દશીરે કીધેલો નાસ, તથા એક સઉથી બળવાન પાદશાહની દીનચાશીદારી, અને એક આદમી તરીકેની લાચાર હાલતનો જે બોધકારક ચીતાર આ લખાણમાં મલેછે તે દરેક જરથોસ્તીને પોતાની દીન તરફ જાનફેશાન રહેવાનો, અને દરેક આદમીને આ દુન્યાની હશ્મત ઉપર મગરૂર નહીં થવાનો ખુલો આગ્રહ કરેછે.

ઇસ્વી સન પૂર્વે ૩૩૦ માં "રૂમી" યા યુનાની અલેકઝેન્ડરની ઇરાનના મુલકમાં ફતેહ થવા પછી યુનાની રાજ ત્યાં શરૂ થયુંહતું, જે તેના મરણ બાદ "સેલ્યુસીડી" વંશના હાકમોએ કેટલાંક વરસો સુધી ચલાવ્યું હતું. યુનાનીઓના અમલને હજુરતો ૫૦ વરસ નહીં થયાં તેટલાંમાં તેઓની ઉપર ઇરાનની ઉત્તર તરફના પાર્થીયા દેશના પાદશાહ અરશકે હુમલો કીધો અને તેઓને હરાવ્યા હતા. થોડાં વરસમાં જુદા જુદા યુનાની હાકમોને આ અરકાનીઓએ જેર કરી તેઓને પોતાના અમલને તાબે કીધા હતા. ત્યાર પછી નજદીક પાંચ સદી સુધી "મુલુક-ઉત-તવાયફ" ની પાદશાહી ઇરાનમાં ચોથા અર્દવાન રાજા સુધી ચાલુ રહી હતી. તોપણ કયાની જરથોશ્તી પાદશાહી ખતમ થવા પછી સદીઓ ગુજરવા છતાં ઇરાનનાં કેટલાંક શેહરો જરથોશ્તીઓની હાકમી તળે હતાં. આ હાકમો પોતાનો ધર્મ સ્વતંત્રપણે સાચવી શક્યા હતા, ફક્ત દર સાલ પોતાના શેહરો માટે નેમેલી ખંડણીની રકમ તેઓને ખંડયા રાજા તરીકે પાર્થીયાના શહાનશાહને આપવી પડતી હતી; અને પારકાં રાજ સાથની લડાઇનાં હીંગામમાં પોતાથી બનતો ખજાનો અને લશ્કર મોકલી આપવા પડતાં હતા. ચોથા અર્દવાનના વખતમાં પાર્સ શેહરમાં આવો એક પાપક નામનો જરથોશ્તી હાકમ હતો. આ હાકમ એટલો સ્વતંત્ર હતો કે તે પોતાના રાજમાં પોતાના નામના શીક્કાઓ ચલાવી ગયો હતો. પાપકને પેટે એકજ છોકરી જન્મેલી હતી, જેણીને કયાની ઓલાદના સાસાન નામના એક ગરીબ જરથોશ્તી સાથે તેણે પરણાવી હતી; જે કુલવંત જોડાંથી અર્દશીર નામનો ભવિષ્યનો જરથોશ્તી શહાનશાહ પેદા થયો હતો. પાપક રાજાએ પોતાના આ નબીરાને પોતાના દીકરા તથા પાર્સની ગાદીના વારસ તરીકે પાલક કરી લીધો હતો; અને પોતાની જીંદગીમાંજ અર્દશીરનું નામ પોતાની સાથે જોડીને નવા શીક્કા તેણે પાર્સમાં ચાલુ કીધા હતા. એટલેકે પોતાની હૈયાતીમાંજ પાર્સનું રાજ પોતાના નબીરાને તેણે સોંપ્યું હતું. એ પ્રમાણે પાર્સના શેહરમાં બે મોટી શહાનશાહતને સ્થાપનાર નામવર નબીરાઓ જન્મયા હતા, જેઓમાં જેમ કુરૂશે મીડીયાની પાદશાહીને જીતી લઇ હખામની સલતનતનો પાયો નાખ્યો હતો; તેમ પાપકના દીકરા અર્દશીરે, પાર્થીયાના રાજને જેર કરી, જરથોશ્તીઓની સાસાની વંશની પાદશાહીનો પાયો નાખ્યો હતો.

ન્હાની ઉમરમાંજ અર્દશીર, પાર્સને લગતાં શેહરો ઉપરાંત આખાં ઇરાન દેશમાં તેની કુદરતી ચાલાકી, કેળવણી, દીનદારી, અને પહલવાનગીરીમાં

એટલો બધો મશાહુર થયો હતો, કે અશ્કાની પાદશાહ અર્દવાને જ્યારે પોતાના વજીરો અને અમીરોથી અર્દશીરની ઘણી વખાણો સાંભળી ત્યારે અર્દશીરને પોતાની દરબારમાં તેણે બોલાવી રાખ્યો હતો, અને આવા એક કીર્તિવાન શાહજાદાને પોતાનો દોસ્ત કરવાની તેણે કુનેહ વાપડી હતી. પણ જરથોશ્તી મજહબ તજી બેઠેલા અર્દવાનના શાહજાદાઓ સાથની અર્દશીરની દોસ્તી ઘણો વખત તકી શકી નહી. એક સાચ્ચા અને બહાદુર જરથોશ્તી બચ્ચા તરીકે અર્દવાન જેવા શહાનશાહની કાંઈપણ દરકાર કર્યા વગર, તેના દીકરા બેહમનને ખોટી ચાપલુસી દેખાડી જુઠું બોલવા માટે એકવાર અર્દશીરે વખોડી કાહાડયો હતો, અને પોતાના પાદશાહનો કહેર પોતે હીમ્મતથી સહન કીધો હતો, તથા જેબી દુઃખ તેના ઉપર સચ્ચાઈની સંફમાં રહેતાં પડયું તે તેણે બહાદુરીથી વેઠયું હતું. ત્યાર પછી થોડા અયામમાં તેનો પાપક બાપ મરણ પામ્યો, અને અર્દવાને તેના હકને દુબાડી પોતાના વડા દીકરા બેહમનને પાર્સનો હાકમ નેમ્યો. આ વખતે અર્દશીરને ધીરજ અને સંતોષ આપનાર તેનો અશો હોરમઝદ ઉપરનો વીશ્વાસ અને જરથોશ્તી મજહબ ઉપરની ઉસ્તવાર એકીનદારી સીવાય બીજું કાંઈ ન હતું. આ વખતે પોતાના દુઃખ ઉપર વીલાપ કરવાને બદલે તે પોતાના હલકા દરજ્જામાં પણ ખુશી ખુર્રમી સાથે વખત ગુજારતો રહયો. એવામાં તેના ઉપર ગેબી મદદની શરૂઆત થઈ. “અર્તયુખ્ત” નામની અર્દવાનના મેહલમાંની તે શહાનશાહની એક માનીતી શાહજાદીની અર્દશીરની ઉપર નજર પડી, અને તેણીની સાથે તેને મોહોબત વધી. [જેમ અર્દશીર નામ અવસ્તાના “અરેત-ક્ષથ્ર” યાને “અશો પાદશાહ” ઉપરથી નીકલેલુ છે, તેમ આ શાહજાદીનું “અર્તયૂખ્ત” નામ અવસ્તાના “અરેત-યૂખ્ત” યાને “અશો મેહરદાર” બોલ ઉપરથી નીકલેલુ છે. ફીર્દુસીના શાહનામાની અંદર એ ઓરતનું નામ “ગુલનાર” મલેછે. યુનાની ગ્રંથોમાં “અર્ત-દુક્ત” નામ આવેલુ છે.]

હવે જરથોશ્તી દીનને મુસ્તકીમ પાયા ઉપર કયા કયા અશો નરો પેગમબર પછી ભવિષ્યમાં લાવશે તેઓને લગતી આગાહી આપણા અશો પેગમબર સ્પીતમાન જરથોશ્તે આપેલી હતી એવું દીનકર્દના સાતમા દફતરમાં જણાવેલું છે. જેમાં એમ કહેછે કે પાપકનો બેટો અર્તખ્શાતર ઇરાન સર જમીન ઉપર એક મહાબળવાન અને દીનદાર પાદશાહ થશે, જેનાં ઘરમાં “અશિશાવંઘ” ફરેશ્તા એક શોભાયમાન તનવાલી, પાકઝાત, હીમ્મતવાન અને બહાદુર

ઓરતના આકારમાં ફરહર કરશે, અને તે પાદશાહને દીનદારી વધારવાનાં કામમાં તોસર નામનો દસ્તુર મદદ કરશે. હવે કારનામાના બીજાં પ્રકરણમાં જે વર્ણન અર્તખ્શીર અને તેની અર્તયુખ્ત બાનુનું આપણને મલેછે તે ઉપલી દીનકર્દની હકીકતનો ખોલાસો એક વારતાના રૂપમાં આપણી આગળ રજુ કરેછે. અર્તયુખ્ત નામની "કનીઝક"નું અર્તખ્શીરને મલવું એ તે શાહજાદાની આબાદ હાલત થવાની શરૂઆત છે. જ્યાં સુધી અર્તખ્શીર દુશમનોની ધાસ્તીમાંથી મોકલો થાયછે ત્યાં સુધી આ બાનુ તેની સાથે રહીછે, પણ ત્યાર પછી તેણીનો કસસો હેવાલ આપણે જાણતા નથી. આ બાનુએ કહેલી અર્દવાનની છુપી બીના અને જોશીઓની આગાહીની વાત અર્દશીરને તેની દુઃખી હાલતમાં અશો હોરમઝદ તરફની એક ફરેશ્તા રૂપે મલેલી ખરેખર ગેબી મદદ થઈ પડી હતી. જે મદદથી, અને ખોદાતાલા ઉપરના તેના ચીવત ભરોસાથી, અર્દશીર જેમ એક ખોદાને માનનાર હતો તેમ એક આપખ્ત્યાર પાદશાહી ઇરાનના મુલકમાં તે સ્થાપનાર હતો, અને એકજ ખોદાને માનવાના મઝદયસ્ની ધર્મને, બુધ્ધ અને ખ્રીસ્ટી ધર્મોના દોર છતાં, પોતાની સઘલી પ્રજાઓમાં ફાહેશ તથા સજીવણ કરનાર તરીકે તે પુરતો ફતેહમંદ થયો હતો.

[જેમ આ પહલવી કારનામાની અંદર પાપકની છોકરીને સારૂ, અને અનોશેપાતના છોકરા મિત્રોકની છોકરીને સારૂ, "કનીઝક" બોલ વપડાયલો મલેછે, તેજ અર્થે એ બોલ અર્તયુખ્ત યા ગુલનારને સારૂ પણ વપડાયલો છે. આ બોલ સંઘલી જગ્યાએ એક કુમારી કન્યા કે બાનુને અર્થે આવેલો છે. ૫ કટ પાપકની દીકરીને વાસ્તે પરણવા આગમજ તેમજ પરણ્યા પછી "કનીઝક" બોલ જોવામાં આવેછે. બારમા પ્રકરણના બીજા ફકરામાં "દીહગાન કનીઝક" બોલો "દેહકાન યા ખેડુતની દીકરી" ને અર્થે આવેલા છે. એ ઉપરથી સાબેત થાયછે કે પહલવી કારનામામાં જેમ બીજાઓ ધારેછે તેમ "લોન્ડી" યા "ચાકરડી" ને અર્થે આ "કનીઝક" બોલ વપડાયો નથી, પણ એક પાક દામાન જવાન બાનુનોજ અર્થ ફકત તેમાં સમાયલો છે.]

જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં અર્દશીરની પરહેઝગારી અને દીનચાશીદારીના અનેક દાખલાઓ આપણે હ્યાં વાંચ્યે છીયે, જેમાં હરદમ મુશ્કેલીમાં કે ફતેહમાં પોતાના પાક દાદારની શુકરગુજારી કરવા અર્દશીર આતશબેહરામ કે આદરાનના પાક કેબલાની હજુરમાં જઇ નમતો માલમ પડેછે. એક

રાજા હોવા છતાં, અથોરનાન પાદશાહી કુટુંબના એક નબીરા દાખલ તે એક યોઝદાગ્રગર ઓબદની માફક મોટી બાજ ધર્યા વગર ખાણું ખાતો નથી, અને બીજા કામો આરંભવા આગમજ તે હોરમઝદની ખુશ્નુદી ચાહવા સારૂ યઝશ્નેની મોતબર ક્રિયા બુર્જક અને બુર્જ-આતર નામના ઓબદોપાસે શરૂ કરાવે છે; સબબ કે તે પોતાનાં જરથોસ્તી એકીન પ્રમાણે બુતપરસ્તીનો નાસ કરવામાં યઝશ્નેની ક્રિયા અને ન્યાયશાવાલી બંદગીને ઘણી અસરકારક ગણેછે. હફતાનબોખ્ત તથા કેરમ સાથની અર્દશીરની લડાઈ એ તેની બુતપરસ્તી સાંમેની યાદગાર જુંબેશ છે, જેમાં બુર્જક અને બુર્જ-આતર ઓબદોની મદદથી તે ફતેહ પામેછે. તેની કદરશનાસી અને સખાવતી દીલગુર્દાની નીશાનો, તેના જાનફેશાન પહલવાનો અને દીનદાર સોબતીઓના સંબંધમાં, આઠમા પ્રકરણમાં આપણે વાંચ્યે છીયે. મીનોઈ મદદથી અર્ત-ખશીર જેવા દીનદાર પાદશાહનો જાન એક પક્ષી બચાવેછે. રાસ્તી અને સચ્ચાઇના કુદરતી મકમપણાથી તે પોતાની હમેલદાર ઓરતને કટલ કરવાનું ફરમાન આપેછે, તોપણ ત્યારપછી શેકારગાહે એક ગોરખરની જાનફેશાની તેની માદા અને બચ્ચાં તરફ તે જોયે છે, ત્યારે તેનું દયાલુ દીલ તુરત પીગલવા માંડેછે. પોતાની ધાટકી ઓરતને તેમજ તેણીનાં નિર્દોષ બાલકને મારી નાખવાના પોતે આપેલા હોકમની તેને યાદ આવવાથી તેનું હૈદું ભરાઈ આવેછે, જે ઉપરથી તે આદમીના બદ જુસ્સાઓ અથવા ક્રોધને સારૂ વિલાપ કરી જાહેરમાં પસ્તાવો કરેછે. આ સઘળું દેખાડે છે કે ઇનસાફ અને રાસ્તીના જરથોસ્તી નીયમને સાચવવા સારૂ કેવી જીગર ધ્રુજાવે એવી મુશકેલીઓ સહન કરવાને અર્તખશીર તૈયાર થાય છે; તથા પોતાના વાહલાં નિર્દોષ બાળકની હસ્તીની ઉમેદ છોડી દઈ એક મોતને લાયકની ખુની; ઓરતને તેણીની સજાએ પોંહોંચાડતાં કેવી રીતે તે પોતાના મનને ઇનસાફના જોહરથી સનગારે છે.

અર્તખશીરની તવારીખને લગતો જો કોઇબી વાંચવા લાયક ગ્રંથ હોય તો તે, મેં ઉપર કહ્યું તેમ, એ પાદશાહને લગતું બચી રહેલુ પહલવી કારનામુ છે. આ કારનામાંના લખાણની લઘણપરથી અને કેટલાક જાણીતા તવારીખના ઇશારાપરથી એમ ખુલ્લું જણાય છે કે એ કેતાબ ઇસ્વી છઠી સદીની અધવચમાં લખાઈ હતી, અને તેનો લખનાર સાસાની પાદશાહ નોશીરવાન આદેલનો "વઝોર્ગ મિત્રો ઈબુખ્તગાન" નામનો વડો વજીર હતો. "માદીગાને ચતરંગ" માં જે હીંદુ રાજા "દેવસારમ" આવેલો છે તે "કરીરગ

વ દમનગ" નામની પહલવી કેતાબના "અનવારે સુહેલી" માં કીધેલા ફારસી તરજુમામાં જણાવેલા હીંદુ રાજા "દાબેશલીમ" છે. અનવારે સુહેલીના દીબાચા પ્રમાણે, "ફીલસુફ બુરઝુય, કે જે પાર્સમાં મુખ્ય હતો, તે શાહાનશાહ નોશીરવાનની એલતેમાસથી ઈ. સ. છઠ્ઠી સદીમાં હીંદુસ્તાન ખાતે આવ્યો હતો; અને ત્યાં લાંબો વખત સુધી રહી, ઘણી તદબીર અને યુક્તિથી "બીડપાઈ" અથવા "વીષ્નુ સરમનની કલ્પીત વારતા" ની અસલ ચોપડી તે મેળવી શક્યો હતો. આ ચોપડીનો સંસ્કૃત જબાનમાંથી, તે વખતે ઈરાનમાં બોલાતી, પહલવી જબાનમાં તરજુમો આ બુરઝુયે કીધો હતો. જે પહલવી તરજુમો શાહાનશાહ નોશીરવાનને અર્પણ કરી તેની મેહરબાની મેલવવાને તે શક્તિવાન થયો હતો." જે બુરઝુય વિષે હીંયાં ઈશારો કીધેલો છે, તે ઉપર જણાવેલો "વઝોર્ગ મિત્રો ઈબુખ્તગાન" છે કે જેને; "માદીગાન" માં જણાવ્યા મુજબ, પેહલા ખુસરૂ પાદશાહે "શેત્રંજ" ની તેમજ "વીને અર્તખ્શીર" નામની રમતની બાબદમાં હીંદી પાદશાહ "દેવસારમ" તરફ મોકલ્યો હતો.—વળી તુરકી ખાકાનને લગતો ઈશારો ફક્ત છઠી સદીમાંજ થવો જોઈયે એવું તવારીખ ઉપરથી સાબેત થયલુંછે.

તેટલા માટે આ પહલવી કારનામું સાસાની પાદશાહતના વખતમાં લખાયલાં પહલવી પુષ્ટકોમાંનું એક ગણાય છે; તેમાં યઝદકર્દના રાજના પડી ભાગવા પછીનો, અથવા તો મુસલમાનોના અમલને લગતો એકબી ઇતિહાસીક બનાવ મલતો નથી. એ વિષેની સાબેતી આપણને દુર શોધવાની નથી. ડાકટર નોએલડેકે આઠમી સદીના આરમીનીયન અને યુનાની લખનારાઓના ગ્રંથોમાં કારનામાની વારતાને લગતું મલતાપણું શોધી કાહાડ્યું છે. તેમજ "ફીહરીસ્ત" નામનો એક પુરાનો તવારીખનવેશ લખી ગયો છે કે "અબાન બીન અબદુલહમીદ અલ્લાહીકે અરરકશી" નામના કવીએ અર્દશીરના કારનામાંની પહલવી કેટાબના આધાર પરથી અરબી બાષામાં એક કવીતા જોડેલી છે. અર્દશીરના બેટાએ પોતાના બાપની તવારીખ, લડાઈઓ, સહાસકામો, અને જીંદગીની એક કેતાબ લખી હતી એમ "મસુદી" પોતાના પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં જાહેર કરી ગયો છે.

ફીર્દુસીના શાહનામાંની અંદર મલતી અર્તખ્શીરને લગતી હકીકત ઉપરથીબી જણાયછે કે હાલનું હૈયાત કારનામું અસલ પહલવી કારનામા ઉપરથી રસીલી એબારતમાં ઉપજાવેલી એક ઈતિહાસીક વારતા છે. જે બીનાઓ પહલવીમાં હાલ મલતી નથી તે શાહનામામાં આવેલી છે, અને તે

b

ઉપરથી એમ જણાય છે કે પુરાની પહલવી તવારીખ યા તેના ફારસી તરજુમામાંથી, અથવા અરબી અને ફારસી લખનારાઓ પરથી, યા દેશી તવારીખ કહેનારા વિદ્વાન "દેહકાનો" પાસેથી ફીર્દુસીએ તેવી બીનાઓ લીધેલી હોવી જોઇયે. તોપણ શાહનામામાં સમાયલી શહાનશાહ અર્દ-શીરવાલી બાબેદોનો ઘણો ખરો ભાગ પહલવી કારનામાના હૈયાત સારાંશ પર રચાયલો હતો એમાં કસો શક નથી. કારનામા અને શાહાનામા-માંની વિગટો બારીકીથી તપાસતાં કેટલાક ભાગોમાં થોડાક ફેરફાર માલમ પડેછે. વળી જે વિગટો એકમાં મલેછે તે બીજામાં મલતી નથી. ફીર્દુ-શીના શાહનામામાં નીચે જણાવેલી વિગટોમાં સેજ ફેર માલમ પડેછે, જેવી કેઃ—(૧) પાપકનો અર્તખ્શીરને મોકલેલો જવાબ; (૨) સાસાનનો પાપકની હજુરમાં આવવાનો દેખાવ; (૩) પેહેલી રાતે ગુલનાર અર્દ-શીરને ઉંઘમાં પડેલો જોયછે; (૪) ગુલનાર ત્રણ દહાડા અને રાત સુધી સેતારેશનાસોની સાથે મશાવરત કરવામાં પોતાના મેહલમાં રોકાય છે; (૫) અર્દશીર અને ગુલનારની પુંઠે જતાં એક પહાડી બકરાંની બીના; (૬) અર્દશીરનું પોતાની તરસ મટાડવાને ખાતર એક નદી તરફ થોબવું; (૭) રસ્તામાં મલેલા બે જવાનોએ તેઓને થોબ્યા વગર ઉતાવળથી નાહાસી જવાને દીધેલી શીખામણ; (૮) ઝહરમનો રાજા બનાક; (૯) બુર્જક અને બુર્જ-આતર નામના બે ભાઇઓ સાથ અર્દશીરની વાતચીત; (૧૦) આ બન્ને ભાઈઓનું પાદશાહની સાથે મેહરકની સામે લડાઇમાં ઉતરવું; (૧૧) કેરમની લડાઈને માટે એકઠું કરેલું ૧૨૦૦૦ માણસોનું લશ્કર; (૧૨) કલઈ અને સીસાંથી ભરેલી પેતીઓ જે અર્દશીર પોતા સાથ લઇ ગયો હતો તે વિષે બુતપરસ્તોએ તેને પુછેલો સવાલ; (૧૩) કેરમનો નાસ કીધા પછી પાદશાહના લશ્કરનું શહરઝુર અને કેરમાન તરફ પાછું ફરવું; (૧૪) પાદશાહની તેસીફ઼ોન તરફની કુચ; (૧૫) અર્દવાનના બે વડા બેટાઓનું હીંદુસ્તાન નાહાસી જવું; (૧૬) ચાર પાળેલાં પક્ષીઓએ ઝેહરી દુધ પી જવાની બાબદ; (૧૭) અર્દશીરનો શૌક અને દલગીરીનું કારણ જાણવા માટે વડા દસ્તુરે તેને કરેલો સવાલ, અને પાદશાહે તેને આપેલો જવાબ; (૧૮) દડાની રમત ખેલતાં અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને ઓળખવા વિષેનું આખું પ્રકરણ; (૧૯) એક કાસદને ભેટ સોગાદો સાથે હીંદના "કઇદ" રાજા પાસ મોકલવાને વડા વઝીરે શહાનશાહને આપેલી સલાહ; (૨૦) પેગામ સાંભળ્યા પછી હીંદના કઇદ જોશીરાજાનું નાખુશ થવું; અને (૨૧) મેહરકની બેટીનું ઝહરમ શેહરના હાકમના ઘરમાં નાહાસી જવું.

વળી પહલવી કારનામાની અંદર આવેલી આએ બાબદો ફીર્દુસીમાં મલતી નથી. (૧) પાપકના ત્રણ સ્વપનાઓમાંનો પેહલો સ્વપનો (પ્ર. ૧ લું, ફ. ૯); (૨) સેતારેશનાસોના અવલોકણનો વિગટવાર હેવાલ (પ્ર. ૨, ફ. ૫); (૩) નજુમીઓએ અર્દવાનને આપેલો જવાબ (પ્ર ૩, ફ. ૬); (૪) મુખ્ય શેહેરો જ્યાંથી અર્તખ્શીર અને અર્દવાને પોતાની ફોજ એકઠી કરી હતી, તેની હકીકત (પ્ર. ૪, ફ. ૧૨-૧૪); (૫) કુર્દીસ્તાનના રાજા માદીગ સાથની લડાઈનું પરીણામ (પ્ર. ૫, ફ. ૯-૧૧); (૬) હફતાનબોખ્ત અને શાહરઝુરના યઝદાનકર્દનું સાથે મલી જઇ અર્તખ્શીરની સામે થવું, અને તેઓ વિષે અર્તખ્શીરને થયેલી ચીંતા (પ્ર. ૬, ફ. ૧-૪) તેમજ નીચલાં પ્રકરણોમાં આવેલી બાબદ; (૭) પ્ર. ૭, ફ. ૧-૩, ૬, ૮-૧૦; (૮) પ્ર. ૮, ફ. ૭-૯; (૯) પ્ર. ૯, ફ. ૪, અને ફ. ૧૦ માંનો અરધો ભાગ; (૧૦) પ્ર. ૧૦, ફ. ૧-૬, ૭ માંનો અરધો ભાગ, તથા ફ. ૮, ૧૨, અને ૧૬; અને (૧૧) પ્ર. ૧૩, ફ. ૧૯-૨૧.

જે જાણવાજોગ હકીકત ફીરદુસીમાં વધારે મલેછે તે નીચે પ્રમાણે છેઃ— (૧) પાપકનું મરણ; (૨) અર્દવાને પોતાના બેટા બહમનપર લખેલો પત્ર; (૩) અર્દશીરની બુધા ખલાસી સાથની વાતચીત; (૪) પાદશાહે શાહજાદાઓ અને ઉમરાવો, કે જેઓ તેના ખેરખાહ હતા, તેઓની આગળ કીધેલું રાજ્ય સંબંધી પેહલું ભાષણ; (૫) વડા દસ્તુરે નવા પાદશાહને દીધેલા આશીર્વાદ; (૬) બહમનનું લડાઈના મેદાનમાંથી નાહાસી જવું, અને અર્દશીરનું તેના બાપ પાપકના એકઠા કરેલા ખજાનાનું પોતાને સવાધીન લેવું; (૭) અર્દવાન સાથની લડાઇનું વર્ણન, કે જેમાં ખુરરાદ નામના પહલવાનના હાથમાં તે કેદ પકડાયે છે; (૮) કેરમની મુરતીપુંજાની શરૂઆત હપતાન બોખ્તના કુટુંબમાં કેમ થઈ, તેને લગતો હેવાલ; (૯) હફતાન બોખ્ત અને તેના વડા બેટા શાહવય સાથની અર્દશીરની લડાઇ; (૧૦) મેહરકનું કેદ પકડાવું અને મરણ પામવું; (૧૧) શાહરગીર નામના પહલવાનને કેરમના કીલ્લાની બાહેર લશકર રાખવાને પાદશાહે કીધેલો હોકમ; (૧૨) અર્દશીરનું બગદાદ શેહરમાં તખ્તનશીન થવું; (૧૩) નવા શાહ પોતાની રૈયત હજુર કીધેલું પેહલું ભાષણ; (૧૪) શાહપુર ઘણાક શાહજાદાઓ સાથે દડીડાવ રમતો હતો તે વખતે અર્દશીરનું પોતાના બેટાને ઓળખવું; ઈત્યાદી.

પહલવી કારનામાંનો અને ફીર્દુસીના શાહનામાનો સાથે સાથે અભ્યાસ

કરવાથી આપણે નીચે મુજબના અનુમાન પર આવ્યે છીયે કેઃ— (૧) ફીર્દુસીએ પોતાનું શાહનામું લખવા માટે પેહલાં ઇરાની પાદશાહોની પહલવી ભાષામાં લખાયલી તવારીખનો બેશક ઘટતો ઉપયોગ કીધો હતો. (૨) જે જે બીનાઓ વિષે પહલવી કેતાબોમાં પુરતો હેવાલ મલયો ન હતો, અથવા જ્યાં જ્યાં પહલવી ભાષા એ શાયર સમજી શક્યો ન હતો, ત્યાં તેણે "બાસ્તાન નામા" ના ફારસી તરજુમાંપર, આરબ અને ઇરાની તવારીખનવેશોપર કે સ્વદેશી જરથોસ્તી દેહકાનોપર આધાર રાખ્યો હતો. (૩) જે ભાગોમાં ફીર્દુસી પોતે પહલવી ઇતિહાસ સમજ્યો હતો, ત્યાંની તેણે હકીકતો બાલિબાલ જણાવી છે એટલુંજ નહી, પણ તેમાં આવેલા કેટલાક પહલવી લાગતો પણ તેવી હકીકત આપતાં તેણે શાહનામામાં દાખલ કીધેલા છે.

પહલવી અને ફારસી હેવાલ સીવાય કેટલાક પશ્ચિમ તેમજ પૂર્વ તરફના ખ્રીસતી તથા મુસલમાન ગ્રંથકારોએ સાસાની વંશની તવારીખ લખેલી છે, જેઓની મદદથી કેટલીક અચોકસ બીનાઓનો ખાતરી ભરેલી રીતે નીવેડો આપણે લાવી શકયે છીયે; તેમજ સાસાની પાદશાહોના વખતમાં કીધેલા રાજ્ય સંબંધી અને લશકરી સુધારાઓ વિષે તેઓ શું વિચાર ધરાવે છે તે આપણે સમજી શકયે છીયે. એ લખનારાઓમાં ડાયોક્રેશીયસ, હેરોડીયન, એગેથનગેલસ, એગાઠીયાસ, એમીએનસ મારસેલીનસ, પ્રોકોપીયસ, યુત્રોપીયસ, સ્લેબો, બેરેનનો મુસા, હમઝા, મસુદી, એબ્ન અત્તુર, મીર્ખોન્દ અને તબરી મુખ્ય કરીને જાણીતા છે.

શાહાનશાહ અર્દશીર બાબકાને પોતાની શાહાનશાહતના વખતમાં જે રાજનીતિના તેમજ લશકરી કવાયદના નીયમો ઘડયા હતા, તે વિષેનો હેવાલ ફીર્દુસીના શાહનામામાં નીચે પ્રમાણે મલે છેઃ—

એ શાહાનશાહના ઘણાજ ઉપયોગી સુધારાના નીયમોમાંનો એક એ હતો કે દરેક શેહરના તનદરોસ્ત જવાન છોકરાઓને લશકરી તેમજ વિદ્યાઅભ્યાસની કેળવણી લેવાને તે ફરજ પાડતો હતો. તેઓને ઘોડાપર બેસવાની, તીર અંદાઝીના હુન્નરની, તથા લડાઇના બીજાં હથીયારોનો કેમ ઉપયોગ કરવો તે વિષેની તાલીમ તે ન્હાનપણથી અપાવતો હતો. આવા જવાનોની દરએક હજાર ટુંકડીએ એક હુશીયાર મોબદને નીતિ તથા ધર્મબોધ આપવાને નેમવામાં આવતો હતો. આવા પહલવાનોમાંથી જેઓ ઘણાજ સરસ નીવડે તેઓને લશકરી નોકરીમાં દાખલ

કરવામાં આવતા હતા, અને દરેકની બહાદુરી અને કેળવણીના પ્રમાણમાં તેને દરજ્જો અને ઈનામ બક્ષવામાં આવતાં હતાં. તેની દરબારમાં કોઈ પણ નાલાયક યા અજ્ઞાન શખ્સ દાખલ થઈ શકતો ન હતો. રાજ-કારોબારમાં સુભાષીત બોલનારાઓ અથવા દરબારની ભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેલવેલા કેલવાયેલા શખ્સોને વધારે ચઢતા ઓહ્દા આપવામાં આવતા હતા. અર્દશીરની રાજનીતિમાં એ પાદશાહનાં મત પ્રમાણે એક વિદ્વાન લખનાર પાદશાહી ખજાનામાં વધારો કરનાર હતો, અને તેની કેળવણી અને હુશી-યારીથી મુસ્કેલીઓનો લાયક અંત ઝડપથી લાવનાર તે ગણાતો હતો; જેને લીધે તેવા વિદ્વાનનું શેહર, લશકર, તથા તેના હાથ નીચેના અમલદારો અને ઇનસાફ ચાહનારાઓ સઉ સંતોષ પામતા હતા. વળી એ શહાનશાહ કહેતો હતો કેઃ—"જેમ આત્મા બદનનો સાથી છે તેમ રાજનાં મુનશીઓ મારા દોસતો છે, અને છુપી રીતે તેઓ મારા વિચારના હાકેમો પણ છે."

જ્યારે એક અમલદાર કોઈ પ્રાંતનો હાકમ નેમાતો, અને પાદશાહની હજુરમાં મુલાકાત લેવા જતો, ત્યારે અર્તખ્શીર તેને આવી નસીહત કરતો હતો કેઃ—"દુન્યાની આ થોડા વખતની જીંદગીને ખાતર તારે દેરમ (યા પૈસાને) સારૂ કાંઇ દરકાર કરવી નહી, અને પૈસા ખાતર તારી રૈયતમાંથી કોઇનું પણ સ્વતંત્રપણું વેચવું નહીં. પણ તારે હમેશાં સચ્ચાઈ અખત્યાર કરી ડહા-પણથી ચાલવું, અથવા લોભ અને લાલચથી દુર રહેવું. તારા પોતાના દોસ્તો કે સગાઓને તારા ખાતાંમાં રાખવા નહીં; પણ તારા હાથ નીચે રાજે નેમેલા અમલદારો સાથે દોસ્તી અને મીત્રાચારી રાખી તારે તેઓથી બધું કામ પાર પાડવું; તથા ગરીબ પ્રમાણીક પુરૂષોને મદદ કરી બુરાઓને તારે દુર રાખવા. જો તું તારો પોતાનો પ્રાંત સુખી અને સાંત રાખશે તો તારા અદલ ઇનસાફથી તું પોતે ખુશી અને સંતોષ પામેલો રહેશે; પણ જો તારી મુફલેસ પ્રજા તારી હાકમીથી ધાસ્તીમાં રહેશે તો ગરીબોની જીંદગી સોના અને રૂપાંને ખાતર તારા અમલમાં બરબાદ જાય છે એમ ગણાશે."

અર્તખ્શીરના અદલ ઇનસાફને લીધે ઇરાનનો મુલક સંતોષ અને આબાદાની ભરેલો હતો. તેણે દરેક પ્રાંતમાં પાણીની નેહર ખોડાવી આપી ખેતીવાડીનું કામ કરવાને લોકોને ફરજ પાડી હતી. ગરીબ ખેડુતોને પૈસાની મદદ તે કરતો હતો, અને ખેતીને લગતાં સઘળાં જરૂરના ઓજારો તેઓને અપાવતો હતો. ઇરાન દેશના સઘળા ઉમરાવોને પોતાની દરબારમાં બોલાવી તેઓના હક અને ચાલાકી પ્રમાણે તેઓને જાગીરોની બક્ષેશ તે કરતો હતો.

પોતે ગાદીપર આવતી વખતે સઘળા ઉમરાવોને તેણે એકઠા કીધા હતા, અને આ જીંદગીની હાદમારી વિષે તેમજ નીતિ અને રાસ્તીના જાવેદાન સુધીના પમરાત વિષેની દીનદારીની નેક સમજ તેઓના મગજપર તેણે ઠસાવી હતી. ઈનસાફ વગરના એક ઘાટકી પાદશાહને જગલમાંના એક ક્રુર સીંહની સાથે તે સરખાવતો હતો, અને પોતાના હાકમો અને હાથ હેથલના રાજાઓને ફક્ત અહુરમઝદ પર ભરૂસો રાખી નેકીથી ચાલવાને હમેશાં તે સલાહ આપતો હતો. કારણ કે તે પોતાનો દાખલો આપી હર ઘડીએ કહેતો હતો કેઃ—

چو بردم بداداِر گیهان پناه ∴ بدل شادمان گشتم و تاج و گاه

ખોદાની મેહરબાનીની અને દસ્તગીરીથીજ હું આવો સુખી થયો છું, અને આવાં તાજ અને તખ્ત મેલવવાને હું ફતેહમંદ નિવડયો છું.

ستایش که داند سزاوار اوی ∴ نیایش باٰئین کردار اوي
مگر او دهد پادشان بندگي ∴ نهاید بزرگی و دارندگی
هرآنکس که داند که دادار هست ∴ نباشد مگر پاک یزدان پرست
توانگر شود هرکه خرسند گشت ∴ گل نوبهارش برومند گشت

ટુંકમાં તેની વખાણવા લાયક ઈચ્છા એ હતી કે તેના દસ્તુર-વજીરો, અમીરો, સેપેહસાલારો, અને અમલદારો એવા અદ્દલ ઈનસાફથી તેની પ્રજા સાથે વરતે, અને ખોદા પર સંપુર્ણ ભરોસો રાખવાને શીખે, કે જેથી તેઓ માણુસના સારાંને માટે કાંઈબી વખાણુવા લાયક કોશેશો કરવામાં ફતેહમંદ અને કીર્તિવાન થાય, અને અશો હોરમઝદનો ઉત્તમ વીચાર તેઓ મેલવે.

ધર્મી સવાલો તથા પ્રદેશની લડાઈની બાબતોનાં સંબંધમાં મશાવરત કરવા સારૂ મોબેદો, ફીલસુફો, લશકરી અમલદારો, અને ઉમરાવોની ખાસ સભાઓ તેના રાજ્યમાં નેમાયલી હતી, જેઓની મસલત પુછી તે દરેક રાજદવારી કામ આરંભતો હતો.

અર્તખ્શીરે પોતાના મરણ અગાઉ પોતાનાં દીકરા શાહપુરને દીધેલી નસીહત ફીર્દુસીના શાહનામામાં મલે છે, તેનો અગત્યનો સાર નીચે મુજબ હું આપું છુંઃ—

"મારા બેટા, આએ નસીહતના સખુનો સાંભળી તારા મનમાં યાદ રાખજે, અને તે પ્રમાણે સદા ચાલજેઃ— ઈનસાફની તલવારથી, તેમજ ઉમરાવોના હકને તેમની લાયકાત પ્રમાણે માન આપીને, મેં મારા મુલકના રાજકારભારને પ્રમાણીક કાયદે ચલાવ્યો છે. મેં આ તીજોરી અને ખજાનો

વધારવાને માટે ઘણી રંજ અને મહેનત ખેંચી છે, જેથી પૃથ્વી આબાદ બની છે, પણ મારી જીંદગી ટુંકી થઇ છે. તુને વળી દુઃખ તેમજ સુખ બેઉ ભોગવવાનું છે, કારણ કે આ દુન્યામાં કોઈ પણ સંપૂર્ણ રીતે સુખી નથી. દોલત એક તોફાની ઘોડાની મીસાલ છે. કે જેનો લોભ તુને તારી ચઢતી દસામાંથી તરત પડતી દસામાં નાખી દેશે. આએ દુન્યા કોઇનેબી હમેશાં દુઃખ વગરના સુખ સાથે રાખતી નથી; તેથી જો તારા દીવસો દુઃખ અને સંતાપમાં કહાડવાનું નહી ચાહતો હોય તો તારી પોતાની જાતને તેમજ તારી અકકલને જાળવી રાખી ખીલવતો રહેજે.

"જ્યારે એક પાદશાહ પોતાની દીનને અંતઃકરણથી વળગી રેહનારો હોય છે, ત્યારે પાદશાહી અને દીન બે બેહનોની માફક એકમેકને મદદગાર થાય છે; અને એકમેક સરખાં ચાલીને કદી પણ એક બીજાંથી છુટાં પડતાં નથી.

نه بی تخت شاهی بود دین بجای ∴ نه بی دین بود شهریاری بپای

"દીન પાદશાહી વીના ટકી શકતી નથી; તેમજ પાદશાહી દીન વીના કાયમ રહેતી નથી. એક ધર્મી માણસ જેમાં સારી અકકલ અને સમજ શકિત હોય છે, તેને આએ તેમજ પેલી દુન્યામાં નેક બદલો મલે છે. જ્યારે પાદશાહ દીનનો બચાવનાર અને ફેલાવનાર હોય છે ત્યારે તેની પાદશાહીમાં એક દીનદાર માણસ અને તે રાજા બે ભાઇઓની માફક એકમેક સાથે ચાલે છે, કેમકે કોઈબી ધર્મી પુરૂષ પોતાના પાદશાહ સામે કદાચજ બેવફાઇથી વરતે છે.

"દીકરા, એકીનદારી એ ઇનસાફનું જોહર છે; વાસ્તે દરેક પાદશાહીની હકુમત આ ત્રણ સબબોને લીધે નબલી થાય છેઃ—(૧) એક તો એ કે જ્યારે શાહાનશાહ બેઇનસાફ હોય છે; (૨) બીજું એ કે જ્યારે તે નીચ બુન્યાદના અને નાલાયક શખ્સો પર મેહરબાની દેખાડી, તેઓને લાયક અને ગુણવાન માણસો પર ચડતી પડવી આપે છે; (૩) ત્રિજું એ કે જ્યારે પાદશાહ નીચ નજરથી પોતાના ખજાનાની ઘણીજ સંભાળ કરે છે, અને ફકત સોનું એકઠું કરવાને ખાતર પોતાની જીંદગીની જેહમત ખેંચે છે.

"દીકરા, હમેશાં માયાળુ, ધર્મી, અને ડહાયો થવાની ઇચ્છા રાખજે, કે જેથી કરીને બુરી ઠગાઈ તારામાં નહી વધે, અને ઠગારાઓ તારાં મન ઉપર ગલબો નહી કરે; કારણ કે જુઠું અને ઠગાઈ એક રાજાના નામને ઝાંખ લગાડે છે, અને એક જુઠો અને ઠગારો રાજા આ દુન્યામાં કદીબી કીર્તી મેલવી

શકતો નથી. તારા ખજાનાનો રખેવાલ ના થતો, કારણકે એક પાદશાહ પોતાની રૈયતને હેરાન કરીને પૈસાનો જખીરો મેલવી શકે છે. પણ બેટા, બેકુતોનો ખજાનો એ ખરી તીજોરી છે કે જે માટે પાદશાહે લોભ રાખવો જોઈયે, અને તેઓની મેહનતનું ફલ તેઓને પુરે પુરૂં આપવું જોઈયે.—હરગેજ ગુસ્સે થતો ના, કારણકે તેનો નતીજો ખરાબીમાં અને પસતાવો કરવામાં મલશે. સખાવત કરતી વેળા વિચાર વગરનો અને ગેરઇનસાફી થતો નાં, પણ આદમીઓની શક્તિ અને જાતી ગુણોની કદર બુજીને તેઓની યોગ્યતા પ્રમાણે તેઓને બક્ષેશ આપજે. બીજાઓની નીંદા અને બદગોઇ કરતો ના, કારણ કે તેમ કીધાથી તુ પોતે એક નીંદાખોર તરીકે ગુનેહગાર ઠરશે, અને બીજાઓ તુને માઠું બોલશે. જો તું પોતાને પરહેજગાર કહેવડાવવા ચહાતો હોય તો તું હસદ અને ગુસ્સો છોડી દેજે. જે કોઇ એક શહાનશાહના તખ્ત પર આવે તે ડાહયો અને ખુદાને પુંજનારો હોવો જોઈયે. દરેક હોકમ ઘણી દુર અંદેશીથી આપજે. તારી પરહેજગારીનો બોટો દેખાવ બીજાઓ આગળ કરતો ના. તારી પ્રજાની દરેક અરજ સાંભળીને તેપર પુખ્ત ધ્યાનથી વિચાર કરજે, અને તેઓને પુરતી મદદ આપજે. ડાહ્યા પુરૂષોની આગળ કાંઇબી બોલવાની આગમચ તારા સખુનોનો ટોલ કરજે. સઘળાંઓને માયાથી અને ખુશ મીજાજથી આવકાર દેજે. કોઈબી ગરીબ શખ્સ તારી પાસ કાંઇ માગવા આવે તેની સાથ ધીકકારથી વરતતો ના. હાકમ તરીકે કોઇ અદેખાં માણસની નેમનુક કરતો ના. કાંઇબી ગેરવર્તણુકને માટે કોઈ તારી પાસ માફી માગવા આવે તો તેને માફ કરજે, અને આગલો કીનો તેની ઉપર રાખતો ના. જ્યારે તારો દુશમન તારેથી બીહીને તારી વખાણ કરે ત્યારે તરત તારૂં લશકર એકઠું કરીને તેની સામે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરજે. જો તે સુલેહ કરવા અથવા તો ઇનસાફ માગવાને આવે તો તેની પાસ ખંડણી લેજે, પણ તેની ઉપર કીનો લેતો ના યાને તેની આબરૂ જાલવજે. આજનું કામ કાલપર રાખતોના. નીચ બુન્યાદના આદમીઓને તારા વિશ્વાસુ ખબર આપનાર ઠેરવતો ના. જો તું માયાલુ અને સખી દીલનો થશે તો માન પામશે; અને તે સાથે વળી જો તું ભણેલો અને પ્રમાણીક હશે તો તું આખી દુન્યામાં મહાપ્રતાપી ગણાશે. દીકરા, ટુંકમાં આટલુંજ કહુંછું કે તારૂં રાજ એવી બાહોશી અને નેકીથી વધારજે અને ચલાવજે, કે તારી પ્રજા જેને તારી સંભાળ તલે તે પાકદાદાર અશો હોરમઝદે સોંપેલી છે, તેઓના આશીર્વાદ ભવિષ્યમાં તારી નેક કરણીથી મારાં અને તારાં રવાન ઉપર ઉતરે."

કારનામે અર્તખ્શીર[1] પાપકાન.

પહલવી ઉપરથી કીધેલો

ગુજરાતી તરજુમો.

પ્રકરણ ૧ લું.

[નુરમંદ અને ફતેહમંદ દાદાર અહુરમજદના નામથી (હું શરૂ કરૂંછું).]

(૧) પાપકના બેટા અર્તખ્શીરના કારનામામાં[2] નીચે પ્રમાણેની હકીકત લખેલી છે કે:—અલેકઝેનદર રૂમીનાં[3] મરણ પછી ઈરાનનાં મુલકની સર જમીન ઉપર ૨૪૦ હાકમો[4] (એક સરદારની પાદશાહી હેઠલ) રાજ ચલાવતા હતા. (૨) તેમાં ઈસ્ફહાન, પાર્સ અને એ શેહરોની હદને ઘણી લગતી જગ્યાઓ અર્દવાન નામના તેઓના સરદારના હાથમાં હતી. (૩) પાર્સની સરહદમાં પાપક નામનો હાકમ હતો, અને અર્દવાનના એક ગુમાસ્તા દાખલ ત્યાં તે નેમાયેલો હતો. (૪) અર્દવાનનું પાયતખ્ત સ્તખ્રમાં (યાને હાલના જાણીતાં પરસેપોલીસ શેહેરમાં) હતું. (૫) વલી પાપકનો પોતાનો એકુબી નામવર બેટો હૈયાત નહી હતો.

---

૧. પહલવી "દીનકર્દ" માં એ નામની જોડણી "અર્તખ્શાતર" મલેછે.

૨. એક મહાન પુરૂષના સહાસ કાંમોની નોધ યાને તારીખ.

૩. અસલમાં "અરૂમ" બોલ વાપરેલો છે, જેથી અસલી રૂમની બોહલી શાહનશાહાતનો મુલ્ક સમજવો. કદીમ યુનાની નામ પહલવી હરૂફે "અલિકઝેનદર" ખી વાંચી શકાય. ફારસી નામ સીકંદર.

૪. પહલવી અસલ અર્થ "કુટુંબ યા ખાનદાનના વડાઓ," તે ઉપરથી "ખંડયા રાજાઓ," યા "હાકમો."

(૬) (કયાની) દારાએ પાદશાહના બેટા દારાબની તોખમથી ઉતરેલો સાસાન નામનો પાપકનો એક ભરવાડ હતો, જે હમેશાં પાપકના ઘોડા તથા ઢોરોની રખેવાલી કરતો હતો. (૭) અલેક-ઝેનદરની જુલમગાર પાદશાહીના અયામમાં સાસાનના વડવાઓ દુરના દેશોમાં છુપી રીતે રહયા હતા, અને કુર્દના ભરવાડો સાથે તેઓએ ભતકટી જીંદગી ગુજારી હતી.

(૮) પાપકને ખબર નહી હતી કે તેનો ભરવાડ સાસાન દારાએનાં છોકરા દારાબની તોખમનો હતો. (૯) એક રાતે ખાબમાં પાપકે એવું જોયું કે સાસાનના માથાં ઉપરથી ખુરશેદ (તલુ થઈ) પ્રકાશે છે, અને તમામ દુન્યાને રોશની આપેછે. (૧૦) બીજી રાતે તેણે ખાબમાં એમ જોયું કે એક કીમટી સાજથી સણગારેલા સફેદ હાથી ઉપર સાસાન સવાર થયેલો છે, અને તેના મુલકનાં લોકો જેઓ તેની આસપાસ ઉભેલાં હતાં તેઓ સઘલાં તેની તરફ નમીને તેની સ્તુતિ કરે છે, અને તેને દુઆ ચાહે છે. (૧૧) લીજી રાતે તેણે એવું જોયું કે સાસાન જે ઘરમાં રહેછે તેમાં આદર ફ્રોબાગ, આદર ગોશસ્પ અને આદર બુર્ઝીન મેહર નામના આતશો રોશન થયેલા છે, અને તમામ જગતને રોશની આપે છે. (૧૨) આ સઘલું જોઈ પાપક અચરત થયો, અને તેણે પોતાની હજુરમાં દાનાવોને અને ખાબની તાસીર સમજાવનારાઓને બોલાવ્યા, અને પેલી ત્રણ રાતે જે બનાવો પોતાના સ્વપનાઓમાં જોયા હતા, તે સઘળા વિગટે તેણે કહી સંભલાવ્યા.

(૧૩) સ્વપનાની તાસીર કહેનારાઓએ નીચે મુજબ તેને એ વિશે ખુલાસો કીધો કેઃ—"જે શખ્સ સ્વપનામાં દેખાયો હતો,

તે, યા તે શખ્સના છોકરાઓમાંનો કોઈબી એક, આ દુન્યાની પાદશાહીએ પોહોંચશે; કારણ કે ખુરશેદ તથા કીમટી સાજથી સણગારેલો સફેદ હાથી એ કૌવત અને દોલતની ફતેહની નીશાનો છે; આદર ફ્રોબાગ બુર્જોર્ગ મોબદોની દીનની દાનાઈની ઈધાની છે; આદર ગોશસ્પ પેહલવાનો અને સેપેહસાલારો વિશે ઈશારો કરેછે; અને આદર બુર્ઝીન મેહર કુલ દુન્યાના બુરજીગરો તથા ખેડુતોની નીશાન બતલાવે છે; જે ઉપરથી (જણાયે છે કે) આએ પાદશાહી તે શખ્સને કે તેના કોઈબી વારસને મલશે."

(૧૪) આએ સખુનો સાંભળી પાપકે એક કાસદને મોકલ્યો અને સાસાનને પોતાની હજુરમાં તેડી મંગાવ્યો, અને તેને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું:—"તું કોણની ઓલાદનો છે, અને કોણના કુટુંબથી તું ઉતરેલો છે? તારા બાપ બપાવા કે ન્યાગાનોમાંથી કોઈએ રાજ કીધું હતું, યા સરદારી ભોગવી હતી?"

(૧૫) સાસાને પાપકથી આસરો ચાહયો અને પોતાના જાનની માફી માગી બોલ્યો કે:—"મારી ઉપર દુ:ખ કે આફત ગુજારતા ના." (૧૬) જે વિશે પાપકે કબુલાત આપી, અને સાસાને પોતાનો ખાનગી હેવાલ જેવો હતો તેવો પાપકને કહયો. (૧૭) તેની હકીકત સાંભલી પાપક ખુશી થયો અને સાસાનને ફરમાવ્યું:—"(સાસાન) તારાં તનને સાફ કરીને આરાસ્તે કર."

(૧૮) પછી પાપકે (પોતાના ખેદમતગારોને) હોકમ કીધો, અને તેઓ પાદશાહને લાયકના પોશાકની એક જોડ લઈ આવ્યા અને તે સાસાનને આપી; જે પાદશાહી પોશાક સાસાને તરતજ પેહેર્યો. (૧૯) વલી સાસાનને સારૂ (ખેદમતગારોને) પાપકે ફરમાવ્યું કે તેને પુષ્ટીકારક, તાઝગી આપનારો, અને લાયક

ખોરાક આપી કેટલાક દહાડા સુધી તેની પરવરશી કરે. (૨૦) ત્યાર પછી તેણે પોતાની એક દીકરી સાથે સાસાનને પરણાવ્યો, અને કુદરતી કાયદા મુજબ પેલી બાનું સાસાનથી તુરત હમેલદાર થઈ, અને તેણીથી અર્તખ્શીર જનમ્યો.

(૨૧) પાપકે જ્યારે અર્તખ્શીરને કદાવર બદનનો અને ચાલાક જોયો, ત્યારે તે સમજયો કે જે સ્વપણો તેણે આગલ જોયો હતો તે ખરો હતો. (૨૨) તેણે અર્તખ્શીરને પોતાના એક (પાલક) ફરજંદ તરીકે કબુલ રાખ્યો, અને એક વહાલાં બચ્ચાં સમાન તેને ઉધારયો. (૨૩) અર્તખ્શીર કેળવણી લેવાની ઉમ્મરે પોહોંચ્યો કે લખવા પઢવાની, ઘોડા ઉપર સવારી કરવાની, અને બીજા હુન્નરોની એવી કેળવણી લઈ તે પ્રવીણ થયો કે પાર્સની અંદર તે એક નામીચો (પુરૂષ) થઈ પડ્યો હતો.

(૨૪) જ્યારે અર્તખ્શીર પંદર વરસની ઉમરનો થયો ત્યારે અર્દવાનને ખબર થઈ કે પાપકનો એક છોકરો છે, જે દાનાઈ અને પેહલવાનગીરીમાં[1] સારી રીતે તરબ્યત પામી પ્રવીણ થયેલો છે. (૨૫) તેથી તેણે એક કાગજ પાપક ઉપર નિચે મુજબ લખ્યોઃ—"અમોએ એવું સાંભલ્યું છે કે તમારો એક લાયક બેટો છે જે દાનાઈ અને પેહેલવાનગીરીમાં[1] સારી રીતે તરબ્યત પામેલો છે, વાસ્તે અમારી ઈચ્છા એવી છે કે તેને તું મારી દરબારમાં મોકલ કે મારી હજુરમાં તે આવે, જેથી મારા છોકરાઓ અને ઉમરાવજાદાઓ સાથે તે સોબતી થાય, અને તેની કેળવણી મુજબ તેને દરજજો અને ઈનામ બક્ષવાને હું ફરમાઉં".

---

૧ બોલનો અસલ અર્થ 'ઘોડે સવારી'.

(૨૬) અર્દવાન એક જબરો અને ઘણો આપઅખ્ત્યાર (પાદશાહ) હતો, તેથી પાપક તેનાં ફરમાનથી ઉલટું ચાલી યા તેના હોકમનો અનાદર કરી શક્યો નહીં. (૨૭) તરતજ અર્તખ્શીરને તૈયાર કરી દસ ખેદમતગારો તથા ઘણીક નાદર, શોભાયમાન, અને લાયક ચીજોની ભેત સાથે પાપકે તેને અર્દવાનની તરફ રવાને કીધો.

(૨૮) અર્તખ્શીરને જોઈ અર્દવાન ખુશી થયો, અને તેને આબરૂ ભરેલો આવકાર આપ્યો, અને દરરોજ પોતાના છોકરાઓ અને બીજા ઉમરાવજાદાઓ સાથે શેકારગાહ તથા ક્ડીદાવ રમવા જવાને તેને કહ્યું. (૨૯) જે મુજબ અર્તખ્શીર (તેઓ સાથે) જતો હતો. (૩૦) ખોદાની મેહરબાનીથી ક્ડીદાવના તથા સવારીના મેદાનમાં, અને શેત્રંજ તથા 'વીને અર્તખ્શીર' નામની રમતોમાં, તેમજ બીજા હુન્નરોમાં અર્તખ્શીર પોતાના સોબતીઓ કરતાં વધારે ફતેહમંદ અને બહાદુર નીકળ્યો હતો.

(૩૧) એક દહાડે અર્દવાન, અર્તખ્શીર અને બીજા સવારો સાથે, શેકારગાહે ગયો. (૩૨) જંગલમાં એક ગોરખર તેઓ આગલથી નાસતું જતું હતું તેની પછવાડે અર્તખ્શીર અને અર્દવાનનો વડો બેટો ઝડપથી દોડયા. (૩૩) અને અર્તખ્શીર જેવો તે ગોરખરની નજદીક આવી પોહોંચ્યો કે તુરત તેની ઉપર એક તીર એવો (જોરથી) તેણે મારયો કે તે તીર તેનાં પીછ સુધી ગોરખરના પેટમાં પેવસ થઇને બીજી બાજુએથી આરપાર નીકળ્યો, અને તે જાનવર તરતજ મરણ પામ્યું.

(૩૪) એવામાં અર્દવાન અને તેની સાથના સવારો આવી લાગ્યા, અને આવી રીતે પેલાં ગોરખરને મારેલું જોઇ તેઓ અચરત થઇને પુછવા લાગ્યાઃ— "આવી રીતે (જોરથી) તીર કોણે માર્યો ?"

(૩૫) અર્તખ્શીરે જવાબ આપ્યોઃ "મેં માર્યો."

(૩૬) અર્દવાનનો વડો બેટો બોલી ઉઠયોઃ "નહી, મેં માર્યો."

(૩૭) એ ઉપરથી અર્તખ્શીરે ગુસ્સે થઈ અર્દવાનના છોકરાને કહયુંઃ "બીજાનો હુન્નર અને તેની મરદાનગી જાસ્તી, નાખુશી, દરૂગી અને ગેરઈનસાફથી પોતાના કરી શકાય નહીં; આવાં સરસ જંગલમાં જ્યાં ગોરખર જાનવરો ઘણા છે ત્યાં હું અને તું ફરીથી અજમાયેશ કરીયે, અને આપણી ભલાઈ કે બુરાઈ તથા ચાલાકી (સઘલાઓની નજર આગલ) આપણે દેખાડચે."

(૩૮) આવા સખુનો સંમજી અર્દવાનને દુઃખ ઉપજયું, જેથી અર્તખ્શીરને ત્યારપછી ઘોડા ઉપર સવારી કરવાની તેણે મનાઇ કીધી. (૩૯) અને પોતાના ઘોડાઓના તબેલામાં અર્દવાને તેને મોકલ્યો અને હોકમ કીધો કેઃ— "પેલાં જાનવરોની તું નેગેહબાની કરજે, અને હવેપછી શું દીવસે કે રાતે તેઓની આગલથી શેકારગાહે કે દડીદાવ ખેલવા, કે વિદ્યાભ્યાસની મદરેસામાં (હવે પછી) તું જતોના."

(૪૦) અર્તખ્શીર સમજી ગયો કે બુરી મતલબ અને ખરાબ ઈચ્છાથી અર્દવાન એવું બોલે છે, તેથી તરતજ સઘલી હકીકતનો એક કાગજ તેણે લખીને પાપક ઉપર મોકલ્યો.

(૪૧) આ કાગજ વાંચીને પાપક ઘણો દલગીર થયો, અને અર્તખ્શીર ઉપર તેનો જવાબ નિચે મુજબ લખી જણાવ્યોઃ— "એક નજીવી ચીજ જેથી તુંને કાંઈ નુકસાન થતે નહીં તેને સારૂ બુઝોર્ગ લોકો સાથે તકરાર કરવામાં, અને જાહેરમાં તેઓ સામે સખ્ત સખુનો વાપડવામાં, તેં કાંઈ દાનાઈ વાપડી નહીં. (૪૩) વાસ્તે હવે પોતાના છુટકારાને સારૂ માફી માગ અને પસ્તાવો કરી પોતાને લાચાર થયેલો ગણ, કારણ કે દાનાવોનો કોલ છે કેઃ "એક નાદાન શખ્સ જેટલું દુઃખ પોતાની કરણીથી પોતા ઉપર લાવે છે, તેટલું એક દુશમનબી બીજા દુશમન ઉપર લાવી શકતો નથી." (૪૪) વલી એવી બી કેહવત છે કેઃ "જે કોઈ શખ્સ વીનાં (યાને તેની દોસ્તી વીનાં) આપણી જીંદગી આબરૂથી ગુજારી નહીં શકાય તેનાથી તું પોતાના દીલને સાંકડું મન રાખી આજુરદેહ કરતો ના." (૪૫) તું પોતે જાણે છે કે આ દુન્યામાં મારા, તારા અને બીજાં ઘણાક લોકોનાં કરતાં તન, જાન, દોલત અને હશમતની અંદર અર્દવાન પાદશાહ વધારે આપઅખત્યાર છે. (૪૬) સેવટે મારી તુંને હવે સખ્તમાં સખ્ત નસીહત એ છે કે (અર્દવાન તરફ) એક દીલ અને ફરમાનબરદાર તું રહેજે, અને તારી પોતાની કીર્તિને જાંખ લગાડતો ના."

પ્રકરણ ૨ જું.

(૧) અર્દવાનની સેવામાં એક પ્રવીણ કુમારી બાનું હતી, જેણીને (તેના મેહલની) બીજી કુમારી ઓરતો કરતાં તે વધારે

માન આપતો અને ચાહતો હતો, જેથી અર્દવાનને માન આપવાની હરેક સેવામાં તે કન્યા ભાગ લેતી હતી.

(૨) એક દહાડે જયારે અર્તખ્શીર બારબરદાર જાનવરોના તબેલા આગલ બેસી ઢોલ વજાડી, ગાયણ ગાઈ, તથા એવીજ બીજી ખુશી ખોરમીથી પોતાનો વખત ગુજારતો હતો, ત્યારે પેલી કન્યાએ અર્તખ્શીરને જોયો, અને તેની ઉપર આશક પડી; તેથી અર્તખ્શીરની નજદીક તેણી વારે ઘડીએ જવા લાગી, અને તેની સાથે તેણીએ દોસ્તી અને પ્યાર વધાર્યો. (૩) ત્યાર પછી દરરોજ રાતને વખતે જ્યારે પેલો બદબખ્ત અર્દવાન સુઈ જતો ત્યારે પેલી બાનું છુપી રીતે અર્તખ્શીરની નજદીક જતી હતી, અને બામદાદ સુધી તેની આગલ રહીને પછી અર્દવાન (ના મેહલ) તરફ પાછી ફરતી હતી.

(૪) એક દહાડે અર્દવાને દાનાવો અને નજુમીઓ, જેઓ તેની દરબારને લગતા હતા, તેઓને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યા, અને નીચે મુજબના સવાલો કીધાઃ—"સાત ગ્રહો અને બાર રાશીઓની ચાલ ઉપરથી તમોને શું જણાયછે? સેતારાઓનું મઠક અને તેઓની ચાલ કેવી છે? જુદાં જુદાં શેહરોના હાલના પાદશાહોની હાલત કેવી માલમ પડેછે? દુન્યાની જુદી જુદી પ્રજાઓની હાલત વિશે, તેમજ મારા વિશે, મારાં ફરજંદોવિશે અને મારા કુટુંબીઓ વિશે તમો કેવું ભવિષ્ય વરતો છેઓ ?"

(૫) નજુમીઓના સરદારે જવાબ આપ્યોઃ—"નીહાગ્રીગનું નક્ષત્ર ઉંધું પડેલું છે; હોરમજદ સેતારો પાછો પોતાની સઉથી ઉંચી તોંચ ઉપર ચઢેલો છે, તથા બેહરામ અને અનાહીતથી દુર ગયેલો છે; વલી હફતોરંગ અને

સહીનું નક્ષત્ર એક બાજુ તરફ ધલીને (લડાઈ કરેછે, અને) હોરમજદના* મદદગાર થયાં છે; જે સબબને લીધે એવું નજરમાં આવેછે કે એક નવો સરદાર યાને પાદશાહ જાહેર થશે, અને તે ઘણાક વડા હાકમોને કતલ કરશે, અને આખી દુન્યાને ફરીથી એક પાદશાહના તાબા તળે લાવશે." (૬) વલી નજુમીઓના બીજા સરદારે પાદશાહની હજુરમાં આવીને વધુ ખોલાસો કરી કહ્યું:— "એમ ખુલ્લું માલમ પડે છે કે (તમારા) ખેદમતગાર મરદોમાનો જે કોઇ શખ્સ આજથી ત્રણ દીવસમાં પોતાના હાકમની તાબેદારી-માથી નાહાસી જશે, તે શખ્સ બુઝોર્ગી તથા પાદશાહીએ પોહોં-ચશે; અને પોતાના હાકમ ઉપર ગાલેબ† અને ફતેહમંદ થશે."

(૭) જેવી પેલી કુમારી બાનુ અર્તખ્શીર આગલ ફરીને રાતે આવી કે તરતજ જે સખુનો નજુમીઓએ અર્દવાનને કહયા હતા તે તેણીએ અર્તખ્શીરને કહી સંભલાવ્યા. (૮) જ્યારે અર્તખ્શીરે તે સખુનો સાંભલ્યા ત્યારે તેનું દીલ તે જગ્યાથી નાહાસી જવાનું થયું. (૯) તેણે પેલી બાનુને કહ્યું:- "જો તારો વિચાર મારી સાથે તદન એક મલતો હોય; અને બીજું એ કે, દાનાવો અને સેતારેશનાસોના કહેવા મુજબ, જો પેલા ત્રણ ચોકસ દીવસોમાં જે કોઈ પોતાના હાકમની તાબેદારીમાથી નાહાસી જાય તે બુઝોર્ગી તથા પાદશાહી-એ પોહોંચે, અને પોતાના હાકમ ઉપર ગાલેબ અને ફતેહમંદ થાય, એમ હોય તો આ જગ્યાથી દુન્યામાં જ્યાંબી આપણાથી જવાએ ત્યાં આપણે નાહાસી જઈયે. (૧૦) ખોદા-એતાલાની મેહરબાનીથી ઈરાન શેહરનું પાદશાહી 'ખોરેહ'

* બ્રહસ્પતિના.— †આલબાલનો અર્થઃ 'પોતાની મુરાદ પામેલા.'

આપણી ઉપર જો વારેદ થાય તો આપણે તેથી છુટકારો પામશું, અને સુખ તથા ભલાઈ હાંસલ કરશું; અને ત્યારે તારી સાથની મારી વર્તણુક એવી થશે કે આ દુન્યામાં કોઈબી તારા કરતાં વધારે ભાગ્યસાલી નહી ગણાશે." (૧૧) પેલી બાનુ આ વિચાર સાથે એકમલતી થઈ અને બોલી:—"હું તુને એક ઉમરાવજાદો[1] ગણું છું; માટે જે કાંઈ તું ફરમાવશે તે કરવાને હું તાબે છું."

(૧૨) જેવો બામદાદનો વખત નજદીક આવ્યો કે પેલી બાનુ રાબેતા મુજબ અર્દવાનની નજદીક, પોતાને મકાને, પાછી ફરી.

(૧૩) રાતની વખતે જ્યારે અર્દવાન ખાબમાં પડેલો હતો, ત્યારે તેના ખજાનામાંથી એક હીન્દી શમશીર, સુનેરી જીન, સોભાયમાન ચામડાનો કમરબંદ, સુનેરી તાજો, જવાહેર તથા દેરમ અને દીનારથી ભરેલી સુનેરી જામો, બખતર, ખુબ સણગારેલાં લડાઈના હથ્યારો, અને ઘણીક બીજી ઉમદા ચીજો છુપી રીતે અર્તખ્શીરની નજદીક તે બાનુ લઈ આવી.

(૧૪) એટલામાં અર્દવાનના બે ઘોડાઓ, કે જેઓ એક દહાડામાં સીતેર ફરસંગ ચાલે એવા હતા, તેઓ ઉપર જીન નાખીને અર્તખ્શીરે તૈયાર રાખ્યા હતા. (૧૫) જેમાના એક ઉપર અર્તખ્શીર, અને બીજા ઉપર પેલી બાનુ સવાર થઈ, અને પાર્સ તરફ જવાનો તેઓએ રસ્તો પકડ્યો, અને (અર્દવાનના પાયતખ્ત શેહરમાંથી) ઘોડા દોડાવતાં તેઓ જલદીથી નાહાસી ગયાં.

(૧૬) એમ કહે છે કે, રાતની વખતે તેઓ એક

---

૧. જો પહલવી બોલ 'આઝાદીહ'ને 'આવાદીહ' વાંચીયે તો : 'આપણી આબાદીને સારૂ તુંને મારા ખાવંદ તરીકે હું કબુલ રાખું છું' એવો અર્થ થઈ શકે.

ગામડાંની નજદીક જઈ પોહોંચ્યાં, જ્યાં અર્તખ્શીરનાં મનમાં ધાસ્તી પેદા થઈ કે જો ગામડાંના લોકો જોશે અને ઓલખશે તો તેઓને પકડ્યા વીના રહેશે નહીં; તેથી તેઓ ગામડાંમા દાખલ થયા વગર તેની સરહદની બાહેરથી ગુપચુપ પસાર થઈ ગયાં. (૧૭) આગલ ચાલતાં રસ્તામાં બેઠેલી બે ઓરતોએ[૧] તેઓને પસાર થતાં જોયાં, જેણીઓ જોતાંને વાર બુલંદ અવાજે બોલવા લાગીઃ—"દારાબ પાદશાહની ઓલાદથી ઉતરેલા, સાસાનની બુન્યાદના, પાપકના દીકરા અને કયાની શેહનશાહ અર્તખ્શીર તું બીહી ના; કારણ કે ઈરાનના મુલક ઉપર ઘણા વરસો સુધી રાજ ચલાવવાનું તારાં તકદીરમાં નેમેલું છે, વાસ્તે કોઈબી બુરી ચાલનો આદમી તુને પકડી શકનાર નથી. (૧૮) (વોરૂકશ) દરયો; તારી નજરે પડે ત્યાંસુધી તારો ઘોડો જોસથી દપતાવ; અને જ્યારે તું તે દરયો તારી નજર આગલ જોયે ત્યારે તારા જાનની તુને સંભાળ કરવાની જરૂર રહેશે નહીં; કેમકે જેવો દરયો તારી નજરે પડશે કે તારા દુશમનોની ધાસ્તીથી તું તરત મોકલો થશે." (૧૯) આ સખુનો સાંભળી અર્તખ્શીર ઘણો મધન થયો, અને ઘણી શેતાબીથી (પેલી બાનુ સાથે) ત્યાંથી આગલ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩ જું.

(૧) બામદાદનો વખત થયો ત્યારે પેલી જવાન બાનુને અર્દવાને બોલાવી, પણ તેણી પોતાના ઓરડામાં નહીં

---

૧. ફેરદોસીના શાહનામામાં 'બે જવાનો' મલે છે.

હતી. (૨) એટલામા ઘોડાઓનો રખેવાલ આવીને અર્દવાનને કહેવા લાગ્યો:- "તબેલામાં તમારા બે ઘોડાઓ નથી, અને અર્તખ્શીરબી તેના મકાનમાં નથી." (૩) જે ઉપરથી અર્દવાન સમજી ગયો કે પેલી જવાન બાનુ (ગુલનાર) અર્તખ્શીર સાથે નાહાસી ગઈ. (૪) જ્યારે પોતાના ખજાનામાંથી થયેલી ચોરીની વીગટ અર્દવાને જાણી ત્યારે તે અત્યંત દલગીર થયો.

(૫) તેણે સેતારેશનાસોના (યાને જોશીઓના) સરદારને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને ફરમાવ્યું:—"ઉતાવલથી (સેતારાઓની ચાલ) તપાસો અને કહો કે પેલો ગુનેહગાર (અર્તખ્શીર) પેલી છીનાલ બદકાર ઓરત* સાથે કઈ જગ્યાએ નાહાસી ગયોછે, અને તેઓને આપણે કયારે પકડી શકશું?"

(૬) પેલા વડા જોશીએ તરતજ ગ્રહોની હાલત તપાસીને† અર્દવાનને જવાબ આપ્યો:—મેશનું નક્ષત્ર સની અને મંગલથી દુર થયેલું છે, અને બ્રહસ્પતિ તથા બુધની નજદીકમાં આવેલું છે, તેમજ આસ્માનના મધ્ય ભાગનો સરદાર ખુરશેદની ઉંચામાં ઉંચી પ્રકાશીત જગ્યાથી નીચે ઉતરેલો છે; જેથી એવું ખુલ્લી રીતે માલમ પડેછે કે અર્તખ્શીર નાહાસી ગયો છે, તે આ દેશની હદની બહાર નીકલી ગયો છે, અને હમણા પાર્સની સરહદની તરફના રસ્તાપર છે; જો ત્રણ દીવસમાં તેને પકડી નહી શકાશે તો પછી કોઈબી કાલે તે પકડાવાનો નથી."

---

* અર્દવાન ઘણાં ગુસ્સામાં હતો, તેથી જે બાનુને તે દરબારમાં અત્યંત માન આપતો હતો તેણીને હવે આવી રીતની ગાળ દેવા પડયો હતો.

† બોલિબાલનો અર્થ: "વખતની ગણત્રી કરીને."

(૭) તરતજ ચાર હજાર આદમીઓનું લશકર તૈયાર કરી, અર્દવાને અર્તખ્શીરની શોધમાં, પાર્સનો રસ્તો ધર્યો. (૮) બપોરની વખતે તે એક જગ્યાએ જઈ પુગ્યો કે જ્યાંથી પાર્સ જવાનો રસ્તો લાગેલો હતો. (૯) હયાંના રહેવાસીઓને તેણે પુછ્યું:– "આ તરફ બે સવારો આવીને કયારે ગયા?"

(૧૦) લોકો બોલ્યા:–" બામદાદને વખતે જ્યારે ખોરશેદ પોતાના પ્રકાશીત કીરણો ફેંકવા લાગ્યો, ત્યારે તેજ પવનની મીસાલે તેઓ હયાંથી પસાર થયાં હતાં; અને તેઓની પછવાડે એક સઉથી હુંચી જાતનું જોરાવર ગરૂડ[૧] પક્ષી ઉડતું જતું હતું; અમોને લાગેછે કે હમણા સુધીમાં તેઓ ઘણા કોસ જમીન આગલ જવાં જોઈયે, અને હવે તેઓ તમારાથી પકડી શકાવાના નથી."

(૧૧) આવા (નિરાશ કરનારા) બોલો સાંભળી[૨] અર્દવાન કાંઈ ઠોભ્યો નહી, પણ ઉતાવલથી આગલ ચાલ્યો. (૧૨) વસ્તીવાલી બીજી જગ્યા તરફ અર્દવાન જઈ પોહોંચ્યો, અને ત્યાંના આદમીઓનેબી ઉપર પ્રમાણેજ તેણે સવાલ કીધો:– "પેલા બે સવારો આ જગ્યા તરફથી ક્યારે ગયા?" (૧૩) તેઓએ જવાબ દીધો:–" બપોરને વખતે તેજ પવનની મીસાલે તેઓ ગયાં, અને તેઓની પુઠે એક બાઝ પક્ષી ઉડતું હતું."

(૧૪) આ સાંભળી અર્દવાન અચરત થયો, અને પુછવા લાગ્યો:–" વિચારો કે તે જોડ્યા સવારોને આપણે ઓલખ્યે છીયે, પણ બાઝ પક્ષી તેઓની પુઠે શા માટે હોવું જોઈયે?"

---

૧. અથવા 'એક પાદશાહી બાઝ પક્ષી.'
૨. પહલવીનો બોલબોલનો અર્થ: " એ ઉપરથી."

(૧૫) પોતાના વઝીર [દસ્તુર]ને તેણે એજ સવાલ કીધો, અને દસ્તુરે જવાબ આપ્યોઃ—"તે (પક્ષી) કયાની પાદશાહીના ખોરેહ (ની નીશાન છે), જે હજુર સુધી (અર્તખ્શીર)ને પોહોંચ્યું નથી, તેથી આપણે જલદીથી સવારી કરવી જોઈયે, કદાચ તે તુર તેને મલે તેની આગમજ આપણે તેને પકડી શકશું."

(૧૬) અર્દવાન પોતાના સવારો સાથે ઘણી ઝડપથી આગલ ચાલ્યો, અને બીજે દહાડે તેણે સીતેર ફરસંગ જેટલી મંજલ કાપી હતી. (૧૭) એક કારવાનનું ટોલું તેઓની સામે આવ્યું, જેઓને અર્દવાને પુછ્યુંઃ—"કહી જગ્યાએ તમોને પેલા બે સવારો મલ્યા હતા ?"

(૧૮) કારવાનના આદમીઓએ જવાબ આપ્યોઃ—"તમારી અને તેઓની વચ્ચે હજુર વીસ ફરસંગનો તફાવત છે; અને એક ઘણું મોટું અને ચાલાક બાઝ પક્ષી એક સવાર સાથ ઘોડાપર બેઠેલું અમોએ જોયું હતું."

(૧૯) [તે ઉપરથી] અર્દવાને પોતાના વઝીર-દસ્તુરને પુછ્યુંઃ- "પેલું બાઝ પક્ષી કે જે તેઓની સાથે ઘોડા ઉપર છે તે શું દેખાડે છે ?"

(૨૦) દસ્તુરે જવાબ આપ્યોઃ—"તમો અમર રહેજો ! અર્તખ્શીરને કયાની ખોરેહ મલ્યું છે, વાસ્તે તે હવે પકડી શકાય એમ નથી; તેથી હવે પછી તમોએ અને તમારા સવારોએ વધારે રંજ ખેંચવી નહી, અને ઘોડાઓને કાંઈબી એવી સખ્તી ગુજારી મરણતોલ કરવા નહી; પણ અર્તખ્શીરની સામે થવાનો કોઈ બીજો ઉપાય તમોએ શોધવો જોઈયે."

(૨૧) જ્યારે અર્દવાને એવી સલાહ સાંભળી ત્યારે તે

પાછો ફરીને પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો. (૨૨) પછી એક લશકર તેના અમલદારો સાથે તેણે તૈયાર કીધું, અને અર્તખ્શીરને પકડવા સારૂ તે લશકર પોતાના એક છોકરા[1] સાથ પાર્સ તરફ રવાને કીધું.

પ્રકરણ ૪ થું.

(૧) અર્તખ્શીરે હવે દરીયા કાંઠાનો રસ્તો લીધો હતો, અને પોતાની મુસાફરી ચાલુ રાખી હતી. (૨) એ અરસામાં પાર્સના કેટલાક રહેવાસીઓ કે જેઓ અર્દવાનથી દુઃખી થયા હતા, તેઓએ પોતાની દોલત, માલમતા અને પોતાના તનને અર્તખ્શીરને સોંપ્યાં, અને તેની સાથે એક દીલથી રેહી તેની તાબેદારી કરી દેખાડી. (૩) જેવારે રામીષ્ને અર્તખ્શીર નામની જગ્યા આગલ તે જઈ પોહોંચ્યો, ત્યારે બનાક નામનો એક ઉમદા ખવાસનો પુરૂષ, કે જે ઈસ્ફહાનનો રહેવાસી હતો અને અર્દવાનથી છુટકારો પામી તેના હાથમાંથી નાહાસી ગયો હતો, તે પોતાના છ[2] દીકરાઓ, લશકર અને પહેલવાનો સાથ અર્તખ્શીર આગલ (તેની મદદે) આવ્યો. (૪) અર્તખ્શીર બનાકને જોઈ પેહેલાં બીહીધો કે રખેને તે તેને પકડે, અને અર્દવાનને સવાધીન કરે.

(૫) સેવટે અર્તખ્શીરની હજુરમાં જઈ સોગંદ ખાઈ બનાકે તેની ખાતરી કરી કહ્યું:—"જ્યાં સુધી હું જીવતો છેઉં ત્યાં સુધી હું અને મારા છોકરાઓ તારા તાબેદાર છીયે."

---

૧. 'બહમન' નામનો સઉથી વડો દીકરો.'—૨. ફ્રેરદોસી પ્રમાણે 'સાત.'

(૬) આ સખુનો સાંભલી અર્તખ્શીર ખુશી થયો, અને તે જગ્યા ઉપર તેણે એક શેહેર, કે જે રામીષ્ને અર્તખ્શીરના નામથી ઓલખાયે છે, તે બાંધી વસાવવાનો હોકમ કીધો. (૭) અનાકને એક ઘોડેસ્વાર ટુંકડી સાથ તે જગ્યાની અર્તખ્શીરે હાકમી સોંપી, અને પોતે દરીયા કીનારા તરફ આગલ ચાલ્યો. (૮) જેવો દરીયો પોતાની નજરે તેણે જોયો કે તરત તેણે ખોદાના શુકરાના કીધા, અને તે જગ્યાને બુખ્ત અર્તખ્શીરનું નામ આપ્યું; અને તે દરયાના કીનારા પર એક આતશબેહરામ તખ્તનશીન કરવાનો તેણે હોકમ કીધો.

(૯) ત્યાંથી તે બનાક અને તેના ઘોડેસવાર લશકરની છાવણી આગલ પાછો આવ્યો, અને લશકર તૈયાર કીધું. (૧૦) હયાંથી અર્તખ્શીર ક્રોબાગ આતશના સવાબકાર કેબલાને સેજદો કરવા ગયો, અને તે પાક આતશથી બક્ષેશ ચાહી. (૧૧) પછી અર્દવાનના[1] લશકર સાથે લડાઈમાં તે ઉતર્યો, અને તે લશકરના મોટા ભાગને કટલ કરી તેઓનો માલ, ખજાનો, ઘોડા અને છાવણીની મીલકત સર્વે અર્તખ્શીરે પોતાના કબજામા લઈ લીધી, અને પોતે સ્તખ્ર[2] (પરસીપોલીસ) ની રાજધાનીમાં દાખલ થઈ ત્યાં ઠરીઠામ બેઠો. (૧૨) કેરમાન, મોકરસ્તાન, ઇસ્ફહાન અને પાર્સને લગતા જુદા જુદા કસબાઓમાંથી સંખ્યાબંધ લશકર અર્તખ્શીરે જમા કીધું, અને તે લશકર સાથે ખુદ અર્દવાન રાજા સાથે લડાઈમાં ઉતર્યો. (૧૩) ચાર મહીના[3] સુધી રાત અને દહાડો ભારે ખુનરેજી સાથની લડાઈ ચાલી હતી. (૧૪) જેથી રએ, દમાવંદ, કેરમાન, અને પતશખ્વારગરની

૧. પહેલાં અર્દવાનના બેટા બહમનના લશકર સાથે.

૨. એટલે 'ઇસ્તખર' માં પોતાનું પાયતખ્ત અર્તખ્શીરે સ્થાપ્યું હતું, અને સાસાન્યન પાદશાહીનો અમલ આ વખતથી ઈરાનમાં ચાલુ થયો હતો. શાહનામા પ્રમાણે "બગદાદ શેહેરમાં" અર્તખ્શીર તખ્તઉપર બેઠો.

૩. શાહનામા પ્રમાણે " ચાલીસ દહાડા સુધી."

જુદી જુદી સરહદો તરફથી વધુ લશકર તથા ખોરાક અર્દવાનને મંગાવવો પડ્યો હતો. (૧૫) હમણા કયાની ખોરેહ અર્તખ્શીર ઉપર ઉતરેલું હતું, વાસ્તે તેનેજ ફતેહ મલી. (૧૬) અને અર્દવાનને તેણે કટલ કીધો, તેનો સઘલો માલ ખજાનો અર્તખ્શીરે પોતાને સવાધીન કીધો, અને અર્દવાનની છોકરી સાથે પોતાના લગ્ન કરીને પાર્સ તરફ તે પાછો આવ્યો.

(૧૭) અર્તખ્શીરે (પાર્સ તરફ) અર્તખ્શીર ખોરેહ નામનું એક શેહર (આ ફતેહના અયામમાં) બાંધીને તે શેહરમાં એક ગંજાવર તલાવ [પાણીનો સરોવર] ખોડાવ્યો હતો, જેમાં ચાર નેહરો બાંધી દુરનુ પાણી ઉતાર્યું હતું. (૧૮) વળી એક બુલંદ પાહાડ કોતરી, નહીં જણાય તેવી રીતે, એક નદીના પાણીને તે સરોવરમાં વેહેતું કીધું હતું; અને તેની નજદીકમાં એક આદરાન સ્થાપ્યું હતું. (૧૯) આ વખતે અર્તખ્શીરે ઘણાંક શેહરોને પૈસાની મદદ કરીને ઘણા આબાદ કીધાં હતાં, અને વળી ઘણાક આતશબેહરામના પાક કેબ્લાઓને તેના હોકમથી તખ્તનશીન કરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૫ મું.

(૧) ત્યાર પછી જાબુલી લશકરીઓ તથા પેહલવાનોની એક મોટી ફોજ અર્તખ્શીરે એકઠી કીધી, અને કુર્દ લોકોના રાજા માદીગની સામે તેણે લડાઈ ઉઠાવી. (૨) હીયાં પુષ્કળ ખુનરેજી સાથની ઘણી લડાઈઓ થઈ, જેમાં અર્તખ્શીરનું લશકર હારી ગયું. (૩) તેથી પોતાના લશ્કરને સારૂ અર્તખ્શીર પુર ચીંતામાં હતો. (૪) રાતને વખતે પોતાના બાકી રહેલા સવારો

સાથે એક જંગલ તરફ તે નીકલી ગયો, જેમાં પાણી કે ખોરાક જડયો નહીં, જેથી અર્તખ્શીર તથા તેના લશકરીઓ અને બારબરદાર જાનવરો ભુખ્યાં અને પ્યાસાં થયાં. (૫) જંગલમાંથી આગલ વધતાં અર્તખ્શીરને દુરથી ભરવાડોની છાવણીમાં આતશ બળતો જણાયો, અને તે જગ્યા તરફ તે ગયો, જ્યાં એક પાહાડી ટેકડી ઉપર ગાયઢાર પાલી ગુજરાણ ચલાવતા એક બુઢા મર્દને રહેઠાણ કરી પડેલો તેણે જોયો. (૬) હીયાંજ અર્તખ્શીરે તે રાત ગુજારી, અને બીજે દીવસે પેલા ભરવાડોને આગલ જવાના રસ્તાની ખબર પુછી. (૭) તેઓએ કહયું:– “ હીયાંથી ત્રણ ફરસંગ દુર એક ઘણુંજ ફલવંત ગામડું આવેલું છે, જ્યાં ઘણાક આદમીઓની વસ્તી છે અને ખોરાકબી પુષ્કળ મલી શકે એમ છે.” (૮) અર્તખ્શીર તે ગામડાં તરફ ગયો, અને ત્યાંથી એક કાસદની મારફતે પેગામ મોકલી પોતાના સઘલા-લશકરને પોતાની રાજધાનીમાં એકઠું થવાને ફરમાવ્યું.

(૯) હવે કુર્દના રાજા માડીગ નું લશકર એવા ખ્યાલમાં રહયું હતું કે, તેઓ સાથની લડાઈમાં અર્તખ્શીરે હાર ખાધા પછી તે પાર્સ તરફ પાછો ફર્યો છે, એટલે તેના હુમલા ની હમણા આપણને કાંઈ ધાસ્તી નથી.

(૧૦) પણ તે દરમીયાનમાં અર્તખ્શીરે ચાર હજાર મા-ણસોની ફોજ તૈયાર કીધી હતી, જેથી કુર્દ લોકોના લશકર ઉપર તેણે એકદમ ધસારો કીધો, અને રાતની વેલાએ હુમલો કરી ભારી કટલ ચલાવી. (૧૧) કુર્દના તાયફાના એક હજાર આદમીઓને તેણે મારી નાખ્યાં, અને બાકીનાઓ જખમી થઈ કેદ પકડાયાં હતા; જેઓમાંથી કુર્દના રાજાને

તેના છોકરાઓ, ભાઈઓ, ફરજંદો, અને પુષ્કલ માલ ખજાના સાથે પાર્સની તરફ અર્તખ્શીરે રવાને કીધો.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

(૧) રસ્તામાં જતાં અર્તખ્શીરના સવારો સાથે કેરમના માલેક હફ્તાન-બોખ્ત ના લશકરને અઠડા અઠડી થઈ, અને તેઓએ (પેલા કેદીઓ સાથનો) સઘલો ખજાનો, માલમતા, તથા છાવણીનો સામાન સવારો પાસેથી છીનવી લીધો, અને ગુલારના ગુજારાન નામના કસબામાં, જ્યાં પેલા કેરમનું મઠક હતું, ત્યાં તે સઘલો ખજાનો અને માલમતા લઈ ગયા. (૨) શહરઝુરનો સરદાર યઝદાનકર્દ, જે એક જોરાવર લશકરની સાથે શહરઝુરની હદમાથી બાહેર આવ્યો હતો, અને કેરમાનના હાકમ સાથે કોલકરારો કરી તેની સાથે મલી ગયો હતો, તેની સામે થવા સારૂ આરમીન્યા તથા આતરોપાતગાંન તરફ કુચ કરવાના અનદેશામાં અર્તખ્શીર આ વખતે હતો. (૩) પણ તેવામાં જ્યારે તેના લશકર ઉપર હફ્તાન-બોખ્તના છોકરાઓએ ચલાવેલા જુલમ અને ધાટકીપણાની અર્તખ્શીરને ખબર થઈ, ત્યારે પ્રથમ પાર્સને તાબેના મુલકોનો બંદોબસ્ત કરવાની તેને જરૂર જણાઈ, અને તે જગ્યાએથી દુશમનોનાં ભયને બરતરફ કીધા પછી બીજાં શેહરોને પોતાના તાબા તલે લાવવાનું કામ પુરૂં કરવાનો તેણે ઠરાવ કીધો.

(૪) હવે પેલો બુતપરસ્તીનો કેરમ દેવ ગુજારાનની અંદર એટલો બધો જોરાવર અને જાલેમ થયો હતો કે, તેને મદદ કરવા સારૂ સીંદ પ્રગણાના જુદા જુદા ભાગોમાંથી તથા દરીયા કીનારા ઉપરના શેહરોમાંથી ૫૦૦૦ માણસોનું એક

મોટું લશકર એકઠું મલ્યું હતું. (૫) તેથી કેરમની સામે લડાઈમાં ઉતરવા સારૂ અર્તખ્શીરે જુદી જુદી જગ્યાએ જઈ પડેલાં પોતાના લશકરો અને શુરાઓને પોતાની તરફ બોલાવી એકઠા કીધા હતા. (૬) બીજી તરફથી હફ્તાન બોખ્તે પોતાના પાયતખ્ત આગલ પોતાના સઘલાં લશકરને એકઠું કીધું હતું.

(૭) આ વખતે પોતાના સેપેહસાલારો સાથે એક જબરૂં મોટું લશકર કેરમની સામેની લડાઈને સારૂ અર્તખ્શીરે રવાને કીધું. (૮) આવો મામલો જાણી કેરમને લગતા પુંજારીઓ ગુજરાનના મજબુત કીલ્લામાં પોતાનો સઘલો માલ અને ખજાનો મુકી, તેઓ પોતે (ગભરાયેલા) છુપી રીતે પાહડોની ખીણોમાં ભરાઈ બેઠા હતા. (૯) અર્તખ્શીરના સવારો આ બીનાથી નાવાકેફ હતા, તેથી ગુલારના કીલ્લાની નજદીક આવી પોહોંચતાં તેઓએ તે કીલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. (૧૦) જેવી રાત પડી કે કેરમનું લશકર જે અંદર ભરાઈ બેઠેલું હતું, તેને અર્તખ્શીરના સવારો ઉપર હુમલો કીધો, અને અંધારામાં ખુનરેજી ચલાવી ઘણાક સવારોને કાપી નાખ્યા, અને તેઓની પાસેથી ઘોડા, જીન, હથ્યારો, સઘલો ખજાનો, અને રહેઠાણનો સામાન લુટી લીધો. (૧૧) અફસોસ અને જારી કરતું અર્તખ્શીરનું બાકી રહેલું લશકર હથ્યાર વગર ચીઠડે હાલ હાલતમાં તેની તરફ પાછું ફર્યું.

(૧૨) આવી હાલતમાં અર્તખ્શીરે તેઓને જોયા ત્યારે તેનું દીલ ઘણું દુઃખ્યું, જેથી પોતાના તાબેના શેહરો અને કસબાઓમાંથી પોતાની રાજધાની તરફ લશકરો બોલાવ્યાં; અને તે સઘલાં એકઠાં લશકર સાથે કેરમની લડાઈ લડવા ગયો.

(૧૩) ગુજારાનના કીલ્લાની નજદીક જઈ પોહોંચતા સઘલું કેરમતું લશકર કીલ્લાની અંદરના ભાગમાં છાવણી નાખી પડેલું તેણે જોયું, તેથી તેણે કીલ્લાની બાહેર પોતાના લશકરનો ઘેરો નાખવો પડયો હતો.

(૧૪) કેરમના માલેક હફ્તાન-બોખ્તના સાત છોકરાઓ હતા, જેઓમાંના દરેકને જુદાં જુદાં શેહરના હાકમ તરીકે એક હજાર માણસના લશકર સાથે તેણે નેમેલા હતા. (૧૫) આ વખતે એક છોકરો જે અરવાસ્તાનમાં હતો, તે અરબુસ્તાન અને માજનદરાનના લશકરીઓની એક મોટી ફોજ સાથે સમુદ્રને માર્ગે આવી પોહોંચ્યો, અને પોતાનાં લશકરની સફ સમારીને અર્તખ્શીર સામે લડાઈ કરવાને ઉભો રેહયો.

(૧૬) કેરમતું લશકર જે કીલ્લામાં છાવણી નાખી પડેલું હતું, તે તરતજ બાહેર નીકલી પડ્યું, અને જીવપર આવી અર્તખ્શીરનાં સવારો સામે પુર જોસથી થયું, જેમાં બેઉ તરફના ઘણાક લશકરીઓ માર્યા ગયા હતા. (૧૭) વળી કેરમનું લશકર કીલ્લામાંથી એવે આાડકતરે રસ્તે બાહેર નીકલ્યું હતું, કે તેથી અર્તખ્શીરના લશકરમાંનો કોઈબી બાહેર આવીને પોતાને સારૂ કે પોતાના ઘોડાને સારૂ કાંઈબી ખોરાક લાવી શકયો નહીં, અને ખોરાકી વગર સઘલાં આદમીઓ તથા ચોપગાં જાનવરો આસુદગીને બદલે ભુખમરો અને બતંગીમાં આવી પડયાં હતાં.

(૧૮) અનોશેપાતનો છોકરો મિત્રોક[1], જે પાર્સના મુલકમાં આવેલાં જરહમ નામના શેહરનો રહેવાસી હતો,

---

૧ ફારસી 'મેહરક.'

તેણે જેવી ખબર સાંભળી કે અર્તખ્શીર કેરમના ક્રીલ્લા આગલ ખોરાક વગર પડેલો છે, અને કેરમના લશકર ઉપર ફતેહ મેલવી શક્યો નથી, કે તરતજ તેણે કેટલુંક લશકર લઈને અર્તખ્શીરના રહેવાના મકાન ઉપર હુમલો કીધો, અને તેની તીજોરીમાથી સઘલો જર ખજાનો તેણે લુટી લીધો.

(૧૯) મિત્રોક અને પાર્સના બીજા રહેવાસીઓએ કરેલા આવા વીસ્વાસઘાતની ખબર જેવી અર્તખ્શીરે સાંભળી કે તરતજ તેને એવી સુચના થઇ કે હવે કેરમ સાથની લડાઈ માટે ઢીલ કરી મિત્રોક સાથની લડાઈ લડવા સારૂ તેણે જવું જોઈયે. (૨૦) જે સબબને લીધે પોતાના સઘલાં લશકરને પોતાની તરફ તેણે પાછું બોલાવી મંગાવ્યું, પોતાના સેપેહસાલારો સાથે તેણે મશવરત કીધી, અને પોતાને તથા લશકરને બચાવવાના કેત્રા ઉપાય લેવા તે વિશે નક્કી કરી પોતે નાસ્તો ખાવા બેઠો.

(૨૧) જેવો અર્તખ્શીર નાસ્તો ખાવા બેઠો કે ક્રીલ્લા ઉપરથી ફેંકેલો એક જબરો તીર જમવાની મેજ તરફ આવ્યો, અને તેની ઉપર મુકેલાં (પકાવેલાં) બકરાંના ગોશતની અંદર તે તીર તેના પીછ સુધી પેવસ થયો.

(૨૨) આએ તીરની ઉપર નીચે પ્રમાણે લખાણ કીધેલું હતુંઃ— "કીર્તિ આપનાર કેરમના માલેકના સવારોએ આએ તીર ફેંકેલો છે; તારા જેવા એક મહાન પુરૂષને મારી નાખવાનું કાંઈ અમોને સજાવાર નથી, વાસ્તે અમોએ એ તીર બકરાંને માર્યો છે." (૨૩) આવી રીતનો મામલો જોઈ અર્તખ્શીરે લશકરની છાવણી ત્યાંથી તરત ઉઠાવી, અને કુચ કીધી.

(૨૪) પણ કેરમનું લશકર અર્તખ્શીરની પુઠે શેતાબીથી ગયું, અને આસપાસ ફરી વલી તેના સીપાઇઓને બીજી વાર એવી રીતે ઘેરી લીધા કે અર્તખ્શીરના લશકરથી આગલ વધી શકાયું નહીં. (૨૫) જે ઉપરથી અર્તખ્શીરને દરીયા કીનારાને છુપે માર્ગે એખલું નીકલી જવાની ફરજ પડી હતી.

પ્રકરણુ ૭ મું.

(૧) એમ કહે છે કે કયાની ખોરેહ, જે હમણા સુધી અર્તખ્શીરથી (સેજ) દુર હતું, તે આસ્તે આસ્તે તેની નજદીક આવતું ગયું, હીયાંસુધી કે અર્તખ્શીર દુશમનોના હાથમાંથી અને બીકટ રસ્તાઓમાંથી ઈજા પામ્યા વગર સલામત બાહર નીકલ્યો, અને માવદ નામના ગામમાં જઈ પોહોંચ્યો. (૨) રાતની વખતે તે બુર્જક અને બુર્જઆતર નામના બે ભાઈઓના ઘર આગલ જઈ લાગ્યો, અને તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું:—"હું અર્તખ્શીરના સવારો મધેનો એક સવાર છું, અને કેરમની લડાઈમાં હાર ખાઇને આવ્યો છું; આજે તમે મહેરબાની કરીને મને હીયાં થોડો વખત ઉતારો આપો, કે તેથી અર્તખ્શીરના લશકરે કહી જગ્યાએ છાવણી નાખી છે તે વિશે મને ખબર મલે."

(૩) તેઓએ ઘણીજ દીલસોજીથી અર્તખ્શીરને જવાબ આપ્યો:—"પાપી હેરેમનનો નાશ થજો! કે જેનાથી બુતપરસ્તી એટલી બધી હીમતમાં અને જોરમાં વધી છે કે, તેની (યાને કેરમની) સરહદની નજદીકના ગામડાંઓના તમામ લોકોનો અહુરમજદની અને અમેશાસ્પંદોની દીન પરનો એતેકાદ ઉઠી ગયો છે; અને (જે હેરેમનને લીધે) અર્તખ્શીર જેવા મોટા

હાકેમને, અને તેની સાથની સઘલી ફોજને, તેઓના દુશમન પાપી બુતપરસ્તોને હાથે સેવટે હાર ખાવી પડી છે".

(૪) (એટલું કહીને) તેઓએ અર્તખ્શીરના ઘોડાને લગામ વતી પકડીને પોતાના બાગમાં લઈ ગયા, અને તેને તબેલામાં બાંધ્યો, અને જવ, સુકું તથા વેલાતી ઘાસ ખવાડી તેને તાજો કીધો; પછી અર્તખ્શીરને સભ્યતાથી તેઓ બેઠકના ઓરડામાં લઈ ગયા, જ્યાં તે બેઠો (અને આસાએશ લીધી). (૫) અર્તખ્શીર ઘણોજ દલગીર હતો, અને તે સઘલો વખત વિચારમાંજ હતો.

(૬) પછી પેલા ભાઈઓએ દરૂન ઈજીને બાજ ઘરી, અને અર્તખ્શીરને ખાહેશ બતલાવી (કહ્યું):—" મેહરબાની કરી તમો બાજ ધરો, ખાણું ખાવો, અને (આવી) દલગીરી તથા ગમ છોડી દેવો; કારણકે અહુરમજદ તથા અમેશાસ્પંદો સર્વે દુઃખના તાલનાર છે, તેથી આવી રીતે દુઃખી વખત ચાલવા દેશે નહી; કેમકે જાલેમ ઝોહાક, તુરકી અફ્રાસીયાબ, અને રૂમી સેકંદર ઉપર તેઓના જુલમથી છેલ્લે સરવારે ખુદાનો કોપ ઉતર્યો હતો, અને તેઓની કીર્તિ અને દબદબાં છતાં તેઓને એવી જાંખ અયન્દેહ લાગી હતી કે ગોયા તેઓ આ દુન્યામાં જણાયેલાજ ન હોય તે પ્રમાણે તેઓના હાલ થયા હતા" (૭) અર્તખ્શીર આવા સખુનો સાંભળી પોતાના મનમાં ખુશી થયો, અને બાજ ધરીને ખાણું ખાવા બેઠો. (૮) પેલા ભાઈઓ પાસ દારૂ નહી હતો તોપણ તેઓ દાદમ અને બીજો તાજો મેવો લઈ આવ્યા, અને મ્યજદના હદયા સાથે આફ્રીંગાન કીધું.

(૯) જ્યારે અર્તખ્શીર તે ભાઈઓની પરહેઝગારી, દીન-દોસ્તી, એકદીલી, અને ખેદમત ગુજારીથી શકમંદ નહી રહ્યો, ત્યારે બુર્જક અને બુર્જ-આતર આગલ પોતાનો ભેદ તેણે ખુલ્લો કીધો અને બોલ્યો:— "હું પોતે અર્તખ્શીર છેઉં; હવે તમો વિચાર કરી સલાહ આપો કે આએ કેરમ અને તેના સવારોનો નાસ કરવાને કેવી રીતે (આપણથી) ઉપાય સોધી કહડાય?"

(૧૦) તેઓએ જવાબ આપ્યો:— "જો તારે ખાતર ઈરાનની પાદશાહી મેલવવામાં અમારા જાન, તન, દોલત, મીલકત, ઓરત અને છોકરાં ફીદા કરવાની જરૂર પડે તો તેમ કરવાને અમે ચુકશું નહી. (૧૧) પણ અમો એમ સમજયે છીયે કે, આ દરૂજને મારવાનો ઉપાય આ પ્રમાણે લઈ શકાય; જો તું એક દુરના શેહરના રહેવાસીની ઢપનો પોશાક પેહરે, અને કીલ્લાના દરવાજામાં દાખલ થાય, અને તે કેરમની ખેદમતગારી અને બંદગીમાં તું પોતે મશગુલ રહે; વળી જો બે જણા, કે જેઓએ દીનની તરબીયત લીધી હોય, તથા દીનથી વાકેફ હોય, તેઓને તું સાથે લીયે, અને તેઓ સાથે તું બુલંદ આવાજે અહુરમઝદ તથા અમેશાસ્પંદોની યજશ્ને અને નીયાયશ કરે; અને કેરમનો ખાણુ ખાવાનો જ્યારે વખત આવે ત્યારે એવો બંદોબસ્ત રાખે કે તાવેલું કાંસું તારી પાસે તૈયાર હોય, જે તે બુરા દરૂજના મોહડામાં તું રેડે, કે જેથી તે મરી જાય, તથા અહુરમઝદની બંદગી અને સેતાયશ કરવાથી તેના ગેબી દરૂજનો નાસ થાય."

(૧૨) અર્તખ્શીરે આએ સલાહ પસંદ કીધી, તથા તેની

ઉપર સારી રીતે દર્યાફ્‌ત કરીને બુર્જક અને બુર્જ-આતરને કહ્યું:— "આએ કામ તમારી મદદને લીધે મારાથી બજાવી શકાશે." (૧૩) તેઓએ જવાબ આપ્યો:— "જેબી કાંઈ તમો અમોને ફરમાવશો તે કરવાને તનો જાનથી (યાને તન અને જાન ફીદા કરવાને) અમો તૈયાર છીયે."

પ્રકરણ ૮ મું.

(૧) ત્યાંથી અર્તખ્શીર પાછો અર્તખ્શીર-ગદમન (નામના શેહર) તરફ ગયો, અનોશેપાતના છોકરા મિત્રોક સાથે લડાઈ કીધી અને મિત્રોકને (લડાઈમાં) મારી નાખ્યો, અને તેના સઘલાં શેહરો, ગામડાંઓ, દોલત, અને માલ મીલકતનો તેણે કબજો લીધો. (૨) કેરમ સાથની લડાઈનો છેડો લાવવા સારૂ એક શખ્સને તેણે બુર્જક અને બુર્જ-આતર પાસે મોકલાવ્યો, અને તેઓને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યા, તેઓ સાથે મશવરત કીધી, અને પોતે એક ખોરાસાનના રહેવાસીની ઢપનો પોશાક પેહર્યો, અને ઘણાએક દેરમ, દીનાર અને કપડાં લઈ બુર્જક અને બુર્જ-આતરની સાથે અર્તખ્શીર ગુલારના કીલ્લા તરફ જઈ (કીલ્લાના રખેવાલોને) કહેવા લાગ્યો:— "હું ખોરાસાનનો એક રહેવાસી છેઉં, અને કીર્તિવાલા સાહેબ (કેરમ) પાસ હું એક બક્ષેશ માગું છું, અને તે એ કે હું તેનાં ઉમર-ને સેજદો કરૂં."

(૩) પેલા બુતપરસ્ત લોકોએ અર્તખ્શીરને પોતાના બે મરદ સાથીઓ સાથ દાખલ કીધો, અને કેરમના મકાનમાં તેઓને રહેવાની જગ્યા આપી. (૪) ત્રણ દહાડા સુધી અર્તખ્શીરે ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે પોતાનો વખત કેરમની પુંજા કરવામાં અને તેની તરફ એકદીલી દેખાડવામાં ગુજાર્યો;

અને પેલા દેરમ, દીનાર અને પોશાકો, કે જે તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, તે બુતપરસ્તોને આપી દીધા; અને બધા સાથે એવી રીતે વર્તયો કે તે કીલ્લામાંના દરેક જણ અજાયબ થવા અને તેની વખાણ કરવા લાગ્યા. (૫) થોડો વખત પછી અર્તખ્શીરે (કેરમના રખેવાલો પાસે) માગી લીધું કેઃ– "મને ત્રણ દહાડા સુધી મારા પોતાના હાથે કેરમને ખાણું ખવાડવાની ખુશીથી રજા આપશો." (૬) કેરમના બુતપરસ્ત અમલદારોએ તેની માગણી કબુલ રાખી.

(૭) હવે અર્તખ્શીરે એક કાસદને એવો હોકમ કરીને પોતાના લશકર તરફ મોકલાવ્યો કે, ચારસો હુન્નરમંદ, લડાયક અને ઉમદા ખવાસના મરદોની એક ટુકડીને પાહડોની કઢણમાં છુપાઇ રહેવાનો હોકમ કરે, અને વળી નીચે મુજબ ફરમાવેઃ–"જો આસમાન રોજે તમો કેરમના કીલ્લામાંથી ધુમાડો નીકલતો જુવો, તો તમો તમારી બહાદુરી તથા હુન્નર વાપડજો અને કીલ્લાનાં મુખ્ય મઠક ઉપર ધસારો કરજો." (૮) તેજ દહાડે અર્તખ્શીરે પોતે થોડુંક કાંસું ગળાવી રાખ્યું, જયારે બુર્જક અને બુર્જ-આતરે ઈજશ્નેની પવિત્ર કીયા કીધી, અને ખોદાની સ્તુતિ કરી દુઆ ચાહી.

(૯) હવે જ્યારે કેરમનો ખાણાનો વખત થયો ત્યારે તેણે દરરોજના રાબેતા મુજબ પોકાર કીધો. (૧૦) જેની થોડાક વખત અગાઊ અર્તખ્શીરે પેલા બુતપરસ્ત કારોબારીઓને ખાણા ઉપર છાકટ અને બેભાન કરી નાખ્યા હતા; અને જેમ દરરોજ ગોસપંદોનું લોહી કેરમને (પીવા સારૂ) આપવામાં આવતું હતું, તેમ તે (દહાડે) પોતે પોતાના ફરમાબરદારો સાથે તે લોહી તે (કેરમ) ની તરફ લેઈ ગયો; અને જેવું કેરમે તે પીવા

સારૂ પોતાનું ડાચું વકાસ્યું કે અર્તખ્શીરે (લોહીને બદલે) તેના મોહડામાં પેલું તાવેલું કાંસું રેડ્યું. (૧૧) જેવું કાંસું કેરમના આખાં દીલમાં ફેલાઈ ગયું કે તેના ચીરાઈને બે ટુકડા થઈ ગયા, અને તેથી એવો મોટો આવાજ થયો કે કીલ્લામાંના સઘલાં માણસો ત્યાં દોડી આવ્યાં અને આખા કીલ્લામાં ગભરાત થઈ રહયો.

(૧૨) અર્તખ્શીર પોતાના એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર પકડી, કીલ્લામાં ભારે ખુનરેજી અને કટલ કરવા પડયો; અને તેણે આતશ રોશન કરવાનો હોકમ કીધો કે જેથી કરીને કીલ્લાની બાહેર છાવણી નાખી પડેલા તેના સવારો ધુમાડો જોઈ શકે. (૧૩) તેના ફરમાબરદારોએ એ મુજબ કીધું. (૧૪) પાહડની કઢણોમાં સંતાયલા અર્તખ્શીરના સવારોએ કીલ્લામાંથી નીકલતો ધુમાડો જેવો જોયો કે તેઓ અર્તખ્શીરને મદદ કરવા સારૂ કીલ્લાની ઈમારત તરફ દોડતા આવ્યા, અને કીલ્લાના દરવાજાની અંદર આ પ્રમાણેના સખુનો બોલતા બોલતા ધસ્યાઃ— "પાદશાહોના પાદશાહ અને પાપકના બેટા અર્તખ્શીરની ફતેહ ફતેહ થાઓ!" (૧૫) તરતજ તેઓએ લડવાને સારૂ મયાનમાંથી તલવાર બાહેર કાઢી, અને એવી રીતે કીલ્લાના માલેકને મારી નાખવામાં આવ્યો, અને તેને લગતી સઘલી ચીજોનો તેઓએ નાસ કીધો, કે કેરમના કેટલાક સીપાહઓ લડાઈની એકદમ ચાલેલી ખુનરેજીના જોસમાં કીલ્લાની ભીંત ઉપરથી ટુટી પડયા, અને બાકીનાઓએ પોતાના જાનની સલામતી માગી, અને અર્તખ્શીરના બંદા તથા ફરમાબરદાર તરીકે તેને તાબે થયા.

(૧૬) અર્તખ્શીરે (ત્યાર પછી) તે કીલ્લો તોડી પડાવ્યો તથા વેરાણ કીધો, અને તે જગ્યાએ ગુઝારાન નામનું શેહર બાંધ્યું. (૧૭) હીયાં તેણે આતશબેહરામનો કબજો તખ્તનશીન કીધો. (૧૮) અને તે કીલ્લામાંનો ખજાનો માલ મીલકત, તથા સોનુ રૂપું એક હજાર ઉંટોપર લાઢીને ગુબાર નામના શેહર તરફ રવાને કીધું. (૧૯) વલી બુર્જક અને બુર્જ-આતરને ઘણીજ જાનફેશાનીથી લડનારા પેહલવાનોને લાયકનો અર્તખ્શીરે ઘણો કીમટી બદલો આપ્યો, અને તે શેહર અને તેને લગતા વજીફાઓની સરદારી અને હાકમીબી બેઉ ભાઈઓને બક્ષી.

પ્રકરણ ૯ મું.

(૧) કેરમને મારી નાખ્યા પછી અર્તખ્શીર ગોબાર તરફ પાછો ફર્યો. (૨) તેનું લશકર અને ખજાનો કેરમાનની સરહદ તરફ, અને બારઝાનની લડાઈ સામે, મોકલવામાં આવ્યાં. (૩) હમણા તેની (યાને અર્તખ્શીરની) સાથે અર્દવાનના (ચાર) છોકરાઓમાંના બે છોકરાઓ હતા, કે જેઓમાંના બીજા બે જણાઓએ કાબુલના અમીરની દરબારમાં નાસી જઈને આસરો લીધો હતો.

(૪) છેલ્લા બે ભાઈઓએ પોતાની બેહન કે જેણી અર્તખ્શીરની ઓરત હતી તેણીની ઉપર નીચે મુજબનો એક કાગળ લખી મોકલાવ્યો હતો:– "ઓરતોને લોકો પોતાનો ભેદ નથી ખોલતા તે વાજબી છે; કારણકે જે પાપી અને ખોદાના દુશમને નાલાયક રીતે તારા પોતાના અતલગના ખેશીઓને, અને તારા પોતાના નામાંકીત સગાંઓને મારી નાખ્યાં છે, તેઓના મોત

તું ભુલી ગઈ છે. (૫) અને તેથી તારા બે બદબખ્ત ભાઈઓ કે જેઓ દેશનીકાલ હાલતમાં અને લડાઈમાં ગુટાયેલાં શેહરમાં દુઃખ, સખ્તી, બીક, ધાસ્તી અને અપમાનમાં ગીરફતાર પડેલા છે તેઓ પરની, તેમજ વળી પેલા બીજા બે તારા કમનસીબ ભાઈઓ કે જેઓને પેલા દગલબાજ મેહરદરૂજે બંદીખાનામાં કેદ રાખેલા છે, અને જેઓ હમેશાં જીવ્યા કરતાં મરવું બેહતર સમજે છે, તેઓ પરની તારી પ્યાર અને મોહબતની દરેક નીશાન ગુમ થઈ ગઈ છે. (૬) તારૂં મન પેલા નીમકહરામ સાથ તદન લાગેલું હોવાથી તુને અમારે સારૂ કાંઈ દાઝ કે દયા નથી. (૭) જે શખ્સ આ દુન્યામાં હવે પછી કોઈબી (આવી) ઓરત પર ભરૂસો રાખે તે માર્યો જવાનો. (૮) હવે તારાથી અમે એવું માગ્યે છીયે કે અમારે માટે તું કાંઇ ઉપાય કર, અને તારા બાપનું, તારા અતલગના ખેશીઓનું, તેમજ તારા પોતાના નામાંકીત પુરૂષોનું વેર લેવાને (આ ટક મલવે) ચુકતી ના; આએ મારા વફાદાર સગાઓમાંના એક જણ સાથે મોકલેલું નાશકારક ઝેર તું કબુલ રાખજે; અને જ્યારેબી લાગ આવે ત્યારે પેલા પાપી નીમકહરામને ખાણું ખાવાની આગમચ તું તે પાજે, કે જે પીને તે તરત મરણ પામે, અને જેથી તારા બેઉ ભાઈઓનો બંદીખાનામાંથી છુટકારો થાય, અને અમેબી અમારાં વતન, દેશ અને મુલકમાં પાછા આવ્યે. (આવી કરણીથી) તારો આત્મા બેહશ્તમાં જવા લાયક થશે, તથા તારી કીર્તિ (આ દુન્યામાં) કાયમ રહેશે; અને વલી બીજી બાનુઓ આ દુન્યામાં તારાં સારાં કામોને ઘણા માન અને વખાણને લાયકના ગણશે."

(૯) જ્યારે અર્દવાનની છોકરીએ આવી રીતે ઝેર

સાથ આવેલો કાગળ જોયો ત્યારે તેણીએ વિચાર કીધો કે "મારે આ પ્રમાણે ચાલવું જોઇયે, અને પેલા બે ભાઇઓને બંદીખાનામાંથી છોડવવા જોઇયે."

(૧૦) એક દહાડો અર્તખ્શીર ઘણો ભુખ્યો અને તરસ્યો થયો, અને શેકારગાહેથી ખાણું ખાવા પોતાને ઘરે પાછો ફર્યો; અને (મેજ ઉપર બેસી) જમવાની બાજ ધરી રહ્યો કે તેની સ્ત્રીએ તેને રવા તથા દુધની સાથે પેલાં ઝેરનું ભેલેલું પ્યાલું આપ્યું, અને બોલી:—"પેહેલાં તમે આએ પીણું પીજાઓ, કે જેથી તમારી થાક અને પરસેવો જતો રહેશે અને તમો પાછા તાજા થશો."

(૧૧) અર્તખ્શીર પેલું પ્યાલું પોતાના હાથમાં ધરીને પીવા જતો હુતો, તેવામાં એમ કહે છે કે, બુઝોર્ગ, પવિત્ર, અને ફતેહમંદ આતશ ફ્રોબાગ એક રાતા બાજ પક્ષીના તનમાં તે ઓરડામાં ઉડી આવ્યો, અને પોતાની પાંખો રવાથી ભરેલાં પેલાં પ્યાલાંને મારી, જેથી તમામ પ્યાલું અર્તખ્શીરના હાથમાંથી જમીનપર પડી ગયું. (૧૨) અર્તખ્શીર અને તેની ઓરત આ જોઇને ગભરાઈ ગયાં. (૧૩) એક બીલાડી અને કુતરો કે જેઓ ઘરમાં હતાં તેઓ ભોંયપર પડેલું રવાનું દુધ ચાતી ગયાં અને તરતજ મરણ પામ્યાં.

(૧૪) અર્તખ્શીરની ખાતરી થઈ કે, રવાવાલું દુધ તો તેને મારી નાખવાને માટે ઝેર બનાવેલું હતું. (૧૫) તરતજ તેણે વડા મોબદને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને સવાલ કીધો કે:—"ઓ અએરપત! જે કોઈ અબલા પોતાના ખાવંદનો જાન લેવાની કોશેશ કરે તેને માટે તું શું ધારે-છે? અને તેણીને શું કરવું જોઇયે?"

(૧૬) પેલા દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—"તું અમર રહેજે! તારી મુરાદ પાર પડજો! તેણી કે જે પોતાના ધણીની જીંદગી લેવાની કોશેશ કરે તે મોતની સજાને પાત્ર છે, વાસ્તે તેણીને મારી નાખવી જોઇયે."

(૧૭) અર્તખ્શીરે હુકમ કીધો:—"આએ બુરાં કર્તુકની જાદુગર સ્ત્રી, જેણી બુરાં માબાપથી અવતરેલી છે, તેણીને જલ્લાદ આગલ લઈ જઇને મારી નાખવાનો હોકમ આપ."

(૧૮) પેલો દસ્તુર રાજાની સ્ત્રીનો હાથ પકડી દરબાર છોડી ગયો. (૧૯) તેણીએ (દસ્તુરને) કહ્યું:—"અર્તખ્શીરને જણાવો કે આજે હું સાત મહીના થયા હમેલદાર છેઉં; અગરજો હું કટલ થવાને લાયક હોઉં તો શું આ બચ્ચું કે જે હજુર મારા પેટમાં છે તેબી મોતની સજાને વળી લાયક છે?

(૨૦) જ્યારે દસ્તુરે આવા સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તે અર્તખ્શીર આગલ પાછો ગયો અને બોલ્યો:—"તું અમર રહેજે! આએ ઓરત હમેલદાર છે, માટે જ્યાં સુધી તેણી તે ફરજંદનો જન્મ નહી આપે ત્યાં સુધી તેણીને મારી નાખવી નહી જોઇયે; કારણ કે તેણી મગરજાન ગુનાહને લાયકની થઇ છે, વાસ્તે જે બાળક તારા તોખ્મથી તેણીના પેટમાં છે તેને એ ગુનાહને લાયક ગણીને મારી નાખવું ન જોઇયે."

(૨૧) અર્તખ્શીર પોતાના ક્રોધમાંજ હતો તેથી ચીરડઇને બોલ્યો:— "એક પલબી હીયાં ઉભો ના રેહ, તેણીને કટલ કરાવ."

(૨૨) પેલા દસ્તુરે જોયું કે અર્તખ્શીર ઘણો ગુસ્સે થયેલો છે (તેથી આવો હુકમ કરે છે), પણ તેને તે (કામ) નો પસ્તાવો (ભવિષ્યમાં) કરવો પડશે; જે (વિચાર) થી તે સ્ત્રીને

તેણે કટલ કરવા દીધી નહી, પણ તેણીને પોતાને ઘરેં લઈ જઈ ત્યાં છુપી રીતે રાખી. (૨૩) પછી તેણે પોતાની ઓરતને કહ્યું:— "આ બાઇને માન ભરેલી હાલતમાં તું રાખજે, અને કોઇને પણ તેણી વિશે કાંઈ હકીકત કહેતી ના."

(૨૪) જ્યારે જનવાનો વખત નજદીક આવ્યો ત્યારે પેલી રાણીએ એક ઘણાજ લાયક બેટાનો જન્મ આપ્યો. (૨૫) તેનું નામ પેલા મોબદે 'શહપુર' રાખ્યું, અને સાત વરસ સુધી (પોતાને ઘરે) તેને ઉધારીને મોટો કીધો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

એક દહાડો અર્તખ્શીર શેકારે ગયો, અને પોતાના ઘોડાને એક સાબરીની પુઠે જોહોંકાવ્યો; પણ તેણીનો જોડ્યો સાબર અર્તખ્શીરની સામે થયો, અને તેના તીરના જખમ પોતાના તન ઉપર લઈ, પોતાનો જાન આપી, પેલી માદાને છુટી કીધી. (૨) અર્તખ્શીરે તે નરને ઠાર કરી, તેનાં બચ્ચાં તરફ ઘોડો દોડાવ્યો. (૩) સાબરીએ પોતાનાં બચ્ચાં સામે ઘોડો જોહોંકાવતો (જેવો) અર્તખ્શીરને જોયો, કે તરત તેણી પોતે વચમાં આડી પડી, પોતાનો જાન આપી, પોતાના બચ્ચાંને બચાવ્યું.

(૪) અર્તખ્શીર આવો બનાવ જોઇને ઠંબ ઉભો રહ્યો; તેનું દીલ અંદર ખાણેથી બલવા લાગ્યું, અને થોડો વાર પછી પોતાના ઘોડાને તે જગ્યાએથી (પોતાના મહેલ તરફ) ફેરવીને મનમાં આવો વિચાર કરતો આગલ ચાલ્યો :—"માણસ જાત પર અફસોસ હોજો! ઓએ મુગાં અને વાચા વગરના મુર્ખ ચોપગાં જાનવરોનો દાખલો તેઓએ લેવો જોઇયે, કે જે જાનવરો એક બીજાં તરફ કેટલાં વફાદાર છે અને પોતાની માદા અથવા તો

બચ્ચાંને ખાતર પોતાનો જાન કેવો ફીડા કરે છે." (૫) તરતજ પોતાની સ્ત્રીના હુમેલ વિશેની તેને યાદ આવી, અને (મહેલમાં દાખલ થતાં) ઘોડાપર બેઠેલાએજ એક પોકાર કરી હાએ મારી.

(૬) લશકરી અમલદારો, ઉમરાવો, અમીરો અને શાહ-ઝાદાઓ (જેઓ તેની આગલ હતા તેઓ) એ જ્યારે આવી રીતનો મામલો જોયો, ત્યારે તેઓ (થોડોક વખત) ગભરાતમાં રહ્યા, અને વડા મોબદની આગલ જઈ પુછવા લાગ્યાઃ—"અર્તખ્શીરને આવા ઉડાસ ચેહરે દલગીર, ગમગીન અને દુઃખી થવાનું કારણ શું હશે, તથા એકલો આ પ્રમાણે રડણ શા માટે કરતો હશે?"

(૭) મોબદાન મોબદ, ઈરાનના લશકરનો સેનાધીપતિ, પાદશાહના હજુરી પેહલવાનોનો વડો, મુખ્ય મુન્શીઓ, અને શાહજાદાઓનો નીતિધર્મશિક્ષક, અર્તખ્શીરની હજુરમાં જઈ તેને પગે પડી, સર નમાવીને, બોલ્યાઃ—"તમો અમર રહેજો! મેહરબાની કરી આવી રીતે ઉદાસ ના થાઓ, અને તમારાં દીલને આજુરદે ના કરો; કારણકે જો તમારાપર આવી પડેલાં દુઃખને દુર કરવાનો ઇલાજ માણસ જાતથી થઈ શકે તો તે અમોને તમો જાહેર કરો, કે જેને સારૂ અમે અમારૂં તન, મન, દોલત, ધન, બઇરાં, છોકરાં, સઘળું તમારી ઉપર ફીદા કર્યે અને તે કામ બજા લાવયે; પણ કદાચ તે એવી મુસીબત હોય કે જેનો ઇલાજ અમારેથી થઈ ન શકે તો (તે વિશે) તમો પોતે ગમગીન ના થાઓ, અને અમો જેઓ આએ મુલકની પ્રજા છીયે તેઓને શોકાતુર અને દલગીર ના કરો."

(૮) અર્તખ્શીરે જવાબ આપ્યોઃ— "કાંઇબી દુઃખકારક બનાવ મારા બાબમાં હમણા બન્યો નથી; પણ આજે સવારે જંગલમાં મુગાં, વાંચા વગરના, તથા મુર્ખ જાનવરોને

ચોકસ હાલતમાં મે જોયાં કે જેથી મારી ઓરત અને જે નીર્દોષ બાળક કે તેણીના પેટમાં હતું, અને જેઓને મારી નાખવાને મે હોકમ તથા ન્યાય આપ્યો હતો, તેની મને યાદ આવી; એવું જબુન પાપ મારાંથી થઈ ગયું જેનો મારા રવાનને જવાબ આપવો પડશે."

(૯) પેલા મોબદાન મોબદે (યાને વડા મોબદે) જોયું કે અર્તખ્શીર પોતાના કર્તુકનો હવે પસ્તાવો કરે છે, ત્યારે તે પાદશાહને પગે પડયો, અને બોલ્યો:—"તમો અમર રહેજો! તમો હોકમ કરો કે મર્ગરઝાન ગુનેહગારોને, યાને રાજાનું ફરમાન તોડનારાઓને, જેવી સજા લાયકની છે તેવી સજા મને કરે."

(૧૦) અર્તખ્શીર બોલ્યો:—"તું એમ કાંય કહે છે? તારાથી શું ગુનાહ થયો છે?"

(૧૧) મોબદાન મોબદે જવાબ વાલ્યો:—"જે ઓરતને તેનાં બચ્ચાં સુધાં તમોએ કટલ કરવાનો હોકમ આપ્યો હતો, તેણીને અમોએ મારી નાખી નથી; તેણીએ એક બેટાનો જન્મ આપ્યો છે, કે જે બેટો બીજાં સઘળાં નવાં જન્મેલાં બચ્ચાંઓ અને શાહઝાદાઓ કરતાં વધારે ખુબસુરત અને લાયક છે."

(૧૨) અર્તખ્શીરે અચરત થઇને કહ્યું:—"તું શું બોલે છે?"

(૧૩) પેલા દસ્તુરે ફરીને ઉત્તર આપ્યો:—"તમો અમર રહેજો! જેમ હમણા મે તમોને કહ્યું તેમજ બન્યું છે."

(૧૪) જે ઉપરથી અર્તખ્શીરે (પોતાના હજુરી માણસોને) હોકમ કીધો:—"માણક, પાદશાહને લાયકના મોતી, અને જવેર સાથની ઉમદા ભેટોની દસ્તુરને બક્ષેશ કરો."

(૧૫) (એવામાં) તરતજ એક જણ શાહપુરને લઇને (દરબારની) અંદર દાખલ થયો.

(૧૬) જ્યારે અર્તખ્શીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને જોયો ત્યારે તે પાક દાદારની યાદ કરી નમ્યો, અને અહુરમઝદ, અમેશાસ્પંદો, કયાની પાદશાહોના ખોરેહ (ના મવકલ યજદ) ની, અને પવિત્ર આતશોના ફતેહમંદ પાદશાહની તરફ શુકરગુજારી કરીને બોલ્યો:—"જે (બક્ષેશ) મને (હમણા) મલી છે, તે (વી બક્ષેશ) કોઈ આગલા રાજા કે શેહનશાહના તકદીરથી તેને મલી નથી; કારણ કે એવો કોણ શખ્સ થઈ ગયો છે કે જે આ મારાં ખુબસુરત બાળકની માફક સોશ્યોસના હજારાની આગમચ, તથા રસ્તાખીઝના અને તનપસીનના વખતની આગમચ, મુવેલો જીવતો થયો હોય ?"

(૧૭) ત્યાંની સરહદમાં તેણે એક શેહર વસાવવાનો હોકમ આપ્યો, કે જે શેહરને 'રાયેઈ શહપુર' (શાહપુરની છાવણી) કરીને કહે છે. (૧૮) વળી તે શેહરમાં તેણે આતશબેહરામ તખ્તનશીન કરાવ્યા, અને તે પાક આતશોના પાદશાહના મકાનમાં ઘણોક ધન અને ખજાનો મોકલાવ્યો, તથા ત્યાં ઘણીક દીનને લગતી સવાબકાર ક્રિયાઓ ચાલુ કરવાને ફરમાવ્યું.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

(૧) આ બનાવ પછી અર્તખ્શીરે જુદી જુદી સરહદો તરફ જઈને ઈરાન દેશના મુખ્ય રાજાઓ સાથ ઘણીક ખુનખાર લડાઈઓ કીધી. (૨) એક બાજુની સરહદને તે સાંત અને બંદોબસ્તી ભરેલી હાલતમાં જેવો લાવતો હતો, કે તરતજ બીજી બાજુએથી તેની સામે બલવો અને નાફરમાનીનો ઝુંડો લોકો ઉઠાવતા હતા.

(૩) આ સબબને લીધે તેણે પોતાની ઘણીક દોલત ખરચી નાખી, અને મનમાં આવો અંદેશો કરવા લાગ્યો:—"શું ઈરાનનો મુલક મારી એકલાની પાદશાહી તલે લાવવાનું મારાં નસીબમાં નેમેલું નથી?" (૪) અને તે ઉપરથી તેને આ ખ્યાલ આવ્યો:—"ઈરાન દેશની પાદશાહી કરવાનું મારાં નસીબમાં નથી કે કેમ, તે વિશે મારે કેટલાક દાનાવો અને ડાહ્યા રાજાઓ, જેઓ ભવિષ્ય જોનારા હોય, તેઓની મશવરત પુછવી જોઈયે; જો મારા નસીબમાં એવું ન હોય તો મારાં (હાલનાં) નસીબના હીસ્સાથી મારે સંતોષી રહેવું જોઈયે, અને આવી લડાઈ તથા ખુનરેજી છોડી દેઈ, તથા આ દુન્યાની જેહમત તર્ક કરી, આસાયશમાં મારો વખત મને ગુજારવો જોઈયે."

(૫) તેણે પોતાના એક વીશ્વાસુ ખેદમતગારને ઈરાનનો મુલક એકજ પાદશાહના તાબા તલે આવશે કે નહી તે વિશેનો હીંદના કઈત (રાજા) ને સવાલ પુછ્વા રવાને કીધો.

(૬) જ્યારે અર્તખ્શીરનો કાસદ હીંદુસ્તાનના કઈત પાસ જઈ પોહોંચ્યો ત્યારે તે જોશીરાજે, પેલો કાસદ પોતાના પેગામથી તેને વાકેફ કરે તે આગમચ તેને (અર્તખ્શીરના) સંદેસાની મતલબ કહી દીધી:—"તુને પારસીઓના પાદશાહે શું આ સવાલ પુછ્વા મોકલ્યો છે:—'ઈરાનના મુલકની પાદશાહી મને એકલાને મલી શકશે કે નહી?' (૭) તરત તું પાછો ફર અને તેને જઈને આ મારો જવાબ કહે:—'આવી પાદશાહી તે શખ્સને મલશે કે જે બે જુદાં કુટુંબોથી જન્મ લેશે, જેમાંનું એક કુટુંબ તારૂં પોતાનું છે, અને બીજું અનોશેપાતના બેટા મિત્રોકનું છે, તે શખ્સ સીવાય કોઈ બીજો (આવી) પાદશાહી ભોગવશે નહી.'"

(૮) પેલો કાસદ અર્તખ્શીરની હજુરમાં પાછો આવ્યો, અને

હીંદુસ્તાનના કઇતે કરેલા ખુલાસાથી તેને વાકેફ કીધો. (૯) તેના સખુનો સાંભળતાંને વાર અર્તખ્શીર બોલી ઉઠયોઃ— "એવો દહાડો નહી આવે કે જ્યારે પાપી રવાનવાલા મિત્રોકની ઓલાદથી ઉતરેલો કોઇ શખ્સ ઈરાનના મુલકમાં એક આપઅખત્યાર પાદશાહ થાય; કારણ કે એક પાપી અને ફીતુરી ઓલાદથી ઉતરેલો મિત્રોક પોતે મારો દુશમન હતો, અને તેના ફરજંદો કે જેઓ જીવતાં છે તેઓ મારાં તેમજ મારાં ફરજંદોના દુશમન છે; તેથી એવો અંદેશો મને આવે છે કે જો મિત્રોકના વારસો બળવાન થશે, અને તેઓના બાપનો કીનો લેવાને ચાહશે, તો મારાં ફરજંદોને દુઃખ દીધા વીના તેઓ રહેશે નહી."

(૧૦) ગુસ્સા અને કીનાથી ઉસકેરાઈને અર્તખ્શીર મિત્રોકના ઘર આગલ ગયો, અને તેના સઘળાં છોકરાંઓને માર મારી, યા હથ્યારના જખ્મથી ઘાયલ કરી, મારી નાખવાનો તેણે હોકમ કીધો. (૧૧) મિત્રોકની એક ત્રણ વરસની છોકરી હતી, કે જેણીને તે ગામડાના પટેલે મિત્રોકના ઘરમાંથી છુપી રીતે લઈ જઇને એક ખેડુતને પાલવા અને પોષણ કરવા સોંપી હતી. (૧૨) પેલા ખેડુતે એ પ્રમાણે તેણીને પાલી હતી, અને ઘણી સારી રીતે તેણીની માવજત કરી ઉધારી હતી. (૧૩) કેટલાંક વરસ ગુજરવા પછી તેણી ઓરતની ઉમ્મરમાં આવી, અને તેણીનું શરીર એટલું તો ખુબસુરત થયું અને તેણીનો દેખાવ, તેણીનું જોર, ચાલાકી અને કૌવત એટલું બધું ખીલ્યું હતું, કે બધી ઓરતોમાં તેણી સઉથી ખુબસુરત તથા વખણાયલી ગણાતી હતી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

(૧) કુદરત અને વખતના નેમવા પ્રમાણે એક દહાડો અર્તખ્શીરના દીકરા શાહપુરને શેકારે જતાં તે (બાનુના) શેહર તરફથી

જવું થયું, અને શૈકાર કીધા પછી તે પોતે નવ ઘોડેસવારો સાથે પાછો ફરતાં જે વજીફામાં પેલી બાનુ રહેતી હતી ત્યાં આવી લાગ્યો. (૨) ખેડુતની (કહેવાતી) દીકરી કુવામાંથી પાણી કાધી ઢોરોને પાતી હતી. (૩) ખેડુત કાંઈ કામ સર બાહેર ગયેલો હતો.

(૪) પેલી કુમારી બાનુ શાહપુર અને તેના સવારોને જોતાંને વાર તરતજ ઉભી થઈ, અને સર નમાવી બોલી:—“ તંદરોસ્તી, નેકી, અને આશીશ સાથ તું ભલે પધાર્યો ! મેહરબાની કરી અહીયાં બેસીને તું આસાયશ લે, કારણ કે આ જગ્યા ખુશનુમા છે, અને ઝાડોની ગટા અહીયાં થંડક આપે તેવી છે; વળી હમણા તાપનો વખત છે તેથી હું કુવામાંથી પાણી કહાડી આપું, તે તમો પીયો, તથા તમારા ઘોડાઓને પાઓ.”

(૫) થાક, ભુખ, અને તરસને લીધે શાહપુર કંટાળેલો હતો, તેથી તેણે તે બાનુને જવાબ દીધો:— “ અમો અમારે માટે પાણી કધાવીશું, તમુને પોતાને તસદી લેવાની કાંઈ જરૂર નથી.” (૬) (આ સખુનો સાંભળી) તેણી દલગીર થઈને ચાલી ગઈ, અને દુર જઇને બેઠી.

(૭) શાહપુરે ઘોડેસવારોને પછી હોકમ કીધો:—“ કુવામાંથી પખાળે પાણી ખેંચી કહાડો, કે તે આપણે પીજીયે, અને જાનવ-રોનેબી તમો પાઓ.” (૮) ઘોડેસવારોએ તે પ્રમાણે (પાણી કહાડવા) કુવામાં પખાળ નાખી, પણ પખાળ મોટી હોવાને લીધે તેઓથી તે પાણીની ભરેલી ઉપર ખેંચી શકાઈ નહી. (૯) પેલી બાનુ આ બનાવ દુરથી જોતી હતી.

(૧૦) જ્યારે શાહપુરે જોયું કે તેના સવારો કુવામાંથી પખાળ કાઢી નહી શકતા, ત્યારે તે ગુસ્સે થઇને કુવાની પાર આ-

ગલ ગયો અને સવારોને ધમકાવીને કહેવા લાગ્યોઃ— "તમારાપર શરમ અને લ્યાનત હોજો! તમે એક બાયડી કરતાંબી ઓછાં કૌવતના અને ઉતરતા ગુણના છેઓ." (૧૧) (એટલું કહીને) શાહપુરે તેઓના હાથમાંથી દોરડું ખેંચી લીધું, અને જોરથી કુવામાંથી પખાળ ખેંચી કહાડી.

(૧૨) શાહપુરનું જોર, ચાલાકી અને કૌવત આ પ્રમાણે જોઈ પેલી કન્યા અચરત પામી. (૧૩) અને જોતાંને વાર, પોતાની જવાનીના બલ, હુશયારી અને જોરથી તેણીએબી કુવામાંથી તેજ પખાળ (પાણીની ભરેલી) ખેંચી કહાડી, અને શાહપુર આગલ દોડી જઈ, નમીને સલામ કીધી, તથા આશીર્વાદ દઈ આ સખુનો બોલીઃ— "અર્તખ્શીરના દીકરા અને (દુન્યાના) સર્વેથી સરસ પેહલવાન, શાહપુર, તમો અમર (યાને સુખી) રહેજો!"

(૧૪) આવા દુઆના સખુનો સાંભળી શાહપુર હસી પડ્યો, અને પેલી બાનુને સવાલ કીધોઃ— "તું કેમ જાણે છે કે હું શાહપુર છેઉ?"

(૧૫) બાનુએ જવાબ આપ્યોઃ—"મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે ઈરાન દેશમાં અર્તખ્શીરના બેટા શાહપુરની સાથે જોર, મર્દાનગી, ખુબસુરતી, કદાવરી અને ચાલાકીમાં બરાબરી કરી શકે એવો કોઇ પણ ઘોડેસ્વાર (પેહલવાન) હૈયાત નથી."

(૧૬) શાહપુરે તે ઉપરથી બાનુને પુછ્યુંઃ— "મને સાચ્ચું કહે કે તું કોણનું ફરજંદ છે?"

(૧૭) બાનુ બોલીઃ—"જે ખેડુત આ ગામડામાં રહેછે તેની હું દીકરી થાઉ છું."

(૧૮) શાહપુરે ટીકકા કીધાઃ—"તું સાચ્ચું કહેતી નથી, કારણકે

એક ખેડુતની છોકરીમાં તારા જેવી ચંચલાઈ, જોર, ચાલવાની લધન, અને સલુકાઈ નહી હોય; હવે જ્યાં સુધી તું સાચું બોલશે નહી ત્યાં સુધી હું તારૂં કહેલું માનવાનો નહી."

(૧૯) પેલી બાનુએ કહ્યું: "જો તું મારો જાન બચાવવાનો કોલ આપે તો હું તુંને ખરેખરૂં કહું."

(૨૦) શાહપુર*:– "(હું તુંને) ઈજા થવા નહી દેઉં, તું બીહના."

(૨૧) બાનુ*:– "હું અનોશેપાતના બેટા મિલોકની દીકરી છેઉં, અને અર્તખ્શીરની ધાસ્તીને લીધે મને આ જગ્યાએ લાવવામાં આવી છે; મિલોકના સાત છોકરાંઓમાંનું કોઈબી હાલ મારા સીવાય હૈયાત નથી."

(૨૨) શાહપુરે પેલા ખેડુતને પોતાની આગલ બોલાવ્યો, પેલી બાનુને પોતાની મહેરદાર તરીકે કબુલ રાખી, તેણીની સાથ પોતાના લગ્ન કીધાં, અને તે રાત તેણીની સાથે ત્યાંજ ગુજારી.

(૨૩) આદમીની પેદાયશ અને કુદરતના કાયદા પ્રમાણે તેજ રાતે તેણીને શાહપુરના બેટા હોરમઝદના હમેલ રહ્યા. (૨૪) શાહપુરે તેણીને પાદશાહી દરજ્જા અને માન સાથે ત્યાં રાખી હતી, અને તેણીને પેટે શાહપુરના બેટા હોરમઝદનો જન્મ થયો હતો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

(૧) હોરમઝદ સાત વરસનો થયો ત્યાં સુધી શાહપુરે તેને પોતાના બાપથી છુપો રાખ્યો હતો. (૨) એક દહાડે હોરમઝદ અર્તખ્શીરના ખાનદાનના જવાનો અને શાહઝાદાઓ સાથે ઘોડાની સરતના રસ્તા ઉપર ચોગાનની રમત રમતો હતો. (૩) જ્યાં

અર્તખ્શીર; (ઈરાનનો) મોબદાન મોબદ, લશકરી સેનાધીપતિ, અને ઘણાક ઉમરાવો, અને અમીરો સાથ, બેસીને ધ્યાનથી તેઓની રમત જોતો હતો.

(૪) હોરમઝદ અને તેના જવાન સોબતીઓ ઘોડેસવારીની રમતમાં ફતેહમંદ અને એક્કા હતા. (૫) તેથી તેઓમાંના એક ચોગાનની લાકડીથી એક દડો એવો તો જોરથી માર્યો, કે તે દડો અર્તખ્શીરની બાજુએ જઈ પડ્યો; પણ અર્તખ્શીર કાંઈ જાણતો નહી હોય તેમ બેસી રહ્યો. (૬) પેલા જવાનો દંગ થઈ મુગે મોઢે ઉભા રહ્યા, અને અર્તખ્શીરના તાપને લીધે કોઈએ તેની આગલ પોતાનો ઘોડો દોડાવવાની હીમત કીધી નહી. (૭) પણ હોરમઝદ બહાદુરીથી તેની નજદીક દોડ્યો, અને દડાને ઉંચે ઉડારીને હીમતથી પાછો માર્યો, અને ખુશાલીનો પોકાર કીધો.

(૮) અર્તખ્શીરે હાજર રહેલાઓને પુછ્યું:—"આએ કોણનો છોકરો છે ?"

(૯) તેઓ સઘળાઓએ કહ્યું:—"તમો અમર રહેજો! અમો આએ છોકરાને ઓળખતા નથી."

(૧૦) અર્તખ્શીરે એક જણને મોકલીને પેલા છોકરાને પોતાની આગલ બોલાવી મંગાવ્યો, અને પુછ્યું:—"તું કોણનો છોકરો છે"?

(૧૧) હોરમઝદે જવાબ આપ્યો:—"હું શાહપુરનો બેટો છેઉં."

(૧૨) તરતજ તેણે (યાને અર્તખ્શીરે) એક શખ્સને મોકલાવીને શાહપુરને પોતાની આગલ બોલાવી પુછ્યું:— "આએ કોણનો છોકરો છે?"

(૧૩) શાહપુર પોતાને સારૂ માફી ચાહી બોલ્યો:—"અએ અર્તખ્શીર! તમોં મને માફ કરજો." (૧૪) જે અરજ અર્તખ્શીરે કબુલ રાખી હતી.

(૧૫) ત્યાર પછી શાહપુરે ખોલાસો કીધો:—"તમો અમર રહેજો! આએ મારો પોતાનો બેટો છે; આજે ઘણાક વરસ થયાં મે એને તમારાથી છુપો રાખ્યો હતો."

(૧૬) અર્તખ્શીરે (ગુસ્સે થઇ) કહ્યું:— "શા વાસ્તે આવાં નેક ફરજંદને અનઘટતી રીતે સાત વરસ સુધી તેં મારેથી છુપું રાખ્યું?"

(૧૭) (આટલું કહીને) તેણે હોરમઝદને પ્યાર અને માનથી પોતાની નજદીક બોલાવ્યો, અને ઘણીક ભેટો અને ઘણાક પાદશાહી પોશાકો તેને આપ્યા; અને ખોદાના શુકરાના કીધા. (૧૮) તેણે (મજલસના લોકો તરફ જોઈ) કહ્યું:—"પેલા હીંદુઓના કઈત રાજાએ જેમ વર્તયું હતું તેમજ થયું."

(૧૯) પછી જ્યારે હોરમઝદ પાદશાહ થયો, ત્યારે આખો ઈરાનનો મુલક ફરીથી એકજ પાદશાહની સરદારી તલે લાવવાને તે શક્તિવાન થયો હતો, અને જુદી જુદી સરહદના મુખ્ય પાદશાહોને પોતાના તાબા હેઠળ તે લાવી શકયો હતો. (૨૦) તેણે રૂમ અને હીંદુસ્તાનના દેશો પાસેથી ખંડણી માગી હતી, અને ઈરાનના મુલકને આગલના કરતાં વધારે સોભાયમાન, કેળવાયલો, અને પ્રખ્યાત બનાવ્યો હતો. (૨૧) રૂમનો શેહનશાહ, કાબુલનો 'તાબ', હીંદુઓનો રાજા, તુર્કીઓનો ખાકાન, અને બીજા મુલકોના પાદશાહો શીરીન જબાનથી દુઆ ગુજારવા તે (શેહનશાહ) ની દરબારમાં આવતા હતા.

અસલ નકલની સેવટે આવેલું લખાણ.

(૧) ખુશી, ખુર્રમી અને સંતોષ સાથે આ કેતાબ પુરી કીધી છે. (૨) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા પાપકનો બેટો, અર્તખ્શીર, (તેમજ) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા અર્તખ્શીરનો બેટો, શાહપુર, (તેમજ) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા શાહપુરનો બેટો, હોરમઝદ અમર્ગ રહેજો! (૩) અનોશેહરવાન મિલોઆવાન (મેહરબાન) નો બેટો રૂસ્તમ, જેણે આએ નકલ લખી છે, તેબી એવો (અમર્ગ), અને વધારે એવો (અમર્ગ) થજો! આમીન.

KÂRNÂMÊ Î ARTAKHSHÎR Î PÂPAKÂN.

CHAPTER I*.

CHAPTER I.

(1) Pavan Kâr-shemê î Artakhshîr î Pâpakân aêḏûn nipisht yekavîmûnâḏ aîgh:—Âkhar mîn marg î Aleksandar î Arûmîg Aîrân shatrô dô sad va chahal katê-khûḏâê yehevûnt. (2) Spahân va Pârs va kôstîhâ î aûbash nazdîktar pavan yadman

* This being the first Edition of the Pahlavi "Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân," I am wholly responsible for all divisions of the text into chapters and sections, as the Pahlavi manuscripts of this Kârnâmê do not indicate them. Neither the Gujarati translator, Shams-ul-Ulama Dastur Dr. Peshotanji Behramji Sanjana of Bombay (*vide* "The Juggut Premi," Vol. III, 1853), nor the German translator, Professor Dr. Theodore Noeldeke of Strassburg (*vide* "Geschichte des Artakhshîr î Pâpakân," Goettingen, 1879), has attempted, in the absence of a printed edition, to form out chapters of this continuous text, or to figure the paragraphs and sentences in their renderings.—Two very important MSS. of the Pahlavi text, called D. and P., have been collated by me, of which D. is a correct transcript of an old copy about 300 years old.

[illegible] (3) [illegible]
[illegible] (4) [illegible]
[illegible] (5) [illegible]
[illegible] (6) [illegible]
[illegible] [1] [illegible] [2]
[illegible] (7) [illegible] [3] [illegible]
[illegible]
(8) [illegible] [1]
[illegible] [2] [illegible] [4] (9) [illegible]
[illegible]
[illegible] [5] (10) [illegible]
[illegible] [6] [illegible]

î Ardavân sardâr bûd̲. (3) Pâpak marzapân shatrô-yâr î Pârs bûd̲, va min gûmârd̲ê î Ardavân yehevûnt. (4) Ardavân pavan Stâkhar yetîbûnast. (5) Va Pâpak râ hîch frazand î shembôrd̲âr lâ bûd̲. (6) Va Sâsân shapân î Pâpak yehevûnt, va hamvâr levatman kîrâân yehevûnt, va min tôkhmê î Dârâb î Dârâyân yehevûnt. (7) Bên dûshkhûd̲âêîh î Aleksandar nîyâgân ôl varîk nîhân rûbishnîh yekavîmûnâd̲, va levatman Kûrd̲ân shapânân sâtûnt.

(8) Pâpak lâ khavîtûnast aîgh Sâsân min tôkhmê î Dârâb î Dârâyân zarkhûnt yekavîmûnâd̲. (9) Pâpak lêlyâ-î pavan khelmû khadîtûnt chêgûn amat khûrshîd̲ min rôyeshman î Sâsân barâ tâft, va hamâk gêhân rûshnîh vabîdûnt. (10) Hân lêlyâ aêd̲ûn khadîtûnt chêgûn amat Sâsân pavan pîl-î î ârâstê î sapîd̲

1. D. [illegible] *Dârâê*; P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. D., P. om. Better *nîyâgânash; nîyâgân* and *nîhân* being words similar in form, one of them is either struck off or omitted.—4. So D; P. [illegible]—5. The sequence of [illegible]; D., P. [illegible]—6. So D.; P. [illegible]

yetîbûnast yekavîmûnâd, va kôlâ mûn bên kêshvar pîrâmûn î Sâsân yekavîmûnd, nisadman aûbash yêdrûnd, va stâyîshne va âfrîn hamâ vabîdûnd. (11) Hân sedîgar lêlyâ hamgûnê aêdûn khadîtûnt chêgûn amat Âtarộ Frôbâg va Gûshasp va Bûrzîn-Mitrô pavan khânê î Sâsân hamâ vakhshênd, va rûshnîh ôl hamâk gêhân hamâ yehabûnd. (12) Avad medammûnast; avash dânâkân va khelmû-vazârân ôl levîn bavîhûnast, va hân kôlâ sê lêlyâ khelmû chêgûn khadîtûnt yekavîmûnâd levîn î ôlmanshân gûft. (13) Khelmû-vazârân gûft aîgh:—Zak mûn denman khelmû patash khadîtûnt, ôlman ayûp min frazandân î zak gabrâ aîsh-î ôl pâtakhshahîh î gêhân rasêd, meman khûrshîd va pîl î sapîd î ârâstê chîrîh va tôbânigîh fîrûzîh; va Âtarô Frôbâg dîn

1. P. [Pahlavi]—*An asterisk, or a point below a word, denotes that the word is wanting in old MSS.—2. P. [Pahlavi]—3. P. [Pahlavi]—4. P. [Pahlavi]

[Pahlavi text] [1] [Pahlavi text]
[Pahlavi text]
[Pahlavi text]
[Pahlavi text]

(14) [Pahlavi text]
[Pahlavi text]
[Pahlavi text] * [Pahlavi text]
[Pahlavi text] (15) [Pahlavi text]
[Pahlavi text] [2] [Pahlavi text] * [Pahlavi text]
(16) [Pahlavi text] [3] [Pahlavi text]
[Pahlavi text] (17) [Pahlavi text]
[Pahlavi text] (18) [Pahlavi text]

---

dânâkîh î mas gabrââṇ î môg-mardân; va Âtarô Gûshasp artêshtâr va sepâhpatân; va Âtarô Bûrzîn-Mitrô vâstryushân va varz-kerdârân î gêhân; va aîmandîṇ denman pâtakhshahîh ôl zak gabrâ, ayûp frazandân î zak gabrâ, yâmtûnêd.

(14) Pâpak amatash zak milayâ vashammûnt, aîsh shedrûnt, va Sâsân ôl levîn bavîhûnast, va pûrsîd aigh:—Lak min kadâm tôkhmê va dûdê hûmanî? Min abîtarân va nîyâgân î lak aîsh yehevûnt mûn pâtakhshahîh va sardârîh kard? (15) Sâsân min Pâpak pûsht va zînhâr bavîhûnast aîgham vazand va zîyân al vabîdûn. (16) Pâpak mekadlûnt; va Sâsâṇ râz î nafshman chêgûn bûd levîn î Pâpak gûft. (17) Pâpak shâd bûd, va framûd aîgh:—Tan pavan avzûṇ vabîdûnã. (18) Va Pâpak framûd aîgh vad yadman î jâmê, patmûzan î khûdâêvâr, ṣûbash

---

1. P. [Pahlavi text]—2. So D.; P. [Pahlavi text]—3. P. [Pahlavi text]; D. [Pahlavi text].

yâityûnt hûmand, va ôl Sâsân yehabûnt hûmand, aîgh patmûzan Sâsân hamgûnê kard. (19) Va Pâpak Sâsân râ framûd aîgh vad chand yôm pavan khûrishne i dârishne, nyok va sajâkvâr parvard. (20) Avash âkhar bentman î nafshman pavan nîshmanîh dâd, va min Sâsân âvâyed yehevûntan râ bên zimân zak kanîzak âpûstan yehevûnt, va Artakhshîr azash zarkhûnt.

(21) Pâpak amatash tan bahâr va châpûkîh î Artakhshîr barâ khadîtûnt, khavîtûnast aîgh:—Zak khelmû zîam khadîtûnt, râst yehevûnt. (22) Avash Artakhshîr pavan frazandash[1] mekadlûnt, va garâmîg dâsht, va parvard. (23) Va amat ôl dâd î aôgâm i frâhang yâmtûnt, pavan dapîrîh va asvabârîh va avârîg frâhang aêdûn frâkht, aîgh bên Pârs nâmîg yehevûnt.

1. Perhaps *frazandîh* 'a child,' where îh is used in the sense of î 'one.'

(24) [illegible] (25) [illegible]

(26) [illegible]

(24) Amat Artakhshîr ôl dâd î pânzdah shantê yâmtûnt, âkâsîh ôl Ardavân mat aîgh Pàpak râ benman-î aît î pavan frâhang va asvabârîh frâkhtê va âvâyishnig. (25) Avash nâmê ôl Pâpak kard aîgh:—Lenman aêdûn vashammûnt aîgh lakûm râ benman-î aît î âvâyishnig, va pavan frâhang va asvabârîh avîr frâkhtê, avamân kâmê aîgh ôlman ôl babâ î lenman firistîh, va nazdîkîh i lenman yâtûnêd, vad levatman frazandân va vâspûhragân yehevûnêd; avash pavan frâhang zîash aît î bar va pâtdahishne framâyîm.

(26) Pâpak min zak chêgûn Ardavân mas kâmgârtar yehevûnt, javitar kardan va zak framân barâ spûkhtan la shâyêd,

1. So D.; P. [illegible]—2. P. omits it.—3. D., P. [illegible]—4. So D.; P. [illegible]—5. So D.; P. [illegible]

[illegible] (27) [illegible]

(28) [illegible] (29) [illegible] (30) [illegible]

(31) [illegible] (32) [illegible]

---

(27) Avash bên zimân Artakhshîr râ ârâstê levatman dah bandê va kabad mandavam î avad, vêsh-dîd, va sajâkvâr ôl levîn î Ardavân shedrûnîd.

(28) Ardavân amatash Artakhshîr râ dîd, shâd yehevûnt va garâmîg kard va framûd aîgh, kôlâ yôm levatman frazandân va vâspûhragân î nafshman ôl nakhchîr va chûvîgân vazlûnêd. (29) Artakhshîr hamgûnê kard. (30) Pavan Yeheân aîyabârîh pavan chûvîgân va asvabârîh va Chatrang va Vine-Artakhshîr va avârîg frâhang min ôlmanshân aîmandin chîr va vardê yehevûnt.

(31) Yôm-î Ardavân levatman asvabârân va Artakhshir ôl nakchîr vazlûnt yekavîmûnâd. (32) Gûr-î bên dasht barâ vidard

---

1. D., P. [illegible]—2. So D.; P. [illegible]

[illegible] (33) [illegible] (34) [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible]

va Artakhshir va benman î mas î Ardavân min âkhar î zak gûr tâkht. (33) Va Artakhshir bên rasi<u>d</u> tîr-î aê<u>d</u>ûn ôl gûr makhîtûnt aîgh tîr vad par pavan ashkamb bên vazlûnt, va de<u>d</u>îgar sû barâ vi<u>d</u>ar<u>d</u>, va gûr madam jîvâk yemîtûnt. (34) Ardavân va asvabârân frâj yâmtûnt hûmand, va amatshân zanishne pavan zak âînînê dî<u>d</u> avad medammûnast, va pûrsi<u>d</u> aîgh:—Denman zanishne mûn kar<u>d</u>? (35) Artakhshîr gûft aîgh:—Li kar<u>d</u> hûmanam. (36) Benman î Ardavân gûft aîgh:—Lâ, meman li kar<u>d</u> hûmanam. (37) Artakhshîr aîshma giraft; avash ôl benman î Ardavân gûft aîgh:—Hûnar va mar<u>d</u>ângîh pavan stahmbagîh va dûshramîh va kadbâ adâ<u>d</u>istânîh ôl nafshman kar<u>d</u>an lâ tôbân; denman dasht nyôk, va gûr li-tamman kabad, li va lak li-tamman de<u>d</u>îgar

1. P. [illegible] — 2. D. [illegible]; P. [illegible] — 3. D., P. [illegible] — 4. So D.; P. [illegible] — 5. D., P. [illegible]

[Pahlavi script] [1] [Pahlavi script] (38) [Pahlavi script] (39) [Pahlavi script] [2] [Pahlavi script] [3]

(40) [Pahlavi script] [4] [Pahlavi script] (41) [Pahlavi script] (42) [Pahlavi script] [5]

azmâyishnê vabîdûnîm; nyôkîh va saryâ va châpûkîh pavan khadîtûnt yâîtyûnîm. (38) Ardavân min zak dûshkhvâr medammûnast, va âkhar min zak Artakhshîr lâ shedkûnt ôl sûsyâ yetîbûnast. (39) Avash Artakhshîr râ ôl âkhûr î stôrân firistad va framûd aîgh: Nigîr aîgh yôm va lêlyâ min nazdîk î stôrân ôl nakhchîr va chûpâân va frâhangistân lâ vazlûnîh.

(40) Artakhshîr khavîtûnast aîgh Ardavân dûsh-chashmîh va vadkâmagîh râ yemalelûnêd; avash bên zamân dâdistân chêgûn bûd nâmê ôl Pâpak nipisht. (41) Pâpak amatash nâmê dîd, andûhgîn yehevûnt. (42) Avash pavan paskhûn ôl Artakhshîr kard nipisht aîgh: Lak lâ dânâkîhâ kard, amat

1. Better [Pahlavi script] 'manliness'—2. So P.; D. [Pahlavi script]—3. P. [Pahlavi script] —4. D., P. [Pahlavi script]—5. So D.; P. [Pahlavi script]

pavan mandavam-î mûn zîyân lâ azash shayêst bûdan, levatman vazôrgân stîzê yedrûntan, va milayâ durûsht aîvâjîhâ aûbash gûftan. (43) Kûnich bûzishnê yemalelûn, pavan patîtîk mândê hangâr, meman dânâkân gûft yekavîmûnêd aîgh: Dûshman pavan dûshman zak lâ tôbân kardan î min adân mard min kûnishnê î nafshman aûbash rasêd. (44) Denmanich gûft yekayîmunêd aîgh: Min zak aîsh mûst avarmânîk al yehevûnîh, amat javît min ôlman lâ vijârîh. (45) Va lak benafshman dânîh aîgh Ardavân madam li va lak va kabadân anshûtâ î bên gêhân, pavan tan va khayâ va chabûn va khvâstê kâmgârtar pâtakhshâh aît. (46) Va kûnich andarz î li ôl lak denman sakhttar aîgh ayôkânagîh

1. D., P. —2. D., P. —3. P. —4. D., P. Better =; comp. Pers. اورماني 'difficulty,' 'trouble.'—5. D., P. —6. D., P. —7. D., P. —8. D., P.

[illegible]

CHAPTER II,

[illegible]

---

va framân-bôrḏârîh vabîdûnã, va nafshman tan varch ôl anbînbûḏîh al avispâr.

CHAPTER II.

(1) Ardavân râ kanîzak-î âvâyishnîg bûḏ, mûn min avârîk kanîzagân âzarmîgtar va garâmîgtar dâsht, va pavan kôlâ âîninê parastishnê î Ardavân yehevûnt, zak kanîzak karḏ yekavîmûnâḏ. (2) Yôm-î amat Artakhshîr pavan stôrgâs yetîbûnast, va tûbûl zaḏ va srûḏ va avârîk khûramîh karḏ, ôl Artakhshîr dîḏ, va patash nyâzân bûḏ, va âkhar min zak lakhvâr Artakhshîr mat, va dûstîh va dûshâram vabîdûnt. (3) Pat-

---

1. D., P. [illegible]—2. D., P. have [illegible]; perhaps *srûd nâzig va khuramî kard.*—3. D., P. [illegible]—4. D., P. [illegible] —5. D., P. [illegible]

vastê hamâ pavan lêlyâ amat Ardavân barâ vazlûntê-bakht barâ khelmûnt, zak kanîzak pavan nîhân ôl nazdîkîh î Artakhshîr vazlûnt, va vad nazd bâm levatman Artakhshîr bûd, va âkhar lakhvâr ôl pîsh î Ardavân vazlûnt.

(4) Yom-î Ardavân dânâkân va akhtarmârân î pavan babâ yehevûnt, ôl levîn bavîhûnast va pûrsîd aîgh:-Meman hamâk khadîtûnîd pavan mandavam î haftân va dvâzdahân, va aîstishnê va rôbishnê î stâragân, va mandavam î aûbâm khûdâyân î shatrô shatrô, chêgûn anshûtâân î gêhân, va mandavam î li frazandân î anshûtâân î lenman? (5) Akhtarmârân sardâr pavan paskhûn gûft aîgh:—Nahâzîgân aûpastê, va stârê î Aûharmazda lakhvâr bâlist

1. D., P. [Pahlavi]; better [Pahlavi]—2. D., P. [Pahlavi]—3. D., P. [Pahlavi], perhaps some unknown star named "Dûajdân."

yâtûnt, avash min Vâhrâm va Anâhît pavan kôstê, Haptôîrang va Shîr akhtar marzîhênd, va ôl Aûharmazda aîyabârîh yehabûnd; va hamchîm râ aêdûn namâêd aîgh khûdâê-î va pâtakhshah-î î nôk ôl pêdâgîh yâtûnêd, va kabad sar-khûdâê zektêlûned, va gêhân âvâz bên aêva-khûdâêih yâîtyûnêd (6) Tanidich murûvgushân sardâr ôl levîn mat; avash gûft aîgh :—Aêdûn pêdâk aîgh kôlâ mûn bandê gabrâ mûn min li-denman yôm vad sê yôm min khûdâê î nafshman barâ varîkûnêd, ôl vazôrgîh va pâtakhshahîh yâmtûnêd, madam zak î nafshman khûdâê kâmê hanjâm va pîrûzgar yehevûnêd.

(7) Kanîzak zak milayâ chêgûnash ôl Ardavân gûft, bên lêlyâ amat ôl nazdîk î Artakhshîr yâtûnt, levîn î Artakhshîr

1. So D.; P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. D., P., [illegible]

[Pahlavi text] (8) [Pahlavi text] (9) [Pahlavi text] (10) [Pahlavi text] (11) [Pahlavi text]

âvâz gûft. (8) Artakhshîr amat zak milayâ vashammûnt, mînishnê ôl varîkûntan min tamman hankhetûnt. (9) Avash ôl kanîzak gûft aîgh: Hatat mînishnê levatman li râst va ayôkânê aît; hânich bên denman sê yôm î vichîḏê î dânakân va akhtarmârân gûft yekavîmûnêḏ, kôlâ mûn min khûḏâê î nafshman barâ varîkûnêḏ ôl vazôrgîh va pâtakhshahîh yâmtûneḏ, min li-tamman vad gêhân râtûnîm, va barâ vazlûnîm. (10) Hat Yeheûn gadman î Aîrân shatrô ôl aîyabârîh î lenman yâmtûnêḏ barâ bôkhtîm, ôl nyôkîh va khûpîh yâmtûnîm; va aêḏûn vabîdûnam aigh min lak frakhantar bên gêhân aîsh lâ yehevûnêḏ. (11) Kanîzak hamdînâ yehevûnt, va gûft aîgh:—Pavan âzâḏîh yakhsenunam, va kôlâ meman lak framâî vabîdûnam.

1. So D.; P. [Pahlavi]—2. D., P. [Pahlavi]—3. D., P. [Pahlavi] Better [Pahlavi] as in § 6.—4. D., P. [Pahlavi]—5. D., P. [Pahlavi]—6. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi]

(12) [illegible] (13) [illegible]

(14) [illegible] (15) [illegible]

---

(12) Kanîzak chêgûn nazd ôl bâm yehevûnt, lakhvâr ôl gâs î nafshman nazdîk î Ardavân vazlûnt. (13) Lêlyâ amat Ardavân khelmûnt yekavîmûnâd, min ganj î Ardavân shamshîr-î î Hindû, va zayan î zahbâîn, va kamar î mêshsâr, va avîsar î zahbâîn, va mâlman î zahbâîn î pavan gôhar va jûjan va dînâr kand, va zarah va zayanavzâr î pêrâstê visyâr, va avârîk kabad mandavam yansegûnt ôl levîn î Artakhshîr yâîtyûnt.

(14) Artakhshîr sûsyâ dô min bâragân î Ardavân, mûn pavan yôm-î haftâd frasang barâ sâtûnd, zîn kard. (15) Aêvak benafshman va aêvak kanîzak madam yetîbûnast, va râs ôl Pârs vakhdûnt, va pavan aûshtâv hamâ raft.

---

1. D., P. [illegible]—2. So D.; P. [illegible]

(16) [Pahlavi script] (17) [Pahlavi script] (18) [Pahlavi script]

---

(16) Aêdûn yemalelûnd aîgh bên lêlyâ frâz ôl matâ-î mat, va Artakhshîr tarsîd aîgh al at anshûtâ î matâ khadîtûnd, shnâsend va gîrîftâr vabîdûnd, bên matâ lâ barâ pavan kôstê-î î matâ vadard. (17) Avash yâtûnt dô nîshman yetîbûnastê dîd, va zak nîshman kâlâ kard aîgh:—Al tars Artakhshîr î Kaî î Pâpakân, î min tôkhmê î Sâsân, va az Dârâb malkâ madam rûst hûmanî, min kôlâ vad aîsh lak lâ tôbân vakhdûntan; avat khudâêîh î Aîrân shatrô kabad shant âvâyêd kardan. (18) Aûshtâv vad ôl darîyâv, va amatich darîyâv pavan chashm vînîd al natrûnîd, meman amatat chashm ôl zarah aûftêd min

---

1. D., P. [Pahlavi]—2. So D.; P. [Pahlavi]—3. D., P. [Pahlavi]—4. D., P. have [Pahlavi] for [Pahlavi] or [Pahlavi] ("do not guard yourself because ......")—5. So D.; P. [Pahlavi]

[Pahlavi script] (19) [Pahlavi script]

[Pahlavi script]

CHAPTER III.

(1) [Pahlavi script]

[Pahlavi script] (2) [Pahlavi script]

[Pahlavi script]

[Pahlavi script] (3) [Pahlavi script]

[Pahlavi script] (4) [Pahlavi script]

[Pahlavi script] (5) [Pahlavi script]

[Pahlavi script]

[Pahlavi script]

[Pahlavi script] (6) [Pahlavi script]

---

dûshmanân avîbîm yehevûnîh. (19) Artakhshîr khurram barâ yehevûnt, va min tamman pavan aûshtâv barâ raft.

CHAPTER III.

(1) Amat yôm bûd̲ Ardavân kanîzak bavîhûnast, va kanîzak pavan jîvâk lâ bûd̲. (2) Stôrpân mat ôl Ardavân gûft aîgh Artakhshîr levatman dô bârê î lakûm lâ pavan jîvâk aît. (3) Ardavân khavîtûnast aîgh kanîzak î li levatman Artakhshîr varîkûnt vazlûnt. (4) Va amatash âkâsîh min ganj vashammûnt, dîl hangulûd̲ê vabîdûnt. (5) Avash akhtarmârân sardâr bavîhûnast va gûft aîgh: Zûd̲ yehevûnîh va barâ nîgîr vad zak vinâskâr levatman zak jah î rûspîg kad̲âm jîvâk vazlûnt, va aêmat shâyîm vakhdûntan. (6) Akhtarmârân

sardâr zamân andâkht, va pavan paskhûn ôl Ardavân gûft aîgh: Mêsh min Kînân va Vâhrâm rîvî͟d, ôl Aûharmazda va Tîr patvast, va khûdâê î mîyân î âsmân avîr brêh î Mitrô yekavîmûnê͟d, va aê͟dûn pê͟dâk aîgh, Artakhshîr varíkûnt vazlûnt, az rûê ôl kôstê î Pârs aît, va hat vad sê yôm vakhdûntan lâ sháyê͟d, âkhar min zak vakhdûntan lâ tôbân.

(7) Ardavân bên zamân sepâh chahâr hazâr ârâst, va râs ôl Pars paî î Artakhshîr vakhdûnt. (8) Va amat nîmrûz bû͟d ôl jîvâk yâmtûnê͟d aîgh râs î Pârs tamman va͟dar͟d. (9) Avash pûrsî͟d aîgh: Zak dô asvabâr î ôl denman kôstê rûn yâtûnt, meman zamân barâ va͟dar͟d? (10) Ansbûtâân gûft aîgh bâmdâ͟d amat khûrshî͟d têh madam yâîtyûnt, aê͟dûn chêgûn vâtô

1. D., P. — 2. D., P. — 3. P. adds — 4. D.

[illegible] (11) [illegible] (12) [illegible] (13) [illegible] (14) [illegible] (15) [illegible]

î ar<u>d</u>âk hûmânâk barâ vi<u>d</u>asht; avashân luk-î î avîr stavar min âkhar hamâ râtûnast, î min zak nyôkûktar bû<u>d</u> lâ shâyest; va kavîtûnîm aîgh vad kûn kabad frasang zamîg vazlûnt, avatân vakhdûntan lâ tôbân. (11) Ardavân hambûnich lâ katrûnt, va aûṣhtâft. (12) Amat ôl hân jîvâk-î mat min mar<u>d</u>ûmân pûrsî<u>d</u> aîgh: Zak dô asvabâr meman gâs barâ va<u>d</u>ar<u>d</u> hûmand? (13) Ôlmanshân gûft aîgh: Nîmrûz aê<u>d</u>ûn chêgûn vâtô î ar<u>d</u>âk hamâ vazlûnt; avashân lûk-î hamvar hamâ sâtûnt. (14) Ardavân shigûft medammûnast va gûft aîgh: Hangâr aîgh asvabâr î dûgânê khavîtûnîm, barâ zak î luk meman sazî<u>d</u> bû<u>d</u>an? (15) Avash min dastûbar pûrsî<u>d</u>, va dastûbar gûft aîgh:—Zak gadman î khûdâêîh î Kayânich aûbash lâ yâmtûnê<u>d</u>, barâ âvâyed

1. D., P. [illegible]—2. D., P. [illegible] for [illegible]

[illegible]

aîgh barâ asvabârîm shâyed aîgh levîn aîgh zak gadman aûbash yâmtûnêd shâyim vakhdûntan. (16) Ardavân levatman asvabârân sâkht aûshtâft, va yôm î tanîd haftâd frasang sâtûnt hûmand. (17) Avash kârvân-î garûh-î ôl padîrê yâtûnt, va Ardavân mín ôlmanshân pûrsîd aîgh: Zak dô asvabâr kadâm jîvâk padîrê bûd? (18) Ôlmanshân gûft aîgh: Mîyân î lakûm va ôlmanshân zamîg vist frasang; avamân aêdûn medammûnast aîgh aêvak min ôlmanshân asvabârân luk-î î kabad rabâ va châpûk levatmanash pavan sûsyâ yetîbûnast yekavîmûnâd. (19) Ardavân min dastûbar pursîd aîgh: Zak luk zîash levatman pavan asp meman namâyêd? (20) Dastûbar gûft aîgh:—Anôshê bîd, Artakhshîr gadman î Kayân aûbash yâmtûnêd, pavan hîch chârê vakhdûntan lâ

CHAPTER IV.

tôbân; âkhar nafshman tan va asvabârân ranjê al yakhsenunîd, va aspân al ranjînîd, va tapâh al vabîdûnîd; chârê î Artakhshîr min zakâê babâ bavîhûnîd. (21) Ardavân amatash pavan zak âînînê ashnûd lakhvâr vasht, ôl jîvâk î yetîbûnast î nafshman yâtûnt. (22) Âkhar min zak sepâh va gûrd ârâst va levatman benman î nafshman ôl Pârs vakhdûntan î Artakhshîr râ shedrûnîd.

CHAPTER IV.

(1) Artakhshîr râs ôl bâr î darîyâv vakhdûnt, va aêdûn chêgûn hamâ vazlûnt. (2) Chand gabrâ min mardûmân î Pars, mûn min Ardavân mûstagar bûd hûmand, avashân chabûn va khvâstê

1. So D.; P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. So D.; P. [illegible]—So D.; P. om.

va tan î nafshman levîn î Artakhshîr dâsht, va ayûkânagîh va framân-bôrdârîh pêdâkînîd. (3) Va amat ôl jîvâk î Râmishnê-î-Artakhshîr karîtûnd yâmtûnêd, gabrû î vazôrg-mînishnê î Banâk shêm bûd, va min Spâhân, mûn min yadman î Ardavân varîkûnt yekavîmûnâd, tamman bûnê dâsht, benafshman levatman shash benman va kabad sepâh va gurd ôl nazdîk î Artakhshîr mat. (4) Artakhshîr min Banâk hamâ tarsîd aîgh al hatam vakhdûnt, va ôl Ardavân avispârêd. (5) Âkhar Banâk ôl pîsh î Artakhshîr mat, va sûgand vashtamûnt, va avîgûmânîh dâd aîgh: Vad zîvandê yehevûnam benafshman levatman frazandân framân-bôrdâr î lak yehevûnam. (6) Artakhshîr khûrram bûd, va tamman rûstâk-î î Râmishnê î Artakh-

1. So P.; D.

shîr karîtûnd framûḏ karḏan. (7) Banâk levatman asvabârân tamman shedkûnt, va benafsh man ôl bâr î darîyâv vazlûnt. (8) Amatash darîyâv pavan aînman barâ khadîtûnt, bên Yeheân spâsdârîh hangârḏ, va tamman rûstâk-î î Bôkht Artakhshîr shêm hankhetûnt, va ôl Âtâsh î Vâhrâm madam darîyâv framûḏ nishastan.

(9) Min tamman lakhvâr ôl nazdîk î Banâk va asvabârân yâtûnt, va sepâh ârâst. (10) Ôl babâ î Âtarô Frôbâg î kerfêgar vazlûnt, va aiyâft azash bavîhûnast. (11) Ôl kârîzâr levatman Ardavân mat, va zak sepâh î Ardavân aîmandîn zektelûnt, va chabûn va khvâstê va stôr va bûnê azash barâ yansegûnt, va benafshman pavan Stâkhar yetîbûnast. (12)

1. D., P. [illegible]—2. D., P. [illegible]

[Pahlavi text] (13) [Pahlavi text] (14) [Pahlavi text] (15) [Pahlavi text][1] [Pahlavi text] (16) [Pahlavi text] (17) [Pahlavi text][2] [Pahlavi text][3] [Pahlavi text] (18) [Pahlavi text][4] [Pahlavi text]

Kermân va Makrastân va Pârs kôstê kôstê sepâh pavan kabad marê gird kard, va ôl karîzâr î Ardavân yâtûnt. (13) Chahâr mâhgân kôlâ yôm kârîzâr va zektelûnishnê î kabad bûd. (14) Ardavân min kôstê kôstê chêgûn min Raî, Dôbâhvand, Dêlamân va Patashkhvârgar sepâh va âkhûr bavîhûnast. (15) Min zak chêgûn gadman î Kayân levatman Artakhshîr bûd, Artakhshîr fîrûzîh vandâd. (16) Avash Ardavân zektelûnt, va aîmandîn chabûn va khvâstê ôl yadman î Artakhshîr mat, va dûkht î Ardavân pavan zanîh kard, va âvâz ôl Pars mat. (17) Shatrôstân-î î Artakhshîr Gadman karîtûnd kard, va zak î rabâ var khafrûnt, va mayâ chahâr jûî azash yâîtyûnt, va âtâsh ôl var yetîbûnast. (18) Kôf-î î stavar khafrûnt va rûd î

---

1. D., P. [Pahlavi]—2. So D.; P. [Pahlavi]—3. P. [Pahlavi]—4. So D.; P. [Pahlavi]

[illegible] (19) [illegible]
* [illegible]

CHAPTER V.

(1) [illegible] * [illegible]
[illegible] (2) [illegible]
[illegible]
[illegible] (3) [illegible]
[illegible] (4) [illegible]
[illegible] * [illegible]
[illegible] (5) [illegible]
[illegible]

râzê râyînîd. (18) Kabad matâ yadman kard avâd khûsh kard, va kabad Âtâsh î Vâhrâm tamman framûd yetîbûnast.

CHAPTER V.

(1) Âkhar min zak kabad sepâh va gûrd î Zâvûl ôl ham kard, va ôl kârîzâr î Kûrdân shah Mâdîg fravaft. (2) Kabad kârîzâr î khûnrîzishnîh bûd, va sepâh î Artakhshîr stûbîh mekadlûnt. (3) Artakhshîr min sepâh î nafshman nîyâzân barâ bûd. (4) Bên lêlyâ ôl vîyâvân-î mat, mûnash hîch mayâ va khûrishnê bên lâ bûd, va khûd levatman asvabârân va stôrân kâdman ôl gûrsigîh va tîshnigîh mat. (5) Avash min arîk âtâsh î shapânân dîd, va Artakhshîr ôl tamman vazlûnt, gabrâ-î

1. Also it can be read [illegible] *ávâdânîh*.—2. So D.; P. [illegible]—3. So D.; P. [illegible]

î pîr tamman dî<u>d</u>, mûn levatman gûspendân pavan dasht î kôf yehevûnt hûmand. (6) Artakhshîr zak shap tamman vazlûnt, va yôm î de<u>d</u>îgar min ôlmanshân râs bavîhûnast. (7) Ôlmanshân gûft aîgh: Min li-tamman sê frasang rûstâk-î aît î avîr âvâ<u>d</u>ân, va kabad mar<u>d</u>ûm va patashnîh î visyâr aît. (8) Artakhshîr ôl zak matâ vazlûnt, gabrâ firistâ<u>d</u> va asvabârân î nafshman aîmandîn ôl babâ khvâst. (9) Sepâh î Mâdîgân pavan hanâ dâsht aîgh, kûn min Artakhshîr avîbîm barâ yehevûnt, ham meman pavan stûbîh lakhvâr ôl Pars vazlûnt. (10) Artakhshîr chahâr hazâr gabrâ ârâst, va madam ôlmanshân tâftê shapîkhûn kar<u>d</u>. (11) Va min Kûr<u>d</u>ân mar<u>d</u> aêvak hazâr

1. So D.; P. [illegible]—2. So D.; P. [illegible]—3. D., P. [illegible]—4. D. [illegible]; P. [illegible]—5. D., P. [illegible]

CHAPTER VI.

avazad, avârîk khvâstê dast-vakhdûn kard; va min Kûrdân shah levatman pûsarân, brâtarân, frazandân, kabad chabûn va khvâstê ôl Pârs vêdâî kard.

CHAPTER VI.

(1) Bên râs sepâh î Haftân-bôkht î Kerm khudâê patash patkôftê zak aîmandîn chabûn va khvâstê va bûnê min zak asvabârân î Artakhshîr barâ yansegûntê ôl Gûzârân, dast-kard-î î Gûlâr, tamman aîgh Kerm bûnê dâsht, yâîtyûnt. (2) Artakhshîr pavan zak mînishnê bûd aîgh ôl Arman va Âtarôpâtgân vazlûnam, meman Yazdân-kard î Shaharzûrîg levatman kabad sepâh va gurd min zak kôstê î Shaharzûrîg mitrôân kardê, pavan Kermân bôrdâr aûbash mat yekavîmûnâd. (3) Barâ min

1. So D.; P. [Pahlavi] perhaps *vêshî*.—2. D., P. [Pahlavi]—3. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi]—4. So D.; P. [Pahlavi]—5. D., P. [Pahlavi], perhaps *Kavád*.

zak chêgûn stahmbagîh vinâskârîh î Haftân-bôkht pûsarân pavan sepâh Artakhshîr ashnûd, handîshîd nazdist kâr î Pârs avâyed vîrâstan, min dûshmanân avîbîm yehevûntan, âkhar shatrô î tanîd pardâkhtan. (4) Kûn pavan zak aûzdesîh î pavan Gûzârân aêdûn chîr va stahmê, aîghash sepâh-îî panj hazâr meman pavan hînash pavan kôstê kôstê î bûm î Sînd va min kerân î darîyâv yâtûnt yekavîmûnâd. (5) Artakhshîr sepâh va gurd min kôstcîhâ lakhvâr ôl Artakhshîr yâtûnt. (6) Haftan-bôkht sepâh î nafshman aîmandîn lakhvâr ôl babâ bavîhûnast.

(7) Artakhshîr sepâh î visyâr levatman sepâhpatân ôl kârîzâr î Kerm vêdâî kard. (8) Yârân î Kerm aîmandîn chabûn,

1. D., P. [illegible] —2. D. P. [illegible] for *aûzdêsîh*.—3. So D.; P. [illegible] perhaps *Môkrân*.—4. So D.; P. [illegible]—5. D., P. [illegible]

khvâstê va bûnê ôl garpûshtîh va diz î Gûzârân hankhetûnt, va benafshman kôfîhâ jîvâkîhâ î shikastê nîhân bûd̲ hûmand. (9) Va asvabârân î Artakhshîr âkâsîh lâ bûd̲, ôl bûn î diz î Gûlâr mat hûmand, va diz barâ parvast. (10) Amat lêlyâ yehevûnt sepâh î Kerm madam ôlmanshân zad̲ shapîkhûnîh kard̲, min asvabâran î Artakhshîr kabad zektelûnt va sûsyâ, zîn, zînavzâr, khvâstê va bûnê azash yansegûnt. (11) Asvabârân pavan avsûs va rishkharish, âînînê vad̲-vâzê va barâhnê, âvâz ôl levîn î Artakhshîr yâtûnt. (12) Artakhshîr amatash pavan zak âînînê dîd̲, avîr pavan bîsh bûd̲, va min shatrô shatrô, jîvâk jîvâk, sepâh ôl babâ bavîhûnast, va benafshman levatman sepâh

1. D., P. [illegible]—2. P., D. [illegible] 'wisely'; better [illegible]
3. P., D. [illegible]—4. P., D. [illegible] *vad-vâzê* 'in a disgraceful condition.'—5. D., P. [illegible]

[illegible] (13) [illegible]
[illegible]
[illegible]

(14) [illegible]
[illegible]
[illegible] (15) [illegible]
[illegible]
[illegible] (16) [illegible]
[illegible]
[illegible]
(17) [illegible]

î kabad ôl kârîzâr î Kerm fravaft. (13) Amat ôl diz î Gûzârân mat, sepâh î Kerm aîmandîn ôl diz yetîbûnast yekavîmûnâd̲, va Artakhshîr aîrâmûn î dîz yetîbûnast.

(14) Kerm khûd̲âê Haftân-bôkht haft benman dâsht, va kôlâ benman-î levatman hazâr gabrâ pavan shatrô shatrô gûmârd̲ yekavîmûnâd̲. (15) Bên zak gâs benman-î î pavan Arvâstân bûd̲, levatman kabad sepâh min Tâzîgân va Mîzanîgân pavan darîyâv vid̲ârag mat, va levatman Artakhshîr ôl kôkhshishnê yekavîmûnâd̲. (16) Sepâh î Kerm mûn pavan diz yebevûnt, aîmandîn ôl bîrûn mat, va levatman asvabârân î Artakhshîr kôkhshishnê va kârîzâr jân-avispârîhâ sakht kard̲, va min kôlâ dô kôstê kabad

1. D., P. add [illegible]—2. Comp. Pahl. *Vendidad* I, § 19.; P., D. [illegible].

zektelûnt. (17) Sepâh î Kerm bîrûn mat, avash râs va vadarg aêdûn barâ vakhdûnt aîgh hîch aîsh min sepâh î Artakhshîr bîrûn vazlûntan va vashtamûntan î nafshman va patashnîh î stôrân yâîtyûntan lâ shâyêd, va min sîr aîmandîn anshûtâân va stôrân ôl nîyâz va achâragîh mat hûmand.

(18) Mitrôk î Anôshêpâtân î Zarham î Pârs amat ashnûd aîgh Artakhshîr pavan babâ î Kerm apardazishnê, avash madam sepâh î Kerm lâ vindâd, sepâh va gûrd ârâst ôl jîvâk î Artakhshîr vazlûnt; avash aîmandîn chabûn va khvâstê î ganj î Artakhshîr bôrd. (19) Amatash mitrôân-drûjîh î Mitrôk va avârîk mardûmân î Pârs pavan zak âînînê ashnûd,

1. P. ; D. altered to —2. P., D. ; Firdusi نوشزاد *Nûshzâd*—3. *Zaraham*; D., P. ; comp. Firdusi جهرم, a corrupt form of the Pahl. چرهم—4. Better

[Pahlavi text]

(20) [Pahlavi text]

(21) [Pahlavi text] (22) [Pahlavi text]

yâvarî denman handîshîd aîgh min kokhshîshnê î Kerm barâ âvâyed dirang dûdan, âkhar ôl kokhshishnê kârîzâr î Mitrôk vazlûntan. (20) Avash sepâh aîmandîn lakhvâr ôl babâ khvâst, levatman sepâhpatân hûskârd, va chârê î pavan barâ bôkhtan î nafshman va sepâh nigîrîd, va âkhar min zak pavan châsht vashtamûntan yetîbûnast.

(21) Bên zamân tîr î chûpê min diz padrûd mat, vad par pavan varê î madam khvân bûd barâ yetîbûnast. (22) Va pavan tîr aêdûn nipisht yekavîmûnâd aîgh:—Denman tîr asvabârân î varjâvand Kerm khûdâê sheditûnt, avamân lâ âvâyêd aîgh rabâ gabrâ chêgûn lakûm barâ zektelûnt humanîh, chêgûn-

1. This word is damaged in D.; P. omits it.—2. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi] *pardâkht*.—3. So D.; P. [Pahlavi]—4. D., P. [Pahlavi]—5. So D.; P. [Pahlavi]

[illegible] (23) [illegible]

(24) [illegible] (25) [illegible]

CHAPTER VII.

(1) [illegible]

mân ôl denman varak za<u>d</u>. (23) Artakhshîr amatash pavan zak âînînê dî<u>d</u>, sepâh min tamman khafrûnt barâ gasht.

(24) Sepâh î Kerm min âkhar î Artakhshîr aûshtâft, va jîvâk î tanîd madam ôlmanshân aê<u>d</u>ûn barâ vakhdûnt aîgh sepâh î Artakhshîr barâ vi<u>d</u>ar<u>d</u>an lâ shâyêst. (25) Va Artakhshîr benafshman tanîhâ ôl bâr î darîyâv aûpast.

CHAPTER VII.

(1) Aê<u>d</u>ûn yemalelûnd aîgh gadman î Kayân î pavan dûr barâ bû<u>d</u>, kûn bên levîn î Artakhshîr yekavîmûnâ<u>d</u>, va andak andak hamâ sâtûnt vad Artakhshîr min zak jîvâk î dûshva<u>d</u>arg,

1. D., P. [illegible] *narmê* 'softly,' 'not vigorously.'—2. D., P. [illegible].

min yadman î dûshmanân, avîvazandîhâ bîrûn yâtûnt, va frâj ôl matâ, î Mâvad karîtûnd, yâmtûnt. (2) Bên lêlyâ ôl khvânê î brâtar î tarîn, aêvak Bûrjak va aêvak Bûrj-âtarô shem bûd, mat, ôl ôlmanshân gûft aîgh:—Li min asvabârân î Artakhshîr hûmanam, mûn min kârîzâr î Kerm pavan stôbîh yâtûnt yekavîmûnam, va li-denman yôm aspanj framâîd yehabûntan, vad âkâsîh î sepâh î Artakhshîr barâ yâtûnêd aîgh ôl kadâm zamîg aûpast hûmand. (3) Ôlmanshân kabad hûdardgîhâ ôl Artakhshîr gûft aîgh :—Gajastê yehevûnâd Ganrâk-Maînû î dravand, mûn denman aûzdês aêdûn chîr va pâdîyâvand kard yekavîmûnêd, aîgh aîmandîn mardûm î kostîhâ min dîn î Aûharmazda va Ameshûspendân nîyâzân kard yekavîmûnêd, va rabâ khûdâê-

1. So D.; P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. D., P. [illegible]—4. D., P. [illegible]

ich gabrâ chêgûn Artakhshîr va sepâh zîash levatman aîmandîn min yadman î ôlmanshân dûshmanân î dravandân aûzdês parastagân rôêshman ôl stûbîh vardînêd.

(4) Avashân sûsyâ î Artakhshîr vakhdûnt bên sarâê yedrûnt, pavan âkhûr bast, pavan shag va tabnâ va aspist nyôk dâsht, va Artakhshîr ôl yetîbûnast gâs va jîvâk pavan âînîn yezderûnt, va barâ yetîbûnast. (5) Va artakhshîr kabad andûhgîn bûd, va hamâ handîshîd. (6) Va ôlmanshân darûn yasht, ôl Artakhshîr khvâyishnê kard aîgh :—Vâz framâî vakhdûnt, va khûrishnê vashtamûn, va andûh va tîmâr al yakhsenun, meman Aûharmazda va Ameshûspendân chârê î denman mandavam bavîhûnd, va denman patîyârak aêdûn barâ lâ shedkûnd, meman levatman

1. D. shag 'barley'; P. —2. P.

stahmbagîh î Dahâk va Frâsiâk î Tûṛ va Aleksandar î Arûmâk âkharîch Yeheân patash khûrsand lâ bûd̲ ; avashân pavan varch va gadman î nafshman aêd̲ûn anbîn va apêd̲âk kard̲, chêgûn zak î gêhân ashanâk. (7) Artakhshîr pavan zak milayâ mînishnê basîm barâ bûd̲, vâz vakhdûnt va khûrishnê khûrd̲. (8) Avashân âs lâ yehevûnt, barâ nashk ôl pîsh yâîtyûnt, va myazd râyînîd̲ âfringân kard̲.

(9) Artakhshîr pavan shapîrîh va dîn dûstîh va aêvakânagîh va framân-bôrd̲ârîh î ôlmanshân avîgûmân bûd̲, avash râz î nafshman ôl Bûrjak va Bûrj-âtarô dâd̲, va gûft aîgh:—Li nafshman Artakhshîr hûmanam, kûn denman nîgîrîd̲ aîgh chârê î denman pavan barâ avisyaînastan î denman Kerm va asvabârân î ôlman chêgûn shâyed̲ bavîhûnast. (10) Ôlmanshân pavan

1. So D., perhaps *avar guishnê* ; P. —2. D., P. .

(11)

paskhûn gûft aîgh :—Lenman pavan tan va jân va chabûn va khvâstê va nîshman va frazand, jâ<u>d</u>ê lakûm bavîhûnishnê î Aîrân shatrô, barâ âvâye<u>d</u> avispâr<u>d</u>an, barâ avispârîm. (11) Barâ lenman aê<u>d</u>ûn khvîtûnîm aîgh chârê î denman drûj aê<u>d</u>ûn shâye<u>d</u> bavîhûnast, amat lak nafshman tan pavan âîinê gabrâ-î î dûr shatrôîk ârâstê vabîdûnâî, ôl vi<u>d</u>âr î karîtâk, va tan î nafshman pavan bandagîh va parastishnê î ôlman barâ avispârîh, va gabrâ dô î hâvisht va dîn-âkâs ôl tamman yedrûnâî, va pavanshân yazishnê va azbâyishnê î Yeheân va Ameshûspendân frâj vabîdûnâî, va amat hangâm î khûrishnê vashtamûntan î zak Kerm yehevûnê<u>d</u>, aê<u>d</u>ûn vabîdûnâî aîgh rûî î vi<u>d</u>âkhtê yakhsenunî, pavan zafra î zak drûj rîzishnê vad yemîtûnê<u>d</u> ; va zak drûj î maînû pavan yazishnê va azbâyishnê î Yeheân barâ

1. So D.; P. [illegible]—2. So D.; P. [illegible]

(12)

(13)

CHAPTER VIII.

(1)

(2)

shâyed̲ zad̲an. (12) Artakhshîr zak sakhûn pasandîd̲ va pavan khûp dâsht, va ôl Bûrjak va Bûrj-âtarô gûft aîgh:—Li denman kâr pavan aîyabârîh î lakûm tôbân kard̲an. (13) Ôlmanshân gûft aîgh:—Kôlâ kâr î lakûm framâîd̲, tan va khayâ barâ avispârîm.

CHAPTER VIII.

(1) Artakhshîr min tamman lakhvâr ôl Artakhshîr-Gadman mat, va kâr levatman Mitrôk î Anôshêpâtân vabîdûnt va Mitrôk zad̲, va shatrô va jîvâk va chabûn va khvâstê aîmandîn ôl nafshman kard̲. (2) Kârîzâr levatman Kerm kard̲an râ aîsh shedrûnîd̲, va Bûrjak va Bûrj-âtarô ôl levîn bavîhûnast levatman hûskârd̲, va kabad jûjan va

1. P. کد

dînâr va paḏmûzan yansegûnt, va nafshman tan pavan varhamê î Khûrâsânîg ârâstê dâsht, va levatman Bûrjak va Bûrj-âtarô ôl bûn î diz i Gûlâr mat, va gûft aîgh:—Li gabrâ-î î Khûrâsânîg hûmanam, min denman varchâvand khûḏâê aiyâft-î bavîhûnam, aîgh ôlman babâ parastishnê yâtûnam. (3) Ôlmanshân aûzdês parastagân Artakhshîr levatman zak dô gabrâ marḏûmân barâ mekadlûnã, va pavan mân î Kerm jîvâk karḏ. (4) Artakhshîr sê yôm pavân zak âînînê parastishnê va aêvakânagîh î Kerm karḏ pêḏâkînîḏ, va zak jûjan va dînâr va jâmê ôl parastagân yehabûnt, va aêḏûn karḏ aîgh kôlâ mûn bên zak diz yehevûnt avad medammûnast, va âfrîn kêrḏâr bûḏ hûmand. (5) Âkhar Artakhshîr gûft aîgh : Aêḏûn shapîr

1. D., P' [illegible] — 2. Better [illegible]

[illegible]
[illegible] (6) [illegible] [1] [illegible]
[illegible]

(7) [illegible] [2] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[3] [illegible] [4]
[illegible] [5] [illegible] (8)
[illegible]
[illegible] (9)
[illegible]

medammûnîd amat Kerm sê yôm khûrishnê pavan yadman î benafshman yehabûnam. (6) Parastagân î kâr framânân ham-dînâ yehevûnt hûmand.

(7) Artakhshîr aîsh firistâd, va sepâh î chahâr sad gabrâ î hûnar hûmand va jân avispâr va pavan pur gôharî, zak jîvâk î pavan kôf jîvâk î shîkastê, nîhân (or nishân) framûd kardan; va framûd aîgh:—Âsmân yôm amat min diz î Kerm dûd khadîtûnîd, mardânagîh va hûnarâvandîh vabîdûnîd, va ôl bûn î diz yâtûnîd. (8) Benafshman zak yôm rûî î vidâkhtê dâsht, va Bûrjak va Bûrj-âtarô yazishnê va azbâyishnê î Yeheân frâj vabîdûnt. (9) Amat hangâm î khûrishnê bûd, Kerm pavan âînînê

1. D., P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. D., P. [illegible]—4. D., P. [illegible] *mard-khapukîh*, Pers. مردخپوکی "the killing of men by strangulation or suffocation."—5. D., P. [illegible]

î kôlâ yôm kâlâ kard. (10) Artakhshîr levîn min zak aûzdês parastagân î kâr framânân pavan châsht mast va avîbôd kard yekavîmûnâd, va benafshman levatman rêdîkân î nafshman ôl levîn î Kerm vazlûnt, va zak khûn î tôrâân va kîrâân, chêgûn kôlâ yôm dâd, ôl levîn î Kerm yedrûnt, va ham-chêgûn Kerm zafar lakhvâr yâft, aîgh khûn vashtamûnt, Artakhshîr rûî î vidâkhtê pavan zafar î Kerm bên rîkht. (11) Va Kerm chêgûn rûî ôl tan mat, pavan dô shikâft, va kâlâ aêdûn azash barâ mat, aîgh anshûtâân î bên diz hamâk tamman mat hûmand, va âshûp bên diz aûpast.

(12) Artakhshîr yadman ôl spar va shamshîr makhîtûnt, va girân makhîtûnishnê va zektelûnishnê pavan zak diz kard, va

1. D. P. —2. D., P.

[Pahlavi text] (13) [Pahlavi text] (14) [Pahlavi text] (15) [Pahlavi text][1] [Pahlavi text][2] [Pahlavi text][3] [Pahlavi text] (16) [Pahlavi text][4] [Pahlavi text][5] [Pahlavi text] (17) [Pahlavi text][6]

framûd̲ aîgh âtâsh vabîdûnyên, vad dûd̲ pavan ôlmanshân asvabârân dîd̲âr yehevûnêd̲. (13) Rêdîkân hamgûnê kard̲. (14) Asvabârân î pavan kôf yehevûnt hûmand, chêgûn denman min diz dîd̲, pavan tâkhtan ôl bûn î diz aîyabârîh î Artakhshîr mat hûmand, ôl vid̲âr î diz aûpast, va kâlâ kard̲ aîgh: Pîrûz pîrûz yehevûnâd̲ Artakhshîr malkâân malkâ î Pâpakân! (15) Va shamshîr ôl kâr vakhdûnt yekavîmûnâd̲, va ângûn khûd̲âê î diz va kôlâ meman avazad̲, aîgh hînash pavan aûshtâvishnê va kôkhshishnê î kârîzâr min diz aûpast hûmand, va zak avârîk zînhâr bavîhûnast va ôl bûndagîh va framân-bôrd̲ârîh mat hûmand. (16) Artakhshîr zak diz khafrûnt, va avîrân kard̲an framûd̲, va tamman rôstâk î Gûzârân karîtûnd kard̲. (17) Avash Âtâsh î

1. D., P. [Pahlavi]—2. So D.; P. om.—3. P. [Pahlavi]—4. D., P. [Pahlavi]—5. D., P. [Pahlavi] corrected.—6. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi]

[Pahlavi text] (18) [Pahlavi text] (19) [Pahlavi text]

CHAPTER IX.

(1) [Pahlavi text] (2) [Pahlavi text] (3) [Pahlavi text]

Vâhrâm pavan zak jîvâk nishâst. (18) Va ohabûn va khvâstê va zahabâ va âsîm min zak diz pavan hazâr gamlâ bâr vabîdûnt, va ôl Gûbâr vîdâê kard̲. (19) Bûrjak va Bûrj-Âtarô bâhar vad pâtdehishnê i rabâ-vabîdûn î jân avispârishnê kerd̲arân yehabûnt, va zak jîvâk rôstâk-î pavan sardârîh va kad̲ê-khûdâêîh aûbash dâd̲.

CHAPTER IX.

(1) Âkhar min zak Artakhshîr zak Kerm zoktelûntê yehevûnt, lakhvâr ôl Gûbâr yâtûnt. (2) Avash sepâh va gurd ôl kôstê î Kermân, va kârîzâr î Bârjân mat. (3) Benman î Ardavân dô levatman nafshman tan dâsht, va dô

1. P. [Pahlavi] —2. D., P. [Pahlavi] Better [Pahlavi] —3. D., P. [Pahlavi] —4. D., P. [Pahlavi] —5. D., P. [Pahlavi]

[illegible]

pavan varîk ôl Kâvûl malkâ vazlûnt yekavîmûnâd. (4) Avashân ôl akhtman î nafshman, chêgûn nîshman î Artakhshîr bûd, nâmê nipisht paêtâm shedrûnîd aîgh :—Râst aît zak î lakûm nîshmanân (râz) lâ yemalelûnd, aigh amat lak marg î nafshman, zak î amat nafshman nâmîgân, î denman vinâskâr, î Yeheân dûshman, asijâgîhâ pavan marg zektelûnt, frâmûsh kard. (5) Avat mitrô va zûshâram î levatman ôlmanshân mûst-hûmandân brâtarân mûn pavan âzâr va sakhtîh va bîm va sahm va anâzarmîh pavan aûzdehîgîh va shatrô-î-kârân giraftâr, va zak dô vad-bakht brâtarân î lak, mûn denman mitrô-drûj pavan band î zîndân pâtfrâs yâîtyûnêd, mûn marg pavan

1. So D.; P. [illegible] —2. D., P. [illegible]—3. D., P. [illegible]—4. *Amat* for *mûn*.—5. D., P. [illegible], perhaps *nâmakân*, meaning "the records of your own relations."—6. In the sense of *mûn*.—7. So D., P.; better [illegible] *azash*.—8. So D.; P. [illegible]

aiyâft hamâ bavîhûnd, avat aîmandîn min dakhshê barâ shedkûnt. (6) Avat mînishnê levatman ôlman mitrô-drûj râst barâ kard, avat hîch tîmâr va andîshishnê î lenman lûît. (7) Makhîtûnt vazlûnt zak aîsh mûn âkhar min li-denman yôm pavan hîch nîshman pavan gêhân vistâkhan va avîgûmân yehevûnêd. (8) Kûn denman aê avat hambûnich mitrô î lenman aît, chârê î lenman bavîhûn, va kîn î abîtar va zak î khvîshyâvandân amat nâmîgân framûsh al vabîdûn, va denman zahâr î vakhdûnzîmân, î levatman gabrâ î avîgûmân î khvîsh ôl nazdîk î lakûm shedrunt, min denman gabrâ yansegûnyên, va amat-tân tôbân levîn min khûrishnê ôl zak vinâskâr va mitrô-drûj yehabûnîd, vad bên zamân yemîtûnêd, va zak î lak kôlâ dô brâtar î bastê

1. D., P. [Pahlavi]—2. D., P. [Pahlavi]—3. D., P. [Pahlavi]—4. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi]—5. *Amat* for *mûn.*—6. D., P. [Pahlavi]—7. D., P. [Pahlavi]—8. D., P. [Pahlavi]—9. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi]

sharîtûnd, va lenmanîch lakhvâr ôl shatrê va bûm va jîvâk î nafshman yâtûnîm; va lak rôbân vahishtîg, va nâm î yâvîtê ôl nafshman kar<u>d</u> bê<u>d</u>, va avârîk nîshmanân bên gêhân kûnishnê î khûp î lak râ nâmîgtar va garûmîgtar yakhsenund.

(9) Beatman î Ardavân amatash zak nâmê pavan zak âînînê khadîtûnt levatman zahâr zîash aûbash shedrûnt, handîshî<u>d</u> aîgh hamgûnê âvâye<u>d</u> kar<u>d</u>an, va zak chahâr brâtar î va<u>d</u>-bakht min band rastê kar<u>d</u>an. (10) Yôm-î Artakhshîr mûn avîr gûrsyînê va tîshnê bên khânê mat, avash vâz vakhdûnt yekavîmûnâ<u>d</u>, va kanîzak zak zahâr levatman pist va shîr gû-mîkht va ôl yadman î Artakhshîr dâ<u>d</u>, pavan denman aîgh nazd

1. D., P. [illegible], usually [illegible] —2. So D.; P. [illegible] If we except *yehevûnd* the *râ* must be omitted.—3. D., P. [illegible]—4. D. اكد ; P. ‌3ك‌و

min avârîk khûrishnè framâîih vashtamûntan, meman pavan garmîh va ranjagîh nyôk yehevûnâih. (11) Artakhshîr amat yansegûnt vashtamûntan kâmest, aêd̲ûn yemalelûnd aîgh varchâvand Âtarô Frôbâg î pîrûzgar aêd̲ûn chêgûn âlvah-î î svâkhar bên parîd̲, va par ôl pist makhîtûnt, va zak jâm levatman pist kâdman min yadman î Artakhshîr ôl zamîg aûpast. (12) Artakhshîr va zîhânak kolâ dô amat pavan zak âînînê dîd̲, stard̲ barâ bûd̲ hûmand. (13) Gûrbâ va kalbâ î bên khvânê bûd̲ hûmand, zak khûrishnê barâ khûrd̲ va madam mûrd̲ hûmand.

(14) Artakhshîr khavîtûnast aîgh:—Zak zahâr yehevûnt, va pavan zad̲an î li ârâst yekavîmûnâd̲. (15) Bên zamân magû-

1. D., P. (imper. 2 s.)—2. D. ; P. —3. P. has —4. D., P.

[Pahlavi text] (16) [Pahlavi text] (17) [Pahlavi text] (18) [Pahlavi text] (19) [Pahlavi text]

patân magûpat ol levîn bavîhûnast, va pûrsîd̲ aîgh:—Aîrpat aîgh pavan khayâ î khûd̲âyân kôkhshêd̲, pavan meman yakhsenunîh, avash meman kûnishnê? (16) Magûpat gûft aîgh:—Anôshê yehevûnîd̲, ôl kâmê yâmtûnîd̲! Ôlman mûn pavan khayâ î khûd̲âyân kôkhshêd̲ margarzân; barâ zektelûnishnê. (17) Artakhshîr framûd̲ aîgh:—Denman jah î yâtû î dravand zâd̲ê zihânak ôl aspânvar yedrûnã, va framâî zektelûntan. (18) Magûpatân magûpat yadman î zihânak vakhdûnt va ôl bîrûn yâtûnt. (19) Zihânak gûft aîgh:—Li-denman yôm haft mâhigân aît vad âpûstan hûmanam Artakhshîr âkâs vabîdûnyên, meman hat li margarzân hûmanam, denman frazand î bên krêsman yakhsenunam pavan margarzân lâ âvâyed̲ dâshtan.

1. In the sense of [Pahlavi] or [Pahlavi]—2. D., P. [Pahlavi] *kôkhsh dahêd.*—3. So D.; P. [Pahlavi] for [Pahlavi]— 4 Imper. 2nd sing.—5. Better [Pahlavi] —6. This is either a question or *lâ* is omitted here.

(20) Magûpatân magûpat amatash zak milayâ vashammûnt vasht, va lakhvâr ôl pîsh î Artakhshîr vazlûnt, va gûft aîgh:—Anôshê yehevûnîd! Denman nîshman âpûstan aît; yâvar-î vad zak amat barâ zarkhûnêd zektelûntan lâ âvâyed, meman hat ôlman margarzân, zak frazand min tôkhmê î lakûm bagân bên krêsman pavan margarzân dâshtan va zektelûntan lâ âvâyed. (21) Artakhshîr aêshma râ dâsht gûft aîgh:—Hîch zamân al katrûn, avash zektelûn. (22) Magûpatân magûpat khavîtûnast aîgh:—Artakhshîr aêshma kabad, va min zak ôl pashîmânîh yâmtûnêd, avash zak nîshman râ lâ zektelûnt, avash pavan khvânê î benafshman yedrûnt, avash nîhân kard. (23) Avash ôl nîshman-î benafshman gûft aîgh:—Denman nîshman garâmîgîhâ

1. So D.; P. [Pahlavi] —2. So D.; P. [Pahlavi]—3. Better [Pahlavi]

(24) (25)

CHAPTER X.

(1) (2) (3) (4)

yakhsenun, ôl aîsh mandavamîch al yemalelûn. (24) Amat zamân î zâ<u>d</u>an frâj mat, avash benman î avîr âvâyishnîg zâ<u>d</u>. (25) Avash Shahpûhr shem hankhetûnt; avash hamâ parvar<u>d</u>, vad ôl dâ<u>d</u>ê î haft shantê mat.

CHAPTER X.

(1) Yôm-î Artakhshîr ôl nakhchîr vazlûnt, avash sûsyâ ôl gûr î mâ<u>d</u>ê shedkûnt, va zak gûr î zakar ôl tîh î Artakhshîr mat, avash gûr î mâ<u>d</u>ê rastâr kar<u>d</u>, va nafshman tan ôl marg avispâr<u>d</u>. (2) Artakhshîr zak gûr shedkûnt, va sûsyâ ôl vachê ramîtûnt. (3) Gûr î mâ<u>d</u>ê amatash khadîtûnt aîgh asvabâr sûsyâ ôl vachê ramîtûnt mat, avash vachê rastâr kar<u>d</u>, va nafshman tan ôl marg avispâr<u>d</u>. (4) Artakhsîr amatash

1. [illegible] follows [illegible] in D., P.—2. So D.; P. [illegible]

pavan zak âînînê khadîtûnt barâ katrûnt; avash dêl-sûzê yehevûnt, va sûsyâ âvâz vasht, va handîshîd aîgh: Vâî ôl mardûm yehevûnâd, mûnich levatman adânîh va agûbâkîh î denman chahârpâî î gûng âkhar madan, aêvak ôl tanid aêdûn hûspûrîg aîgh khayâ î nafshman nîshman va frazand râ barâ avispârd. (5) Aîmandîn avash zak frazand, zîash bên krêsman dâsht, aiyabâd yehevûnt, va pavan pûsht î sûsyâ aêdûn chêgûn yekavîmûnâd pavan buland kâlâ barâ vabîdûnt.

(6) Sepâhpatân va vazôrgân va âzâdagân va vâspûhragân, amatshân zak âînînê khadîtûnd, shikûftê barâ katrûnt hûmand, va hamâk ôl levîn î magûpatân magûpat vazlûnt hûmand:—Denman meman sazîd yehevûntan amat Artakhshîr pavan tanî aêdûn

1. D. [illegible] *vabîdûnt*; P. [illegible] *vibakhûnast* 'cried aloud.'—2. The words: [illegible] *va gûft hûmand aîgh:* which are wanting in D., P., must be added here to complete the sense.—3. So P.; D. [illegible] *zalif.*

ẓarîg va bîsh va andûh aûbash yâṃtûnêd̲, va pavan zak âînînê amat vabîdûnêd̲. (7) Magûpatân magûpat va Aîrân sepâhpaṭ va pûshtâspân sardâr va daṗîrân î ṃahestgar va andarzpat î ṿâspuhragân ôl pịsh î Artakhshîr vaẓlunṭ hûmand, va pavan rûî aûpasṭ, va nasadman bôrd̲, va gûft aîgh:—Anôshê yehevûnîd̲! Pavan denman âînînê nafshṃan tan andûhgûn ḳard̲an, va bîsh va zarîg ôl dîl kard̲an al framâîd̲; hat kâr-î zak mat yekavîmûnêd̲, î pavan ṃard̲ûm kârîh chârê kard̲an shâyed̲, lenmanich âkâs framâî kard̲an, vad tan va jân va chabûn va khvâstê va nîshman va frazand î nafshman levîn yakhsenunîm; va hat ṿazand zak aît amat chârê kard̲an lậ shâyed̲, nafshman tan va lenman anshûtâân î kêshvar zarîghûmand va bîshhûmand al ḟramâîd̲ kard̲an. (8) Arṭakhshîr paṿan paskhûn gûft:—

1. *Vide* note 1, p. 51.—2. D.—3. D., P.

Aîgham kûn javîtarîh lâ mat yekavîmunêd̲, barâam li-denman yôm bên dasht minich chahârpâî î gûng î agôbâk va adân zîam khûd̲ pavan denman âînînê barâ khadîtûnt, avam zak nîshman va zak frazand zîash bên ashkamb î amîtar va avîvinâs lakhvâr aîyabâd̲ bûd̲, va pavan zektelûntan î ôlmanshân bandîshîd̲âr va vichîd̲âr hûmanam, aîgh pavanich rôbân vinâs î girân shâyed̲ bûd̲an.

(9) Magûpatân magûpat amatash khadîtûnt aîgh Artakhshîr min zak kâr ôl pashîmânîh mat, pavan rûî aûpast, avash gûft aîgh :—Anôshê yehevûnîd̲! Framâîd̲ vad pâtfrâs î vinâskârân î margarzânân va framân î khûd̲âê spûjkârân pavan li vabîdûnd. (10) Artakhshîr gûft :—Chîm aêd̲ûn yemale-

1. D., P. ı —2. S D., P. —3. Better

[illegible] (11) [illegible]

[illegible] (12)

[illegible] (13) [illegible]

(14) [illegible]

[illegible] (15) [illegible]

(16) [illegible]

lûnîh? Lak meman vinâs jast yekavîmûnâd? (11) Magûpatân magûpat gûft aîgh:—Zak nîshman va zak frazand zîash lakûm framûd aîgh barâ zektelûn, avamân lâ zektelûnt, va benman-î zâd, î min kôlâ nôk zâdagân va frazandân î khûdâyân nyôkûktar va âvâyeshnîgtar aît. (12) Artakhshîr guft aîgh:—Meman hamâ yemalelûnîh? (13) Magûpatân magûpat gûft aîgh: Anôshê yehevûnîd! Hamgûnê aît chêgûnam gûft. (14) Artakhshîr framûd aîgh fômman î magûpatân magûpat mâlman min yâkût î sûkhra va mûrvârîd î shahvâr va gôhar vabîdûnd. (15) Bên ham-zamân aîsh mat mûn Shahpûhr ôl tamman yezderûnt.

(16) Artakhshîr amatash Shahpûhr î frazand î nafshman khadîtûnt, pavan rûî aûpast, va bên Aûharmazda Khûdâê va Ameshûspendân va gadman î Kayân va Âtrôân Shah î pîrûzgar

1. D., P. [illegible] — 2. So D.; P. [illegible] — 3. So D.; P. [illegible] — 4. D. [illegible]; P. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] * [illegible]
[illegible] [1] [illegible] (17)
[illegible] [2] [illegible]
[illegible] (18) [3] [illegible]
[illegible] * [illegible]
[illegible]

CHAPTER XI.

(1) [illegible]
[illegible]

kabad sepâs hangârd va gûft aigh:—Zak ôl li mat ôl hîch khûdâê va dahyûpat lâ mat; mûn levîn min hazârak î Sôshâns va Ristâkhîz va Tan-î-pasîn yehevûnt, mûnam frazand aêdûn nyôkûk min mûrdagân âvaz mat? (17) Avash ham jîvâk shatrôstân-î, î Râyê-î-Shahpûhr kartîtûnd, framûd kardan. (18) Vad Âtâsh î Varahrân tamman nishâst, va kabad chabûn va khvâstê ôl babâ î Âtarôân Shah shedrunt, va kabad kâr va kerfê framûd râyînîd.

CHAPTER XI.

(1) Âkhar min zak Artakhshîr ôl kôstê kôstê vazlûnt, va kabad kârîzâr va zektelûnishnê levatman sar-khûdâyân î Aîrân

1. Better [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. D. [illegible]; P. [illegible]; better [illegible]

shatrô kar<u>d</u>. (2) Va hamvâr amatash kôstê-î khûp kar<u>d</u>, tanidich kostê ôl lakhvâr gadârîh va abôr<u>d</u> framânîh yekavîmûnâ<u>d</u>. (3) Madam zak chabûn avîrich dahishnîg va handîshî<u>d</u>âr yehevûnt aîgh:—Al hatam min Avargar lâ brêhînî<u>d</u> yekavîmûnê<u>d</u> aîgh Aîrân shatrô pavan aêvakhû<u>d</u>âêîh barâ shâyêd vinâr<u>d</u>an. (4) Avash handîshî<u>d</u> aîgh :—Min dânâkân va frazânagân kaîtân kaîtân î kandâkân barâ âvâye<u>d</u> pûrsî<u>d</u>an, hat aê<u>d</u>ûn aîgh min gadman î lenman lâ brêhînî<u>d</u> yekavîmûnê<u>d</u>, khû<u>d</u>âêîh î Aîrân shatrô râyînî<u>d</u> kar<u>d</u>an, khursand va bâlistan âvâye<u>d</u> bû<u>d</u>an; denman kârîzâr va khûnrîzishnîh barâ âvâye<u>d</u> shedkûntan; va benafshman min denman ranj î aûbâm âsân kar<u>d</u>an. (5) Avash gabrâ-î min aûstôbârân î nafshman ôl levîn î Kaît î

1. So D.; P. [illegible]—2. D., P. [illegible] —3. P. om. —4. D., P. [illegible]—5. D., P. [illegible]

[illegible]

(6) [illegible] (7) [illegible]

(8) [illegible]

Hindûkân shedrunê<u>d</u> pavan pûrsishnê kar<u>d</u>an î ârâstan î Aîrân shatrô pavan aêvakhû<u>d</u>âêîh.

(6) Gabrâ î Artakhshîr amat ôl levîn î Kaît î Hindûkân yâmtûnê<u>d</u>, Kaît hamchêgûn mîrak dî<u>d</u> pîsh aîgh mîrak sakhûn gûft avash ôl mîrak gûft aîgh:Lak(râ)khû<u>d</u>âê î Pârsîgân pavan denman kâr shedrûnê<u>d</u> aîgh:—Khû<u>d</u>âêîh î Aîrân shatrô pavan aêvakhû<u>d</u>âê ôl li rasê<u>d</u>? (7) Kûn lakhvâr var<u>d</u> vazlûn, denman paskhûn î li aûbash yemalelûn aîgh:—Denman khû<u>d</u>âêîh ôl dô tôkhmê, aêvak min lak va aêvak min dû<u>d</u>ê î Mitrôk î Anôshêpâtân, ayuvash vînâr<u>d</u> lâ shâye<u>d</u>.

(8) Mîrak lakhvâr ôl levîn î Artakhshîr mat, va min râyînîh

---

1. So D.; P. [illegible] *dahân*.—2. So D.; P. [illegible]—3. So P.; D. [illegible]—4. P. has [illegible]

î Kaît î Hindû gûft aîgh Artakhshîr âkâsinê<u>d</u>. (9) Artakhshîr, amatash zak milayâ ashnû<u>d</u>, gûft aîgh:—Zak yôm al yehevûnâ<u>d</u> aîgh min tôkhmê î Mitrôk î var<u>d</u>ê rôbân aîsh pavan Aîrân shatrô kâmgâr yehevûnê<u>d</u>, memanam tan î Mitrôk î girân tôkhmê va anâk tôkhmê dûshman î li bû<u>d</u>, va frazandân zîash aît hamâk dûshman i li va frazandân î lî hûmand; hat ôl nîrûghûmandîh yâmtûnd, va kîn î pî<u>d</u>ar bavîhûnd, pavan frazandân î li vazandkâr yehevûnd.

(10) Artakhshîr aêshma va kîn râ pavan jîvâk ôl Mitrôk yazlûnt, va aîmandîn frazandân î Mitrôk framû<u>d</u> za<u>d</u>an va zektelûntan. (11) Bentman-î î Mitrôk î sê shantê bû<u>d</u>, dihgânân pavan nîhân ôl bîrûn yâîtyûnt, avashân varzîgar gabrâ-î

1. D., P. —2. D., P. —3. So D.; P. —4. D., P. —5. D. P. —6. D., P. —7. D., P. —8. So D.; P.

CHAPTER XII.

avispârd̲ aîgh parvard̲ va gûsh avash dâsht. (12) Varzîgar hamgûnê kard̲, va kanîzak nyôk ûkîhâ parvard̲. (13) Va amat shant aêchand yehevûnt, kanîzak ôl dâd̲ê nîshmanân mat, va tan barâh va did̲an va châpûkîh va pavanich zavâr va nîrûg aêd̲ûn bûd̲, aîgh min aîmandîn nishmanân ân shapîr va frâjtar yehevûnt.

CHAPTER XII.

(1) Dahishnê va zamân brêhînishnê râ yôm-î Shahpûhr î Artakhshirân ôl zak shatrô yâtûnt ôl nakhchîr vazlûnt, va âkhar î nakhchîr benafshman levatman nahô asvabâr ôl zak matâ mat, mûn kanîzak patash yehevûnt. (2) Dihgân kanîzak

1. D., P. [illegible] in the sense of [illegible]

[Pahlavi text]

pavan rôêshman î châh yehevûnt, va maya hamâ hêkht, va chahârpâyân râ mayâ hamâ yehabûnt. (3) Varzîgar pavan kâr-î vazlûnt yekavîmûnâd̲.

(4) Kanîzak amatash Shahpûhr va asvabârân dîd̲ khâst, va nasadman yedrûnt, va gûft aîgh:—Dûrust va shapîr va pavan drûd̲ li-pammanîd̲, barâ framâîd̲ yetîbûnast, meman jîvâk basim, va sâyak î drakhtân khûnuk, va hangâm garm, vad li mayâ hanjam benafshman va stôrân mayâ vashtamûnîd̲. (5) Shahpûhr mândagîh va gûrsagîh va tîshnagîh râ aêshmagûn yehevunt, avash ôl kanîzak gûft aîgh:—Barâ dârîm ôl lenman mayâ, lak pavan kâr lâ âvâyed̲. (6) Kanîzak pavan tîmâr vazlûnt, va pavan kôstê-î barâ yetîbûnast.

1. So D.; P. [Pahlavi text]—2. So D.; P. [Pahlavi text]—3. So D.; P. [Pahlavi text]

(7) [Pahlavi script]
[Pahlavi script]
(8) [Pahlavi script]
[Pahlavi script]
(9) [Pahlavi script] [1]
(10) [Pahlavi script]
[Pahlavi script]
[Pahlavi script]
[Pahlavi script]
(11) [Pahlavi script] [2]
[Pahlavi script] [3]

(7) Shahpûhr ôl asvabârân gûft aîgh:—Hêzag ôl châh râmîtûnîd va mayâ âhanjîd, vad lenman âv vakhdûním, va stôrân mayâ yehabûnîd. (8) Asvabarân hamgûnê kard, va hêzag ôl châh ramîtûnd, va rabâîh î hêzag râ mâlman mayâ bûd lâlâ kashîdan lâ shâyêd. (9) Kanîzak min dûr jîvâk hamâ nigâs kard. (10) Shahpûhr amatash khaditûnt aigh asvabârân hêzag min châh hêkhtan lâ shâyed, aêshma vakhdûnt, va ôl sar î châh vazlûnt, va dûshnâm ôl asvabârân dâd va gûft aigh:—Tân sharm va nang yehevûnâd, mûn min nishman-î apâdîyâvandtar va vad-hûnartar hûmanîd. (11) Avash arvis min yadman î asvabârân yansegûnt, va zavâr pavan arvîs kard avash hêzag min châh lâlâ hêkht.

1. So D.; P. [Pahlavi]—2. D. [Pahlavi]; P. [Pahlavi]—3. D., P. [Pahlavi] *âkht.*

(12) … (13) … (14) … (15) … (16) …

(12) Pavan zavâr va hûnar va nirûg î Shahpûhr kanîzak avad medammûnast. (13) Chêgûnash dîd kanîzak pavan zavâr va hûnar va nîrûg î nîhâdê dagyâ yehevûnt, nafshman hêzag min châh lâlâ hêkht, va dôbân ôl levîn î Shahpûhr mat, va pavan rôî aûpast, va âfrîn kard, va gûft aîgh :—Anôshê yehevûnîd Shahpûhr î Artakhshîrân î mardân pâhlûm ! (14) Shahpûhr barâ khôndîd, avash ôl kanîzag gûft aîgh :—Lak meman khavîtûnîh aîgh li Shahpûhr hûmanam ? (15) Kanîzak gûft aîgh :—Li min kabad aîsh ashnûd aîgh bên Aîrân shatrô asvabârî lûît min zavâr va nîrûg va tan brâh va dîdan va châpûkîh aêdûn chêgûn lak Shahpûhr î Artakhshîrân. (16) Shahpûhr ôl kanîzak gûft aîgh :—Râst yemalelûn aîgh lak

1. D., P. [Pahlavi] —2. D., P. [Pahlavi]—3. D. P. [Pahlavi]

min frazandân î mûn hûmanîsh? (17) Kanîzak gûft aigh:—Li bentaman î denman varzigar hûmanam, î pavan denman matâ katrûnêd. (18) Shahpûhr gûft aîgh:—Lâ râst yemlelûnîh, meman dûkhtar î varzîgarân denman hûnar va nîrûg va dîdan va nyôkûkîh î lak aît lâ yehevûnêd; kûn barâ amat râst yemalelûnîh, adinash ham dînâ lâ yehevûnîm. (19) Kanizak gûft aîgh:—Hatam zînhâr yehabûnîd, pavan tan va khayâ î li ôl râst barâ yemalelûnam. (20) Shahpûhr gûft aîgh: Zînhâr, va al tars. (21) Kanîzak gûft aîgh:—Li bentman î Mitrôk î Anôshêpâtân hûmanam, va min bîm î Artakhshîr râ ôl denman jivâk yâîtyûnt hûmanam; va min haft frazand î Mitrôk barâ li vad hân aîsh lâ katrûnt yekavîmûnêd.

1. D., P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. P. [illegible]; D. [illegible]—4. D., P. [illegible]—5. D., P. [illegible]—6. D., P. [illegible]—7. So D.; P. [illegible]

[illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible]

CHAPTER XIII.

(1) [illegible] (2) [illegible] (3) [illegible]

(22) Shahpûhr varzîgar râ frâj karîtûnt, va kanîzak pavan nîshmanîh mekadlûnt, va bên ham lêlyâ levatman bû<u>d</u>. (23) Brêhînishnê râ, aîgh âvâye<u>d</u> yehevûntan, pavan ham shap madam Aûharmazda î Shahpûhrân ân kanîzak âpûstan bû<u>d</u>. (24) Shahpûhr kanîzak âzarmîg va garâmîg dâsht, va Aûharmazda î Shahpûhrân azash zâ<u>d</u>.

CHAPTER XIII.

(1) Shahpûhr Aûharmazda râ min abîtar pavan nîhân dâsht, vad zak amat ôl dâ<u>d</u>ê î haft shantê mat. (2) Yom-î levatman apûrnâî zâ<u>d</u>agân va vâspûhragân î Artakhshîr Aûharmazda ôl asparês vazlûnt va chûvagân kar<u>d</u>. (3) Artakhshîr levatman magûpatân magûpat va artêshtârân sardâr va kabad âzâ<u>d</u>ân

1. So D.; P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. So D.; P. [illegible]—4. So D.; P. [illegible] —5. D., P. [illegible]

(4)
(5)
(6)
(7)

(8)
(9)

va vazôrgân tamman yetîbûnast, ôl ôlmanshân hamâ nigîrîd. (4) Aûharmazda min ôlmanshân apûrnâyîgân pavan asvabâr chîr va navardê yehevûnt. (5) Va âvâyed yehevûntan râ aêvak min ôlmanshân chûvakân ôl gûî makhîtûnt, va gûî ôlman kanâr î Artakhshîr aûpast, va Artakhshîr hîch mandavam lâ pêdakîuîd. (6) Va apûrnâyîgân tavisht katrûnt hûmand, va shukûh î Artakhshîr râ aish lâ asvabârêd va frâj vazlûnêd. (7) Aûharmazda vistâkhanîhâ vazlûnt va gûî madam vakhdûnt, va vistâkhanîhâ makhîtûnt, va kâlâ vabîdûnt.

(8) Artakhshîr min ôlmanshân pûrsîd aîgh :—Denman rîtê mûn ait? (9) Ôlmanshân gûft aîgh :—Anôshê yehevûnîd!

1. P. [illegible]—2. D., P. [illegible]—3. So D.; P. [illegible].

Lenman denman rîtê lâ khavîtûnîm. (10) Artakhshîr aîsh fraj kard va rîtê ôl levîn bavîhûnast, va gûft aîgh :—Lak benman î mûn hûmanîh ? (11) Aûharmazda gûft aîgh :—Li benman î Shahpûhr hûmanam. (12) Avash ham zamân aísh shedrunîd va Shahpûhr karîtûnt, va gûft aîgh :—Denman benman î mûn aît ? (13) Shahpûhr zinhâr bavîhûnast:—Artakhshîr barâ yehabûnîd! (14) Avash Shahpûhr zînhâr yehabûnt.

(15) Shahpûhr gûft aîgh: Anôshê yebevûnîd! Denman benman î li aît ; avam min denman hand shant lakhvâr min lakûm pavan nîhân dâsht. (16) Artakhshîr gûft aîgh: Hanâ akhvishkâr chîm, amatat haft shantê lakhvâr frazand î aêdûn

nyôkûk min li pavan nîhân dâsht? (17) Avash Aûharmazda garâmîgînîd, va kabad dahishnê va padmûjan aûbash dâd va spâsdârîh bên Yeheân hangârd. (18) Avash gûft aîgh:— Hûmânâkîh î denman zak aît î Kaît î Hindû gûft.

(19) Âkhar min zak amat Aûharmazda ôl khûdâêîh rasîd, aîmandîn Aîrân shatrô lakhvâr ôl aêvakhûdâêîh tôbânest âvôrdan, va sar-khûdâyân î kôstê kostê Aûharmazda ôl framân-bôrdârîh yâîtyûnt. (20) Va min Arûm va Hindûkân sâb va bâz bavîhûnast, va Aîrân shatrô ôl paîrâyeshnîgtar va châpûktar va nâmîgtar kard. (21). Va Kesar î Arûmâkân shatrô-

1. D., P. —2. Also read *hêmôgûn*.—3. D., P.: —4. D., P. —5. D., P.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

KOLOPHON.

(1) [illegible] (2) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] (3) [illegible]

[illegible]

[illegible]

---

yâr, va Tâb î Kâvûl, va Hindûkân Shah, va Tûrk Khâkân, va avârîg sar-khûdâyân î kôstê pavan shnûm î shîrînê ôl babâ yâtûnt hûmand.

KOLOPHON.

(1) Frajapt pavan drûd, shâdih, va râmishne. (2) Anôshê-rôbân yehevûnâd Artakhshîr î malkâân malkâ î Pâpakân, va Shahpûhr î malkâân malkâ î Artakhshîrân, va Aûharmazda î malkâân malkâ î Shahpûhrân! (3) Aêdûn yehevûnâd, aêdûntar yehevûnâd, anôshê-rôbân Rûstam î Mitrô-âvân, mûn denman pajîn nipisht bûd! Aêdûn yehevûnâd!

---

1. D., P. [illegible]—2. D., P. add [illegible]—3. D., P. [illegible].

APPENDICES.

I.

The Existing Pahlavi Books.

II.

Historical Sketches.

III.

Extracts from the Shâh-Nâmeh relating to the subject-matter of the Pahlavi " Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân. "

THE EXISTING PAHLAVI BOOKS.

1. The oldest Pahlavi Writings now extant.*

Among the numerous and miscellaneous writings on papyrus, discovered in the Fayûm district in Egypt during the last few years, are many fragments of Pahlavi manuscripts written probably in the eighth century, being the oldest specimens of Pahlavi writing known to exist. This writing is intended to be similar to that used in the Pahlavi MSS. of the present day, and many words can be read with ease after a little practice, but it is often careless and hardly legible. Some of the fragments appear to contain portions of daily memoranda of sales or expenditure; but, as there are many varieties of handwriting, the papyri are evidently the remains of a collection of miscellaneous documents. [2]

As specimens of old Pahlavi writing may also be mentioned ten signatures of witnesses on a copper-plate grant to the Syrian Church in Southern India (J. R. A. S. VII., 343), supposed to have been engraved in the ninth century; and four Pahlavi inscriptions, dated A. Y. 378 and 390 (A.D. 1009 and 1021), containing the names of Parsi visitors to the Kanheri Buddhist caves in Salsette, near Bombay. Although both these specimens are engraved, they must first have been written upon the copper-plate and rock, before the engraver began his work. Three centuries after these Parsees left their names in one of the Kanheri caves, the oldest surviving

1. Extracted from the "Grundriss der Iranischen Philologie" von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn. "Die Pahlavi Litteratur," von Dr. E. W. West, pp. 79-81 *seq.*, §§ 11-17, 33 and 95, B and II., Lieferung I. Strassburg, Trübner, 1896."

2. Fragmente von Pahlavi-Papyri aus Aegypten, von Sachau, 1878—Zur Entzifferung der Pehlevipapyrus, von Paul Horn, 1889.

MS., preserved by the Parsees in India, was written in Kambay in 1323.[1]

2. The Origin of the Pahlavi Literature preserved by the Parsees.

There is every reason to believe that an extensive Pahlavi literature, in all branches of knowledge, had come into existence before the end of the sixth century A.D.; and, although the troublous times which then followed, and soon led to the Arab conquest of Persia, must have checked all literary pursuits, we shall find that Pahlavi works were still being written as late as the end of the ninth century. In the meantime the modern Persian alphabet had been invented, and the use of Pahlavi was then soon confined to the Parsi priests, who seem to have continued to make additions to some Pahlavi works, such as the Bûndahishn, till the end of the eleventh century. Since that time, Pahlavi writers have rarely attempted to compose anything in Pahlavi beyond invocational introductions and kolophons to the MSS. they have copied, with probably some attempts at translating short Avesta texts. They have also prepared Pâzend or Parsi versions of old Pahlavi texts, in which the Pahlavi words are transcribed in Avesta or modern Persian characters; the Semitic portion of them being always replaced by their Iranian equivalents. As the priests diminished in number, they found it impossible to provide sufficient copies to keep all their religious MSS. in existence; far less could they attempt to reproduce MSS. on other subjects. Under these circumstances much of the old Pahlavi literature was, no doubt, lost between the ninth and twelfth centuries.

The Parsee priests who emigrated to India in the eighth century had probably very few MSS., and most of these they,

1. The Pahlavi Inscriptions at Kanheri, by E. W. West.—Essay on Pahlavi by Haug.

no doubt, lost before the end of the twelfth century, as we find, from kolophons preserved in various MSS., that they received from Irân a copy of the Vendidâd with Pahlavi in 1205, and one of the *Artâ Virâf Nâmê* after 1269, about which time several other MSS. were probably brought from Irân by an emigrant priest. Copies of such imported MSS. were certainly made in India between 1320 and 1325. But it appears from letters received from Irânian priests in 1478, that the Indian Parsees had then become ignorant of Pahlavi and wanted information on many subjects. Copies of these letters from Iran, and of others received on fourteen later occasions, down to 1673, are preserved in the Persian *Rivâyats* of the Indian Parsees; and it appears from some of them that a Pâzend *Yôsht i Fryânô* was sent to India from Irân in 1553, and MSS. of the Visparad and Vishtâsp Yasht from Kirmân in 1627. During the eighteenth century the *Nirangistân* and *Dînkard* first reached India, and they have been followed by the *Dâdistân-î-Dînî*, the Iranian *Bûndahishn*, and other important texts during the present century, so that the Parsees in India now possess copies of all the Pahlavi literature known to exist, and their priests are beginning to understand it far better than any of the Iranian priesthood.

This Pahlavi literature may be divided into three classes. First, Pahlavi translations of Avesta texts, intermingled with Pahlavi commentary. Second, purely Pahlavi texts on religious subjects, or connected with religion. Third, Pahlavi texts on miscellaneous subjects not intimately connected with religion.

3. The Pahlavi Translations of Avesta Texts.

1. Vendidâd.—2. Yasna.—3. Aîrpatastân and Nirangistân.—4. Vishtâsp Yasht.—5. Visparad.—6. Farhâng î Oîm Aêvak.—7. Aûharmazda Yasht.—8. Bahrâm Yasht.—9. Hâdôkht Nask.—10. Aôgemadaêcha.—11. Chidê Avistâk î Gâsân.—12. Âtash Nyâyesh.—13. Part of Vizîrkard î Dînî.—14. Afringân î

Gâhânbâr.—15. Haft Ameshaspend Yasht.—16. Srôsh Yasht Hâdôkht.—17. Sîrûzê I.—18. Sîrûzê II.—19. Khûrshîd Nyâyesh.—20. Âvân Nyâyesh.—21. Âfrînagân î Dahmân.—22. Afrînagan î Gâthâ.—23. Khûrshîd Yasht.—24. Mâh Yasht.—25. Yasht fragment XXII. in Westergaard's edition.—26. Afrînagân î Fravardîgân.—27. Mâh Nyâyesh.

4. The Pahlavi Texts on Religious Subjects.

28. Dînkard, Books III—IX.—29. Bûndahishn.—30. Dâdîstân î Dînî.—31. Commentary on the Pahlavi Vendidâd.—32. Rivâyat accompanying No. 30.—33. Rivâyat of Hîmîd i Ashavahishtân.—34. Rest of Vizîrkard î Dînî.—35. Selections of Zâdsparam.—36. Shikand-gûmânî Vîzâr.—37. Shâyast Lâ-shâyast, with appendix.—38. Dînâ î Mainû î Khrat.—39. Epistles of Mânûshchîhr.—40. Artâ Vîrâf Nâmê.—41. Stâyishn î Sî Rôzê.—42. Jâmâsp Nâmê.—43. Vohûman Yasht.—44. Mâdîgân î Yôsht Fryân.—45. Questions answered by Avesta texts.—46. Andarz î Âtarôpât î Mâraspendân.—47. Patît î Irânî.—48. Ganj î Shâyîgân î Vazôrg Mitrô.—49. Patît î Âtarôpât i Mâraspendân.—50. Pandnâmê î Zaratushtra.—51. Andarz î Aôshnar î Dânâk.—52. Afrîn î Shash Gâhânbâr.—53. Vâchê Aêchand î Âtarôpât î Mâraspendân.—54. Mâdîgân î Gujastê Abâlish.—55. Mâdîgân î Sî Rôz.—56. Patît î Vidardagân.—57. Patît î Khûd.—58. Mâdîgân i Haft Ameshaspend.—59. Admonitions to Mazdayasnians.—60. Injunctions to Vehdîns.—61. Mâdîgân î Mâh î Fravardîn Rôz î Khûrdâd.—62. Characteristics of a Happy Man.—63. Afrîn î Haft Ameshaspend.—64. A father instructing his Son.—65. Stâyishn î Darûn.—66. Afrîn î Artâ-Fravash.—67. Andarz î Dânâk Mard.—68. Âshîrvâd.—69. Âfrîn î Myazd.—70. Andarz î Khûsrû î Kavâtân.—71. Chîm î Darûn.—72. Namâz i Aûharmazda.—73. Sayings of Âtarô-Frôbag and Bakhtâfrîd.—74. Nîrang î Bôî-dâdan.—75. Nâm-stâyishnîh.—76. Five Dispositions of Priests and Ten Admonitions.—77. Âfrîn î Vazôrgân.—78. Afrîn î Gâhânbâr Châshnîh.—79. Coming of Vâhrâm î

Varjâvand.—80. Dârûk î Khûrsandih.—81. Replies of Three Learned Men to the King.—82. Mâd̲îgân î Sî Yazdân.

5. The Pahlavi Texts on Non-Religious Subjects.

83. Social Code of the Parsees in Sâsânian times.—84. Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân.—85. Yâd̲gâr î Zarîrân.—86. Khûsrû î Kâvâtân and his Page.—87. Farhang î Pahlavî.—88. Forms of Epistles.—89. Cities in the Land of Irân.—90. Mâdîgân î Chatrang.—91. Darakht î Asûrî.—92. The Form of Marriage Contract.—93. Wonders of the Land of Sajastân.

HISTORICAL SKETCHES.

I.*

The Sâsânian Emperor Ardashîr I.

The emblems on the coins show that Persis was always loyally Zoroastrian, and at Istakhr stood the famous fire-temple of the goddess Anâhêdh. Its priest was Sâsân, whose marriage with a Bâzrangian princess, Râmbehisht, laid the foundation of the greatness of his house, while priestly influence, which was very strong, doubtless favoured its rise. Pâbak, son of Sâsân, and Ardashîr, son of Pâbak, begin the history of the Sâsânian dynasty. Artabanus did nothing to check the use of the new power till Ardashîr had all Persis in his hand and had begun to erect a place and temple at Gôr (Firuzabad). Nîrofar, King of Elymais, was then sent against him, but was defeated, and now Ardashîr passed beyond Persis and successively reduced Ispahan (Parætacene), Ahwaz (Elymâis), and Mesene. After this victory Ardashîr sent a challenge to Artabanus himself; their armies met by appointment in the plain of Hormizdjân, and Artabanus fell (28th April 227). Ctesiphon and Babylonia must have fallen not much later, though Volagases V. seems to have re-established himself there on his brother's death, and a tetradrachm of 539 Sel. shows that he held the city till autumn 227. The conquest of Assyria and great part of Media and Parthia is assigned by Dio expressly or by implication to the year 228, and so the Parthian empire was at an end.

. . . .

Of the minor kings who ruled in Persis, in the Arsacid period, in real or nominal allegiance to the Parthian "king of kings," we know some names from coins or ancient writers, but we cannot tell whether they were all of one dynasty. In the beginning of the 3rd century the kings, who then belonged to a dynasty of which the name probably was Bâzrangîk, had lost much of their power; lesser potentates ruled in various parts of the land, which, by being all mountainous, falls naturally into ill-connected sections. One of these local princes was Pápak, or, in the more modern pronunciation, Pâbak, son or descendant of Sâsân, a native of the village of Khîr on the southern margin of the great salt lake east of Shîrâz. Pâbak overthrew Gôzihr, the last prince of the Bâzrangîk, and became master of the district of Istakhr (Persepolis), and the coins and inscriptions of his son give him the title of king. His legitimate heir was his son Shâpûr, for whom Pâbak is said to have asked recognition from the Arsacids; but on Pâbak's death a second son,

* Extracts I-II, from '*The History of the Reign of Ardashîr,*' by Dr. Theodore Nœldeke, Edinburgh, 1885.

Ardashîr, refused to acknowledge his brother, and was in arms against him when Shâpûr died suddenly, and hardly by mere accident. That Ardashîr's claims were opposed by his brothers and that he put them to death are not to be doubted, as we have these facts from a tradition of strictly legitimist tendency.*

Tradition names various local princes conquered by Ardashîr for himself or for his father, and perhaps Pâbak before his death was already lord of all Persis. Ardashîr, at least presumably, was so when he struck the coins still extant. Ardashîr, who is to the Sâsânian what Cyrus was to the Achæmenian empire, probably came to the throne in 211/212 A. D. From the first he plainly leaned on the clergy of the Zoroastrian faith, which all through the Macedonian and Parthian eras had undoubtedly continued to be the religion of the people in Irân proper, and especially in Persis. The Parthian monarchs were Zoroastrians, but probably often very lukewarm in the faith. Ardashîr, on the contrary, ostentatiously placed symbols of sacred fire on his coins, and on his inscriptions boasts himself a "Mazdayasn" or orthodox Zoroastrian. From his days onward the often fanatical and persecuting clergy enjoyed great power in the Sâsânian empire, and the hierarchical organization of the state church, so similar to that of the Christian clergy, probably dates from Ardashîr; it is referred to, at least, on the inscriptions of his immediate successors. Popularity and a certain religious prestige were the natural fruits of this orthodox zeal on the part of Ardashîr, but his success was essentially the fruit of his energy and valour. Slowly and not without toil he rose from king of Persis to be king of the kings of Irân. He began by subduing successively Kirmân, Susiana, and the petty states at the mouth of the Tigris. But after this he came into conflict with the great king, whom, according to the contemporary account of Dio Cassius, he smote in three battles. The decisive engagement with Ardavân (Artabanus) in which the last Parthian monarch fell, and where Ardashîr gained the title of "king of kings" seems to have been on 28th April 224 (or 227, according to A. V. Gutschmid), and was probably fought in Babylonia or Susiana, for the next enterprise of Ardashîr was an unsuccessful attack on the strong walls of Hatra, which perhaps was not taken and destroyed till the reign of his successor. Ardashîr conquered Media, where an Arsacid prince was his adversary, and gained the greater part of the Irânian highlands, but failed in Armenia, whither a son of Ardavân had fled.

The Romans saw with concern the rise of a prince who already directed his aims against their Asiatic possessions, and seems to have had some success in this quarter, till in 233 he was smitten by Alexander Severus in a great battle. Henceforth, though peace was often made between the two powers, they remained constant rivals,—and rivals on equal terms, for, though under able rulers and when

* Very doubtful.

the inner condition of the empire was not greatly disturbed, the Europeans of Rome or Byzantiun were still too strong for the Asiatics, the tables were not seldom turned, and Rome sustained many a shameful defeat. This struggle fills the chief place in the political history of the Sâsânians; and the inner development of the empire, its martial and political institutions, its art and industry, were also most powerfully influenced by the superior civilization of the West.

The nominal capital was always at Istakhr. . . . But the real metropolis was the Arsacid capital of Ctesiphon, with Ardashir's new foundation of Veh-Ardashîr, just across the Tigris on the site of the old Seleucia. The rich alluvial land that surrounded these twin cities was no part of Irân proper, and its inhabitants were mainly Semites; but old example, and probably its vicinity to Roman soil, marked it out for the true seat of government.

The extent of the empire at the time of Ardashîr's death is uncertain, for the national tradition ascribes to him some conquests that were really made by his successors, and others which the Sâsânians never made at all. Shâpûr, his son, calls himself on his inscriptions king of the kings of Irân and non-Irân, where his father says only "of Irân;" so that it was the son who first extended the realm beyond the bounds of what was then known as Irân. Non-Irân may refer to districts in the far East, where, however, the Sâsânian power never reached so far as that of the Achæmenians, and it may also include Armenia. At any rate, Ardashîr won a great empire and consolidated it, so that it held together for four centuries. He gave a powerful blow to the system of vassal states, which had become more and more prevalent under the Arsacids, and reduced most of these states to provinces. In this sense he is justly viewed by tradition as the restorer of the unity of Irân; but the unity, of course, was not such as in a modern European state. The great barons in particular were still very powerful, and were more than once a danger to the kings. At bottom they were a continuation of the Parthian nobility, falling into diverse classes, headed, as in the Achæmenian empire, by the seven noblest houses. There was also a numerous minor nobility. Later generations looked back upon the founder of the empire as the best of the lawgivers and the ideal monarch: and, of course, so great a patron of Zoroastrianism left a high reputation for piety. . . .

II.

Shahpûhr I, son of Ardashîr.

Ardashîr is said to have adopted his son Shâpûr as partner of his throne, and this is confirmed by coins on which a youthful head appears along with Ardashîr's likeness. He died late in 241 or early in 242. Shâpûr I. (older form *Shahpûhr*; Sapor or Sapores of the Westerns) was probably crowned on 20th March 242. Legen-

dary tradition makes his mother an Arsacid princess taken at the capture of Ctesiphon; but, according to a more probable account, Shâpûr was already able to bear arms in the decisive battles with Ardavân. Nor can he have been a mere stripling when his reign began, as his prowess against Rome shows; for in Ardashîr's last years, in the reign of Maximin (236-238), the war had been renewed, and Nisibis and Carrhœ (Haran), two fortresses which constantly reappear in this history, had been taken. . . . The Roman world was at this period so shaken that Syria was again and again invaded,—how often we can hardly say; nay, a Syrian, Cyriades himself led the Persians to Antioch and assumed the purple under their protection. At last the emperor Valerian took the field in person; but, after protracted operations in Mesopotamia, fortune turned against the Romans and Valerian himself became Shâpûr's captive (260), under unknown circumstances, and, according to Roman accounts, through treachery; but certainly not till he had entered into negotiations and vainly sought to purchase a free retreat for his army with gold . . . .

The Persians had no great standing army like the Romans, and the levies summoned to the standard could not long be kept together; hence so many brilliant débuts in warfare without lasting result. Shâpûr effected no permanent gain of territory, for even Armenia seems now to have fallen again under Roman suzerainty. But Valerian was not delivered, and died in captivity. The figures of the victorious king and the captive Cæsar are still to be seen hewn, perhaps by Roman subjects, on the rocks of Persis, and Persian tradition, which preserves so few historical facts as to the immediate successors of Ardashir, has not forgotten this crowning humiliation of Rome. Some of the traditional deeds of Shâpûr I. really belong to Shapur II., but we may accept him as the author of the great irrigation works at Shûshtar, and it was he who built Gûndêv Shâpûr (Ar. Jundai-Sâbûr, Syr. Bêth Lâpât), which was often used by the kings as their second residence, and stood to Ctesiphon as its neighbour Susa in Achæmenian times did to Babylon. Shâpûr's sway over non-Irânian peoples has been already referred to; but the Augustan historians are certainly right in speaking of the Bactrians as a nation still independent and often hostile to Persia, and the same is true of the Cadusians, *i.e.*, the Dêlamites of Gîlân, who were never subdued by the Sâsânians. At the very beginning of Shâpûr's reign Mani, founder of the Manichæan sect, began to preach, against which the Persian priests fought for centuries as vigorously as against the various sections of Nicene Christians.

The close of Shâpûr's reign saw great changes in the Roman east. At the fall of Palmyra Shâpûr was probably no longer alive. His son Hormizd (Ohrmazd) I. came to the throne in 272 or 273, having pre-

viously been Governor of Khorâsân. His title, "the hero," appears to have been gained by prowess against the Romans before his accession, for his reign of one year gave little time for great deeds.

III.*

Revolutions of Asia.

In the more early ages of the world, whilst the forest that covered Europe afforded a retreat to a few wandering savages, the inhabitants of Asia were already collected into populous cities, and reduced under extensive empires, the seat of the arts, of luxury, and of despotism. The Assyrians reigned over the East, till the sceptre of Ninus and Semiramis dropped from the hands of their enervated successors. The Medes and the Babylonians divided their power, and were themselves swallowed up in the monarchy of the Persians, whose arms could not be confined within the narrow limits of Asia. Followed, as it is said, by two millions of men, Xerxes, the descendant of Cyrus, invaded Greece. Thirty thousand soldiers under the command of Alexander, the son of Philip, who was entrusted by the Greeks with their glory and revenge, were sufficient to subdue Persia. The princes of the house of Seleucus usurped and lost the Macedonian command over the East. About the same time, that, by an ignominious treaty, they resigned to the Romans the country on this side Mount Taurus, they were driven by the Parthians, an obscure horde of Scythian origin, from all the provinces of Upper Asia. The formidable power of the Parthians, which spread from India to the frontiers of Syria, was in its turn subverted by Ardashir, or Artaxerxes, the founder of a new dynasty, which, under the name of Sassanides, governed Persia till the invasion of the Arabs. This great revolution, whose fatal influence was soon experienced by the Romans, happened in the fourth year of Alexander Severus, two hundred and twenty-six years after the Christian era.

IV.

The Persian Monarchy restored by Artaxerxes.

Artaxerxes had served with great reputation in the armies of Artaban, the last king of the Parthians, and it appears that he was driven into exile and rebellion by royal ingratitude, the customary reward for superior merit. His birth was obscure, and the obscurity equally gave room to the aspersions of his enemies, and the flattery of his adherents. If we credit the scandal of the former, Artaxerxes sprang from the illegitimate commerce of a tanner's wife with a common soldier. The latter represent him as descended from a branch of the ancient kings of Persia, though time and misfortune had

* Extracts III-XIII. are from *The Decline and Fall of the Roman Empire*, by Edward Gibbon, Lubbock's Edition, Vol. I., p. 132 *seq.*

gradually reduced his ancestors to the humble station of private citizens. As the lineal heir of the monarchy, he asserted his right to the throne, and challenged the noble task of delivering the Persians from the oppression under which they groaned above five centuries since the death of Darius. The Parthians were defeated in three great battles.* In the last of these their king Artaban was slain, and the spirit of the nation was for ever broken. The authority of Artaxerxes was solemnly acknowledged in a great assembly held at Balch in Khorasan. Two younger branches of the royal house of Arsaces were confounded among the prostrate satraps. A third, more mindful of ancient grandeur than of present necessity, attempted to retire, with a numerous train of vassals, towards their kinsman, the king of Armenia; but this little army of deserters was intercepted, and cut off, by the vigilance of the conqueror, who boldly assumed the double diadem, and the title of King of Kings, which had been enjoyed by his predecessor. But these pompous titles, instead of gratifying the vanity of the Persian, served only to admonish him of his duty, and to inflame in his soul the ambition of restoring, in their full splendour, the religion and empire of Cyrus.

V.

Reformation of the Magian Religion.

During the long servitude of Persia under the Macedonian and the Parthian yoke, the nations of Europe and Asia had mutually adopted and corrupted each other's superstitions. The Arsacides, indeed, practised the worship of the Magi; but they disgraced and polluted it with a various mixture of foreign idolatry. The memory of Zoroaster, the ancient prophet and philosopher of the Persians, was still revered in the East; but the obsolete and mysterious language, in which the Zendavesta was composed, opened a field of dispute to seventy sects, who variously explained the fundamental doctrines of their religion, and were all indifferently derided by a crowd of infidels, who rejected the divine mission and miracles of the prophet. To suppress the idolaters, reunite the schismatics, and confute the unbelievers, by the infallible decision of a general council, the pious Artaxerxes summoned the Magi from all parts of his dominions. These priests, who had so long sighed in contempt and obscurity, obeyed the welcome summons; and on the appointed day appeared, to the number of about eighty thousand. But as the debates of so tumultuous an assembly could not have been directed by the authority of reason, or influenced by the art of policy, the Persian synod was reduced, by successive operations, to forty thousand, to four thousand, to four hundred, to forty, and at last to seven Magi, the most respected for their learning and piety. One

* In the plain of Hurmaz, the son of Bâbak was hailed in the field with the proud title of Shâhân Shâh, King of Kings, a name ever since assumed by the sovereigns of Persia (see Malcolm, Vol. I.)

of these, Arda Viraph, a young but holy prelate, received from the hands of his brethren three cups of soporiferous wine. He drank them off, and instantly fell into a long and profound sleep. As soon as he waked, he related to the king and to the believing multitude his journey to Heaven, and his intimate conferences with the Deity. Every doubt was silenced by this supernatural evidence; and the articles of the faith of Zoroaster were fixed with equal authority and precision. A short delineation of that celebrated system will be found useful, not only to display the character of the Persian nation, but to illustrate many of their most important transactions, both in peace and war with the Roman empire..........

VI.

Power of the Magi.

The Magi, or sacerdotal order, were extremely numerous, since, as we have already seen, fourscore thousand of them were convened in a general council. Their forces were multiplied by discipline. A regular hierarchy was diffused through all the provinces of Persia; and the Archimagus, who resided at Balch, was respected as the visible head of the Church, and the lawful successor of Zoroaster. The property of the Magi was very considerable......... The Persian priests, who were of a speculative genius, preserved and investigated the secrets of Oriental philosophy; and acquired, either by superior knowledge or superior art, the reputation of being well versed in some occult sciences, which have derived their appelation from the Magi. Those of more active dispositions mixed with the world in courts and cities; and it is observed, that the administration of Artaxerxes was in a great measure directed by the counsels of the sacerdotal order, whose dignity, either from policy or devotion, that prince restored to its ancient splendour.

VII.

Establishment of the Royal authority in the provinces.

Artaxerxes, by his valour and conduct, had wrested the sceptre of the East from the ancient royal family of Parthia. There still remained the more difficult task of establishing, throughout the vast extent of Persia, a uniform and vigorous administration. The week indulgence of the Arsacides had resigned to their sons and brothers the principal provinces, and the greatest offices of the kingdom, in the nature of hereditary possessions. The vitaxæ, or eighteen most powerful satraps, were permitted to assume the regal title; and the vain pride of the monarch was delighted with a nominal dminion over so many vassal kings. Even tribes of barbarians in their mountains, and the Greek cities of Upper Asia, within their walls, scarcely acknowledged, or seldom obeyed, any superior; and the Parthian empire exhibited, under other names, a lively image of the

feudal system which has since prevailed in Europe. But the active victor, at the head of a numerous and disciplined army, visited in person every province of Persia. The defeat of the boldest rebels, and the reduction of the strongest fortifications, diffused the terror of his arms, and prepared the way for the peaceful reception of his authority. An obstinate resistance was fatal to the chiefs ; but their followers were treated with lenity. A cheerful submission was rewarded with honours and riches ; but the prudent Artaxerxes, suffering no person except himself to assume the title of king, abolished every intermediate power between the throne and the people.

VIII.

Extent and population of Persia.

His kingdom, nearly equal in extent to modern Persia, was, on every side, bounded by the sea, or by great rivers ; by the Euphrates, the Tigris, the Araxes, the Oxus, and the Indus, by the Caspian Sea, and the Gulf of Persia. That country was computed to contain, in the last century, five hundred and fifty-four cities, sixty thousand villages, and about forty millions of souls. If we compare the administration of the house of Sasan with that of the house of Sefi, the political influence of the Magian with that of the Mahometan religion, we shall probably infer, that the kingdom of Artaxerxes contained at least as great a number of cities, villages, and inhabitants. But it must likewise be confessed, that in every age the want of harbours on the sea-coast, and the scarcity of fresh water in the inland provinces, have been very unfavourable to the commerce and agriculture of the Persians ....

IX.

Recapitulation of the war between the Parthian and Roman Empires.

As soon as the ambitious mind of Artaxerxes had triumphed over the resistance of his vassals, he began to threaten the neighbouring states, who, during the long slumber of his predecessors, had insulted Persia with impunity. He obtained some easy victories over the wild Scythians and the effeminate Indians ; but the Romans were an enemy, who, by their past injuries and present power, deserved the utmost efforts of his arms ....
The Romans, about ten years before the fall of the Parthian monarchy, obtained a firm and permanent establishment beyond the Euphrates.

X.

Artaxerxes claims the Provinces of Asia, and declares war against the Romans, A. D. 230.

Prudence as well as glory might have justified a war on the side of Artaxerxes, had his views been confined to the defence or the acquisition of a useful frontier. But the ambitious Persian openly

avowed a far more extensive design of conquest; and he thought himself able to support his lofty pretensions by the arms of reason as well as by those of power. Cyrus, he alleged, had first subduted, and his successors had for a long time possessed, the whole exent of Asia, as far as the Propontis and the Ægæan sea; the provinces of Caria and Ionia, under their empire, had been governed by Persian satraps, and all Egypt, to the confines of Æthiopia, had acknowledged their sovereignty. Their rights had been suspended, but not destroyed, by a long usurpation; and as soon as he received the Persian diadem, which birth and successful valour had placed under his head, the first great duty of his station called upon him to restore the ancient limits and splendour of the monarchy. The Great King, therefore, commanded the Romans instantly to depart from all the provinces of his ancestors, and, yielding to the Persians the empire of Asia, to content themselves with the undisturbed possession of Europe. This haughty mandate was delivered by four hundred of the tallest and most beautiful of the Persians; who, by their fine horses, splendid arms, and rich apparel, displayed the pride and greatness of their master. Such an embassy was much less an offer of negotiation than a declaration of war. Both Alexander Severus and Artaxerxes, collecting the military force of the Roman and Persian monarchies, resolved in this important contest to lead their armies in person.

XI.

The Behaviour of Artaxerxes in the War with Alexander Severus:

Flying with rapidity from the hills of Media to the marshes of the Euphrates, he had everywhere opposed the invaders in person; and in either fortune had united with the ablest conduct the most undaunted resolution. But in several obstinate engagements against the veteran legions of Rome, the Persian monarch had lost the flower of his troops. Even his victories had weakened his power. The favourable opportunities of the absence of Alexander, and of the confusions that followed that emperor's death, presented themselves in vain to his ambition. Instead of expelling the Romans, as he pretended, from the continent of Asia, he found himself unable to rest from their hands the little province of Mesopotamia.[1]

XII.

Character and Maxims of Artaxerxes.

The reign of Artaxerxes, which from the last defeat of the Parthians lasted only fourteen years, forms a memorable æra in the history of the East, and even in that of Rome. His character seems to have been marked by those bold and commanding features that generally distinguish the princes who conquer, from those who in-

[1] Doubtful.

herit, an empire. Till the last period of the Persian monarchy, his code of laws was respected as the ground-work of their civil and religious policy. Several of his sayings are preserved. One of them in particular discovers a deep insight into the constitution of government. "The authority of the prince", said Ataxerxes, "must be defended by a military force; that force can only be maintained by taxes; all taxes must, at last, fall upon agriculture; and agriculture can never flourish except under the protecton of justice and moderation." Artaxerxes bequeathed his new empire, and his ambitious designs against the Romans, to Shapor, a son not unworthy of his great father; but those designs were too extensive for the power of Persia, and served only to involve both nations in a long series of destructive wars and reciprocal calamities.

XIII.

The Persian Cavalry.

But the nobles of Persia, in the bosom of luxury and despotism, preserved a strong sense of personal gallantry and national honour. From the age of seven years they were taught to speak truth, to shoot with the bow, and to ride; and it was universally confessed, that in the two last of these arts, they had made a more than common proficiency. The most distinguished youth were educated under the monarch's eye, practised their exercises in the gate of his palace, and were severely trained up to the habits of temperance and obedience, in their long and laborious parties of hunting. In every province, the satrap maintained a like school of military virtue. The Persian nobles (so natural is the idea of feudal tenures) received from the king's bounty lands and houses, on the condition of their service in war. They were ready on the first summons to mount on horseback, with a martial and splendid train of followers, and to join the numerous bodies of guards, who were carefully selected from among the most robust slaves, and the bravest adventurers of Asia. These armies, equally formidable by the impetuosity of their charge, and the rapidity of their motions, threatened, as an impending cloud, the eastern provinces of the declining empire of Rome.

PERSIAN ERRATA.

صحیح	غلط	سطر	صفحه
آنپس	آنپش	۲	۱
پسر بُد	پسر و	۵	۱
کسانیکه	کسانکیه	٦	۲
جوانمرد بُد	جوانمرد و	۱۵	۴
جائي	حائی	۱۹	۵
راه	رای	۱۸	٦
پراگند	پراگنده	۱۹	۸
بتاز	متاز	۲۲	۸
بیزدان	بیردان	۴	۱۰
افگند	افغگند	۲	۱۱
بیشتر	بیشتریکی	۱۷	۱۱
برچه	هرچه	۱۹	۱٦
و روزی	روزی	۴	۲۲
بیار	بیاز	۱	۲۳
پیش	پیس	۲٦	۲۳
نخسپد	بخسپد	۱۰	۲۵
هیچ	ایچ	۲۱	۲۵
نشینده	نشنید	۵	۳۱
بیابد	بیامد	۷	۳۱
نخچیر	بنخچیر	۱۵	۳۳
بهم	هم	۳۱	۳۴

THE EXTRACTS* FROM THE PERSIAN SHÂH-NÂMEH RELATING TO THE SUBJECT-MATTER OF THE PAHLAVI "KARNAME-I-ARTAKHSHIR-I-PÂPAKÂN".

I.

در خواب دیدن بابک ساسان را
و دختر دادن بدو

سکندر چو نومید گشت از جهان / بپی افگند رائی میان مهان
کز آنپس نگیرد کس از روم یاد / بماند یکی کشور آباد و شاد
چو دانا بود بر زمین شهریار / چنین آورد دانشی پاک بار
چو دارا برزم اندرون کشته شد / همه دوده را روز بر گشته شد
پسر و مر اورا یکی شاد کام / خردمند و جنگی و ساسان بنام
پدر را بر آنگونه چون کشته دید / سر بخت ایرانیان گشته دید
از آن لشکر روم بگریخت اوی / بدام بلا در نیاویخت اوی
بهندوستان در بزاری بمرد / ز ساسان یکی کودکی ماند خُرد
برین هم نشان تا چهارم پسر / همی نام ساسانش کردی پدر
شبانان بُدندی دگر ساروان / همه ساله با رنج و کار گران
برون شد پسر جست کاری برنج / مگر یابد از رنج پاداش گنج
چو کهتر پسر سوی بابک رسید / بدشت آمد و سرشبانرا بدید
بدو گفت مزدورت آید بکار / که ایدر گذارد ببد روزگار
بپذرفت بدبخت را سرشبان / همیداشت با رنج روز و شبان
چو شد کارگر مرد آمد پسند / شبان سرشبان گشت بر گوسپند
شبی خفته بُد بابک رود یاب / چنان دید روشن روانش بخواب
که ساسان بپیل ژیان بر نشست / گرفته یکی تیغ هندی بدست
هر آنکس که آمد بر او فراز / برو آفرین کرد و بردش نماز
زبان را بخوبی بیاراستی / دل تیره از غم بپیراستی

* Carefully collated with two old MSS and the edition of Firdusi's *Shâh-Nâmeh* by Turner Macan.

بدیگر شب اندر چو بابک بخفت همیبود با مغزش اندیشه جفت
چنان دید در خواب کآتش پرست سه آتش فروزان ببردی بدست
چوآذر گشسپ و چو خرّاد و مهر فروزان بکردار گردان سپهر
همه پیش ساسان فروزان بُدی بهر آتشی عود سوزان بُدی
سر بابک از خواب بیدار شد روان و دلش پر ز تیمار شد
کسانکیه در خواب دانا بُدند بدان دانش اندر توانا بُدند
بایوان بابک شدند انجمن بزرگان فرزانه و رای زن
چو بابک سخن برکشاد از نهفت همه خواب یکسر بدیشان بگفت
پراندیشه شد زآنسخن رهنمای نهاده بدو گوش پاسخ سرای
سرانجام گفت ایسرفراز شاه بتاویل این کرد باید نگاه
کسیراکه دیدی تو زینسان بخواب بشاهی بر آرد سر از آفتاب
ورایدونکه این خواب ازو بگذرد پسر باشدش کز جهان برخورد
چو بابک شنید این سخن گشت شاد براندازه شان یک بیک هدیه داد
بفرمود تا سرشبان از رمه بر بابک آمد بروز دمه
بیامد شبان پیش او با گلیم پر از برف پشمین و دل پر ز بیم
بپرداخت بابک ز بیگانه جای بدر شد پرستنده و رهنمای
ز ساسان بپرسید و بنواختش بر خویش نزدیک بنشاختش
بپرسیدش از گوهر و از نژاد شبان زو بترسید و پاسخ نداد
ازآن پس بدو گفت کایشهریار شبانرا بجان گر دهي زینهار
بگویم ز گوهر همه هرچه هست چو دستم بپیمان بگیری بدست
که با من نسازی بدی در جهان نه در آشکارا نه اندر نهان
چو بشنید بابک زبان بر کشاد ز یزدان نیکی دهش کرد یاد
که بر تو نسازم بچیزی گزند بدارمت شادان دل و ارجمند
ببابک چنین گفت ازآن پس جوان که من پور ساسانم ای پهلوان
نبیره جهاندار شاه اردشیر که بهمنش خواندی همی یادگیر
سرافراز پور یل اسفندیار زگشتاسپ اندر جهان یادگار
چو بشنید بابک فرو ریخت آب از آنچشم روشن که او دید خواب
بیاورد پس جامهٔ پهلوی یکی اسپ با آلت خسروی
بدو گفت بابک بگرمابه شو همی باش تا خلعت آرند نو
یکي کاخ پر مایه اورا بساخت ازآنسرشباني سرش برفراخت
چو اورا بدانکاخ در جای کرد غلام و پرستنده بر پای کرد
بهر آلتي سرفرازیش داد هم از خواسته بی نیازیش داد
بدو داد پس دختر خویش را پسندیده و افسر خویش را

II.

زادن اردشیر بابکان

چو نه ماه بگذشت ازین خوبچهر — یکی کودک آمد چو تابنده مهر
بمانندهٔ شهریار اردشیر — فزاینده و فرّخ و دلپذیر
همان اردشیرش پدر کرد نام — که باشد بدیدار او شاد کام
همی پروریدش ببر در نیاز — بر آمد برین روزگار دراز
مراورا کنون مردم تیزویر — همی‌خواندش بابکان اردشیر
بیاموختندش هنر هرچه بود — هنر نیز برگوهرش بر فزود
چنین شد بفرهنگ و بالا و چهر — که گفتی همي زو فروزد سپهر
پس آگاهی آمد سوي اردوان — ز فرهنگ وز دانش این جوان
که شیر ژیالست هنگام رزم — بناهید ماند همی روز بزم
یکي نامه بنوشت پس اردوان — سوی بابک نامور پهلوان
که ایمرد با دانش و پاک رای — سخنگوی و داننده و رهنمای
شنیدم که فرزند تو اردشیر — سواریست گوینده و یادگیر
چو نامه بخواني هم اندر زمان — فرستش بنزدیک من شادمان
ز بایستها بی نیازش کنم — میان یلان سرفرازش کنم
چو باشد بنزدیک فرزند ما — نگوئیم که او نیست پیوند ما
چو آن نامهٔ شاه بابک بخواند — بسی خون ز مژگان برخ بر فشاند
بفرمود تا پیش او شد دبیر — همان نورسیده جوان اردشیر
بدو گفت کاین نامهٔ اردوان — بخوان و نگه کن بروشن روان
من اینک یکی نامه نزدیک شاه — نویسم فرستم یکی نیک خواه
بگویم که اینک دل و دیده را — دلاور جوان پسندیده را
فرستادم و دادمش نیز پند — چو آید بدان بارگاه بلند
توآن کن که از رسم شاهان سزد — نباید که بادی برو بر وزد
در گنج بکشاد بابک چو باد — جوانرا ز هر گونهٔ هدیه داد
ز زرّین ستام و زگوپال و تیغ — ز فرزند چیزی نبودش دریغ
ز دینار و دیبا و اسپ و رهی — ز چینی و زربفت شاهنشهی
بیاورد و بنهاد پیش جوان — جوانشد پرستندهٔ اردوان
بسی هدیها نیز با اردشیر — فرستاد دینار و مشک و عبیر
ز پیش نیا کودک نیک پي — بدرگاه شاه اردوان شد بری

III.

آمدن اردشیر بدرگاه اردوان

چو آمد بنزدیکئی بارگاه   بگفتند باشاه ازان بار خواه
جوانرا بمهر اردوان پیش خواند   ز بابک فراوان سخنها براند
بنزدیکئی تخت بنشاختش   ببرزن یکي جایگه ساختش
فرستاد هرگونهٔ خوردني   ز پوشیدني هم ز گستردني
خود و نامداران بیامد جوان   بجائی که فرموده بدٌ اردوان
چو کرسي نهاد از بر تخت شیده   جهان گشت چون روی رومی سپیده
پرستندهٔ پیش خواند اردشیر   همان هدیهاي که بد نا گزیر
فرستاد نزدیک شاه اردوان   فرستادهٔ بابک پهلوان
بدید اردوان و پسند آمدش   جوانمرد را سودمند آمدش
پسروار مهتر همیداشتش   زماني به تیمار نگذاشتش
بمي خوردن و خوان و نخچیرگاه   نرفتي بجز با جوانمرد شاه
همیداشتش همچو پیوند خویش   جدائي نداد ش ز فرزند خویش
چنان بدٌ که روزی بنخچیرگاه   پراگنده شد لشکر و پور شاه
پسر بود شاه اردوانرا چهار   ازآن هر یکی چون یکي شهریار
همیراند با اردوان اردشیر   جوا نمرد و شاه را دلپذیر
بهامون پدید آمد از دور گور   ازآن لشکر گشن برخاست شور
همه بادپایان بر انگیختند   همی گرد باخوی بر آمیختند
همیتاخت پیش اندرون اردشیر   چو نزدیک شد در کمان راند تیر
بزد برسرین یکی گور نر   گذر کرد بر گور پیکان و پر
بیامد هم اندر زمان اردوان   بدید آن کشاده بر آن جوان
بتیري چنین گور که افگند گفت   که بادست آنکس روان باد جفت
چنین داد پاسخ بدو اردشیر   که این گور را من فگندم بتیر
پسر گفت کینرا من افگنده ام   همان جفت را نیز جوینده ام
چنین داد پاسخ بدو اردشیر   که دشتي فراخست وهم گور و تیر
یکی دیگر افگن برین هم نشان   دروغ از گناهست با سرکشان
پر از خشم شد زآن سخن اردوان   یکی بانگ برزد بمرد جوان
بدو تند گفت این گناه منست   که پروردن آئین و راه منست
ترا خود ببزم و بنخچیرگاه   چرا بود باید همی با سپاه
بدان تا ز فرزند من بگذری   بلندی گزیني و کند آوری

برو تازی اسپان مارا ببین همان جایگه نزد اسپان گزین
بر آن آخور اسپ سالار باش بهر کار باهر کسی یار باش
بیامد پراز آب چشم اردشیر بر آن آخور تازی اسپان امیر
یکی نامه بنوشت نزد نیا پر از غم دل و سر پراز کیمیا
که مارا چه پیش آمد از اردوان که درد تنش باد و رنج روان
همه یاد کرد آن کجا رفته بود که شاه اردوان از چه آشفته بود
چو آن نامه نزدیک بابک رسید نکرد آن سخن هیچ برکس پدید
دلش گشت ازآنکار پر درد و رنج بیاورد دینار چندی ز گنج
فرستاد نزدیک او ده هزار هیونی بر افگند و مردی سوار
بفرمود تا پیش او شد دبیر یکی نامه فرمود زی اردشیر
که ای کم خرد نو رسیده جوان چو رفتی بنخچیر با اردوان
چرا تاختی پیش فرزند اوی پرستندهٔ تو نه پیوند اوی
نکرد او بتو دشمنی از بدی که خود کردهٔ تو بنا بخردی
کنون کام و خوشنودی او بجوی مگردان ز فرمان او هیچ روی
ز دینار لختی فرستادمت بنامه درون پندها دادمت
هرآنگه که این مایه بردی بکار دگر خواه تا بگذرد روزگار
تکاور هیون با جهاندیده پیر بیامد دوان تا بر اردشیر
چو آن نامه بر خواند خرسند گشت دلش سوی نیرنگ و اورنگ گشت
بنزدیک اسپان سرائی گزید نه اندر خور خویش جائی گزید
بگسترد هرگونه گستردنی ز پوشیدنیها و از خوردنی
شب و روز خوردن بدی کار اوی می و جام و رامشگران یار اوی

IV.

دیدن گلنار اردشیر را و مردن بابک

یکی کاخ بُد اردوانرا بلند بکاخ اندرون بندهٔ ارجمند
که گلنار بُد نام آن ماهروی نگاری پراز گوهر و رنگ و بوی
بر اردوان همچو دستور بود ابر خواسته نیز گنجور بود
بر او گرامیتر از جان بُدی بدیدار او شاد و خندان بُدی
چنان بُد که روزی بر آمد پیام دلش گشت ازآن خرمی شاد کام
نگه کرد خندان لب اردشیر جوان در دل ماه شد جایگیر
همیبود تا روز تاریک شد همانا بشب روز نزدیک شد
کمندی برآن کنگره در ببست گره زد برو چند و بپسود دست

بگستاخی از باره آمد فرود | بیزدان نیکی دهش را درود
چو آمد خرامان بر اردشیر | پر از گوهر و بوی و مشک و عبیر
ز بالین دیبا سرش بر گرفت | چو بیدار شد تنگ در برگرفت
نگه کرد برنا بر آن خوبروی | بدان موی و آن روی و آن رنگ و بوی
بدان ماه گفت از کجا خاستی | که پر غم دلم را بیاراستی
چنین داد پاسخ که من بنده ام | دل و جان بمهر تو آگنده ام
دلارام و گنجور شاه اردوان | که از من بود شاد و روشن روان
کنون گر پذیری مرا بنده ام | بگیتی بدیدار تو زنده ام
بیایم چو خواهی بنزدیک تو | درفشان کنم روز تاریک تو
از آن شادمان شد دل اردشیر | بدیدار آن دلبر دلپذیر
چو لختی بر آمد برین روزگار | شکست اندر آمد بآموزگار
جهاندیده بیدار بابک بمرد | سرای کهن دیگریرا سپرد
چو آگاهی آمد سوی اردوان | پر از غم شد و تیره گشتش روان
گرفتند هر مهتری یاد پارس | سپهبد بمهتر پسر داد پارس
بفرمود تا کوس بیرون برند | ز درگاه لشکر بهامون برند
جهان تیره شد بر دل اردشیر | از آن شاه روشندل دستگیر
دل از لشکر اردوان برگرفت | وزآن آگهی رای دیگر گرفت
که از درد او بد دلش پر ستیز | بهر سو همی جست رای گریز
وز آن پس چنان بد که شاه اردوان | از اختر شناسان روشنروان
بیاورد چندي بدرگاه خویش | همی باز جست اختر و راه خویش
همان نیز تا گردش روزگار | از آن پس کرا باشد آموزگار
فرستاد شان نزد گلنار شاه | بدان تا کند اخترانرا نگاه
سه روز اندر آن کار شد روزگار | نگه کرده شد اختر شهریار
چو گلنار بشنید آواز شان | سخن گفتن از اختر و راز شان
بسه روز تا شب گذشته سه پاس | کنیزک بپرداخت ز اخترشناس
پر از آرزو دل لبان پر زباد | نگهداشت گفتار ایشان بیاد
چهارم بشد مرد روشنروان | که بگشاید آن راز با اردوان
برفتند بازیچها در کنار | ز کاخ کنیزک بر شهریار
بگفتند راز سپهر بلند | همان گشت او بر چه و چون و چند
کزین پس کنون تا نه بس روزگار | ز چیزی بپیچد دل شهریار
که بگریزد از مهتری کهتری | سپهبد نژادی و کندآوری
وزآن پس شود شهریاری بلند | جهاندار و نیک اختر و سودمند
دل نامور مهتر نیک بخت | ز گفتار ایشان غمی گشت سخت

V.

گریختن اردشیر با گلنار

چو شد روي کشور بکردار قیر	کنیزک بیامد بر اردشیر
چو دریا بر آشفت مرد جوان	که یکروز نشکیبی از اردوان
کنیزک بگفت آنچه روشنروان	همیگفت با نامور اردوان
سخن چون ز گلنار از آنسان شنید	شکیبائی و خامشي برگزید
دل مرد برنا شد از گفته تیز	وزآن پس همیجست راه گریز
بدو گفت گر من بایران شوم	ز ری سوی شهر دلیران شوم
تو بامن سگالی که آئي براه	گر ایدر بباشی بنزدیک شاه
اگر بامن آئی توانگر شوی!	همان برسر کشور افسر شوی
چنین داد پاسخ که من بنده ام	نباشم جدا از تو تا زنده ام
همیگفت بالب پر از باد سرد	فروریخت از دیدگان آب زرد
چنین گفت با ماهروي اردشیر	که فردا ببایه شدن نا گزیر
کنیزک بیامد بایوان خویش	بکف بر نهاده تن وجان خویش
چو شد روی گیتی ز خورشید زرد	بخم اندر آمد شب لاجورد
کنیزک در گنجها باز کرد	زهر گوهری جستن آغاز کرد
ز یاقوت وز گوهر شاهوار	ز دینار چندان که بودش بکار
بیامد بجائی که بودش نشست	بدانخانه بنهاد گوهر بدست
همي بود از آن کار با رنج و درد	زهر گونه اندیشها یاد کرد
که تا چون گریزد ز شاه اردوان	چگونه شود کار او باجوان
همیبود تا شب بر آمد ز کوه	بخفت اردوان جاي شد بیگروه
از ایوان بیامد بکردار تیر	بیاورد گوهر بر اردشیر
جهانجوی را دید جامي بدست	نگهبان اسپان همه خفته مست
کجا مست شان کرده بود اردشیر	که اوخواسته رفتن بشب نا گزیر
دو اسپ گرانمایه کرده گزین	بر آخور چران همچنان زیر زین
جهانجوی چون روی گلنار دید	همان گوهر سرخ و دینار دید
همي گفت که اکنون بباید شدن	نباید بانده فزون زین بدن
مگر یابم از چنگ این اژدها	بدین روزگار جواني رها
هم اندر زمان پیش بنهاد جام	بزد بر سر تازي اسپان لجام
بپوشید خفتان و خود بر نشست	یکي تیغ زهر آب داده بدست
همان ماه رخ بر دگر بارگي	نشست و برفتند یکبارگي
از ایوان سوی پارس بنهاد روي	همیرفت شادان دل و راهجوی

چنان بُد که بیمار روی اردوان … نبودي شب و روز روشن‌روان
زدیبا نه برداشتي دوش و یال … مگر چهر گلنار دیدی بفال
چو آمدش هنگام برخاستن … بدیبا سرگاهش آراستن
کنیزک نیامد ببالین اوي … برآشفت و پیچان شد ازکین اوی
بدر بر سپاه ایستاده بپای … بیاراسته تخت و تاج و سرای
ز درگاه برخاست سالار بار … بیامد بر نامور شهریار
بدو گفت گردنکشان بردرند … هر آنکس کجا مهتر کشورند

VI.

آگاهي یافتن اردوان از گریختنِ اردشیر بکنیزک و تاختنش پسِ ایشان

پرستندگانرا چنین گفت شاه … که گلنار چون راه و آئین نگاه
ندارد نیاید ببالین من … مگر باشد اندر دلش کین من
بیامد هم آنگاه مهتر دبیر … که رفتست بیگاه دوش اردشیر
وز آخر ببردست خنگ و سیاه … که بُد بارهٔ نامبردار شاه
هم آنگاه شد شاهرا دلپذیر … که گنجور او رفت با ارد شیر
دل مرد جنگی بر آمد ز جای … ببالای بور اندر آورد پای
سواران جنگي فراوان ببرد … تو گفتی همي پاره آتش سپرد
بره بر یکی نامور دید جای … بسی اندر و مردم و چار پای
بپرسید از ایشان که شبگیر هور … شنید ایچ کس بانگ نعل ستور
دو تن برگذشتند پویان براه … یکی بارهٔ خنگ و دیگر سیاه
یکي گفت که ایدر بره برگذشت … دو تن بر دو اسپ اندر آمد بدشت
بدمّ سواران یکی غرم پاک … چو اسپی همی بر پراگنده خاک
بدستور گفت آنزمان اردوان … که این غرم باری چرا شد روان
چنین داد پاسخ که آن فرّ اوست … بشاهی ز نیک اختري پرّ اوست
گر این غرم دریابد اورا متاز … بره کار گردد بما بر دراز
فرود آمد آینجایگاه اردوان … بخوردو بر آسود و آمد دوان
همی تاختند از پس اردشیر … بپیش اندرون اردوان باد زیر
جوان با کنیزک چو باد دمان … نپرداخت از تاختن یکزمان
کرا یار باشد سپهر بلند … برو بر ز دشمن نیاید گزند
ازین تاختن رنجه شد اردشیر … بدید از بلندی یکی آبگیر

چو آنمرد پویان بگلنار گفت — که اکنونکه با رنج گشتیم جفت
بباید برین چشمه آمد فرود — که شد باره و مرد بی تار و پود
بباشیم وز آب چیزی خوریم — وز آن پس بآسودگی بگذریم
چو هردو رسیدند نزدیک آب — بزردی دو رخساره چون آفتاب
همیخواست آمد فرود اردشیر — دو مرد جوان دید بر آبگیر
جوانان بآواز گفتند زود — عنان و رکابت بباید بسود
که رستی ز کام و دم اژدها — کنون آب خوردن نیارد بها
نباید که آئی بخوردن فرود — تن خویش را داد باید درود
چو از پندگو آن شنید اردشیر — بگلنار گفت این سخن یاد گیر
گرانشد رکاب و سبکشد عنان — بگردن بر آورد رخشان سنان
پس اندر چو باد دمان اردوان — همیتاخت همواره تیره روان
بدانگه که بگذشت نیمی ز روز — فلک را بپیمود گیتی فروز
یکي شارسان دید با رنگ و بوي — بسي مردم آمد بنزدیک اوی
چنین گفت با موبدان نامدار — که کي برگذشتند آن دو سوار
چنین داد پاسخ بدو رهنماي — که اي شاه نیک اختر پاک رای
بدانگه که خورشید برگشت زرد — بگسترد شب چادر لاجورد
برین شهر بگذشت پویان دو تن — پر از گرد و بي آب گشته دهن
یکی غرم بود از پس یک سوار — که چون او ندیدم بایوان نگار
چو سیمرغ بال و چو طاوس دم — چو رخش دلاور سر و گوش و سم
برنگ ارغوان و بتک تند باد — ندارد بر آنسان کسي غرم یاد
چنین گفت با اردوان کدخدای — کزایدر مگر باز گردی بجای
سپه سازی و ساز جنگ آوری — که اکنون دگر گونه شد داوری
که بختش پس پشت او درنشست — ازین تاختن باد باشد بدست
یکي نامه بنویس نزد پسر — بنامه بگو این سخن در بدر
نشاني مگر یابد از اردشیر — نباید که گردد همان غرم شیر
چو بشنید زو اردوان این سخن — بدانست کآن کار او شد کهن
بدان شارسان اندر آمد فرود — همي داد نیکي دهش را درود

VII.

نامه نوشتن اردوان ببهمن پسر خود درباره گرفتن اردشیر

چو شب روز شد بامداد پگاه — بفرمود تا باز گردد سپاه
بیامد دو رخساره همرنگ نی — چو شب تیره گشت اندر آمد بری

یکی نامه بنوشت نزد پسر / که کژّی بکار اندر آورد سر
چنانشد ز بالین ما اردشیر / کز آنسان نرفت از کمان هیچ تیر
سوی پارس آمد بجویش نهان / مگو این سخن باکس اندر جهان
وزین سو بدریا رسید اردشیر / بیزدان چندین گفت کایدستگیر
تو کردی مرا ایمن از بد کنش / که هرگز مبیناد نیکی تنش

برآسود و ملّاح را پیش خواند / ز کار گذشته فراوان براند
نگه کرد فرزانه ملّاح پیر / ببالا و چهر و بر اردشیر
بدانست کونیست جز کی نژاد / ز فرّ و ز اورنگ او گشت شاد
بیامد بدریا هم اندر شتاب / بهر سو برافگند زورق بر آب
از آگاهی نامدار اردشیر / سپاه انجمن شد بر آن آبگیر
هر آنکس که بُد بابکی در صطخر / بآگاهی شاه کردند فخر
دگر هرکه از تخم دارا بدند / بهر کشوری نامدارا بُدند
چو آگاهی آمد ز شاه اردشیر / ز شادی جوانشد دل مرد پیر
همیرفت مردم ز دریا و کوه / بنزدیک برنا گروها گروه
زهر شهر فرزانه و رای زن. / بنزد جهانجوی گشت انجمن
زبان بر کشاد اردشیر جوان / که ای نامداران روشنروان
کسی نیست زین نامدار انجمن / ز فرزانه و مردم رای زن
که نشنید کاسکندر اندر جهان / چه کرد از فرومایگان مهان
که نشنید کاسکندر بد نهان / چه کرد از فرومایگی در جهان
نیاگان مارا یکایک بکشت / ببیدادی آورد گیتی بمشت
چو من باشم از تخم اسفندیار / بمرز اندرون اردوان شهریار
سزد گر مرا اینرا نخوانیم داد / وز ایندا ستان کس نگیریم یاد
چو باشید با من بدین یارمند / نمانم بکس تاج و تخت بلند
چگوئید و این را چه پاسخ دهید / که پاسخ بآواز فرّخ نهید
هر آنکس که بود اندرآن انجمن / ز شمشیر زن مرد وز رای زن
چو آواز بشنید بر پای خاست / همه راز دل باز گفتند راست
که هرکس که هستیم بابک نژاد / بدیدار چهر تو گشتیم شاد
و دیگر که هستیم ساسانیان / ببندیم کینرا کمر بر میان
تن و جان ما سربسر پیش تست / غم و شادمانی بکم بیش تست
بدو گوهر از هرکسی برتری / سزد بر تو شاهی و کند آوری
بفرمان تو کوه هامون کنیم / بتیغ آب دریا همه خون کنیم
چو پاسخ بر آنسان شنید اردشیر / سرش بر تو آمد ز ناهید و تیر

بر آن مهتران آفرین گسترید   بدل در باندیشه کین گسترید
بنزدیک دریا یکي شارسان   پی افگند و شد شارسان کارسان
یکي موبدي گفت با اردشیر   که ایشاه نیک اختر دلپذیر
سر شهریاري همي نوکني   بر پارس بایه که بیخو کني
وز آن پس کني رزم با اردوان   که اختر جوانست و خسرو جوان
که او از ملوک طوایف بگنج   فزونست و زو بیني اندوه و رنج
چو برداشتي گاه اورا ز جاي   ندارد کسي زآن سپس با تو پاي
چو بشنید گردن فراز اردشیر   سخنهای بایستهٔ دلپذیر
چو برزد سر از تیغ کوه آفتاب   بسوي صطخر آمد از پیش آب
خبر شد بر بهمن اردوان   دلش گشت پر درد و تیره روان
نکرد ایچ بر تخت شاهی درنگ   سپاهي بیاورد با ساز جنگ

VIII.

یاري نمودن تباک با اردشیر و جنگ کردن با بهمن و فیروزی یافتن

یکي نامور بود نامش تباک   ابا آلت و لشکر و رای پاک
که بر شهر جهرم بدُ او پادشا   جهاندیده با داد و فرمانروا
مر اورا خجسته پسر بود هفت   چو آگه شد از پیش بهمن برفت
بیامد ز جهرم سوی اردشیر   ابا لشکر و کوس و بادار و گیر
چو چشمش بروی سپهبد رسید   ز اسپ اندر آمد چنان چون سزید
بیامد دوان پاي او بوس داد   ز ساسانیان بیشتر یکي کرد یاد
فراوان جهانجوی بنواختش   بزود آمدن ارج بشناختش
پر اندیشه شد نامجوي از تباک   دلش گشت از آن پیر پر ترس و باک
براه اندر از پیر آژیر بود   که با او سپاهي جهانگیر بود
جهاندیده بیدار دل بود و پیر   بدانست اندیشهٔ اردشیر
بیامد بیاورد استا و ژنده   چنین گفت کز کردگار بلند
بر بدمست بیمایه جان تباک   اگر در دلم هست جز رای پاک
چو آگاهي آمد ز شاه اردشیر   که آورد لشکر برین آبگیر
چنان سیر گشتم ز شاه اردوان   که از پیر زن گشت مرد جوان
مرا نیکدل مهربان بنده دان   شکیبا دل و راز دارنده دان
چو بشنید زو اردشیر این سخن   یکي دیگر اندیشه افگند بن
مر اورا بجاي پدر داشتي   بر آن نامدارانش سرداشتي
دل شاه از اندیشه آزاد گشت   سوي آذر رام و خرّاد گشت

نیایش همیکرد پیش خدای — که باشدش بر نیکوئی رهنمای
بهر کار پیروزگر داردش — درخت بزرگي ببر داردش
وز آنجایگه شد بپردهٔ سراي — عرض پیش او رفت با رهنماي
سوار و پیادهٔ همي بر شمرد — نگه کرد تا کیست سالار و گرد
چو عارض بر آورد پنجه هزار — دلیران و مردان خنجر گذار
یکایک بدانست و پرسید نام — ازآن لشکر گشن شد شاد کام
سپه را درم داد و آباد کرد — ز دادار نیکي دهش یاد کرد
چو شد لشکري چون دلاور پلنگ — سوي بهمن اردوانشد بجنگ
چو گشتند نزدیک با یکدگر — برفتند گردان پرخاش خر
سپاه از دو رویه کشیدند صف — همه نیزه و تیغ و ژوپین بکف
چو شد چادر چرخ پیروزه رنگ — سپاه تباک اندر آمد بجنگ
چو شیران جنگي بر آویختند — چو جوی روان خون همي ریختند
بدینگونه تا گشت خورشید زرد — هوا پر ز گرد و زمین پر ز مرد
بر آمد یکي باد و ابري چو تیر — بیامد ز قلب سپاه اردشیر
گریزان بشد بهمن اردوان — تنش خسته از تیر و تیره روان
پس اندر همیتاخت شاه اردشیر — ابا نالهٔ بوق و باران تیر
برین همنشان تا بشهر صطخر — که بهمن بدو داشت آواز و فخر
ز گیتي چو برخاست آواز شاه — زهر سو بپیوست بیمر سپاه
مراورا فراوان نمودند گنج — کجا بابک آگنده بود آن برنج
درمهای آگنده را بر فشاند — بدیرو شد از پارس لشکر براند

IX.

لشکر کشیدن اردوان بجنگ اردشیر و کشته شدن اردوان

چو آگاهي آمد سوي اردوان — دلش گشت پر بیم و تیره روان
چنین گفت کین راز چرخ بلند — همیگفت با من خداوند پند
برآن بد که کز اندیشه بیرون شود — ز بخشش بکوشش گذر چون شود
گماني نبردم که از اردشیر — یکي نامجوی آید و شیر گیر
در گنج بکشاد و روزی بداد — سپر برگرفت و بنه برنهاد
ز گیل و ز دیلم بیامد سپاه — همي گرد لشکر بر آمد بماه
وز آنروي لشکر بیاورد شاه — سپاهیکه برباد بر بست راه
میان دو لشکر دو پرتاب ماند — بخاک اندرون مار بیخواب ماند
ز بس نالهٔ کوس باکره نای — چرنگیدن زنگ و هندی درای

خروشان سپاه و درفشان درفش   سرافشانشده تیغهاي بنفش
چهل روز ازینسان همي جنگ بود   بر آن زیردستان جهان تنگ بود
ز هرگونهٔ تنگ شد خوردني   جهان تنگ شد راه آوردنی
زبس کشته شد روي هامون چو کوه   شده خسته از زندگاني ستوه
سرانجام ابری بر آمد سیاه   بشد کوشش رزم را دستگاه
یکی باد برخاست بس هولناک   دل جنگیان شد ازآن پر زباک
بتوفید کوه و بدرّید دشت   خروشش همي از هوا بر گذشت
بترسید از آن لشکر اردوان   شدند اندرین یکسخن یکزبان
که این کار بر اردوان ایزدیست   بدین لشکرا کنون بباید گریست
بروزي کجا سخت شد کارزار   همه بخردان خواستند زینهار
بیامد ز قلب سپاه اردشیر   چکاچاک برخاست باران تیر
گرفتار شد درمیان اردوان   بداد از پي تاج شیرین روان
بدست یکي مرد خرّاد نام   چو بگرفت و بردش گرفته لگام
بپیش جهانجوی بردش اسیر   ز دور اردوانرا بدید اردشیر
فرود آمد از اسپ شاه اردوان   تنش خستهٔ تیر و تیره روان
بدژخیم فرمود شاه اردشیر   که شو دشمن پادشارا بگیر
بخنجر میانش بدو نیم کن   دل بدسگالان پراز بیم کن
بیامد دژ آگاه و فرمان گزید   شد آن نامدار از جهان ناپدید
چنین است کردار این چرخ پیر   چه با اردوان و چه با اردشیر
کرا با ستاره بر آرد بلند   سپارد مراورا بخاک نژند
دو فرزند او هم گرفتار شد   وزو تخمهٔ آرشي خوار شد
مر آن هردو را پاي کرده ببند   بزندان فرستاد شاه بلند
دو مهتر بُده از رزم بگریختند   بدام بلا بر نیاویختند
برفتند گریان بهندوستان   سزد گر کني زین یکي داستان
همه رزمگه پر ستام و کمر   پراز آلت لشکر و سیم و زر
بفرمود تا گرد کردند شاه   ببخشید ازآن پس همه بر سپاه
برفت ازمیان بزرگان تباک   تن اردوانرا ز خون کرد پاک
خروشان بشستش ز خاک نبرد   بر آئین شاهان یکي دخمه کرد
بدیبا بپوشید خسته برش   ز کافور کرد افسري برسرش
بپیمود کس خاک کاخش به پي   ز لشکر هرآنکس که شد سوی ري
وزآن پس بیامد بر اردشیر   چنین گفت کایشاه دانش پذیر
تو پیمان ده و دختر او بخواه   که با فرّ و زیبست و با تاج و گاه
بدست آیدت افسر و تاج و گنج   کجا گرد کرد اردوان آن برنج

زو پند بشنید و گفتار راست   هم اندر زمان دختر او بخواست
بایوان او بود تا یک دو ماه   توانگر سپهبد توانگر سپاه
سوي پارس آمد زري نامجوي   بر آسود از رنج وز گفتگوي
یکي شارسان کرد پر کاخ و باغ   بدو اندرون چشمه و دشت و راغ
که اکنون گرا نمایه دهقان پدر   همیخواندش خرّهٔ اردشیر
یکي چشمه بُد بیکران اندروي   فراوان از آنچشمه بکشاد جوي
بر آورد ز آنچشمه آتشکده   بر و تازه شد مهر و جشن سده
یکرد اندرش باغ و میدان و کاخ   برآورده شد جایگاهي فراخ

چو شد شاه با دانش و فرّ و زور   همیخواندش مرزبان شهر زور
بگرد اندرش روستاها بساخت   چو آباد کردش کسانرا نشاخت
بجاي یکي ژرف دریا بدید   همي کوه بایست پیشش برید
ببردند میتین و مردان کار   وز آن کوه ببرید صد جویبار
همیراند از کوه تا شهر زور   شد آنشارسان پر سراي و ستور

X.

رزم اردشیر با کُردان و شکست یافتن

سپاهي ز اصطخر بیمر ببرد   بشد ساخته تا کند رزم کُرد
چو شاه اردشیر اندر آمد بتنگ   پذیره شدش کُرد بیمر بجنگ
یکي کار بُد خوار دشوار گشت   ابا کُرد کشور همه یار گشت
یکي لشکري گرد شد پارسي   فزونتر ز گردان او یک بسي
بیکروز تا شب بر آویختند   سپاه جهاندار بگریختند
ز بس کشته وخسته بر دشت جنگ   شد آوردگه را همه جاي تنگ
جزآنشاه با خوار مایه سپاه   نبُد نامداري بر آن رزمگاه
ز خورشید تابان و از گرد خاک   زبانها شد از تشنگي چاک چاک
هم آنگه درفشي برآورد شب   که بنشاند آنجنگ و جوش و جلب
یکي آتشي دید بر سوي کوه   بیامد جهاندار با آن گروه
سوي آتش آورد روي اردشیر   ابا اندکي مرد برنا و پیر
چو تنگ اندر آمد شبانان بدید   بر آن میش و بر پاسبانان بدید
فرود آمد از اسپ شاه و سپاه   دهانشان پر از خاک آوردگاه
ازیشان سبک اردشیر آب خواست   یکایک ببردند با آب ماست
بیاسود و لختي چرید آنچه دید   شب تیره خفتان زبر در کشید

زخفتان شایسته بُد بسترش ببالین نهاد آن کلاه مغفرش
سپیده چوسرزد ز دریاي آب سر شاه ایران بر آمد ز خواب
بیامد ببالین او سرشبان که بُد دور باد از تو روز و شبان
چه بد بود کین جاي راه تو بود ز خفتان همان خوابگاه تو بود
بپرسید ازآن سرشبان راه شاه کز ایدر کجا یابم آرامگاه
چنین داد پاسخ که آباد جاي نیابي مگر باشدت رهنماي
از ایدر کنون چار فرسنگ راه چو رفتی پدید آید آرامگاه
وز آنروي پیوسته شد ده بده بهر ده یکي نامبردار مه
چوبشنید ازآن سرشبان اردشیر ببرد از رمه راه بر چند پیر
سپهبد ز کوه اندر آمد بده ازآن ده سبک پیش او رفت مه
سواران فرستاد برنا وُپیر از آنجاي تا خَرّه اردشیر
سپه را چو آگاهي آمد ز شاه همه شاد دل برگرفتند راه
بگردان فرستاد کارآگهان که تا کار ایشان بجوید نهان
برفتند پویان و باز آمدند بر شاه ایران فراز آمدند
که ایشان همه نام جویند و شاد ندارد کسی بر دل از شاه یاد
برانند کاندر صطخر اردشیر کهن گشت و شد بخت برناش پیر
چوبشنید شاه آنسخن شاد گشت گذشته سخن بر دلش باد گشت
گزین کرد ازآن لشکر نامدار سواران شمشیر زن سه هزار
کماندار با تیر و ترکش هزار بیاورد با خویشتن شهریار

XI.

شبیخون کردن اردشیر برسر کُردان و شکست دادن ایشانرا

چو خورشید شد زرد لشکر براند کسیرا که نا بردنی بُد بماند
چو شب نیمه بگذشت و تاریک شد جهاندار با کُرد نزدیک شد
همه دشت از ایشان پر از خفته دید یکایک دل لشکر آشفته دید
چو آمد سپهبد ببالین کُرد عنان بارهٔ تیز تگ را سپرد
بر آیخت شمشیر و اندر نهاد گیا را ز خون بر سر افسر نهاد
همه دشت از ایشان سر و دست گشت بروي زمین کُرد بربست گشت
بی اندازه زیشان گرفتار شد سترگی و نا بخردي خوار شد
همه بومها شان بتاراج داد سپه را همه بدره و تاج داد

چنانشد که دینار بر سر بطشت | اگر پیر مردي ببردي بدشت
نکردي بدینار او کس نگاه | ز نیک اختر روز وز داد شاه
ز مردي نکردي بر آنشهر فخر | گر ازان بیامد بشهر صطخر
بفرمود کاسپان بنیرو کنید | سلیح سواران بی آهو کنید
تن آسوده داریه یکسر ببزم | که زود آید اندیشهٔ روز رزم
دلیران بخوردن نهادند سر | چو آسوده شد گردگاه از کمر
پر اندیشهٔ رزم شد اردشیر | چو این داستان بشنوي یادگیر

XII.

داستان هفتواد و سرگزشت کرم

ببین این شگفتي که دهقان چه گفت | بدانگه که بگشاد راز از نهفت
ز شهر کجاران بدریاي پارس | که گوید ز بالا و پهناي پارس
یکی شهر بُد تنگ و مردم بسی | ز کوشش بدي خوردن هر کسی
بدان شهر دختر فراوان بُدي | که بیکام جوینده نان بُدي
بیکروي نزدیکتر بود کوه | شدندي همه دختران همگروه
ازین هر یکی پنبه بردي بسنگ | یکی دوک داني ز چوب خدنگ
بدروازه دختر شدي همگروه | خرامان از آنشهر تا پیش کوه
بر آمیختندی خورشها بهم | نبودي بخورد اندرون بیش و کم
نرفتی سخن گفتن ازخواب وخورد | از آن پنبه شان بود ننگ و نبرد
شدندي شبانگه سوي خانه باز | شده پنبه شان ریسمان دراز
بدان شهر بیچیز خرّم نهاد | یکي مرد بُد نام او هفتواد
بدینگونه بر نام او برچه رفت | ازآنرفت کورا پسر بود هفت
گرامی یکي دخترش بود و بس | که نشمردي او دخترانرا بکس
چنان بُد که روزی همه هم گروه | نشستند با دوک در پیش کوه
برآمیختند آن کجا داشتند | بگاه خورش دوک بگذاشتند
چنان بُد که این دختر نیکبخت | یکي سیب افگنده باد از درخت
بره بر بدید و سبک برگرفت | کنون بشنو ایند استان شگفت
چو آنخوب رخ میوه اندر گزید | یکي درمیان کرم آگنده دید
بانگشت ازآن سیب برداشتش | بدان دوکدان نرم بگذاشتش
چوبرداشت زآندوکدان پنبه گفت | بنام خداوند بي یار و جفت
من امروز ازین اختر کرم سیب | برشتن نمایم شمارا نهیب
همه دختران شاد و خندانشدند | گشاده رخ و سیم دندان شدند

دو چندانکه رشتی بروزی برشت   شمارش همی بر زمین بر نوشت
وز آنجا بیامد بکردار دود   بمادر نمود آن کجا رشته بود
بر او آفرین کرد مادر بمهر   که برخوردی ای ماه خورشید چهر
بشبگیر چون ریسمان بر شمرد   دو چندان که هرروز بردی ببرد
چو آمد بر آن چاره جوی انجمن   برشتن نهاده دل و جان و تن
چنین گفت با نامور دختران   که ای ماه رویان نیک اختران
من از اختر کرم چندان طراز   برشتم که نیزم نباید نیاز
برشت آن کجا برده بد پیش از آن   بکار آمدی گر بدی بیش از آن
سوی خانه برد آن طرازی که رشت   دل مام او شد چو خرم بهشت
همی لختگی سیب هر بامداد   پریروی دختر بآن کرم داد
دران پنبه هرچند کردی فزون   برشتی همی دختر پر فسون
چنان بد که یکروز مام و پدر   بگفتند با دختر پر هنر
که چندان بریشی مگر با پری   گرفتستی ای پاک تن خواهری
سبک سیمتن پیش مادر بگفت   از آن سیب و آن کرمک اندر نهفت
همان کرم فرخ بدیشان نمود   زن و شوی را روشنائی فزود
بفالی گرفت اینسخن هفتواد   ز کاری نکردی بدل هیچ یاد
مگر ز اختر کرم گفتی سخن   بر او نو شدی روزگار کهن
چنین تا بر آمد برین روزگار   فروزنده ترگشت هر روزگار
مر آن کرم را خوار نگذاشتند   بخوردنش نیکو همیداشتند
تن آور شد آن کرم و نیرو گرفت   سر و پشت او رنگ نیکو گرفت
همی تنگشد دوکدان برتنش   چو مشک سیه گشت پیراهنش
بمشک اندرون پیکر زعفران   برو پشت او از کران تا کران
یکی پاک صندوق کردش سیاه   بدو اندرون ساختش جایگاه
چنان بد که در شهر بی هفتواد   نگفتی سخن کس بپند و بداد
فراز آمدش ارج و آزرم و چیز   توانگر شد آن هفت فرزند نیز
یکی میر بد اندرآن شهر اوی   سرافراز با لشکر و آبروی
بهانه همیساخت بر هفتواد   که دینار بستاند از بد نژاد
بسی نامدار انجمن شد بروی   بر آن هفت فرزند پیکار جوی
زشهر کجاران بر آمد نفیر   برفتند با نیزه و تیغ و تیر
همیرفت پیش اندرون هفتواد   بجنگ آمد و داد مردی بداد
همه شهر بگرفت و اورا بکشت   بسی گوهر و گنجش آمد بمشت
بنزدیک او مردم انبوه شد   زشهر کجاران سوی کوه شد
یکی دژ بکرد از بر تیغ کوه   شد آنشهر با او همه همگروه

نهاده برآن دژ در آهنین   هم آرامگه بود و هم جای کین
یکی چشمهٔ بود بر کوهسار   زبخت اندر آمد میان حصار
یکی بارهٔ کرد گرد اندرش   که بینا بدیده ندیدی سرش
چو آن کرم را گشت صندوق تنگ   یکی حوض کردند بر کوه وسنگ
چو صاروج وسنگ از هوا گشت گرم   نهادند کرم اندر و نرم نرم
چنانشد که دارنده هر بامداد   برفتی دوان از بر هفتواد
لویدی کرنجش علف ساختی   پراگنده کرم آن بپرداختی
بر آمد برینکار بر چند سال   چو پیلی شد آن کرم با شاخ ویال
چو بگذشت یکچند بر هفتواد   مرآن حصن را نام کرمان نهاد
همانداخت خرّم نگهدار کرم   پدر کشته جنگی سپهدار کرم
بیاراستندش دبیر و وزیر   کرنجش بدی خوردن وشهد وشیر
سپهبد بدی بردرش هفتواد   همان پرسش از کار بیداد و داد
ز دریای چین تا بکرمان رسید   همه روی دریا سپه گسترید
پسر هفت با تیغ زن ده هزار   همان گنج و هم آلت کارزار
هرآن پادشا کوکشیدی بجنگ   چو رفتی سپاهش بر کرم تنگ
شکسته شدی لشکری کآمدی   چو آواز این داستان بشندی
چنانشد در نامور هفتواد   که گردش نیارست جنبید باد
حصاری شدآن پر ز گنج و سپاه   نبردی برآن باره بر باد راه

XIII.

رزم اردشیر با هفتواد و شکست یافتن اردشیر

چو آگه شد از هفتواد اردشیر   نبود آن سخنها ورا دلپذیر
سپهبد فرستاد نزدیک اوی   سپاهی بلند اختر و جنگجوی
چو آگاه شد زآنسخن هفتواد   از یشان بدل در نیامدش یاد
کمینگاه کرد اندرآن کنج کوه   بیامد سوی رزم خود با گروه
چو لشکر سراسر بر آشوفتند   بگرز و تبرزین همیکوفتند
سپاه اندر آمد زجای کمین   سیه شد برآن نامداران زمین
که کس باز نشناخت از پای دست   تو گفتی زمین دست ایشان ببست
ز کشته چنانشد در و دشت و کوه   که پیروزگر شد زکشتن ستوه
هر آنکس که بد زنده زآنرزمگاه   سبک باز گشتند نزدیک شاه
چو آگاه شد نامدار اردشیر   ازآن کشتن و غارت و دارو گیر
غمی گشت و لشکر همه بازخواند   بزودی سلیح ودرم برفشاند

بتندي بيامد بر هفتواد ‏ بگردون برآمد سر بد نژاد

بياورد گنج وسليح از حصار ‏ برو خوار شد لشكر و كارزار

جدا بود ازو دور مهتر پسر ‏ چو آگاه گشت او ز رزم پدر

برآمد ز آرام وز خورد و خواب ‏ بكشتي بيامد برين روي آب

جهانجوي را نام شاهوي بود ‏ يكى شوخ و بدساز و بدخوي بود

زكشتى بيامد بر هفتواد ‏ دل هفتواد از پسر گشت شاد

بياراست بر ميمنه جاى خويش ‏ سپهبد بُد و لشكر آراى خويش

دو لشكر ببُد هردو آراسته ‏ پراز كينه سر گنج پرخواسته

بديشان نگه كرد شاه اردشير ‏ دل مرد برنا شد از رنج پير

سپه بركشيد از دو رويه دوصف ‏ درخشيد شمشير و برخاست تف

چو آواز كوس آمد از پشت پيل ‏ همى مرد بيهوش گشت از دو ميل

برآمد خروشيدن گاودم ‏ جهانشد پرآواز بانگ روئينه خم

زمين جنب جنبانشد از ميخ و نعل ‏ هوا از درفش سران گشت لعل

ز آواز گوپال بر ترك خود ‏ هميداد گردون زمين را درود

بتگ بادپايان زمين را كنان ‏ در و دشت شد پرتن بيسران

برآنگونه شد لشكر هفتواد ‏ كه گفتي بجنبيد دريا ز باد

بيابان چنانشد ز هردو سپاه ‏ كه بر مور و بر پشه شد تنگ راه

بر اينگونه تا روز بر گشت زرد ‏ بر آورد شب چادر لاجورد

ز هرسو سپه باز چيد اردشير ‏ پس پشت او بُد يكي آبگير

چو ديباى زنگار گونشد سپاه ‏ طلايه برآمد ز هردو سپاه

خورش تنگ شد لشكر شاه را ‏ كه بدخواه او بسته بُد راه را

XIV.

تاراج كردن مهرك جهرمى خانهٔ اردشير را

بجهرم يكي مرد بُد بد نژاد ‏ كجا نام او مهرك نوش زاد

چو آگه شد از رفتن اردشير ‏ وز آن ماندنش بر لب آبگير

ز تنگي كه بود اندر آن رزمگاه ‏ ز بهر خورشها برو بسته راه

ز جهرم بيامد بايوان شاه ‏ ز هرسو بياورد بيمر سپاه

همه گنج اورا بتاراج داد ‏ بلشكر بسى بدره و تاج داد

چو آگاهي آمد بشاه اردشير ‏ پراندیشه شد بر لب آبگير

هميگفت تا ساختم خانه را ‏ چرا ساختم رزم بيگانه را

بزرگان لشكر همه پيش خواند ‏ ز مهرك فراوان سخنها براند

چه بینید گفت ایسوان سپاه — که ما را چنین تنگ شد دستگاه
چشیدم بسی تلخی روزگار — نه بد رنج مهرک مرا در شمار
بآواز گفتند کای شهریار — مبیناد چشمت بد روزگار
چو مهرک بود دشمن اندر نهان — چرا جست باید بسختی جهان
تو داری بزرگی و گیهان تراست — همه بندگانیم و فرمان تراست
بفرمود تا خوان بیاراستند — می و جام و رامشگران خواستند
بخوان بر نهادند چندی بره — بخوردن نهادند سر یکسره
چو نانرا بخوردن گرفت اردشیر — بیامد هم آنگه یکی تیز تیر
نشست اندر آن پاک فربه بره — که تیر اندر آن غرق شد یکسره
بزرگان فرزانهٔ رزم ساز — زنان داشتند آنزمان دست باز
زغم هرکسی از جگر خون کشید — یکی از بره تیر بیرون کشید
بدیدند نقشی بر آن تیز تیر — بخواند آنکه بود از بزرگان دبیر
نبشته بر آن تیر بد پهلوی — که ایشاه داننده گر بشنوی
چنین تیز تیر آمد از بام دژ — که از بخت کرم است آرام دژ
گر انداختی من سوی اردشیر — برو بر گذر یافتی پر تیر
نباید که چون او یکی شهریار — کند پست کرم اندرین روزگار
بر آن موبدان شهریار اردشیر — نبشته همیخواند از تیز تیر
ز دژ تا بر او دو فرسنگ بود — دل مهتران زآنسخن تنگ بود
همی هرکسی خواندند آفرین — ز دادار بر فر شاه زمین

XV.

آگاهی یافتن اردشیر از کار کرم و چاره نمودن وکشتن او کرم را

پر اندیشه بد آنشب از کرم شاه — چو بنشست خورشید بر جای ماه
سپه بر گرفت از لب آبگیر — سوی پارس آمد دوان اردشیر
پس لشکر او بیامد سپاه — ز هر سو گرفتند بر شاه راه
بکشتند هرکس که بد نامدار — همیتاخت با ویژگان شهریار
خروش آمد از پس که از بخت کرم — که رخشنده بادا سر تخت کرم
همی هرکسی گفت اینت شگفت — کزین هرکس اندازه باید گرفت
بیامد گریزان و دل پرنهیب — همیتاخت اندر فراز و نشیب
یکی شارسان دید و جای بزرگ — براندند با پویه اسپان چو گرگ

چو تنگ اندر آمد یکی خانه دید | بدر بر دو برنای بیگانه دید
ببودند بر در زمانی بپای | بپرسید ازو این دو پاکیزه رای
که بیگه چنین از کجا رفته اید | که با گرد راهید و آشفته اید
بدو گفت از اینسو گذشت اردشیر | وزو باز ماندیم ما خیره خیر
که بگریخت از کرم وز هفتواد | وز آن بیهنر لشکر بد نژاد
ببخشید بر شاه هر دو جوان | پر از درد گشتند و تیره روان
فرود آوریدندش از پشت زین | بر آن مهتران خواندند آفرین
یکی جایِ خرّم بپیراستند | پسندیده خوانی بیاراستند
نشستند با شاه گردان بخوان | بپرسش گرفتند هردو جوان
بآواز گفتند کای سرفراز | غم و شادمانی نماند دراز
نگه کن که ضحاک بیدادگر | چه آورد ازآن تخت شاهی بسر
هم افراسیاب آن بد اندیش مرد | کزو بُد دل شهریاران بدرد
سکندر که آمد برین روزگار | بکشت آنکه بُد در جهان شهریار
برفتند و زیشان جز از نام زشت | نماند و نیابند خرّم بهشت
نماند همین نیز بر هفتواد | بپیچد بفرجام خود بد نژاد
ز گفتار ایشان دل شهریار | چنان تازه شد چون گل اندر بهار
خوش آمدش گفتار آن دلنواز | بکرد آشکارا و بنمود راز
که فرزند ساسان منم اردشیر | همی پند باید مرا دلپذیر
چه سازیم با کرم و با هفتواد | که نام و نژادش بگیتی مباد
سپهدار ایران چو بگشاد راز | جوانانش بردند هر دو نماز
بگفتند هردو که نوشه بدی | همیشه ز تو دور دست بدی
تن و جان ما پیش تو بنده باد | همیشه روان تو پاینده باد
سخنها که پرسیدی از ما درست | بگوئیم تا چاره سازی نخست
تو در جنگ با کرم و با هفتواد | پسنده نهٔ گر بپیچی ز داد
یکی جای دارند بر تیغ کوه | بدو اندرون کرم و گنج و گروه
بپیش اندرون شهر و دریا بپشت | دژی بر سر کوه و راهی درشت
همان کرم کز مغز آهرمن است | جهان آفریننده را دشمن است
همي کرم خوانی بچرم اندرون | یکی دیو جنگیست ریزنده خون
سخنها چو بشنید ازو اردشیر | همه مهر جوینده و دلپذیر
بدیشان چنین گفت کاری رواست | بد و نیک ایشان مرا با شماست
جوانان ورا پاسخ آراستند | دل هوشمندش بپیراستند
که مابندگانیم پیشت بپای | همیشه بنیکی ترا رهنمای
ز گفتار ایشان دلش گشت شاد | همیدونت پیروز و دل پر ز داد

چو بر داشت زآنجا جهاندار شاه جوانان برفتند با او براه
پذیرفت روشن دل و یادگیر سرافراز تا خورهٔ اردشیر
چو بر شاه بر شد سپاه انجمن بزرگان فرزانه و رای زن
بر آسود یکچند روزی بداد بیامد سوی مهرک نوش زاد
چو مهرک نیارست رفتن بجنگ جهان کرد بر خویشتن تار و تنگ
بجهرم چو نزدیک شد پادشا نهان شد ازو مهرک بیوفا
دل پادشا پر ز پیکار شد بپیمود تا او گرفتار شد
بشمشیر هندی بزد گردنش بآتش در انداخت بیسر تنش
هر آنکس کز آن تخمش آمد بمشت بخنجر هم اندر زمانش بکشت
مگر دختری کان نهانشد ازوی همه شهر ازو شد پر از جستجوی
وز آنجایگه شد سوی جنگ کرم سپاهش همه کرده آهنگ کرم
بیاورد لشکر ده و دو هزار جهان دیده و کار کرده سوار
پراگنده لشکر چو شد همگروه بیاورد شان تا میان دو کوه
یکی مرد بد نام او شهرگیر خردمند و سالار شاه اردشیر
چنین گفت پس شاه با پهلوان که ایدر همیباش روشنروان
شب و روز کرده طلایه بپای سواران با دانش و رهنمای
همان دیده بان دار وهم پاسبان نگهدار لشکر بروز و شبان
من اکنون بسازم یکی کیمیا چو اسفندیار آنکه بودم نیا
اگر دیده بان دود بیند بروز شب آتش چو خورشید گیتی فروز
بدانید کآمد بسر کار کرم گذشت اختر و روز بازار گرم
گزین کرد از آن مهتران هفت مرد دلیران و شیران روز نبرد
هم آنکس که بودی هم آواز اوی نگفتی بباد هوا راز اوی
بسی گوهر از گنج بگزید نیز ز دیبا و دینار و هرگونه چیز
بچشم خرد چیز ناچیز کرد دو صندوق پر سرب و ارزیز کرد
یکی دیگ روئین ببار اندرون که آستاد بود او بکار اندرون
چو از بردنی کارها کرد راست ز سالار آخر خری ده بخواست
چو خربندها جامهای گلیم بپوشید و بارش همه زر و سیم
همیشه خلیده دل و راهجوی ز لشکر سوی دژ نهادند روی
همان روستائی دو مرد جوان که بودند روزی ورا میزبان
از آن انجمن برد با خویشتن که هم دوست بودند و هم رایزن
چو از راه نزدیک آن دژ شدند ببودند بر کوه و دم بر زدند
پرستندهٔ کرم بدّ شصت مرد نپرداختی یکتن از کار کرد
نگه کرد یکتن بآواز گفت که صندوقرا چیست اندر نهفت

چنین داد پاسخ بدو شهریار   که هر گونهٔ چیز دارم بباز
ز پیرایه و جامه و سیم و زر   ز دیبا و دینار و خز و گهر
ببازارگانی خر آسانیم   برنج اندرون بی تن آسانیم
بسی خواسته دارم از بخت کرم   کنون آمدم شاد تا تخت کرم
اگر بر پرستش فزایم رواست   که از بخت وی کار ما گشت راست
پرستندهٔ کرم بشنید راز   هم آنگه در دژ کشادند باز
چو آن بارها راند اندر حصار   بیاراست کارآن شه نامدار
سر بار بکشاد زود اردشیر   ببخشید چیزیکه بُد نا گزیر
یکی سفره پیش پرستندگان   بگسترد و برخاست چون بندگان
ز صندوق بکشاد بند کاید   بر آورد و پر کرد جام نبید
هر آنکس که زی کرم بردی خورش   ز شیر و برنج آنچه بُد پرورش
بپیچید گردن ز جام نبید   که نوبت بدش جای مستی ندید
چو بنشست بر پای جست اردشیر   که با من فراوان برنجست و شیر
بدستوری سر پرستان سه روز   مر اورا بخوردن منم دلفروز.
مگر من شوم در جهان شهرهٔ   مرا باشد از اخترش بهرهٔ
شما می گسارید خرم سه روز   چهارم چو خورشید گیتی فروز
بر آید یکی کلبه سازم فراخ   سر طاق برتر ز دیوار کاخ
فروشنده ام هم خریدار جوی   فزاید مرا نزد کرم آبروی
بر آمد همه کام وی زین سخن   بگفتند کورا پرستش تو کن
بر آورد خر بنده هرگونه رنگ   پرستنده بنشست با می بچنگ
بخوردند چیزی و مستان شدند   پرستندگان می پرستا نشدند
چو از جام می مستشا نشدروان   بیامد جهاندار با میزبان
بیاورد ارزیز و روئین لوید   بر افروخت آتش بروز سفید
چو آن کرم را بود گاه خورش   ز ارزیز جوشان بدش پرورش
سوی کنده آورد ارزیز گرم   سر از گنده برداشت آنکرم نرم
زبانش بدیدند همرنگ سنج   بدانسان که ازپیش خوردی کرنج
فرو ریخت ارزیز مرد جوان   بکنده درون کرم شد ناتوان
طراقی بر آمد ز حلقوم اوی   که لرزانشد آن کنده و بوم اوی
بشد با جوانان چو باد اردشیر   کشیدند شمشیر و گوپال و تیر
پرستندگانرا که بودند مست   یکی زنده از دست ایشان نرست
بر انگیخت از بام دژ تیره دود   دلیری بسالار لشکر نمود
دوان دیده بانشد بر شهر گیر   که پیروزگر گشت شاه اردشیر
بیامد سبک پهلوان با سپاه   بیاورد لشکر بنزدیک شاه

XVI.

کشتن اردشیر هفتواد را

چو آگاه شد زانسخن هفتواد / دلش گشت پردرد و سر پرز باد
بیامد که دژ را کند خواستار / بر آن باره بر شد دمان شهریار
بکوشید و چندی نیامدش سود / که بر بارهٔ دژ پئی شیر بود
وز آنروی لشکر بیامد چو کوه / بماندند با داغ و درد آن گروه
چنین گفت از باره شاه اردشیر / که بفراز رزم ای یل شیرگیر
اگر گم شود زین میان هفتواد / نماند بچنگ تو جز رنج و باد
که من کرم را دادم ارزیز گرم / شد آن دولت و رفتن تیز نرم
شنید آن همه لشکر آواز شاه / بسر بر نهادند ز آهن کلاه
ازآن دل گرفتند ایرانیان / ببستند با دردگین را میان
سوی لشکر کرم بر گشت باد / گرفتار شد در زمان هفتواد
همان نیز شاهوی عیّار اوی / که مهتر پسر بود و سالار اوی
فرود آمد از دژ دوان اردشیر / پیاده بشد پیش او شهرگیر
ببردند بالای زرّین ستام / نشست از برش خسرو نیکنام
بفرمود پس شهریار بلند / ابر پیش دریا دو دار بلند
دو بد خواهرا زنده بر دار کرد / دل دشمن از خواب بیدار کرد
بیامد ز قلب سپه اردشیر / بکشت آن دوتن را بباران تیر
بتاراج داد آن همه خواسته / شد از خواسته لشکر آراسته
بدژ هرچه بود از کران تا کران / فرود آوریدند فرمانبران
ز پرمایه چیزیکه بُد دل پذیر / بپرداخت تا خورهٔ اردشیر
بکرد اندر آن کوه آتشکده / بدو تازه شد مهرگان و سده
سپرد آنزمان کشور و تاج و تخت / بدان میزبانان بیدار بخت
و ز آنجایگه رفت پیروز و شاد / بگسترد بر کشور پارس داد
چو آسوده تر گشت مرد و ستور / بیاورد لشکر سوی شهر زور
بکرمان فرستاد چندی سپاه / یکی مرد شایستهٔ تاج و گاه
وز آنجایگه شد سوی طیسفون / سر تخت بد خواه کرده نگون
چنین است رسم جهان جهان / همی راز خویش از تو دارد نهان
نسازد تو ناچار با او بساز / که روزی نشیب است و روزی فراز

XVII.

پادشاهی اردشیر بابکان چهلسال و دو ماه بود برتخت

نشستن اردشیر بابکان در بغداد

ببغداد بنشست بر تخت عاج | بسر بر نهاد آن دل افروز تاج
کمر بسته و گرز شاهان بدست | بیاراسته جایگاه نشست
شهنشاه خواندند ازآن پس ورا | ز گشتاسپ نشناختی کس ورا
چو تاج بزرگی بسر بر نهاد | چنین گفت بر تخت پیروز و شاد
که اندر جهانداد گنج منست | جهان تازه از دست رنج منست
کس این گنج نتواند از من ستد | بد آید بمردم ز کردار بد
چو خوشنود باشد جهاندار پاک | ندارد دریغ از من این تیره خاک
جهان سر بسر در پناه منست | پسندیدن داد راه منست
نباید که از کار داران من | ز سرهنگ و جنگی سواران من
بخسپد کسی دل پر از آرزوی | گزاینده یا مردم نیکخوی
گشادست بر هرکس این بارگاه | ز بدخواه وز مردم نیکخواه
همه انجمن خواندند آفرین | که آباد بادا بدادت زمین
فرستاد بر هر سوی لشکری | که هرکس که باشد ز دشمن سری
سر کینه ور شان براه آورند | گر آئین شمشیر و گاه آورند

XVIII.

سرگذشت اردشیر با دختر اردوان

بدانگه که شاه اردوانرا بکشت | ز خون وی آورد گیتی بمشت
چواو کشته شد دخترش را بخواست | بدان تا بگوید که گنجش کجاست
دو فرزند او شد بهندوستان | برنج و بلا گشته همداستان
دوایدر بزندان شاه اندرون | دو دیده پر از آب و دل پرزخون
بهندوستان بود مهتر پسر | که بهمن بدی نام آن نامور
فرستاده جست بارای و هوش | جوانی که دارد بگفتار گوش
چواز پادشاهی ندید ایچ بهر | بدو داد پنهان یکی پاره زهر
بدو گفت رو پیش خواهر بگوی | که از دشمن این مهربانی مجوی
برادر دو داری بهندوستان | ببیگانگی گشته همداستان
دو در بند و زندان شاه اردشیر | پدر کشته و پور خسته بتیر

تو از ما گسسته بدینگونه مهر ‌‌ پسندد چنین کردگار سپهر
چو خواهیکه بانوی ایران شوی ‌‌ بگیتی پسند دلیران شوی
هلاهل چنین زهر هندی بگیر ‌‌ بکار آر یکپاره با اردشیر
فرستاده آمد بهنگام شام ‌‌ بدخت گرامی بدادش پیام
ورا جان و دل بر برادر بسوخت ‌‌ بیکره از آتش دلش بر فروخت
ز دارنده بستد گرانمایه زهر ‌‌ بدانشد که بر دارد از کام بهر
چنان بُد که یکروز شاه اردشیر ‌‌ بنخچیر بر گور بکشاد تیر
چو بگذشت نیمی ز روز دراز ‌‌ سپهبد ز نخچیر گه گشت باز
سوی دختر اردوانشد ز راه ‌‌ دوان ماه چهره بشد نزد شاه
بیاورد جامی ز یاقوت زرد ‌‌ پر از شکر و پست با آب سرد
بیامیخت با شکر و پست زهر ‌‌ که بهمن مگر کام یابد بدهر
چو بگرفت شاه اردشیر آن بدست ‌‌ ز دستش بیفتاد و بشکست پست
شد آن پادشازاده لرزان ز بیم ‌‌ هم اندر زمانشد دلش بر دو نیم
جهاندار ازآن لرزه شد بدگمان ‌‌ پر اندیشه از گردش آسمان
بفرمود تا خانگی مرغ چار ‌‌ پرستنده آرد بر شهریار
چو آنمرغ بر پست بگذاشتند ‌‌ گمانی همی خیره پنداشتند
هم آنگاه مرغ آن بخورد و بمرد ‌‌ گمان بردن از راه نیکی ببرد
بفرمود تا موبد و کدخدای ‌‌ بیاید بر خسرو پاک رای
ز دستور ایران بپرسید شاه ‌‌ که بد خواه را گر نشانی بگاه
شود در نوازش بدینگونه مست ‌‌ که بیهوده یازد بجان تو دست
چه بادافرست آن برآورده را ‌‌ چه سازیم درمان خود کرده را
چنین داد پاسخ که مهتر پرست ‌‌ چو یازد بجان جهاندار دست
سر پر گناهش بباید برید ‌‌ کسی پند گوید نباید شنید
بفرمود کز دختر اردوان ‌‌ تنی کن که هرگز نه بیند روان
بشد موبد و پیش او دخت شاه ‌‌ همیرفت لرزان و دل پر گناه
بموبد چنین گفت کای پر خرد ‌‌ مرا و ترا روز هم بگذرد
اگر کشت خواهی مرا ناگزیر ‌‌ یکی کودکی دارم از اردشیر
اگر من سزایم بخون ریختن ‌‌ ز دار بلند اندر آویختن
بمان تا شود کودک از من جدا ‌‌ بکن هرچه فرمود پس پادشا
نه کاریست کز دست من بگذرد ‌‌ خردمند باشم به ار بی خرد
زره باز شد موبد تیزویر ‌‌ بگفت آنچه بشنید با اردشیر
بدو گفت زو هیچ مشنو سخن ‌‌ بدانسان که فرمانت دادم بکن
بدل گفت موبد که بد روزگار ‌‌ که فرمان چنین آید از شهریار

همه مرگ رائیم برنا و پیر   نداری پسر شهریارا اردشیر
گر او بیعدد سالیان بشمرد   بدشمن رسد تخت چون بگذرد
همان به کزین کار ناسودمند   بمردی یکی رای سازم بلند
ز کشتن رهانم مر این ماه را   مگر زین پشیمان کنم شاه را
وگرنه چو زو بچه گردد جدا   بجای آرم این گفتهٔ پادشا
بیاراست جای بایوان خویش   که دارد ورا چون تن وجان خویش
بزن گفت اگر هیچ باد و هوا   ببیند ورا من ندارم روا
پس اندیشه کرد آنکه دشمن بس است   گمان بد و نیک با هرکس است
یکی چاره سازم که بدگوی من   نراند بزشت آب در جوی من
بجای شد و خایه ببرید پست   برو داغ و دارو نهاد و ببست
دو خایه نمک بر پراگند زود   بحقه درآگند برسان دود
هم اندر زمان حقه را مهر کرد   بیامد خروشان و رخساره زرد
چو آمد بنزدیک تخت بلند   همان حقه بنهاد با مهر و بند
چنین گفت با شاه کاین زنهار   سپارد بگنجور خود شهریار
نبشته بر آن حقه تاریخ آن   بدیدار کرده پی و بیخ آن

XIX.

زادن شاپور پسر اردشیر از دختر اردوان و پس از هفت سال آگاهی یافتن اردشیر از آن و شناختن اورا

چو هنگامهٔ زادن آمد فراز   ازآن کار برباد نگشاد راز
پسر زاد از دختر اردوان   یکی خسرو آئین و روشنروان
ز ایوان خویش انجمن دور کرد   ورا نام دستور شاپور کرد
نهانش همیداشت تا هفتسال   یکی شاهرخ گشت با فر و یال
چنان بُد که روزی بیامد وزیر   بدید آب در چهرهٔ اردشیر
بدو گفت شاها انوشه بُدی   روانرا باندیشه توشه بُدی
ز گیتی همه کام دل یافتی   سر دشمن از تخت بر تافتی
کنون گاه شادی و می خوردنست   نه هنگام اندیشه آوردنست
زمین هفت کشور بشاهی تراست   سپاهی و گاهی و راهی تراست
چنین داد پاسخ بدو شهریار   که ای پاکدل موبد رازدار
زمانه بشمشیر ما راست گشت   غم و رنج و ناخوبی اندرگذشت
مرا سال بر پنجه و یک رسید   ز کافور شد مشک و گل ناپدید

پسر بایدی پیشم اکنون بپای — دلارای و نیرودهٔ و رهنمای
پدر بی پسر چون پسر بی پدر — که بیگانه اورا بگیرد ببر
پس من بدشمن رسد تاج و گنج — مرا خاک سود آید و درد و رنج
بدل گفت بیدار مرد کهن — که آمد کنون روزگار سخن
بدو گفت کایشاه کهتر نواز — جوانمرد و روشن دل و سرفراز
گر ایدونکه یابم بجان زینهار — من اینرنج بردارم از شهریار
بدو گفت شاه ایخردمند مرد — چرا بیم جان ترا رنجه کرد
بگوی آنچه دانی و بفزای نیز — ز گفت خردمند برتر چه چیز
چنین داد پاسخ بدو کدخدای — که ایشاه روشندل و پاکرای
یکی حقه دادم بگنجور شاه — سزد گر بخواهد کنون پیشگاه
بگنجور گفت آنکه آن زینهار — ترا داد آمد کنون خواستار
بدو بازده تا ببینم که چیست — مگر مان نباید باندیشه زیست
بیاورد پس حقه گنجور اوی — سپرد آنکه بستد بدستور اوی
بر او شاه گفت اندرین حقه چیست — نهاده برین بند بر مهر کیست
بدو گفت آن خون گرم منست — بریده ز بن بار شرم منست
سپردی مرا دختر اردوان — که تا باز خواهی تنی بیروان
نکشتم که فرزند بد در نهان — بترسیدم از کردگار جهان
بجستم بفرمانت آزرم خویش — بریدم هم اندر زمان شرم خویش
بدان تا کسی بد نگوید مرا — ز دریای تهمت نشوید مرا
کنون هفتسالست تا پور تو — بماندست نزدیک دستور تو
چو او نیست فرزند یکشاه را — نماند مگر بر فلک ماه را
ورا نام شاپور کردم ز مهر — که از بخت او شاد بادا سپهر
همان مادرش نیز با او بجای — جهانجوی فرزند را رهنمای
بدو ماند شاه جهان در شگفت — وزآن کودک اندیشها بر گرفت
وزآن پس چنین گفت با کدخدای — که ای مرد روشندل و پاکرای
بسی رنج برداشتی زین سخن — نمانم که رنج تو گردد کهن
کنون صد پسر جوی همسال اوی — ببالا و چهر و بر و یال اوی
همه جامه پوشیده با او بهم — نباید که چیزی بود بیش و کم
همه کودکانرا بچوگان فرست — بیارای گوی و بمیدان فرست
چو بر دشت کودک بود خوبچهر — بجنبد بفرزند جانم بمهر
برآن راستی دل گواهی دهد — مرا با پسر آشنائی دهد
بیامد بشبگیر دستور شاه — ببرد آن همه کودکانرا بگاه
بیک جامه و چهر و بالا یکی — که پیدا نبود این ازآن اندکی

بمیدان تو گفتی یکی سور بود   میان اندرون شاه شاپور بود
چو کودک بزخم اندر آورد روی   فزونی ز هرکس همیبرد گوی
بیامد بمیدان خویش اردشیر   تنیچند با او ز برنا و پیر
نگه کرد و چون کودکانرا بدید   یکی باد سرد از جگر بر کشید
بانگشت بنمود با کدخدای   که اینک یکی اردشیری بجای
بدو راهبر گفت کای پادشا   دلت شد بفرزندی او گوا
همیباش تا کودکان تازه روی   بچوگان بپیش تو آرند گوی
یکی بنده را گفت شاه اردشیر   که روگوی ایشان بچوگان بگیر
ازآن کودکان تاکه آید دلیر   میان دلیران بکردار شیر
ز دیدار من گوی بیرون برد   ازین انجمن کس بکس نشمرد
بود بیگمان پاک فرزند من   ز تخم و بر و یال و پیوند من
بفرمان بشد بندهٔ شهریار   بزد گوی و افگند پیش سوار
دوان کودکان از پس او چو تیر   چو گشتند نزدیک با اردشیر
بماندند ناکام بر جای خویش   چو شاپور شیر اندر آمد بپیش
ز پیش پدر گوی بر بود و برد   چو شد دور تر کودکانرا سپرد
ز شادی چنانشد دل اردشیر   که گردد جوان مردم گشته پیر
سوارانش از خاک برداشتند   همی دست بر دست بگذاشتند
شهنشاه ازآن پس گرفتش ببر   همی آفرین خواند بر دادگر
سر و رزی و چشمش ببوسید و گفت   که چونین شگفتی نشاید نهفت
بدل هرگز این یاد نگذاشتم   که این را همی کشته پنداشتم
چو یزدان همی شهریاری فزود   ز من در جهان یادگاری فزود
ز فرمان او بر نیابی گذر   وگر بر تو آری ز خورشید سر
گهرخواست از گنج و دینار خواست   گرانمایه یاقوت بسیار خواست
بر او زر و گوهر همی ریختند   زبر مشک و عنبر همی بیختند
ز دینار شد تارکش ناپدید   ز گوهر کسی چهرهٔ او ندید
بدستور بر نیز گوهر فشاند   بکرسی زر پیکرش بر نشاند
ببخشید چندان ورا خواسته   که شد کاخ و ایوانش آراسته
بفرمود تا دختر اردوان   بایوان شود شاد و روشنروان
ببخشید کرده گناه ورا   ز زنگار بزدود ماه ورا
بیاورد فرهنگیان را ز شهر   کسی کش ز فرزانگی بود بهر
نوشتن بیاموختش پهلوی   نشست سرافرازی و خسروی
همان جنگ را گرد کردن عنان   ز بالا بدشمن نمودن سنان
ز می خوردن و بخشش و کار بزم   سپه راندن و کوشش و کار رزم

وزآن پس دگر کرد میخ درم — همان میخ دینار و هر بیش و کم
بیکروی بر نام شاه اردشیر — بروی دگر نام فرخ وزیر
گرانمایه بُد نام دستور شاه — جهاندیده مردی نماینده راه
نبشتند بر نامها همچنین — بدو داد فرمان و مهر و نگین
ببخشید گنجی بدرویش مرد — که خوردش نبودی جز از کار کرد
نگه کرد جائی که بُد خارسان — ازو کرد خرّم یکی شارسان
کجا جند شاپور خوانی ورا — جز این نیز نامی ندانی ورا

XX.

پیغام فرستادن اردشیر نزد کید هندی در بارهٔ دریافتن انجام کار پادشاهی خود و پاسخ یافتن ازاو

چو شاپور شد همچو سرو بلند — ز چشم بدش بود بیم گزند
نبودی جدا یکزمان ز اردشیر — ورا همچو دستور گشت و وزیر
نپرداختی شاه روزی ز جنگ — بشادی نبودیش جای درنگ
چو جائی ز دشمن بپرداختی — دگر بد کنش سر بر افراختی
همیگفت کز کردگار جهان — بخواهم همی آشکار و نهان
که بیدشمن آرم جهانرا بدست — نباشم مگر پاک یزدان پرست
بدو گفت فرخنده دستور اوی — که ایشاه روشندل و راستگوی
سوی کید هندی فرستیم کس — که دانش پژوهست و فریادرس
بداند شمار سپهر بلند — در شادمانی و راه گزند
اگر هفت کشور ترا بیهمال — بخواهد بدن یار یابد بفال
یکایک بگوید ندارد برنج — نخواهد برین پاسخ از شاه گنج
چو بشنید بگزید شاه اردشیر — جوانی گرانمایه و تیز ویر
فرستاد نزدیک دانای هند — بسی اسپ و دینار و چینی پرند
بدو گفت رو پیش دانا بگوی — که ای مرد نیک اختر راست گوی
باختر نگه کن که تا من ز جنگ — کی آسایم و کشور آرم بچنگ
وگر نیست این تا نباشم برنج — برینگونه نپراگندم نیز گنج
بیامد فرستادهٔ شهریار — بر کید با هدیه و با نثار
بگفت آنکه با او شهنشاه گفت — همه رازها بر گشاد از نهفت
بپرسید ازو کید و غمخواره گشت — ز پرسش سوی دانش و چاره گشت

بیاورد صلاب و اختر گرفت | یکی زیج هندی ببر در گرفت
نگه کرد بر کار چرخ بلند | ز آسانی و سود و درد و گزند
فرستاده را گفت کردم شمار | ز ایران و از اختر شهریار
گر از گوهر مهرک نوش زاد | بر آمیزد این تخمه با آن نژاد
نشیند بآرام بر تخت شاه | نباید فرستاد هر سو سپاه
بیفزایدش گنج و کاهدش رنج | تو شوکینه با ایدو کشور مسنج
گزین کرد ایران ورا گشت راست | بیامد همی کام دل هرچه خواست
فرستاده را چیز بخشید و گفت | کزین هرچه گفتم نباید نهفت
گراو زین نه پیچد سپهر بلند | کند اینکه گفتم برو ارجمند
فرستاده آمد بر شهریار | بگفت آنچه بشنید ازان نامدار
چو بشنید گفتار او اردشیر | دلش گشت پردرد و رخ چون زریر
فرستاده را گفت هرگز مباد | که من بینم از تخم مهرک نژاد
بخانه درون دشمن آرم ز کوی | شود با بر و بوم من کینه جوی
دریغ آن پراگندن گنج من | فرستادن مردم و رنج من
ز مهرک یکی دختری ماند و بس | که اورا بدیده ندیدست کس
بفرمایم اکنون که جویند باز | ز روم و ز هند و ز چین و طراز
بر آتش چو یابمش بریان کنم | برو خاک را زار و گریان کنم
بجهرم فرستاد چندی سوار | یکی مرد جویندهٔ کینه دار
ز هر سوش جستن گرفت اردشیر | خبر زین بشد سوی برنا و پیر
چو آگاه شد دخت مهرک بجست | سوی خوان ده مه بکنجی نشست
چو بنشست در خوان مهتر بده | مر اورا گرامی همیداشت مه
ببالید برسان سرو سهی | خرد یافت با زیب و با فرّهی
مر اورا درآن بوم همتا نبود | بکشور چنان سر و بالا نبود

XXI.

سرگذشت شاپور با دختر مهرک و بزنی گرفتن اورا

چو لختی بر آمد برین روزگار | فروزنده شد دولت شهریار
بنخچیر شد شاه روزی پگاه | خردمند شاپور با او براه
بهر سو سواران همی تاختند | ز نخچیر دشتی بپرداختند
پدید آمد از دور جای فراخ | پر از باغ و میدان و ایوان و کاخ

همیتاخت شاپور تا پیش ده فرود آمد از راه در خان مه
یکی باغ خوش بودش اندر سرای جوان اندر آمد بدان سبزجای
یکی دختری دید برسان ماه فرو هشته از چرخ دلوی بچاه
چو آن ماهرخ روی شاپور دید بیامد برو آفرین گسترید
که شادان بُدی شاد و خندان بُدی همه ساله از بی گزندان بُدی
کنون بیگمان تشنه باشد ستور بدین ده بود آب یکروی شور
بچاه اندرون آب سردست خوش بفرمای تا من بوم آبکش
بدو گفت شاپور کایماهروی چرا رنجه گشتی بدین گفتگوی
که هستند با من پرستنده مرد کزین چاه بن بر کشند آب سرد
کنیزک ز برنا بپیچید روی بشد دور و بنشست در پیش جوی
پرستندهٔ را بفرمود شاه که طشت آور و آب برکش ز چاه
پرستنده بشنید و آمد دوان رسن بود بر دلو و چرخی روان
چو آن دلو در چاه پر آب گشت پرستنده را روی پرتاب گشت
که دلو گران بر نیامد ز چاه بیامد ژکان زود شاپور شاه
پرستنده را گفت کای نیمزن نه زن داشت این دلو و چرخ و رسن
همی برکشید آب چندی ز چاه تو گشتی پر از رنج و فریاد خواه
بیامد رسن بستد از پیشکار شد آن دلو دشوار بر شهریار
ز دلو گران چون چنان رنج دید بر آن خوب رخ آفرین گسترید
چو برتافت دلوی بدینسان گران همانا که هست از نژاد کیان
کنیزک چو او دلو را بر کشید بیامد بمهر آفرین گسترید
که نوشه بزی تا بود روزگار همیشه خرد بادت آموزگار
ز نیروی شاپور شاه اردشیر شود بیگمان آب در چاه شیر
جوان گفت با دختر چربگوی چه دانیکه شاپورم ایماهروی
چنین داد پاسخ که ایدداستان شنیدم بسی از لب راستان
که شاپور گردست با زور پیل ببخشندگی همچو دریای نیل
ببالای سروست و روئین تنست بهر چیز ماندهٔ بهمن است
بدو گفت شاپور کایماهروی سخن هرچه پرسم همه راستگوی
پدیدار کن تا نژاد تو چیست که بر چهرهٔ تو نشان کئیست
بدو گفت من دخت ده مهترم ازایرا چنین خوب و کند آورم
بدو گفت شاپور هرگز دروغ بر شهریاران نگیرد فروغ
کشا و رز را دختر ماهروی نباشد برین روی و اینرنگ و بوی
کنیزک بدو گفت کایشهریار هر آنگه که یابم بجان زینهار
بگویم همه پیش تو از نژاد چو یابم ز خشم شهنشاه داد

بدو گفت شاپور کز بوستان / نروید همی کینهٔ دوستان
بگوی و زمن بیم در دل مدار / نه از نامور دادگر شهریار
کنیزک بدو گفت کز راه داد / منم دختر مهرک نوش زاد
مرا پارسائی بیاورد خورد / بدین پر هنر مهتر ده سپرد
من از بیم آن نامور شهریار / چنین آبکش گشتم و پیشکار
بیامد بپرداخت شاپور جای / همیبود مهتر بپیشش بپای
بدو گفت کاین دختر خوبچهر / بمن ده گواکن برین بر سپهر
بدو داد مهتر بفرمان اوی / بر آئین آتش پرستان اوی

XXII.

زادن اورمزد پسر شاپور از دختر مهرک

بسی بر نیامد برین روزگار / که سرو سهی چون گل آمد ببار
چو نه ماه بگذشت از اینماه روی / یکی کودک آمد ببالای اوی
توگفتی که باز آمد اسفندیار / و گر نامدار اردشیر سوار
و را پادشا نام کرد اورمزد / که سروی بد اندر میان فرزد
چنین تا بر آمد برین هفتسال / ببود اورمزد از جهان بیهمال
ز هرکس نهانش همیداشتند / بجائی ببازیش نگذاشتند
بنخچیر شد هفت روز اردشیر / بشد نیز شاپور بنخچیر گیر
نهان اورمزد از میان گروه / بیامد کز آموختن شد ستوه
دوانشد بمیدان شاه اردشیر / کمانی بیکدست و دیگر دو تیر
ابا کودک: چند چوگان و گوی / بمیدان شاه آمد آن نامجوی
جهاندار هم در زمان با سپاه / بیامد بمیدان ز نخچیر گاه
ابا موبدان موبد تیزویر / چو نزدیک میدان رسید اردشیر
بزد کودکی تیز چوگان ز راه / بشد گوی گردان بنزدیک شاه
نرفتند از ایشان پس گوی کس / بماندند برجای ناکام و بس
دوان اورمزد ازمیانه برفت / بپیش جهاندار چون باد تفت
ز پیش نیازود برداشت گوی / وزوگشت لشکر پر از گفتگوی
وز آن پس خروشی بر آورد سخت / کزو خیره شد شاه پیروز بخت
که چوگان ومیدان و مردی مراست / اباجنگیان هم نبردی مراست
بموبد چنین گفت کاین پاکزاد / نگه کن که تا از که دارد نژاد
بپرسید موبد ندانست کس / همه خامشی بر گزیدند و بس
بموبد چنین گفت پس شهریار / که بردارش از خاک و نزد من آر

بشد موبد و بر گرفتش ز گرد | ببردش بر شاه آزاد مرد
بدو گفت شاه ای گرانمایه خرد | ترا از نژاد که باید شمرد
چو پرسید کودک بآواز گفت | که نام و نژادم نشاید نهفت
منم پور شاپور کو پور تست | ز فرزند مهرک نژادم درست
فرومانده زو شاه گیتی شگفت | بخندید و اندیشه اندر گرفت
بفرمود تا رفت شاپور پیش | بپرسش گرفتش ز اندازه بیش
بترسید شاپور آزاد مرد | دلش گشت پر درد و رخساره زرد
بخندید ازآن نامور شهریار | بدو گفت فرزند پنهان مدار
پسر باید از هرکه باشد رواست | که گویند کاین بچهٔ پادشاست
بدو گفت شاپور انوشه بُدی | جهانرا بدیدار توشه بُدی
ز پشت منست این و نام اورمزد | درخشنده چون لاله اندر فرزد
نهانداشتم چند از شهریار | بدان تا بر آید بر از میوه دار
گرانمایه از دختر مهرک است | ز پشت منست این مرا بیشک است
ز آب و ز چاه آن کجا رفته بود | پسر گفت چندی پدر می شنود
ز گفتار او شاد گشت اردشیر | بایوان خرامید خود با وزیر
گرفته دل افروز را در کنار | ز ایوان سوی تخت شد شهریار
بیاراست زرین یکی زیرگاه | یکی طوق فرمود و زرین کلاه
سر خورد کودک بیاراستند | پس از گنج زرّ و گهر خواستند
همیریخت تا شد سرش ناپدید | تنش پس نیا از میان بر کشید
پس آن زرّ و گوهر بدرویش داد | خردمند را خواسته بیش داد
بدیبا بیاراست آتشکده | هم ایوان نو روز و جشن سده
یکی بزمگه ساخت با مهتران | نشستند هرجای رامشگران
چنین گفت با نامداران شهر | هرآنکس که او از خرد داشت بهر
که از گفت دانا ستاره شمر | نباید که هرگز کند کس گذر
چنین گفته بُد کید هندی که بخت | نگردد ترا شاد و خرّم نه تخت
نه کشور نه افسر نه گنج و سپاه | نه دیهیم شاهی و نه فرّ و جاه
مگر تخمهٔ مهرک نوش زاد | بیامیزد آن دوده با این نژاد
کنون سالیان اندر آمد بهشت | که جز بآرزو چرخ برما نگشت
چو رفت اورمزد اندر آرام خویش | ز گیتی ندیدم جز از کام خویش
زمین هفت کشورمرا گشت راست | دلم یافت از بخت چیزی که خواست
وز آنپس هم کاردانان اوی | شهنشاه کردند عنوان اوی

OPINIONS.

I.

SOME RECENT PARSI LITERARY WORK.

[*Extracted from "The Babylonion and Oriental Record," Vol. VIII, April* 1896.]

At the Ninth International Congress of Orientalists held in London in 1892, I had the pleasure of presenting a brief report entitled "The Literary Activity of the Parsis during the Past Ten Years," since published in the Transactions of that Congress, (Vol. II., pp. 528 *seqq*). My object was principally to draw attention to what the enlightened and energetic community of the Parsis in India had been and were doing for the advancement of Avestic and Pahlavi studies, and particularly the remarkable manner in which they were assimilating and turning to good account recent European scholarship in dealing with their own traditional literature and philosophy. At the subsequent Congress of Orientalists held at Geneva (1894), the members of the Indian section, and particularly those specially interested in Avestic studies, were approached by influential leaders of the Parsi community, with the view of obtaining the co-operation of European scholars in favour of placing the study of the Classical Eranian languages (Zend and Pahlavi) on a level with that of Sanskrit and Arabic in the syllabus of the Bombay University; and this extremely reasonable proposal met with the entire sympathy of the section. Meanwhile, the native scholars have been busy preparing valuable and practical books of various kinds for stimulating and assisting sound scholarship in their traditional classical literatures among Parsi students. I propose to bring a few of these commendable works before the notice of European Orientalists.

(1) The most important publication which has yet appeared from the hand of the Parsi community is undoubtedly the fine facsimile edition of the Nirangistan, entitled:

"Nirangistan, a Photozincographed Facsimile. Edited, with an Introduction, by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B.A., Bombay: printed for the Trustees of the Parsee Punchayet, 1894."

This is the first edition of the Nirangistan that has yet appeared; it is also the first volume issued by the "Victoria Jubilee Pahlavi Text Fund,"

of which the editor, the well-known Dastur, is Hon. Secretary. This fund was established, chiefly on the advice of the regretted Eranian scholar, M. Darmesteter, in commemoration of the Jubilee of Queen Victoria in 1887, its object being to publish hitherto inedited texts of Pahlavi literature. The editorial committee is to be congratulated on the success of the first volume issued. It was a most happy idea to give us this important text in facsimile, which increases its value tenfold; and coming so soon after the superb facsimile edition of the Yasna, issued from Oxford by Dr. Mills, affords the student who lives out of reach of either Zend or Pahlavi MSS., a most precious means of original study. Dastur Darab is to be congratulated on the excellent way he has done his work. He has not merely given us the photozincographed facsimile of the valuable MS. belonging to Dr. Hoshangji Jamaspji of Ponna (HJ.), but has also carefully collated it with a still older Persian MS. in the possession of Ervad Tahmuras Anklesaria (called TD.), which is more complete than the former, and from which the commencement and some other passages have been supplied. We trust that this admirable volume will be the forerunner of many others of like interest and value.

(2) Dastur Darab's venerable father, the High Priest Peshotan Dastur Behramji, continues slowly but regularly his edition of that extensive and important work "The Dinkart." The seventh volume is now in our hands, entitled:

"The Dinkart, Original Pahlavi Text, with transliteration, &c., Vol. VII., Bombay, Duftar Ashkara Press, 1894."

This volume contains 87 chapters, carrying the work up to chapter 361, according to Dastur Peshotan's numerotation. One curious chapter (310) contains a comparison of the Mazdayasnian and Jewish religions, of course much to the disadvantage of the latter. Another (287) contains the "ten precepts of Yim," whilst the following purposes to give the ten opposite precepts of the demon Dahâk, whose teaching is identified with the Jewish religion of which Abraham is spoken of as a priest.

Hitherto the only available edition of that interesting and unique treatise, the Mainyo-i-Khard, or "Spirit of Wisdom," has been the Pazend text, edited by Dr. E. W. West (in transcription with the Sanskrit version,) in 1871. Since then the original Pahlavi text has been discovered, and was used by Dr. West for his new translation in the Sacred Books of the East (Vol. XXIV.) Dastur Darab Peshotan has now prepared a handy edition of this Pahlavi text, carefully based on several MSS. with the title:

"The Dînâ î Mainû î Khrat, or The Religious Decision of the Spirit of Wisdom. The Pahlavi text prescribed for the Intermediate Examination of the Bombay University. Edited by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B. A., Bombay. Dufter Ashhara Press, 1895."

It will be seen that this is the first attempt to produce school editions of a Pahlavi classic for Parsee students, and as such the undertaking deserves great commendation. It might also be found useful for class work in European countries, but according to our ideas the commentary and notes are rather too meagre for a college text book, and we should have desiderated a complete vocabulary, especially in the present dearth for a Pahlavi dictionary.

II.

Extracted from the Journal of The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, January 1896.

THE DINA-I MAÍNU-I KHRAT, or The Religious Decisions of the Spirit of Wisdom. The Pahlavi text, edited by DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B. A., Bombay, 1895.

This first complete edition of the Pahlavi Mīnū-khirad, as it is called in Persian, has been prepared chiefly for the use of Pahlavi students at the Bombay University, where Avesta and Pahlavi have recently been added to the list of classical languages prescribed for the B. A. and M. A. examinations.

When the complete transliterated Pāzand-Sanskrit text was published with an English translation and glossary, in 1871, from the best existing copies of the versions prepared by Neryosang about the end of the twelfth century, there was no copy of the original Pahlavi text accessible. The few Pahlavi MSS. of Mīnū-khirad then existing in India were evidently only reproductions from Neryosang's Pāzand version. But Westergaard in 1843, had brought a manuscript of miscellaneous texts from Persia, one of which was an incomplete copy of the Pahlavi Mīnū-khirad written in 1569 ; and a facsimile of this text was published by Andreas in 1882. This Pahlavi version had been copied from an original which had already lost its first folio, and ten other folios of the copy had also disappeared. Its colophon states that it was derived, through two intermediate copies, from a manuscript in India. As this Pahlavi text, though agreeing very closely with Neryosang's Pāzand, supplies several small corrections of his manifest errors, and one or two short passages which he omits, there can be little doubt that it is derived from the same original as his Pāzand version. The contents of the ten missing folios have been recovered from a Bombay copy of another Iranian MS. which belongs to Ervad Tehmuras, while the text of the first lost folio has been transcribed from the Pāzand version.

The Mīnū-khirad professes to be a selection from the wisdom of the Mazda-worshipping religion, prepared by a wise enquirer who had

wandered from place to place in search of wisdom and truth. In response to his prayers, the Spirit of Wisdom presented itself and offered to be his guide and preceptor. The sage then propounds a series of 62 questions, of groups of questions, on religious and mythological subjects, which the Spirit of Wisdom duly answers. But, as the series terminates abruptly and without any peroration, it is doubtful if the work be complete.

As to the age of this treatise, we have seen that both the Iranian and Indian copies can, as yet, be traced back only to some Indian MS. of the twelfth century. But the work itself is decidedly Iranian in character, though the internal evidences of age are slight and admit of much difference of opinion. The allusion, in i. 18, to an evil religion which does harm to that of the Yazads, and the praise of wine, when drunk in moderation, in xvi, 25—29, 36—48, might be considered as referring to Muhammadan practices and prohibitions; but the descriptions of good and bad government, in xv. 16—39, do not specially allude to any foreign domination. Perhaps the period A. D. 550—625 is that most clearly indicated by the contents of the treatise, but the indications are scanty and readily misunderstood. The conflicts of the Arumans and Turanians with the Iranians, alluded to in xxi, 23—26, have been much too frequent to afford a safe clue to any definite period for their occurrence.

The Pahlavi text has been care fully edited, and the book is dedicated to the memory of the editor's learned greatgrandfather, Dasturan-Dastur Edalji Darabji Sanjana, Parsi High Priest of Bombay from 1830 to 1847, whose portrait and pedigree are given, as well as a metrical account of his life in Gujarāti, which is an abridged secon d edition of the Cherāge Dānesh, or Lamp of Learning, originally published in 1854.

E. W. West.

III.

[*Extracted from the Bombay Gazette, 9th May* 1896].

The Karname i Artakhshir i Papakan, by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B. A., Bombay, B. E. Society's Press, 1895-96.

In our issue of the 5th instant we gave an estimate of the recent Parsi literary work in India from the last number of "The Babylonian and Oriental Record," which calls attention to the commendable scholarly activity of some of our well-khown Parsee citizens. The examples of such indefatigable labours are not the works of laymen, but they come from the priestly class. It is a pleasure to see Parsee scholars trying to keep pace with Enropean scholarship, but it is far more gratifying to find that the author, whose works are placed in our hands for review, is the son of the

17e

Parsee high-priest. That the Parsee high-priests should emerge themselves from bigotted superstition and ignorance and begin to edify their flock in a masterly way is a praiseworthy matter, upon which we congratulate the whole community.

One of the two interesting books is the first edition of a Pahlavi historical romance. It is the Karname-i-Artakhshir-i-Papakan, or "The records of the wars and adventures of Ardashir Babakan," which is, as the author points out, an epitomy of an historical work about sixteen hundred years old. The abridged edition was probably written in the reign of King Noshirwan three centuries later. The first part of this book gives the original Pahlavi text divided into thirteen chapters, a side-by-side transliteration of it in Roman letters and critical notes. The second part includes the English and Guzerati translations of the original text and corresponding Persian extracts from the Shah-nameh with a learned introduction on various important questions suggested from a study of the oldest records which allude to the founder of the Sassanian dynasty. The interesting reflections on various points of research, the lucid English version and copious philological notes speak for the remarkable linguistic ability of the Dastur, who dedicates the whole work to the Trustees of the Sir Jamsetji Madrassa, the patrons of theological learning among the Parsee priests.

